

TC
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

MİFTÂHU'L-BELÂGA
VE
MİSBÂHU'L-FESÂHA

-TRANSKRİPSİYONLU METİN-

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. M.Muhsin KALKIŞIM

Hazırlayan:
Abdülkadir SUMMAK

ŞANLIURFA - 1999

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

I. GİRİŞ : İsmail-i Ankaravî	
A. Hayatı.....	II
B. Eserleri.....	III-IV-V
C. Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha (Eserin Genel Olarak Tanıtılması).....	VI-VII
II. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	VIII
III. TRANSKRİPSİYONLU METİN	1-89
IV. İNDEKS	
A. Terimler.....	90-91
B. Şahıs Adları.....	92-93
C. Eser Adları.....	94
D. Âyet İktibasları.....	95-98
E. Hadis İktibasları.....	99
V. KAYNAKLAR.....	100
VI. ESKİ HARFLİ METİN	

ÖNSÖZ

Bu çalışma, İsmail-i Ankaravî'nin Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha isimli eserini bilim dünyasına sunmak ve bu alanda yapılacak diğer çalışmalara ışık tutmak amacıyla yapılmıştır.

Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha belâgat ve edebiyat konusunda Türkçe yazılmış eserlerin ilklerindedir. Edebiyatımızda belâgat ve fesâhatla ilgili eserlerin azlığı , bu alanda yapılacak çalışmaların önemini arttırmaktadır.

Transkripsiyonlu metinde Arapça ve Farsça ibâreler eski harfle gösterilmiş, özel isimler büyük harfle yazılmıştır. Cümleler büyük harfle başlatılıp nokta ile bitirilmiş ; ayrıca gerekli yerlerde iki nokta kullanılmıştır. Hemzeler kesme işaretiyle gösterilmiştir. İndeksteki sayfa numaraları matbu nüshaya göredir. Metinde yer alan yetmiş dokuz âyet ve yirmi hadis, indekste elifba'ya göre düzenlenmiştir.

Eserin iktibaslar, Arapça ve Farsça ibarelerle ağır bir üsluba sahip oluşu, transkripsiyonlu metnin teşkilinde en önemli problemimiz olmuştur.

Tez çalışması; ana hatlarıyla İsmail-i Ankaravî'nin hayatı ve eserlerinin anlatıldığı, ayrıca Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha hakkında genel bilgilerin verildiği giriş bölümü , transkripsiyonlu metin ve indeks bölümlerinden oluşmaktadır. İndeks bölümünde belâgat ve fesâhat terimleri, şahıs adları, âyetler ve hadisler sıralanmıştır.

Çalışmam boyunca yardım ve rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd.Doç.Dr.M. Muhsin KALKIŞIM'a teşekkür ve hürmetlerimi arz ederim.

Abdülkadir SUMMAK
Diyarbakır

I. GİRİŞ

İSMAİL-İ ANKARAVİ

A. HAYATI:•

İsmail-i Ankaravî, adından da anlaşılacağı üzere Ankara'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihiyle ilgili olarak kesin bir ifadeye rastlanmamakla birlikte yaklaşık olarak H. X. asrın ikinci yarısında dünyaya geldiği söylenmektedir.

İsmail-i Ankaravî bütün kaynaklarda İsmail bin Ahmed el-Ankaravî el-Mevlevî ismiyle anılmaktadır. Sadece Murat Uraz "Türk Edib ve Şairleri" isimli eserinde, Abdullah Develioğlu "Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslam Müellifi" adlı kitabında İsmail Hakkı diye tanıtmışlardır.

Yaptığı Mesnevî şerhiyle şöhret kazanmış ve Hz. Şârih ünvanını almış ve Hz. Şârih ifadesi onun anlaşılması için yeterli gelmiştir.

İsmail-i Ankaravî, tarikata girmeden önce ilimleri mükemmel bir şekilde tahsil etmiş ; aynı zamanda Arapça ve Farsçayı da şiir yazabilecek seviyede öğrenmiştir. Önce Bayramiye tarikatına girmiş, Bayramî şeyhi olarak irşâd vazifesini sürdürürken gözlerine perde inmiş ve görmez olmuştur. Ankara'daki tedavilerden bir sonuç alamamış, Konya'ya giderek , Hz.Mevlânâ'nın kabrini ziyaret etmiştir. Dergâhta postnişin Hz. Bostan Çelebi'nin (1040-1630) inâyet ve nazar-ı iksiriyle gözleri sıhhate kavuşmuştur. İsmail-i Ankaravî , Hz. Bostan Çelebi'nin irşâdiyle Mevlevî olmuş, bir süre de Galata Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapmıştır.

Şiirlerinde Rüsûhî mahlasını kullanmıştır. Bunun dışında RuAnkaravi ve İsmail Dede gibi ünvanlarla da anılmıştır.

İsmail-i Ankaravî'nin vefat tarihi Katib Çelebi ,Ömer Rıza Kehhâle, C.Brockelmann ve Süleyman Ateş tarafından (1042/1632) olarak gösterilmiş; Evliya Çelebi, Mehmed Süreyya, Bağdatlı İsmail Paşa ise bu tarihi (1040/1630) olarak kaydetmişlerdir. Ancak vefatıyla ilgili olarak "Hitâm" ve "İrtihâl-i İrfân" ifadeleriyle tarih düşürülmüştür ki bu tarih (1041/1631)'e tekâbüle eder.

- YETİK, Erhan. İsmail-i Ankaravi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri. İşaret Yayınları, İstanbul 1992

B. İSMAİL-İ ANKARAVÎ'NİN ESERLERİ

1. MECMÛ'ATÜ'L-LETÂ'İF VE MATMÛRATÜ'L-ME'ÂRİF :

İsmail-i Ankaravî Mesnevî şerhini yazmadan önce Mesnevî'de geçen âyet ve hadisleri, Arapça beyitleri açıklayan Câmi'ül-Âyât isimli eserini telif etmiş, sonra yine Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti ile anlaşılması güç bazı beyitlerin şerhini konu alan Fâtihü'l –Ebyât adlı kitabı yazmış; daha sonra da bu iki kitabı (1034/1624) yılında birleştirerek bütünüyle Mesnevî şerhini içine alan meşhur eseri Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Me'ârif adlı şerhi telif etmiştir.

Bu şerh kaynakların çoğunda Şerhü'l Mesnevî ismiyle zikredilmiştir.

2. FÛTÛHÂT-I AYNİYYE

Gözlerindeki rahatsızlığın geçmesi sonucu Allah'a hamd ve şükür için yazdığı bir tefsirdir.

3. ZÛBTEDÜ'L-FÛHÛS FÎ NAKŞİ'L – FÛSÛS

Muhyiddin İbnü'l Arabî (638/1240) Füsûsü'l-Hikem adlı eserini Nakşü'l – Füsûs adını verdiği kitabında hülâsa etmiş, Mevlânâ Abdurrahman Câmi' (898/1492) Nakdü'n – Nüsûs ismiyle bu eseri Farsçaya çevirmiş, İsmail-i Ankaravî ise bunu Zübdetü'l-Fühûs Fî Nakşî'l-Füsûs ismiyle Türkçeye çevirmiş.

Eser, her nebinin sahip olduğu hikmetleri açıklayan bir kitaptır.

4. EL HİKEMÜ'L-MÛNDERİCE FÎ ŞERHİ'L-MÛNFERİCE

Ebu'l-Fadl Yusuf bin Muhammed (513/1119)'in Kasîdetü'l-Münferice'sinin Türkçe şerhidir.

5. HÛCCETÜ'S – SEMÂ'

Mevlevîlerin semâ' âyinlerine yöneltilen eleştirilere savunma niteliğinde yazılmış bir eserdir.

6. ER RİSÂLETÜ'T – TENZİHİYYE FÎ ŞE'Nİ'L-MEVLEVİYYE

İsmail-i Ankaravî bu eseri Cerrah Şeyhi diye tanınan Şeyh İbrahim adındaki bir vâizin semâ ile ilgili itirazlarını cevaplandırmak için yazmıştır.

7. SİMÂTÜ'L-MÛKİNİN

İsmail-i Ankaravî tarafından Mesnevî dîbâcesine yazılan şerhtir.

8. İZÂHÜ'L-HİKEM

Şihâbüddin Ebu'l-Fütûh Yahya bin Habeş bin Emîrek (587/1191)'in Heyâkilü'n-Nûr isimli meşhûr eserinin şerhidir.

9. MEKÂSİDÜ'L - ÂLİYYE FÎ ŞERHİ'T – TÂ'İYYE

İbnü'l Fâriz Ömer b. Ali el-Mısırî es Sa'dî (632/1235)'nin Kasîdetü't – Tâ'iyye'sine yazılan şerhtir.

10. ŞERHÜ KASİDETI'L – MİMİYYE EL -HAMRİYYE

İbnü'l-Fâriz Ömer bin Ali El – Mısır es-Sa'dî'nin meşhûr kasidesinin şerhidir.

11. CENÂHÜ'L-ERVÂH

İnsanları tevhd-i Bârî'ye teşvik maksadıyla yazılmıştır. Eserde Mesnevî'den, Gülşen-i Râz'dan örnek beyitler vardır.

12. MİSBÂHÜ'L-ESRÂR

Gazalî'nin Mişkâtü'l-Envâr'ından ilhâmen Nûr sûresinin 35.âyetinin tefsirini konu alan tasavvufî bir eserdir.

13. RİSÂLE-İ 'UYÛN-I İSNÂ 'AŞERE

Manzûm tasavvufî bir eserdir.

14. HADİS-İ ERBA'İN ŞERHİ

Kırk hadisin tercümesi ve şerhidir.

15. TUHFETÜ'L – BERERE

Mesnevî'den seçilen beyitlerin dostlara hediye için yapılmış şerhidir.

16. HALL-İ MÜŞKİLÂT-I MESNEVİ

Mesnevî'deki zor beyitlerin şerhidir.

17. RİSÂLE-İ USÛL-İ TARİKAT-I MEVLÂNÂ

Mevlevîlik'te silsile ve sülûk keyfiyetine dâir sorulan soruları cevaplandırmak için yazılmıştır.

18. SÛLÛK-NÂME-İ ŞEYH İSMÂ'İL

Çok küçük olan bu risâlede fenâ ile sülûkün keyfiyetini kısaca beyân ettikten sonra şeyh ile halk arasındaki münâsebeti açıklamıştır.

19. DEREÇÂTÜ'S – SÂLİKİN

Tevbe, inâbe, fakr ve mahv gibi konuların işlendiği bir eserdir.

20. NİSÂB-I MEVLEVİ

Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin isteği üzerine kaleme alınmış Farsça bir eserdir. Tarikat, Şeriat , Sülûk konularını işler.

21. DİVÂN

İsmail-i Ankaravî'nin Türkçe,Farsça ve Arapça şiirlerinden oluşan divanıdır.

22. MÜNTEHABÂT MİN MİN HÂCİ'L-FUKARÂ

Müellifin kendine ait Minhâcü'l-Fukarâ adlı eserinden seçmelerden oluşmaktadır.

23. MİNHÂCÜ'L-FUKARÂ

Mesnevî şerhinden sonra en önemli eseri kabul edilmektedir. Mevlevî tarîkatının âyin, erkân, ef'al ve ahvâlinin âyet ve hadislere uygun olduğunu açıklamak ayrıca her mertebeden sâiklere rehber olmak amacıyla yazılmıştır.

C. MİFTÂHU'L-BELÂGA VE MISBÂHU'L-FESÂHA (Eserin Genel Olarak Tanıtılması)

İsmail-i Ankaravî'nin edebî şahsiyetini tanıtan ve sahasında yazılmış ilk Türkçe eserlerden biri olarak bilinen Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha , Hatîb-i Dimeşkî diye bilinen Celâleddin Muhammed bin Abdurrahman el-Kazvîni'nin Telhîsü'l-Miftâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân adlı eseriyle Hâce-i Cihân namıyla meşhur Mahmud bin Muhammed el-Geylânî'nin Menâzirü'l-İnşâ isimli edebiyata dâir eseri esas alınarak yazılmış bir kitaptır.

Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha , söz konusu eserlerin tercüme ve şerhi mahiyetinde meydana getirilmiş ve konular Türk okuyucuların anlayacağı şekilde işlenmiş ve eser yapılan müdahaleler sonunda yeni bir hüviyet kazanmıştır.

İsmail-i Ankaravî kitabın telif sebebi olarak manevî evlatlarını dediği Derviş Âmil ve Muhammed Sâdık Çelebi'nin şiiri ve inşâyı öğrenmek istemesini, dolayısıyla Hatîb-i Dimeşkî'nin Telhîs'ini okumaya başlayıp onu kavrayamadıkları ve kendisinin onlara şefkaten adı geçen eseri Türkçeye tercüme ederek şerh etmek istemesini gösterir.

Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha dört bölümdür. Ayrıca her bölümde birtakım fasillara yer verilmiştir. Mukaddimeyi takiben başlayan birinci bölümde **kelime** ve **kelâmın** mahiyeti tafsilatlı olarak açıklanmakta, belâgat ve fesâhattan söz edilmektedir. İkinci bölümde **Beyân** ilmine ait kâideler ve ıstılahlar anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde **Bedi'** ilmine ait konular ve şiirin aksâmı örneklerle açıklanmakta olup bu bölüm eserin en çok ağırlık verilen kısmıdır. Dördüncü bölümde ise **İnşâ** ilmine ait mevzular işlenmektedir. Bu bölümde müellifin tasavvufî olan ilgisi kendini daha çok göstermiş, **mektûb** hakkında açıklama yapılırken örnek olarak müridin şeyhine yazacağı bir mektuba yer verilmiş, cevabî mektup örneğinde de aynı şekilde tasavvufî bir üslûp kullanılmıştır. Ayrıca burada **icâzet-nâme** ve **hilâfet-nâme** örnekleri de sunulmuştur.

Kur'an âyetlerinin, hadislerin ve Mesnevî'nin inceliklerinin iyice anlaşılmasına yardımcı olmak düşüncesiyle söz konusu müridlerinin isteklerine binaen kaleme alınmış olan bu eser hem edebî bilgileri içermesi hem de tasavvufî bir muhtevâyâ sahip oluşu yönünden sahasında ilk Türkçe eserlerden biri olarak önemlidir.

Eserin Süleymâniye Kütüphanesi Nâfiz Paşa Kitaplığı 1313 no'lu yazma nüshasının müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir; ancak en meşhur nüsha da budur. Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha'nın diğer yazma nüshaları şunlardır:

- Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Kitaplığı 451-452 no'lu nüsha
- Süleymaniye Kütüphanesi, Reşat Efendi Kitaplığı 881 no'lu nüsha
- Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî Kitaplığı 594 no'lu nüsha
MMYK 2252 no'lu nüsha
- Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2872 no'lu nüsha

Daha çok edebî özelliklere sahip olan bu eserin yazma nüshaları fazla çoğaltılmadığı gibi ,baskı olarak da sadece 1284/1898 yılında İstanbul'da Tasvîr-i Efkar matbaasında bir defa basılmıştır. Her ne kadar Abdûlbaki Gölpinarlı Konya Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katalođu'nda 1286/1900 yılında yapılmış bir baskıdan söz etmekte ise de bu baskının Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha'nın ikinci bir baskısı mı olduđu , yoksa 1284 tarihinin sehven 1286 olarak mı yazıldığı hususu anlaşılamamış ve mezkur tarihte yapılan bir baskıya rastlanamamıştır.

I. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

!	ط	e	ا
z	ظ	b	ب
'	ع	t	ت
g	غ	s	ث
f	ف	c	ج
k	ق	h	ح
ñ	خی	h	خ
k	ك	d	د
l	ل	z	ذ
m	م	r	ر
n	ن	z	ز
v	و	s	س
h	ه	ş	ش
lâmelif	لا	ş	ص
y	ی	z d	ض

III. TRANSKRİPSİYONLU METİN

egerçi şüretâ kalilü'l-ḥacmdır. Lâkin ma'nide kevâkib-i (6) me'ânî ile müzeyyen olmuş bir felek-i pür-necmdir. Nice levâzım (7) u ḳavâ'idi ḥâvî olmuş ve çok menâfi'ü fevâ'idi cem' (8) kılmışdır. Cümle-i fevâ'idinden biri şanâyî-i-şî'riyyeniñ bilinmesine (9) vesîle ve bedâyi'-i inşâiyeniñ fehm ü iz'ân kılınmasına bir hoş (10) zerî'adır. Bâḥuşuş kitâb-ı Meşnevîniñ vücûh-ı ma'ânîsinden (11) râfi'-i nikâb olmak ve ruḥsâre-i nikât ü feḥâvisinden (12) def'-i ḥicâb kılmak bu 'ilmi bilmege merhûn ve menût (13) belki eḥâdîs-i nebeviyyeniñ nice belîğ olduğunu bilmek ve kelâm-ı (14) İlâhîniñ ne mertebe mu'ciz olduğuna 'âlim olmak ve nazm-ı (15) şerîfiñ elfâz-ı belîğasında mevzû'a olan (16) esrârın vücûhundan keşf-i estâr kılmak bu fende (17) mâhir olmaga mevḳûf ve merbûtdur. Çünki bir 'ilmîñ (18) ma'lûmı şerîf olsa ol 'ilm daḥî şerîf olur (19) ve bir fenniñ ki mevzû'ı laṭîf ve 'âlî-ḳadr olsa ol

5

(1) fenniñ hem laṭîf ve 'âlî-ḳadr olması lâzım gelür pes (2) bu 'ilme her kim Ḥâzret-i Kur'ân-ı 'Azîmiñ ve Eḥâdîs-i (3) Resûl-i Kerîmiñ elfâz-ı şerîfesinde mevzû'a (4) olan rumûz u işârâtı ve teşbîhât u isti'ârâtı (5) bilmek niyetiyle iştiğâl kılrsa ol kimse mücerred ḳîl u ḳâle (6) meşḡûl olanlar ḳabilinden olmayup anıñ sa'yî ḳalâl (7) ve gûşîşi vebâl olmaz. Ammâ ol kimse ki bu niyetden ḳaṭ'-ı (8) nazâr mücerred izhâr-ı faẓilet kılmadan ve beyne'n-nâs belâgat (9) ve feşâḥatla şöhret ve ne-bâhat bulmadan ve müşârûn ileyh (10) bi'l-benân olmadan ötürü müştâḡil ve müte-vaḡḡil olsa ol kimse (11) kendüsine efḳâl ve evlâ olanı koyup aḥḳar ve ednâ (12) şey'e tâlib olup sa'y ü gûşîşi üzere ol nâsîñ (13) kuru taḥsîn ve âferîninden ḡayrı bir nesne bulmaz velihâzâ (14) cân baḥşinden ḥazz alan aşḥâb-ı aḥvâl ve erbâb-ı kemâl (15) elfâz u aḳvâle müte'allîḳ olan baḥş ve cidâle çokluk (16) iltifât ve iştiğâl kıl-maz. Meger ki Kur'ân-ı 'Azîmiñ ve Eḥâdîs-i (17) Resûl-i Kerîmiñ mezâyâsına vâşîl olmadan veyâḥud (18) bir za'ifü'z-zihn tâlibe ta'lîm ve ifâde kılmadan ötürü

6

(مثنوی)

(1)

بخت لفظ است این ازان شد فمشیر

(2)

تا عیبی ده برد انسل نظر

(3)

بخت لفظی کرد در و مهر جان بود

(4)

آن ذکر باشد که بخت جان بود

(5)

بخت جان اندر مقام دیگر است

(6)

باده جانرا قوام دیگر است

(7)

بخت لفظ و حسن اردان یا سلب

(8)

بخت جانی یا بخت یارو العجب

(9)

ضربان آمدنمادی مستفی

(10)

لازم و ملزوم و نافی مقتضی

(11)

(12) Ammā cāna ziyā geldikten ve rūḥ şafā ve cilā bulduktan (13) soñra söylenen söz mücerred lafzī ve şūrī degil belki (14) ma'nevī ve ḥaḳīḳīdir zīrā kelām-ı faşīḥ ve nuṭḳ-ı (15) melīḥ baḥr-ı cāniñ mevci ve gevher-i 'aql u 'irfāniñ (16) derecesidir. Niteki Ḥazret-i Mevlānā: (17)

وهن كل الوجوه اولانا قدسنا الله باسرا ره الاعلى يسورزل buyururlar

(مثنوی)

(18)

این سخن و آواز از اندیشه خاست

(19)

7

تودائی بحر اندیشه جنانیت

(1)

لك چون موج سخن دیدی لطیف

(2)

بحران داتی که باشد هم شریف

(3)

(4) Kaçan bir kimseniñ şarāb-ı lafzında ḥalāvet ve mā'-i (5) nuṭḳunda 'uzūbet ve le- tāfet göresin bil ki ol (6) kimseniñ baḥr-ı cānında hem leṭafet ve ḥalāvet çokdur. (7) ve bir kimseniñ ki çeşme-i deḥānından cārī olan āb-ı (8) kelāmını ḥalāvet ve leṭāfe- tinden ḥālī ve 'ārī müşāhede (9) kılaşın bil ki anıñ nehr-i revānında ḥalāvet ve leṭā- fet (10) yoktur (المره منجسوت تحت اسناد) ḥadīs-i şerīfi (11) bu ma'nāyı müeyyed olur ki lisān tercümān-ı cināndır (12) ve

"Kelāmından olur ma'lum kişiniñ kendi miḳdārı" (13) mışra'ı bu feḥvāyı taşdıḳ kılır. Zīrā kelām (14) mu'arrif-i meḳādir-i insāndır. Bilgil ki süḥan-verān (15) ve nazm-āverān bi'l-istikra' dört kısma münkasımlardır. (16) Kısım-ı evvel oldur ki tamām-ı şüret ve ma'nāyı cem' (17) kılmış ve anıñ kelāmı zī-rūḥ olmuş ve rūḥ- eفزāy (18) u ḥayāt-baḥş olmak mertebesini hem bulmuşdur. (19) ve kısım-ı şānī ol- dur ki anıñ kelāmı zāhiren zīb

8

(1) ü zīverle ṭolmuş ve elfāz u 'ibārāt ve tecnīsāt (2) ü terşī'atla müzeyyen ve mü- cellā olmuş lākin ḳālīb-ı bī-cān (3) ve şüret-i bī-ān gibi şeklen ḥüb ve ma'nen bi- rūḥ (4) ve bī-ma'nā kalmış ola bu kısma evliyā ve 'urefāniñ (5) zi-rūḥ ve ḥayāt-baḥş olan kelimāt-ı tayyibelerini tetebbu' (6) eylemek lāzım olur ki tā kelāmında anıñ rūḥ ḥāşıl ola (7) ve ol vāşıta ile zevḳ ve ma'nāya vuşul bula (8) ve kısım-ı şālīs ol- dur ki kelāmı ḥayli rūḥ-efzā (9) ve ma'nidār ola lākin şuver-i lafziyyesi ziyet-i edebiyātdan (10) 'ārī ve zīb ü zīverle şan'at-ı şī'riyyeden ḥālī ve berī (11) olmağla edebiyāta 'ālim olan süḥan-dānlar ve nükte-ḥānlar (12) ḳatlarında bī-rağbet olmuş

ve bî-i'tibâr kalmış ola (13) ve kısım-ı râbî' oldur ki anların kelâmı şüret (14) ü ma'nâdan hâlî olmağla aşvât-ı hayvânâta lâhik ola (15) ve anlar hakkında yâve-güy ve herze-cüy dinmek şâdık gele. (16) Pes şu iki kısımdan olan sühan-perdâz ve nazm- (17) sâzlara bu 'ilme şürû' kılmak ve bu fenne tâlîb ve râğîb (18) olmak lâzım ve vâcib olur tâ belâğat ve feşâhata (19) mâlik olalar ve şüret ü ma'nâyı sâir 'urefâ ve bülegâ gibi

9

(1) cem' kılalar ve sözlerinde süz ve nazımlarında rûh-ı dil (2) efrüz bulalar ve nazm u neşriñ me'âyib ü muhâsata hem vâkıf (3) ve 'ârif olalar çün bu fenni bilmek kelime ve kelâmıñ bilinmesine (4) mevķûf olduysa evvelâ kelime ve kelâmıñ ta'rîf ü tefsîrine (5) şürû' olundu ba'dehü bedi'ü beyâna müte'allik olan (6) kelimâtiñ şerh ü takrîrine bi'avnillah ve tevķîkihi ibtidâ (7) kılındı. Ümiddir ki itmâm ü ihtîâmı müyesser ola vesselâm

(8) **(الباب الاول في بيان الكلمة والكلام)**
 (9) «الكلمة لفظ وضع ليعني مفرد» Kelime lügatda bir söze (10) dirler ve iştilâhda bir lafızdır ki ma'nâ-yı müfred (11) için vâz' olunmuşdur. Lafız lügatda atmaga ve remy (12) itmege dirler ve iştilâhda (13)

«ما تلتفظ به الانسان اوفى حكمه مههلا كان او مستههلا» dimekle ta'rif (14) iderler. Ya'ni lafız şol bir şeydir ki insan anı telaffuz (15) eyler, yaħut insânıñ telaffuz eylediği şey hükümünde olur (16) «ما تلتفظ به الانسان» e'amdır mühmel olsun veya müsta'mel (17) olsun «في حكمه» kaydınıñ fâidesi oldur ki zamâ'ir-i (18) müstetirreye daħı şâmil olur. Zirâ zamâ'ir-i müstetirre (19) melfüz hükümündedir. Niteki onlar daħı sâ'ir melfüzât

10

(1) gibi «مجموع علمه وهو كده ومسطوف علمها» olur. (2) Vâz' lügatda koymaga dirler ve iştilâhda (3)

«الوضع فخصه من شيء بحيث متى اطلق او احس الشيء الاول فهم منه الشيء الثاني»
 (4) Yani vâz' bir şey'i bir şey'e (5) tahşîş itmekdir. Her ne zamanda ki şey'-i evvel ıtlaķ (6) oluna yâħüd ihsâs oluna ondan şey'-i sâni fehm (7) kılına meşelâ lafz-ı darb ki ıtlaķ olundukda ondan (8) ya ma'nâ-yı darb veya fi'l-i maħşûş münfehim olur. (9) ve kezâlik leyde nâr ihsâs olunsa andan duħân (10) ve nehârda duħan ihsâs kılınsa ondan nâr ma'lûm (11) olur. Ve bir kimseniñ leb-gezide kalmasından ma'nâ-yı (12) iskât fehme gelür ve ba'zilar vâz'ı böyle ta'rîf (13) kılır.
 «الوضع فخصه من شيء بحيث متى اطلق او احس الشيء الاول فهم منه الشيء الثاني» (14) Bu ta'rif evvelki ta'rîfden aħşar ve bihterdir. (15) Vâzı'ı lügat kim idügi hususunda ihtilâf (16) vardır. Ebu'l-Ĥasenü'l-Eş'ârî ve min tâbi'ihî vâzı'-ı (17) lügat fi'l-ħaķika Allahu Te'âlâdır didiler ve Ebü Ĥâşim Cübbâ'î (18) Mu'tezilî ve anın tevâbi'i olan ehl-i i'tizâl vâzı'-ı lügat (19) insandır diyü tahķik eylediler ve ĥaķikat oldur ki

11

(1) vâzı'ı lügat Cenâb-ı Ĥaķķıñ ilhâmı vâsıtasıyla (2) insandır. Gâh olur ki vâz' ĥâşş

ve mevzū'un leh (3) daḥı ḥaṣṣ olur; meselā vāzı' bir şahş-ı mu'ayyeni ta'aḳkul (4) idüp anıñçün ḥāṣṣaten bir lafz vaz'eyler Zeyd ve 'Amr (5) gibi, cümle-i i'lām bu ḳābildendir ve gāh olur ki vaz' (6) ve mevzū'un-leh her ikisi 'āmm olurlar. Nitekim vāzı' ta'aḳkul-i (7) ma'nāyı 'āmm eyleyüp anıñ izāsında bir lafzı vaz' (8) eylemişdir. "racül" ve "darb" gibi ve gāh olur ki vaz' 'āmm (9) olup mevzū'un-leh ḥāṣṣ olur mużmerāt ve anın (10) aḥavātı gibi. Amma vaz' ḥāṣṣ olup mevzū'un-leh 'āmm (11) olmak vāḳı' olmamışdır. Ve müfredi **المفرد بالابدل جزؤه على جزء مضاه** (12) demekle ta'rif eylediler. Ya'ni (13) müfred bir lafızdır ki ol lafzıñ cüz'i ma'nāsınıñ (14) cüz'ü üzere delālet eylemez. Bu ta'rif aḳsām-ı (15) elfāzdan dört kısım üzere sādıḳ olur. Evvel (16) ol ki aṣlā cüz' tutmaz ve ma'nāya delālet ider (17) elif-i istifhām gibi ki cüz'ü yokdur ammā ma'nāya (18) delālet ider. Ve ikinci cüz' tutar ammā anıñ cüz'-i (19) lafzı cüz'-ü ma'nāsına delālet itmez. Meşelā Zeyd gibi ki

12

(1) andan ḥarf-i zā anıñ cüz'-i mu'ayyenine delālet kılmaz ve üçüncü (2) oldur ki cüz' tutar ve iki cüz'den her birisi (3) bir ma'naya delālet ider. Meşelā "Abdullah" gibi. Amma 'alemiyet-i (4) ḥalde ol maksūd degildir. Belki maḳşud o şahş-ı (5) mu'ayyendir ve dördüncü kısmı oldur ki iki cüz' tutar (6) ve bir kimseye 'alem olduḳda hem cüz'-i lafzı cüz'-i (7) ma'nāsına delālet ider. Meşelā ḥayvān-ı nāṭıḳ gibi ki kaçan (8) bir şahş-ı mu'ayyene 'alem kılınsa anıñ cüz'-i lafzı ki ḥayvān (9) ve nāṭıḳdır cüz' ma'nā-yı maḳşūda delālet ider. Zirā (10) ol şahş ki ḥayvān-ı nāṭıḳ anıñ 'alemi ola (11) ma'a't-teşahhuş ḥayvān-ı nāṭıḳdır. Pes lafz-ı ḥayvān (12) ve lafz-ı nāṭıḳ her ikisi iki ma'nā üzer e delālet (13) eylemiş olur ki ondan her birisi ol şahş-ı (14) mu'ayyeniñ cüz'-i ma'nasıdır. Ammā bu delālet 'alemiyet ḥālinde (15) murād olmaz. Bu taḳrİR olunan aḳvāl-i müteḳaddimīniñ (16) ta'bīridir. Eḥaḳḳ olan ta'bİR oldur ki ma'nā-yı ḥayvān (17) ve ma'nā-yı nāṭıḳ 'alemiyet ḥālinde mutlāḳa melḥūz degildir. (18) ve māḳşūd-ı melḥūz ol şahş-ı mu'ayyendir. Meşelā bir kimseye (19) aḥmer nām olsa 'alemiyet ḥālinde ol zāt-ı müşahḥaşdan

13

(1) ḡayrı bir āḥir ma'nāya aḥmer delālet itmez.

(2) **«ومن كان له طبع شديد. اذا لقي اليه هذا فهو شهيد»**
 Pes bunu daḥı (3) bil ki eger bir kelime mażhar olup bir şey'e delālet kılsa (4) ve vaz' ḥāṣṣ ve mevzū'un-leh daḥı ḥāṣṣ olursa (5) ol kelimeye 'alem dirler ve eger vaz' 'āmm ve mevzū'un-leh ḥāṣṣ (6) olursa aña ism-i mevşül ve ism-i işāret ta'bİR iderler (7) ve eger mażhar olmazsa aña zamİR dirler **هو وانت** gibi ve eger (8) ma'nā-yı kelime vāḥid-i bi'-şahş olmayup ol ma'nāniñ (9) ḥuşūli bir nev'in efrādına ale's-seviye olursa (10) aña mütevātı' dirler. Ol ma'nāda efrādiñ tevāfuḳı olduḳı (11) mülābese ile meşelā insān gibi ki anıñ mefhūmı cemi' (12) efrād üzere ale's-seviye şāmildir. Ve eger ale's-seviye (13) olmazsa ol kelimeye müşekkek dirler. Efrādiñ anda (14) tefāvütü ve teşārükü olmadığı cihetden bu kelime müşterek midir. (15) veyāḥūd mütevātı' ḳabilinden midir diyü nāzır olan kimseleri (16) şekk ve şübheye ilḳā eylediḳi vāsıta ile meşelā lafz-ı (17) vücūd gibi ki vācibe ve mümkünē şāmil olur. Lākin (18) mümkünēden vācibe delāleti aḳvādır ve eger iki kelime veyāḥūd (19) daḥı ziyāde bir ma'nā için mevzū' olsa ol iki kelimeye

14

(1) müterādifān dirler ve eger daḥı ziyāde olursa elfāz-ı (2) müterādife ta'bīr iderler. Meselā ku'ūd ve cülūs gibi şol (3) kimsenin mezhebinde ki her ikisi bir ma'nāya tutar ve çeşm (4) ve dīde gibi ki her ikisi bir ma'nāya delālet ider ve kal' ve kam' (5) ve nez' gibi ki her üçü koparmak ma'nalarına isti'māl (6) olunur. Egerçi terādūf şifāt-ı elfāz-ı müfrededir. Lākin (7) ba'zılar mürekkeb daḥı olur ise diyüp **الإنسان قاعد والبشر جالس** (8) dimegi elfāz-ı müterādifeden 'add (9) eylemişlerdir. Eger lafz-ı vāhid iki veya üç veyāḥūd ziyāde (10) ma'ānī için mevzu' olursa ve ol ma'āniden (11) her birine vaż'-ı ūlā üzere ale's-seviye delālet (12) kılursa ol lafza ma'āniden her birine nisbetle mücmel (13) dirler. Ve cemi' ma'nāya nisbetle müsterek ta'bīr iderler e'amdır (14) her iki ma'nā birbirine mütezādd olsun veyā olmasın (15) zıdd olduğuna mişāl lafz-ı kuru' gibi ki ḥayz ile zuhrdan (16) ötürü vaż' olunmuşdur ve her ikisine 'ale's-seviye (17) delālet kılınmışdır. Ammā ma'nāda birbirine mütezāddan (18) olmayup ya iki veya üç ma'nā için mevzu' olursa (19) meşelā ḡayn-ı mu'ceme gibi ki teşnelige ve şehāb-ı raḳīka

15

(1) ve ḥarf-i mu'ayyene vaż' olunmuşdur veyāḥūd daḥı ziyāde (2) için vaż' olunup ma'ānī-i keşireye delālet kılursa (3) meselā 'ayn-ı mühmele gibi ki ma'ānī-i keşireye vaż' (4) olunmuşdur. Meselā çeşme ve çeşmeye ve cāsüsa ve dīz (5) gözlerine ve şemse ve dināra ve bir şey'in zātına ve māl-i naḳda (6) māl-i güzine ve terāzū gözüne ve ḥarf-i maḥşūşa (7) 'ayn dirler. Lafz-ı 'ayn ve cümleye bi'l-vaż' delālet kılınmışdır. (8) Ve eger bir lafz vaż'-ı evvelden mehcūr olup āhir ma'nāya (9) naḳl olunsa aña menkūl dinür. Meselā lafz-ı şalāt gibi ki (10) bi-ḥasebi'l-lüḡa du'ā için mevzu'dur ve şāri' (11) ḥazretleri anı bu ma'nādan erkān-ı maḥşūşa için (12) naḳl eylemişlerdir. Beyne'l-ma'neyn münāsib budur ki (13) ma'nī-i şāni daḥı du'āyı mutazammındır. Pes anı ba'zı (14) eczāsıyla tesmiye kılınmış olurlar ve lafz-ı şalāt (15) ma'nā-yı evvelde ḥaḳīkat-ı lügaviyye ve ma'nā-yı şāniyede ḥaḳīkat-ı (16) şer'iyedir. Zirā nāḳil şāri'dir vaż'-ı evvelinden kendilerin (18) ıstılaḥınca naḳl kılursa aña ḥaḳīkat-ı 'örfiyye-i (19) ḥāşşa dinür. Meselā lafz-ı **كلم** gibi ki lügatda cerḥe dirler.

16

(1) **كلم قال الشاعر * جراحات السنن لهما التيام ولايتام ماجرح اللسان ***
 (2) Lākin cemā'at-ı naḥviyyīn (3) anı ma'nā-yı lügaviden ıstılaḥa naḳl eylemişlerdir. (4) ve eger naḳl bir cemā'ata maḥşūş olmayup 'āmmeye (5) mensüb olursa aña ḥaḳīkat-ı 'örfiyye-i 'ämme ta'bīr (6) kılınur. Meselā lafz-ı dāye gibi ki aşında **كل ما يدب على الأرض** (7) vaż' olunmuşdur. Lākin 'amme-i nās bu ma'nādan (8) anı ḳavā'yim-i erba' şāhipleri olan behāyim için naḳl (9) kılınmışdır. Bunuñ nāḳili mu'ayyen olmadığı için buña (10) ḥaḳīkat-ı 'örfiyye-i 'ämme dinmişdir ve eger naḳl 'alāka (11) ve münāsebet üzere mebnī olmazsa aña mürtecel dirler. (12) Ca'fer gibi ki lügatda nehr-i şāḡire dirler sonra bir şaḡşa (13) isim eylediler. Ve ḥaḳīkat ve mecāz ve teşbīh ve isti'ārenin (14) ta'rīfleri 'an-ḳarīb zıkr olur. İnşā'allāhu Te'ālā (15) **الكلام مانضون كنسب بالاسناد** ya'ni kelām (16) bir lafızdır ki iki kelimeyi isnādla mutazammın ola (17) Ba'zılar **الكلام كالتان مع الاسناد** dimekle (18) ta'rīf ey-

lediler. Bu evvelki ta'rifden aḥşardır. (19) Ya'ni kelām isnādla muttaşif olan şol iki

17

(1) kelimedir ki muḥātaba şahih süküt ifāde eyleye ve isnād-ı (2) aḥadd cüz'ünü āhere nisbet eylemekdir. Şu ḥayşiyetden ki (3) muḥātaba fā'ide tāmme ḥāşıl olup āhere muntazır olmaya (4) mazhar ve muzmere ve ḥabere ve inşāya şāmil olur. Meselā (5) **زيد قائم** demek ve muḥātaba **اكرم** diyü emr eylemek gibi (6) Pes kelām daḥı iki kısımdır ya ḥaberdır veyā inşadır. (7) Eger ol kelāmın ezmine-i selāseden birinde ya nisbet-i (8) şübūtiye veya nisbet-i selbiye ile ḥārice nisbeti olup (9) ve tilke'n-nisbetin zālike'l-ḥārice muṭābakatı olur (10) veyā muṭābakatı olmazsa ana inşā ta'bır (11) iderler. Ve kelām-ı inşā'iniñ şıdık u kizbe ihtimāli olmaz (12) Zīrā inşā şol nefsi kelāma ıtlak' olunur ki anıñ (13) ḥārice nisbeti olmaya gerekse ol nisbetiñ muṭābakatı (14) olsun ve gerekse olmasın. Pes kelām-ı inşā'iniñ (15) ḥārice nisbeti olmayınca şıdık u kizbe daḥı ihtimāli każiyye (17) dimezler ki każiyye onlar katında şıdık u kizbe ihtimāli (18) olan kelāmıdır. Binā'en 'alā hāzā inşā'iyātı onlar taşavvurātan (19) 'add iderler. Pes kelām-ı inşā'i daḥı ya bir şey'i taleb eylemek

18

(1) üzere delālet eylerse ikiden ḥāli degildir ki maḥşūdātın (2) ya bir şey'in zihinde ḥāşıl olmasıdır. (3) **لا عين تختص بمحو حصول شيء في الذهن** yāḥud degildir. Bir şey'in (4) zihinde ḥuşūlü maṭlūb olursa aña istifhām (5) dinür. Ve eger olmazsa ya maḥşūdātın bir şey'in ḥāricden (6) ḥuşūlü veyāḥud 'adem-i ḥuşūlüdür. Evvelki kısım eger (7) isti'lā ile olursa aña emr dinür. Ve eger tesāvi (8) ile olursa iltimās ta'bır olunur. Ve eger ḥūzu' ve 'aczi (9) niyāzla olursa aña du'ā tesmiye olunur. İkinci kısım ki (10) maḥşūdātın bir şey'in ḥāricde 'adem-i ḥuşūlüdür. (11) Ol daḥı eger isti'lā ile olursa aña nehy dinür (12) ve eger tesāvi ile olursa iltimās ve eger 'aczi u ḥūzu' (13) ile olursa du'ā ta'bır olunur. Vech-i şāni kelām-ı inşā'i (14) eger bir şey'in talebi üzere delālet-i vaż'iyye ile delālet (15) eylemezse aña tenbih tesmiye kılınur. Bu kısımda temenni ve terecci (16) ve ḥasem ve nidā ve ef'āl-i muḥārebe ve ef'āl-i medḥ ve ef'āl-i zemm (17) dāḥil olur ki mütekellim bu aḥşāmın herbiriyle muḥātabı kendi (18) mā-fi'z-zamirinden āgāh kılur. Ammā kelām-ı ḥaberiniñ şıdık (19) ve kizbe ihtimāli vardır. Zīrā kelām-ı ḥaberiniñ iki nisbeti vardır:

19

Evvel şol nisbet-i kelāmiyyedir ki müsned ile müsnedün ileyhiñ (2) miyānında vāki' olandır. Ve ikinci şol nisbet-i ḥāriciyyedir ki (3) nisbet-i kelāmiyyeden kat'-ı nazar ḥāricde müsnedünileyhiñ (4) zātı ve müsnediñ mefhūmu vāki' olmaqdır. Eger nisbet-i (5) kelāmiyye muṭābık-ı nisbet-i ḥāriciyye olursa ol kelāma (6) şādık dinür. Ve eger ḥārice muṭābık olmazsa aña (7) kizb tesmiye olunur. Meselā **زيد قائم** gibi ki mütekellim kelāmda (8) kıyāmı Zeyd'e nisbet eylemişdir. Eger bu nisbet-i kelāmiyye (9) muṭābık-ı nisbet-i ḥāriciyye olursa bu kelām şādık (10) olur ve eger ḥārice muṭābık gelmezse aña kizb dinür (11) **(قول الظالم ومن تابعه صدق الخبر مطابقتة)**. (12) **لا اختفاد الخبر وأخطاه وكذب شذوها** ya'ni nizām ḥaberiniñ (13) şıdık muḥbiriñ i'tikādına muṭābık olmaqdır. Eger ol (14) i'tikād ḥaṭā oldu ise de ve ḥaberiniñ kizbi muḥbiriñ (15) i'tikādına muṭābık olmamaqdır Eger ol haber fi'l-vāki' (16) şıdık ise

mü'miniñ (انبت الله البقل) didügi (15) gibi ve مرض فلان ta'bîr eyledügi gibi ve bu kısmına dağı (16) mecâz-ı 'aqlî ve mecâz-ı hükmi ve isnâd-ı mecâzî dağı ta'bîr (17) iderler. Ve isnâd-ı mecâzî oldur ki kendü fâ'iline (18) isnâd olunmayup belki şol mülâbisine isnâd olunmaktır ki ol fâ'il veyâ ma'nâ-yı fi'l fil-ḥaḳîka

23

(1) anıñ binâ olunmamış ve ondan vücûda gelmemişdir. Meselâ (2) mü'minleriñ (أجرى الثبر وبنى الأمير المدينة ونهله صائم) didikleri gibi ve dağı (3) nâsıñ (انبت الربيع البقل) didikleri gibi mecâz-ı 'aqlîniñ aqsâmı tarafeyniñ ḥaḳîkat (5) ve mecâz olması i'tibârıyla dört olur. Zirâ iki tarafı ki (6) müsned ve müsnedün ileyhdür. Ya ḥaḳîkatân-ı lügaviyyetândır (7) (انبت الربيع البقل) gibi veyâhud ikisi bile mecâz-ı (8) lügavidir. (احبب الارض سناب الزمان) ihyâ-yı (9) arzdan murâd tehyic-i kuvâ-yı nâmiye kılmak ve andan envâ'-ı (10) nebâtât ile muḥdiş-i neḍâret olmakdır ve kezâlik şebâb-ı (11) zamândan murâd zamâniñ i'tidâli ve tâzeligidir ve yâhud (12) iki tarafı muhtelif olup biri ḥaḳîkat ve biri mecâz (13) ola (واذنبت لآبائهم آباءهم زدتهم ايماناً) didikleri gibi ve Ḥazret-i Kur'anda bu mecâz-ı 'aqlî (15) katı çok vâki' olmuşdur. Cümleden (واذنبت لآبائهم آباءهم زدتهم ايماناً) (16) âyet-i kerîmesidir ki imânı (17) ziyâde eylemek Allah'ıñ fi'li iken isnâd-ı mecâzîdir (18) sebebe isnâd kabîlindedir. (يذبح ابناءهم) ve dağı (19) (فينزع عنهما لباسهما) âyetleri hem sebebe isnâd

24

(1) kabîlindedir ki tezbîḥ-i aḣl fi'l-i ceyš ve Ḥavvâ ile (2) Âdemden nez'-i libâs ḥaḳîkatde fi'lu'llâhdır. Pes tezbîḥi (3) Fir'avn ve nez'-i libâsı şeytâna isnâd isnâd-ı mecâzîdir. (4) (فهو في عبشة راضية واخرجت الارض انقالها) (5) âyetleri dağı bu kabîlindedir ki ḥadd-i zâtında راضيه (6) lafzınıñ عبشة isnâdı isnâd-ı mecâzîdir. Egerçi (7) راضيه fâ'il için binâ olunmuşdur. Lâkin mef'ûle (8) isnâd kılınmışdır ki ol (عبشة مرضية) (9) taḳdîrindedir ve kezâlik iḥrâcîñ arza isnâdı (10) isnâd-ı mecâzîdir ki bu fi'l ḥaḳîkatde Allâh'u Te'âlâ (11) Ḥazretleriniñdir. Ve bu isnâd-ı mecâzî hemân ḥabere (12) muhtaşş degildir. Belki inşâ'iyâtda dağı cârî olur (13) (ياها مان ابنل صرحا) gibi. Zirâ köşkü binâ eylemek (14) Riḥlenin fi'lidir ve Hâmân anıñ binâsına sebebdür. Pes (15) Fir'avn emri sebebe-i binâyâ kılmış olur. (16) (تأمرك وليصم نهارك وليت الثمر جار) akvâli hem (17) bu kabîlindedir ve bu emşâli dağı nice âyât-ı kerime (18) ve eḥâdiş-i şerife ve kelimât-ı belîga bu sebilden zuhûra (19) gelmişdir. Meḥâfet-i taṭvilden ötürü irâd olunmadı. Çünki

25

(1) küll-i' maḳâl çemen-i beyân-ı hâlde insibâb-ı sehâb-ı belâgatla (2) leṭâfet bulur ve dil-i sâlikân-ı mesâlik (3) 'ibâret-i vuşul-i ḥarem-i ka'be-i kabülde âb-ı zülâl-i feşâhatden (4) ter ü tâze olur. Isnâd-ı mecâzîniñ ta'rîf ü beyânından (5) ferâgat olundu. Ve belâgat ve feşâhatıñ şerḥ ü beyânına (6) şürü' kılındı. Tâ büstân-ı ḥâtîr-ı tullâb-ı şî'r ve (7) inşâ reşâhat-ı gamâm-ı tavşîf-i belâgatdan muṭarrâ (8) ve müreşşâḥ ola ve cinân-ı cenân aşḥâb-ı lehce vü edâniñ (9) bârân-ı beyânından behcet ü neḍâret bula

(10) الفصل الثاني في تعريف البلاغة

(11) البلاغة في الكلام مطابقتها لمقتضى المقام مع فصاحتها

(12) ya'ni kelāmda belāgat ol kelāmıñ feşāhatiyle (13) bile muḳtezā-yı hāle muḳtabık olmasıdır. Ve hāl ü maḳām (14) bir emrdir ki mütekellim kelāmı ber-vech-i maḳşüş İrād (15) eylemege dā'ı ve bā'ış ola ve ma'nā-yı muḳtezā-yı maḳām (16) oldur ki meşelā muḳhātab seniñ eyledügiñ ḥükme münkir (17) ola. Anıñ inkārı kadar kelām daḥı mü'ekked olmak lāzımdır. (18) Eger inkārı ziyāde olursa te'kīd daḥı ziyāde olur. (19) Ve eger anıñ inkārı kem-ter olursa te'kīd hem kem-ter gerek.

26

(1) Pes muḳhātabıñ ḥükme münkir olması bir ḥāldir ki ḥükme (2) iḳtizā ider. Pes ol te'kīd muḳtezā-yı hāl ve muḳtezā-yı (3) maḳām olur. Pes belīg olan muḳtezā-yı maḳāma lā-büdd ri'āyet (4) kılur ve terekkübü 'alā ḳadri'l-ḥāce irād eyleyler. Meşelā eger (5) muḳhātab bir ḥükümden ve ol ḥükümde tereddüd eylemeden (6) ḥāliyyü'z-zihn olursa mü'ekkedāt-ı ḥükümden istignā olunur. (7) Ya'ni inneden ve lām-ı te'kīdden ve harf-i tenbihden ve nün-ı (8) te'kīdden ve kelām-ı cümle-i ismiyye ile irād olunmadan ḥāli (9) kılınur. Ve eger muḳhātab bu ḥükümde mütereddid olursa ve anıñ (10) şıḥhatini ḫaleb kılursa bir mü'ekkedün-leh ol ḥükümü te'kīd (11) ve taḳviyet eylemek müstaḫsen olur ki ol te'kīd anıñ (12) tereddüdünü izāle eyleye meşelā tereddüdden ḥāliyyü'z-zihn olana (13) زيد قائم dırsen ve Zeydin ḳıyāmına mütereddid olana ان زيبا قائم (14) dırsen ve eger muḳhātab ḥükme münkir olursa (15) ol ḥükümü anıñ inkārı kadar te'kīd eylemek lāzım olur (16) Nitekim Allah'u Te'ālā Ḥāzretleri risl-i 'İsādan ḫikāye (17) buyurur şol zamanda ki onları küffār evvel merrede (18) tekzīb eylediler. Anlar kāfirlere (انا انكم حرسلون) diyü (19) söylediler. Kelāmlarını innā ile ve cümle-i ismiyye ile irād

27

(1) eylediler. Çünkim kāfirler anlara

(2) ما اتيم الا بشر مثلنا وما نزل الرحمن من شيء ان انتم الا تكذبون

diyü merre-i (3) şāniyyede inkārlarını ziyāde kıldılar. Enbiyā daḥı (4) 'Aleyhimü-s-selām (ربنا يعلم ان انكم لمسلون) diyü (5) kelāmlarını inne ile ve lām ile ve cümle-i ismiyye ile ve 'ilmi (6) Rablerine ta'līḳ itmekle ki ḥükme ḳasemdedir. Te'kīd (7) eyleyip İrād eylediler. Çünki belāgat muḳtezā-yı maḳāma (8) ri'āyet eylemeden 'ibāret olduysa anıñla ancak kelām (9) ve mütekellim vaşf olunur müfred vaşf olunmaz. Zira (10) كلمة بليغة dinmek mesmu' olmamışdır. Ammā kelām-ı belīg ve mütekellim-i (11) belīg dinmek münāsib dinmek münāsib gelmişdir. Ve mütekellimde belāgat melekedir ki (12) mütekellim anıñla te'lif-i kelām-ı belīg eylemege ḳādir olmuşdur.

(قال الخطيب في متن التلخيص وايضا طرفان اعلى وهو جد الامجاز وما يقرب منه واسفل وهو ما اذا (13-14-15-16)

اثير حقه الى ما دونه التحق عند البلغاء باصنوت باصوات الحيوانات وبينهما جرات كثيرة)

Ya'ni (17) belāgat kelāmıñ iki tarafı vardır. Bir tarafı be-gāyet-i (18) a'lādır ki ol hadd-i i'cāzdir. Ya'ni anıñ mişlini irād (19) eylemege beşerde tākat yokdur. Büleğā belāgata evvelā üç

28

(1) mertebe işbāt eylemişlerdir. A'lā, evsāt ve ednā ve bu (2) merātib-i şelāsedan herbiriniñ dağı üçer mertebesi vardır. (3-4) diyü söylemişlerdir.

(ياارض ابلى ملك فباسماء افئى وغبض الماء وقضى الامر واستوت على الجودى)

(5) āyet-i kerimesi ve dağı (ولكم فى القصاص حياء يا اولوا الاباب) (6) āyet-i kerimesi belāgatiñ a'lā (7) mertebesindedir. Ve sūre-i (تبت يدا ابي لهب) (8) a'lā mertebesiniñ ednāsındadır. Nitekim üstād kađī (9) ve dāñī Seyyid Şerif Cürcañī revvaħa'llāhu rūħahuma buyururlar:

(10) در فصاحت در بلاغت کی بود یکسان سخن

(11) گر چه گوینده بود چون جا حظ و چون اصمعی

(12) در کلام ایزد بی چون که وحی نبر است

(13) کی بود تبت یدا ما تبت یا ارض ابلى

(14) Belāgatiñ a'lā mertebesiniñ üçü bile hadd-i (15) i'cāza dāħildir ki tavķ-ı beşerden hāricdir. (16) Ve eħādīs-i Ĥazret-i Nebī ve kelimāt-ı emirü'l-mü'minīn (17) Ĥazret-i 'Alī ve maķālāt-ı manzūme-i ba'zı velī dağı (18) belāgatiñ a'lā mertebesiniñ ednā mertebesine (19) karīb olmuşdur ve hadd-i i'cāza duħül kılmuşdur ve ekser

29

(1) şu'arāniñ kelimāt-ı pākizeleri belāgatiñ mertebe-i evsātınıñ (2) a'lā mertebesine vüşül bulmuşdur ve belāgatiñ esfel (3) mertebesi oldur ki eger kelām ol mertebeden mā-dūnuna (4) tağyir ve tenzil olunsa 'inde'l-büleğā aşvāt-ı hayvānāta eger (5) i'rābı şaħiħ ise de mülħak olur ve edā-yı murād (6) eylemede nehķ-i ĥimār ve na'ķ-i ġurāba müşābih gelür. Pes feşāħata (7) gelelim. Seyyid Şerif Ĥazretleri feşāħatı bu ġüne (8) ta'rif idüp buyururlar. (9-10-11-12)

(النصاحة فى اللغة عبارة عن الابانة والظهور وهى فى المفرد خلوصه من تنافر الحروف والغرابه و مخالفة القياس

وفى التکلام خلوصه عن ضعف التألف وتنافر الكلمات والتعقيد مع فصاحتها)

ya'ni feşāħat lügatda ibānet (13) ve zuhürdan şbāretdir. Ve müfredde ol müfrediñ tenāfür-i (14) ĥurūfdan ve ġarābetden ve kıyāsa muħālefetden ĥāliš (15) olmasıdır. Ve kelāmda feşāħat ol kelāmıñ za'f-ı (16) te'lifden ve tenāfür-i kelimātndan ve ta'ķid-i lafzī ve ma'nevīden (17) ĥāliš olmasıdır. Anıñ feşāħatıyla bile ġünki (18) bu ta'rifde tenāfür-i ĥurūf ve ġarābet ve kıyāsa muħālefet (19) ve za'f-ı te'lif ve ta'ķid zikr olundu . Bu umūr-ı mezkūreyi

(1) şerh u beyân eylemek lâzım geldi. Tâ ki feşâhat ma'lûm (2) ola

(3) (ماالضمف ان يكون ناليف الكلام على خلاف القانون والنحو المشهور بين الجمهور)
 ya'ni kelâmda (4) za'f-ı te'lif oldur ki beyne'l-cumhûr meşhûr ve müte'ârif (5) olan kavâ'id-i nahviyyeniñ hilâfı üzere ola lafzen (6) ve ma'nâ olan izmâr-ı kable'z-zıkr gibi. Meselâ (7) ضرب غلامه زيدا ki zamîr-i gulâmehû Zeyde râci'dir ki (8) mef'ûldür ve bi-hasebi lafz u tertib gulâmehûdan müte'aşhîrdir ki (9) ol fâ'ildir lafzen ve rütbeten muqaddem olmak ise anîñ şânından (10) idi. Pes bu muhâlif-i mezheb-i cumhûrdur. Ammâ (11) ضرب غلامه زيد dinse câ'izdir. Zirâ egerçi Zeyd lafzen (12) mu'aşhîrdir. Lâkin rütbeten muqaddemdir. Pes lafzen ve rütbeten izmâr-ı (13) kable'z-zıkr olmaz. «وتناظر الكلمات كون الكلمات تقبلا على الماسان»
 (14) ve tenâfir-i kelimât kelimâtiñ lisân üzere şakîl (15) olmasdır. Nitekim bu beyitte vâki' olmuşdur.

(16-17) وليس قرب قبر حارب قبر
 (18) 'Acâyib-i maḥlûkât da böyledir ki cinler tâ'ifesinden (19) bir nev' cüz' vardır ki aña hâtif dirler. Anlardan birisi

(1) Hârb ibn-i Ümeyyeniñ üzerine şayha eyledi ve Hârb (2) öldü. Pes ol cinnî bu beyti ol hinde inşâd eyledi. (3) Ma'nâsı, Hârbiñ kabri mekân-ı kafrdadır. Ya'ni ot-dan (4) ve sudan hâli bir yerededir. ve Hârbiñ maḥberesiniñ (5) kurbunda hiçbir kabir yokdur. Bu beytiñ kelimâtından herbir kelime (6) terkîbden kaç'-ı nazar bî-şübhe fa-şîḥdir. Ammâ kelimât-ı (7) mezkûreniñ ictimâ'ından lisân üzere bir şiklet vâki' (8) olur ki andan tîbâ'-ı müstaḥîme nefret kıılır ve lisâna (9) şakîl gelen aqvâlîñ biri daḥı bu tamâmîñ bu beytidir ki:

(10-11) كرم مني امدحه امدحه الوري مني وانا ماتته لته وحدي
 (12) Bu beytiñ evvelkiden şakli kem-terdir. Bunda aşıl menşe'-i şakl (13) امدحه lafzının mükerrer olmasdır. Ba'zılar امدحه (14) lafzının hâsıyla zamir olan hânîñ daḥı ictimâ'ı (15) mücib-i şakldir dimişler. Lâkin mücerred bu ikisiniñ cem'i (16) muḥill-i feşâhat olmaz. Nitekim Hâzret-i Kur'ânda (فسجد) (17) vâki' olmuşdur diyü cevâb vermişlerdir ve şî'r-i Fâriside (18) bunuñ mişâli bu rübâ'iyi şâ'ir dimişdir:
 (19) تبارزه كرفت آن تن همپون سمنش

(1) تبخاله كزید آن اب شکر شك كنش
 (2) مپسند خدا یا که ندارد طساق
 (3) پیش تبش نبش تبش پیش تنش
 (4) Ya'ni ol maḥbûbuñ teni teb-nîşiniñ tâbişi ve ḥarâreti (5) öñünde bundan ziyâde tâkat tutmaz dimek olur ve bundan (6) şakli pîşter olan ebyâtıñ biri daḥı bu beyit-

dir ki şâ'ir (7) demiştir:

(8-9) ای کان کف وجرح چمرانستاره سببه وی نعل سم سمنده میون تومه

(10-11) در بحر سخا و جودت ای کان کرم که که بشودت که که وکه که که که

(12) Ya'ni seniñ seha ve cüduñ deryasında ey kân-ı kerem (13) gâh gâh keh küh olur ve gâh u gâh küh kâh olur dimekdir. (14) ve ta'kîd iki kısımdır. Biri lafzî ve biri ma'nevîdir. (15) (والانظلی کون الکلام غیر ظاهر الدلالة علی المعنی القصود)

(16) Ya'ni ta'kîd lafzî kelâmıñ maqşud olan ma'nâ üzere (17) zâhirü'd-delâle olmasındır ve delâletiñ 'adem-i zuhûruna (18) sebep terkîb-i kelâmda hâlel olduğu içündür. Ma'nâ (19) tertîb-i elfâz tertîb-i ma'nâya mu'tâbık olmayıp kelâmda

33

(1) taqđim ve te'hîr veyâ hâzıf ve izmâr olduğu cihetden (2) maqşud olan ma'nâyı fehm şâ'b ve 'asîr olur (3) Nitekim Ferezdâkıñ Hişâm ibn-i 'Abdulmelikin hâli hakkında (4) didügi beyt bu kabildendir.

(5-6) وما مثله فی الناس الا ملکا ابوامه حی ابوه یقاربه
(7-8) (لبس مثله فی الناس حی یقاربه فی الفضائل الاملاک ابوام ذلك المملک ابو ابراهیم المندوح
(9) dimekdir. Bunda mübtedâ ile haberîñ mâbeyni ecnebî kelâm (10) ile ki ol anıñ (11) و ابوه mübtedâ (12) ملكا dir. (13) muqaddem olmuştur. (14) ol (15) bedel ile mübeddelün minh miyânında faşl-ı keşir vâki' olmuştur. (16) bedel (17) anıñ haberidir ve ma'nâ-yı beyt oldur ki nâs içre ol memdüh (18) olan İbrâhimiñ mişli bir zinde kimse yokdur ki fezâ'ilde (19) aña müşâbih ola illâ şol racül ki aña mülk ve mâl i'tâ

34

(1) olundu. Ya'ni Hişâm ol mümellik olan Hişâmıñ annesinin (2) babası memdüh olan İbrâhimiñ babasıdır. Ya'ni aña (3) bir aḥadd mümâşil olmaz. İllâ anıñ hemşîrezâdesi ki ol (4) Hişâmdır demek olur. Egerçi bu beyt kânûn-ı naḥv üzere (5) cârî olmuştur. Lâkin umûr-ı müte'addideniñ ictimâ'ı fehm-i (6) murâdı şa'b ve 'asîr kılmuştur ve kelâm-ı Fâriside (7) daḥı bu beyt buña mişâl gelmiştir:

(8-9) الله الله زکردش ككردون نالده اعلاست كركس وكردون

(10-11) Bu beytin taqđiri كركس اعلاست وكردونست از كركس كردون حی نالده dimekdir. Pes lafızda (12) taqđim ve te'hîr olduğundan nev'an mu'aqqad olup andan fehm (13) ma'nâ-yı maqşud şa'b olmuştur ve bu beyt mu'aqqad (14) olmada evvelkiden daḥı ziyâdedir ki şâ'ir der:

(15-16) ازین سو هزار وازان سو هزار چو برهم زدند کشته شد صد هزار

(17) Bu beyitden maḫsūd olan ma'nā bu cānibden hezār ve ol (18) cānibden hezār kimse küşte oldu. Çünkim şad hezār (19) 'asker biribirine urdılar ve muḫātele idüp muḫābil

35

(1) ṭurdılar demek olur. Çünkim maḫsūd olan ma'nā (2) bu ola. Taḫdīm ve te'hīr olduğu eelden bunda ta'ḫīd (3) olur ve bunda bir āḫir vecih daḫı mümkündür ki ol budur (4) bu ṭarāfdan hezār ve ol ṭarafdan daḫı hezār kimse (5) çünkim biribirine ṭoḫundular ṭarafeynden şad hezār kimse (6) küşte oldu. Bu vech üzere taḫdīm ve te'hīr lāzım (7) gelmez ve ta'ḫīd daḫı olmaz. Mümkündür ki hezār bir ṭarafdan (8) ve hezār bir ṭarafdan muḫārebe eyleyeler ve ṭarafeynden efrād-ı (9) keşire küşte ola ve bu iki biñ kimse şad hezār (10-11) kimseyi maḫtūl kıla (12) Ya'ni ta'ḫīd-i ma'nevī oldur ki kelām maḫsūd olan (13) ma'nā üzere zāhirü'd-delāle olmaya zihniñ aña intikālde (14) haleli olduğun ve bi-ḫasebi'l-lüḡa mefhūm olan (15) ma'nā-yı evvelden maḫsūd olan ma'nā-yı sāniye zihniñ 'adem-i (16) intikālne sebep ve sā'it-i keşireye muḫtāc olan levāzım-ı (17) ba'ideniñ zikridir veyāḫud ki ma'nā-yı maḫsūd üzere (18) delālet eyleyen Kur'an müntefi olmasıdır. Nitekim 'Abbas (19) İbn-i Ahnefiñ bu ḫavli böyle mu'aḫḫad vāḫi' olmuşdur.

36

سأطلب بعد الدار عنكم لتقربوا
وتسكب عيناى الدموع أجمدا (1-2)

(3) ma'nā-yı beyt ben sizden ḫānemiñ ba'īd olmasını taleb (4) eylerim. Size ḫarīb olmadan ötürü ve benim ki gözüm (5) dumū'ı şabb eyler cāmid ve ḫuşk olmadan ötürü ya'ni (6) girye eylerim ki lāzım-ı firāḫ u ḫüzündür. İncimād-ı 'ayne (7) ve ḫuşk-ı çeşme mübeddel ola ki lāzım-ı visāl ve sürürdur. (8) sekb-i dumū'ı ḫüzünden ve firāḫdan kināyet eylemede (9) işābet eyledi. Lākin cümūd-ı 'aynı devām-ı ferāḫ ve sürūra (10) telaḫḫiden kināyet eylemede ḫaṭā kıldı. Zirā cümūd-ı (11) 'aynadan zihn anıñ bükā eylemek murād eyledikde dumū'ı (12) imsāk kılmasına ve baḫil olmasına intikāl eyler. Şā'iriñ (13) yāre mülāḫat sebebiyle ḫāşıl olan sürür ve ferāḫa (14) ḫaşd eylemesine intikāl eylemez ki ol ba'īddir. Şā'iriñ (15) murādı ben nefsimi ba'd ve firāḫla taṭyīb eylerim (16) ve muḫasāt-ı ālām ve aḫzān üzere anı tavyīn ve şābīt (17) kılarım ve gözlerimden dumū'ı sākib ü nāşir olurum tā vaşl-ı (18) dā'ime ve sürür-ı muḫīme sebep ola ki her 'usretiñ bir yūsri (19) Pes yalnız bir kelimedede feşāḫat

37

(1) ve her bidāyetiñ bir nihāyeti vardır demek olur ve şā'iriñ (2) bu beyti daḫı ta'ḫīd-i ma'nevīden olur.

من نفي آيم ازان در كوى تو
تاوانم دید دائم روى تو (3-4)

(5) Şā'ir kendüniñ kūy-ı maḫbūba gelmesini nefy eyledi (6) ve murādı kūy-ı maḫbūbdan dūr olmasını ve müfāraḫat (7) kılmasını nefydir. Zirā gelmek kūy-ı yārda andan evvel olmamağı (8) müstelzimidir ve anda hemişe ḫarār kılmanmağı muḫtāzıdır. Pes (9) kendüniñ kūy-ı yāre gelmesini nefy eylediği melzūmdur (10) ve

kendüniñ anda olmamasını ve andan müfāraḳat kılmamasını nefy (11) eylemek mu-rād eylediği evvel lāzımdır amma kendüniñ anda (12) gelmesini nefyden anda ol-mamasını nefy eylediğine intikāl (13) eylemek ḫayli ba'iddir ve ma'nā-yı beyt ben seniñ küyüña ey (14) maḫbüb gelmek istemezem ki gelmek gitmeden sonra olur. Belki (15) küyüñdan hiç gitmeyüp tā dā'im seniñ yüzüñü görmege (16) ḳādir olam demek olur. Çünkim feṣāḫat-ı kelām ma'lum (17) oldu. Feṣāḫat-ı kelimeniñ daḫı bi-linmesi lāzım geldi.

(18) (فالنصاحة في المفرد خلوصه من تنافر الحروف والغرابة ومخالفة القياس)

(19) Pes yalnız bir kelimedede feṣāḫat

38

(1) ol kelimeniñ tenāfür-i ḫurūfdan ve ḡarābetden ve ḳıyāsa (2) muḫālefetden ḫālīs olmasıdır ve tenāfür-i ḫurūf kelimedede (3) bir şıfatdır ki lisān üzere ṣaḳli mücib ola ve anı nuṭḳa (4) getürmek 'asir gele İmri'ül-Kaysiñ ḳavlinde vāḳi' olan (5) müsteş-zirāt gibi kemā ḳāle (6-7) تضل العقاص في مني ومرسل
(8) Gadā'ire züvābeye dirler ḡadireniñ cem'idir ḡadire Fāriside (9) ḡīsüya dirler. Müsteşzirāt mürtefi'āt ma'nāsınadır (10) yāḫud merfü'āt ma'nāsınadır. Nitekim istişzār (11) dirler ref' veya irtifa' ma'nāsını virirler.

(12-13-14) (قال في تاج المصادر في روى بفتح الزاء جملة من المتعدى ومن روى بكسر الزاء جملة)
..... من اللزوم والاسئزاز يعني بمعنى الرفع والارتفاع
(15) a'lādır تضل bi-ma'na taḡayyübdür. 'iḳāş 'aḳıseniñ cem'idir (16) 'aḳıse saḡdan bir örülmuş kaṭ'aya dirler müşennā (17) meftül olmuş mürsel anıñ ḫilāfıdır ya'ni anıñ (18) başınıñ saḡınıñ ḡīsüları a'lā-yı re'se mürtefi'ā (19) ve ḫubūṭ ile fevḳ-i re'se müşeddededir şa'r-ı re's ki

39

(1) 'iḳāşa ve müşennā ve mürsele münḳasımdır. Evvelki kısım (2) āḫirinde ḡā'ib olur demekdir ve ḡaraż anıñ başınıñ (3) şa'rınıñ vefret ve keşretin beyān eylemek-dir. Maḫall-i istişhād (4) müsteşzirātdır ki anıñ tekellümünde lisāna ṣıḳlet vardır. (5) Ve bu maḫalde zābıṭa her ne kelimeyi ki zevḳ-i selīm şaḳil (6) ve müte'assıru'n-nuṭḳ 'add eyleye ol mütenāfirdir. Eger ḳurb-ı (7) meḫāricden olsun ve eger bu'd-ı meḫāricden olsun (8) veyāḫud ḡayrıdanolsun كما صرح به ابن الاثير في الملل السار
(9) Şems-i Faḫriniñ bu beyti daḫı bu ḳabıldendir.

(10-11) دم بكم قائم وسنجاب خسروان بوشند
..... چه قیمت آورد آنجا بکاه زغر بماش

(12) zaḡarimaş lafzında ṣaḳl vardır ki ḫatır anı tekellümden (13) nefret eyler. Zaḡa-rimaş kürk rızelerine ve kırıntılılarına (14-15) dirler.

..... « الغرابة كون الكلمة وحشية خيوطاهرة المعنى وغير مأنوسة الاستعمال عند البلغاء »
..... ḡarābet kelime-i (16) müfredeniñ vaḫşī olması zāhıretü'l-ma'nā olmayup (17) büleḡā katın-da isti'mālden vaḫşet kılmasıdır. 'Accāciñ (18) ḳavlinde olan lafz-ı
..... gibi
..... قال في وصف امرأة

(1-2) ازمان ابدت واضحا مفلجا اغر براقا و طرفا ابرجا

(3-4) ومقالة و حاجبا مزججا وفاجا ومرسنا مسرجا

(5) Ezmān bir imre'enin ismidir ya'ni ol memdūha olan (6) imree seyrek dişlerini ebyāz ve berrāk ve vāzih ve güzel (7) gözlerini izhār eyledi ve kirpiklerini ve ince kaşlarını (8) kömür gibi esved saçlarını ve dikkat ve istivāda (9) seyf-i süreyci gibi olan enfini veyāhud leme'ānda (10) sirāc-ı berik olan burnunu izhār eyledi demek (11) olur. Süreyc bir haddādīn ismidir ki aña süyūf nisbet (12) olunur. Süreyci mensūbun ile's-sirāc demek dağı (13) cā'izdir ve dağı (14) مالکم تکا تکا کا تم علی کا تکا کا تم علی ذی جنه افرنق و اعنی kavli gibi ki bunda ġarābet (15) evvelkiden dağı ziyādedir. Bu söz 'İsā bin Ömer (16) naḥvini'dir. Şol zamanda ki ḥumārdan düşdü ve nās (17) anıñ başına üşdü. Ol vaqitde bunu didiler. Ma'nā ey (18) cemā'at siziñ için ne oldu ki benim üzerime cem' (19) olduñuz. ZI-cinnet olan ya'ni cin tutan kimseniñ

(1) üzerine cem' olduñuz gibi benim yanımdan dūr oluñ (2) ve gidiñ demek olur. Teḳāḳū' cem' olmaga dirler. ifrinḳa' (3-4) giydirmege dirler izhāb gibi

..... Ebu Tayyibin یقال افرنق و اعنی ای اذهبوا و افرنق ای افرق

(5-6) مبارك الاسم اعز اللب كريم الجرشى شريف النسب
(7) beytinde vāḳi' olan جرشى lafzında dağı ġarābet (8) ve sem'e kerāhet vardır ki sem' anıñ istimā'ından nefret eyler. (9) Kerimü'c-cerşī kerimü'n-nefs dimekdir.

(10) « و تخالف القياس كون الكلمة مخالفا للواعد المستنبطة من تتبع لغات العرب »

(11) muḥālefetü'l-ḳiyās bir kelimeniñ lügat-ı 'Arabın (12) tetebbū'undan müstenbaṭa olan ḳavā'ide muḥālif olmasıdır. (13) meselā « الحمد لله العلي الاجل » gibi ḳiyās ecl olmak (14) idi ki kelimeye iki lām cem' oldu. ḳā'ide anı biri (15) biri içinde idġām eylemek idi çünkim bi-ġayr-ı idġām (16) isti'māl eyledi. Pes ḳiyāsa muḥālif oldu, lügat-ı (17) Fāriside dağı aña ber-selef bir ḳā'ide baş eylemişlerdir ki (18) dāl-ı mühmele zāl-i mu'cemenen mümtāz ola. Eger kelime-i Fārisi (19) ol vaż' üzere olmazsa ol hem ḳiyāsa muḥālif (20) olur. Ol ḳā'ide budur:

(1-2) در زبان فارسی فرق میان دال و ذال یاد کبر ازمن که در نزد افضل معظم است

(3-4) پیش ازودر لفظ مفرد کر صحیح و ساکن است. دال خوان آنرا و باقی جمله ذال مجعوم است

(5) ve lisān-ı 'Arab üzere dağı bu ḳā'ideyi nazma getürmüşlerdir.

- (6-7) ان في الفارسي ذا معنظم اعلم الفرق بين دال و ذال
- (8-9) فهو دال وما سواه معجم كل ما قبل ساكن غير وای

(10) Ya'ni eger lafz-ı müfredde bir harf müstebeh olsa ki ol (11) harf dal mıdır ve-yâhud zāl mıdır eger ol harfiñ (12) mâ-ğabli sâkin olup ve ol sâkin olan harf harf-i (13) 'illet olmaz ise ki ol vâv yâ ve elifdir ol dâldır (14) ve bâkî zāl-i mu'cemmedir ve her ne kim bu kâ'ideye muhahif (15) ola bil ki kıyâsa muhâlif olur. (16) Bâb-ı şâni 'ilm-i beyâna müte'allik olan kavâ'id (17) ü iştilâhâtı beyân eyler

(18-19) « علم البيان وهو علم يعرف به ايراد المعنى الواحد بطرق مختلفة في وضع الدلالة عليه »
dimekle 'ilm-i beyânı

43

(1) ta'rîf eylemişlerdir. Ya'ni 'ilm-i beyân bir 'ilimdir ki anıñla bilinür (2) ma'nâ-yı vâhidi tûruk-ı muhtelif ve terâkib-i mütenevvi'â ile (3) İrad eylemek ol ma'nâ üzere olan delâletiñ vuzuhunda ki (4) ba'zı tûruk vazıhud-delâle ola ol ma'nâ üzere (5) ve ba'zısı evzâh ola vâziğ-ı evzâha nisbetle fi'l-cümle (6) hafî ola ve bu 'ilm-i haqîkat ve mecâz ve isti'âre ve kinâye (7) ve teşbihden bahş eyler ve bunlarıñ herbiriniñ taḥkîki (8) inşaallâhu te'âlâ gelür. Evvelâ muṭlağa teşbîh bir emriñ bir âhir (9) emirde ma'âniden bir ma'nâda müşâreket eylemesi üzerine (10-11) delâlet kılmasıdır. (12) « كما قيل التشبيه المطلق هو الدلالة على مشاركة امر لامر آخر من المعاني »
فانل زيد عروا وجاءني زيد وعمرو (13) ta'rîf (14) emşâli olan (15) akvâle şâmildir. Ya'ni şâmil olur. Bu maḥalde murâd (16) bu degildir. Belki şol teşbîh muştalâhdır anı (17)

التشبيه هو الدلالة على مشاركة امر لامر آخر في معنى لاعلى وجه الاستعارة الحقيقية ولا على وجه الاستعارة بالكناية
(18) dimekle ta'rîf eylemişlerdir. (19) Ya'ni teşbîh iştilâhı bir emriñ bir âhir emre bir ma'nâda

44

(1) müşâreket eylemesi üzere delâlet kılmasıdır. Ol delâlet (2) isti'âre-i taḥkîkiye vechi üzere ve daḥı isti'âre (3) bi'l-kinâye tariği üzere olmaya. Pes bu ta'rîfde (4) (زيد اسد) kavli dâhil oldu ki edât-ı teşbîh ḥazf olmuşdur (5) ve Allâhu Te'âlânıñ (صم بكم عمى) kavli hem dâhil (6) olmuşdur ki bunda edât-ı teşbîh ve müşebbeh cemî'an ḥazf (7) olmuşdur. 'İnde-l-muḥakkîkîn bu teşbîh-belîğdir isti'âre degildir (8) ve şâ'iriñ bu beyti daḥı bu nev'dendir:
(9) Yüzüñ güldür saçın sünbül dişin dür
(10) Velâkin 'âşık öldürmek işindür
(11) ve teşbîh iştilâhınıñ erkânına nazar olunmağla dört (12) kısım olur. İki tarafı ki biri müşebbeh ve bi müşebbehün bihdır (13) ve biri vech-i şebehdir ve biri daḥı edât-ı teşbîhdır. Emr-i (14) evvele müşebbeh dirler Zeyd gibi ve emr-i şâniye müşebbehün bihdır (15) Esed gibi ve müşterek olan ma'nayâ vech-i şebeh ta'bîr (16) iderler şecâ'at gibi. Ya iki tarafı bile hissî olur (17) mubşirâtda ḥadd ile verd gibi ve mesmû'âtda şavt-ı za'f ile (18) hems gibi ki aḥfa olan şavta dirler. Şol (19)

mertebedeki güyâ dehândan çıkmaya ve meşmûmâtıdan

45

(1) nükhetle ‘anber gibi ve mezvukâtda rîk ile hamr gibi ve melmusâtda (2) cild-i na‘îmle harîr gibi veyâhud iki tarafı bile ‘aklî (3) olur‘ilimle hayât gibi veyâhud iki ciheti bile muhtelif (4) olur ya‘ni müşebbeh ‘aklî müşebbehün bih hissî olur (5) meniyye ile sebu‘ gibi zirâ mevt ‘aklî ve sebu‘ hissîdir (6) veyâhud bi'l-‘akis ‘ıtırıla hulq-ı kerîm gibi ki ‘itr (7) maḥsûs ve hulq-ı kerîm ma‘küldür evvelâ mubsırâtıdan (8) iki tarafı bile hissî olduğuna şî‘r-i ‘Arabîden mişâl (9) sultânü'l-‘urefâ İbn-i Fâriḍ ḥazretleriniñ ḥamriyyede (10) buyurdıkları bu beyt-i şerîfdir:

(11-12) لهالبدركأس وهي شمس يدورها هلال وكم يبدوا اذا مزجت نجم

(13) cümle zamâyir muḳaddimen zıkr olunan müdâmeye râci‘ olur. (14) Ma‘nâ ol müdâme için bedr-i kâsedir ve ol müdâme (15) bir âfitâbdır ki anı hilâl idare eyler ki murâd enâmîl-i (16) sâkîdir ki kâseyi devr itdürür ve ol şarâb ile (17) mezc olundukda nice sitâreler peydâ olur ya‘ni anıñ (18) rüyunda nice ḥabâblar zuhûrâ gelür ve bedr ü kâse (19) ve müdâme vü şems ve hilâl ü necm cümlesi maḥsûsâtdandır ki

46

(1) hiss-i baṣarî ile cümlesi idrâk olunur ve bu beytiñ (2) sâ‘ir taḥkîk ü tafşîli bu kaşîdeye olan şerḥimizde (3) mezkûr ve mestûr olmuşdur. Andan taleb oluna ve şî‘r-i (4) Fârisîde mişâli nitekim Şeyḥ Kemâl Ḥocendî Ḥazretleri (5) buyurur:

(6-7) بيمين أنماء افزوني و پروين وكر باور نشد اينك ترازو

(8) Ya‘ni ḥüsn ile mâh ve pervînden gâlib olursun (9) ve eger taşdıḳ olmazsa işte terâzû ve ve bunda (10) terâzûdan murâd nâzırîñ çeşmidir nâzırîñ gözünü terâzûya (11) teşbîh eylemiş olur. Terâzûdan meḳâdîr ü mevzûnât (12) ma‘lûm olduğu gibi çeşmden daḥı meḳâdîr-i hissî (13) ma‘lûm olur ve şüretâ müşâbeheden hem ḥâlî degildir ki (14) ḥâcibler çüb-ı terâzûya ve gözler güfteyn terâzûya beñzer Vech-i (15) şebeh mâ-beyninde meḳâdîrîñ zâhir olmasıdır ve meşmûmâtda (16) şî‘r-i ‘Arabîden mişâli:

(17-18) اولم يكن اقتحوانا ثمر مبسها ماكان يزداد طيبا ساعة السحر

(19) aḳḥavân pabunç didikleri bir hoş kokulu çiçektir

47

(1) şugrâvek dişlere dirler mübessim bunda maḥall-i besâmetdir ki (2) dehân murâd olmuşdur. Ma‘nâ eger ol maḥbûbeniñ dehânında (3) olan dişleriniñ nükheti aḳḥavan olmaydı, seher (4) sâ‘atinde revâyiḥ-i tayyibe ziyâde olmazdı. Nükhet-i dendân-ı (5) maḥbûbe ve râyiḥa-i aḳḥavân her ikisi maḥsûslardır ki (6) kuvve-i şâmme ile idrâk olunurlar ve şî‘r-i Fârisîden mişâli (7) nitekim Ḥâce Cihân buyururlar:

(8-9) نادر سرمن بوی عرقین توافساد جامن شود از بوی خوش سنبل و گل شاد

(10) ve mezvukâtda şî‘r-i ‘Arabîden mişâli nitekim Ziyâ‘uddîn (11) Mışrî der:

(12-13) والنبيلة طار من سرور فرحا اذقبل بان ريقه كالشهد

(14) Ya'ni zembūr sürürundan ferahnāk olup uçdı şol (15) zamanda ki ol maḥbūbuñ rīķi şehd gibidir dinildi. (16) Maḥbūbuñ rīķini bunda şehde teşbīh eylemişdir ve āb-ı (17) dehān ve 'asel her ikisi maḥsūsulardır ki kuvvet-i zā'ika ile (18) idrāk olunurlar ve şi'r-i Fārisiden mişāli nitekim (19) Kātibi der:

48

(1-2) آری نبات مصری ریزد توتیارا آب دهان فیکندی برخاک ره برقتن
(3) Āb-ı dehān ve nebāt-ı mişrī her ikisi maḥsūsulardır (4) ve bunda leff ü neşr-i müretteb şan'atı daḥı vardır ki (5) nebāt āb-ı dehān ve tütüyā-i ḥāk-rāh maḥbūba göre olur. (6) Ve melmūsātda şi'r-i 'Arabİden mişāli nitekim Tehāmī der:

(7-8) حتى اذا ماتت به سنة الكرى زحرجته عنى وكان معانقى

(9-10) ابعده عن جذب صدرى راجفا كى لا يبيت على فراش خافقى

(11) سنة بكسر السين نوم كرا بفتح الكاف امر غمقى

(12) ابعده بمعنى ابعده ḥāfiķ-ı taraf ma'nāsınadır. (13) Bunda şadr ma'nāsı murād olur ma'na ḥatta ol maḥbūba (14) امر غمقى nevmi mā'il oldukda ben anı benden devr eyledim. (15) Ḥalbuki ol benimle mu'āniķ idi. Ben anı şadrım (16) cānibinden ba'İd kıldım Debretdügim ve taḥrik itdügim (17) ḥālde tā benim firāş-ı şadrım üzere gi-celemeye (18) bunda kendüniñ şadrını firāsa teşbih itmişdir ki (19) her ikisi ḥiss-i lemsi ile vehm-i ḥiss-i başarı ile

49

(1) olan şeylerdendir ve şi'r-i Fārisiden mişāli nitekim (2) Şeyḫ Sa'dī Ḥazretleri buyurur:

(3-4) اندام تو خود حریر چینیست دیگر چه کنی قبای اطلس

(5) endām ü ḥarīr lemsle idrāk olunurlar beynehümāda vech-i (6) şebeh leṭāfet ü mülāyemetdir ve mesmū'atda şi'r-i 'Arabİden (7) mişāli nitekim Mütenebbiniñ bu beytinde vāķi'dir:

(8-9) ودع كل صوت بعد صوت فاني انا الصايح المحي والآخر الصدا

(10) Ma'nā benim şavtımdan soñra her şavtı terk eyle Zira ḥikāyet (11) gününde olan şāyih benim ve āḥir aşvāt şadādır. Kendünün (12) kelāmını āvāze ve ḡayrılarını kelāmını āvāzıñ 'aksi olan (13) şadāya teşbih eylemişdir ve āvāz u şadā her ikisi ḥiss-i (14) sem'ī ile maḥsūs olan şeylerdendir ve şi'r-i Fārisiden (15) mişāli nitekim Zahir-i Fāriyāyi der:

(16-17) صريركك تودر حل مشكلات امور چنانكه نغمه داود در ادای زبور

(18) veyāḥud her iki taraf ya'ni müşebbeh ve müşebbehün bih 'aklī (19) olurlar. Meşelā ḥayātla 'ilm gibi ki her ikisi sebeb-i

50

(1) idrākdir. Şi'r-i 'Arabİden mişāli :

اخ العلم حتى خالد بعد موته واوصاله تحت التراب رميم (2-3)

وذوالجمل مبيت وهو ماش على الثرى يظن من الاجساء وهو عديم (4-5)

(6) Ma'na 'ilim şāhibi ba'de'l-mevt ebedī zindedir. Halbuki (7) anıñ a'zā ve mefā-şili zirā hākde çürümüşdür (8) ve cehl şāhibi mürdedir. Halbuki zemīn üzere yürür. (9) Egerçi ahyā zümresinden zannolunur. Halbuki (10) ol 'adīmü'l-vücüddur ve şî'r-i Fārisīden mişāli nitekim (11) Hâce-i Cihān buyurur:

علمت چون حیات ابد ای پسر بکوش واز چشمه حیات خود آب حیات نوش (12-13)

(14) veyāhud her iki taraf muhtelif olurlar. Ya'ni bir taraf (15) 'aklı ve bir taraf hissi olur. Hulq-ı hasenle büy-ı (16) hoş gibi ki büy-ı hoş maşsüs ve hulq-ı hasen (17) ma'küldür. Nitekim « الخلق كهيئة نسيانية تصدر عنه الأفعال بسهولة » (18) demekle ta'rif eylemişlerdir. (19) Pes keyfiyet-i nefsanīye maşsüsätan degildir. Şî'r-i

51

(1) 'Arabīden mişāli Ebu'l-'Alā der:

وكانار الحيوه فن رماد أوآخرها وأولها دخان (2-3)

(4) hayātī nāra teşbīh eylemişlerdir ki nār maşsüs ve hayāt gayr-ı (5) maşsüsür. Ma'nā hayāt nār gibidir. Pes anıñ evāhiri (6) rimāddır yañi turābdır ve ūlā duhandır yañi buhardandır (7) ve şî'r-i Fārisīden mişāli nitekim Hâce-i Cihān buyurur:

ازهرد و کون جان را ماوی دهان او بس آری بلا مکان جان دارد همیشه منزل (8-9)

(10) dehān maşsüs ve lā-mekān ma'küldür veyāhud bir tarafı (11) hayālī ve bir tarafı hissi ola. Kemā kāle'ş-şā'ir

كان سمر الشقيق اذا تصوب او تصعد اعلام باقوت نشرن علی رماح من زبرجد (12-13)

(14) Ma'nā kân-ı şakīk-i muḥammer esfele mā'il oldukda ve a'lāya (15) meyl kıldıkda zebercedden olan ramhlar üzere neşr (16) olunmuş yāķütan 'alemlerdir. Şakīk Şekāyık-ı Nu'māniyye (17) didikleri bir kırmızı çiçekdir gelincik çiçegine dağı (18) dirlir تصوب مال الى السفل وتصعد مال الى العلو (19) ma'nāsınadır. 'Alem ve yāķut ve zeberced ve rimāh her birisi

52

(1) 'ale'l-infirād maşsüslardır. Lākin şu müşebbehün bihiñ (2) efrādınıñ terkībinden hāşıla olan hey'et-i ictimā'iyye (3) maşsüs degil hayālīdir ki hāricde zebercedden nızeler (4) üzere yāķütan a'lāmıñ vücūdu yokdur. Belki (5) bu bir emirdir ki kuvve-i muḥayyile anı böyle taḥayyül eylemişdir. (6) Şakīk-i muḥammer nüzül ve şu'ūd vaķtinde 'inde ḥubūbi'n-nesīm (7) müşebbehdir ve zebercedden rimāh üzere neşr olunmuş (8) yāķütan 'alemler müşebbehün bihdır vech-i şebch tarafcyniñ iḥmirār (9) ve iḥdirārıdır. Hāreket-i maşsüşa ile bile ve şî'r-i (10) Fārisīden mişāli nitekim Enverī der:

امه در سينه کانون شده بر خود پيچان افجي 'کاهر با پيکر و مرجان صصبت (11-12)
 (13) Bu beyitte müşebbehün bih hayālīdir ki ef'i-i kāhrübā peyker ü mercān
 (14) 'aşb hāricde mevcūd degildir. Belki bir emrdir ki (15) kuvve-i muhayyile anı
 böyle tahayyül eylemişdir. Ammā 'ale'l-infirād (16) ef'i vü kehrübā vü peyker ü
 mercān ü 'aşb hāricde (17) mevcūd olan şeylerdendir. Ma'nā bir lem'a ocağıñı de-
 rününde (18) kendü üzere pıçan oldu. Güyā mercān sekrlü (19) kāhrübā-peyker bir
 ef'idir demek olur veyāhud bir tarafı

53

(1) vehmī ve bir tarafı hissī olur. Kemā k̄ale İmri'ül-Ḳays

ابقتانی والمشرقی مضاجعی و مسنونہ زرقی کاتب اغوال (2-3)
 (4) müşerref Yemen diyārında bir karyeniñ ismidir ki süyüf-ı (5) maqbüle aña
 nisbet olunup (6) diyorklar. سيف منسوب الی مشارف الین
 Mesnūne bilenmiş ma'nasınadır. Sinnü's-seyf (7) dirler. Kaçan şemşir bilenmiş
 ve keskin olsa mesnūne (8) mevşūfu mahzūfuñ şıfatıdır.
 (9) taḳdirindedir zurük ezrākıñ enyāb (10) nābıñ iğvāl gavliñ cem'leridir. Ma'nā şol
 racül ki (11) benı katl ile tahvif eyler benı ol katl ider mi. Halbuki (12) müşārif
 Yemene mensüb olan seyf ve dağı enyāb (13) iğvāl gibi olan şāfiye ve mücellāt ve
 maḥdūdetü'n-nişāl (14) sehmler benim medāci' ve muşāhibimdir demek olur. Enyāb
 (15) iğvāl müşebbehün bihdır hiss ile müdreğ olan şeylerden (16) degildir. Hāricde
 vücūdu müteḥakkik olmadığı i'tibārıyla (17) ma'a inhā eger idrāk olunmak lāzım
 gelseydi hiss ile (18) idrāk olunurdu ve şı'r-i Fārisiden mişāli Esedinīñ (19) bu
 kavlidir:

54

فشافش تیرش بر وزن برد جو آواز غولاست در گوش مرد (1-2)
 (3) feşāfeş-i tīr müşebbehdir ki hissīdir ve müşebbehün bih āvāz-ı (4) güldür ki
 muḥakkik degildir. Belki bir emrdir ki vehm anı (5) öyle tevehhüm ve taşavvur ey-
 lemişdir. Vehmī ve hayāliniñ miyānında (6) fark oldur ki hayālī şol ma'dümdür ki
 kuvve-i mütehayyile (7) anı ḥavāss-ı zāhire ile idrāk eylediği umürdan terkib (8)
 eyler. Vehmī şol ma'dümdür ki kuvve-i vāhime anı kendü (9) tilkā-i nefsenden ih-
 tirā eyler. Mişāli gül bir şeydir ki (10) nāsı siba' gibi helāk eyler dirler ve aña
 nāb-ı isbāt (11) eyler sibā'a nāb-ı isbāt eylediği gibi çünkim aḥvāl-i (12) rengin bu
 kadar beyān olundu. Rük-n-i āhir ki vech-i şebehdir. (13) Anıñ beyān olunması hem
 lāzım geldi. Büleğā vech-i şebehi böyle (14-15) ta'rif eylediler ki

« وجه الشبه امر مشترك له زيادة اختصاص بالطرفين مع قصد اشتراكهما فيه تحقيقا او تحميلا »

(16) Ya'ni vech-i şebeh beyne'l-müşebbeh ve'l-müşebbehünbih (17) müşterek bir
 emrdir ya taḥkik yönünden veyā tahyil yönünden ki (18) ol emriñ tarafeyne ziyāde
 ihtişāşı olsa ol (19) ikisiniñ ol emirde müşterek olması kaşdıyla bile

55

(1) vech-i şebeh-i ḥakikī oldur ki tarafeyniñ zātında müteḥakkik (2) ola vech-i
 şebeh-i tahyilī oldur ki vech-i şebeh aḥed-i (3) tarafeynde veyāhud iki tarafda bile
 bulunmaya illā bir sebil-i (4) tahyil ve te'vil ve kayd-ı müşterek anıñçündür ki

eger vech-i (5) ŧebeh müŧterek olmasa teŧbîh muŧlaķa ŧābit olmaz ve ziyādet-i (6) iŧtiŧāŧ kaydî ol ecludendir ki ŧol ŧifāt ki (7) müŧterekdirler ve ŧarafeyne ziyāde iŧtiŧāŧ ŧutmazlar ol (8) mu'teber degildir. Meselā Zeyd ve Esed zātīyātdan çok nesne-
de (9) müŧterekdirler ve vücūdda ve ħayvānīyetde ve cismiyetde (10) ve bunlardan ħayrıda ammā çünkim ziyāde iŧtiŧāŧları (11) olmadıĝına binā'en teŧbîh de mu'teber degildir. Belki mu'teber (12) olan ŧol ŧecā'at ŧıfatıdır ki Zeyde ve Esede (13) ziyāde iŧtiŧāŧı vardır ve kayd-ı kaŧd-ı iŧtirāk (14) anıñçındır ki mümkün ki bir emr müŧterek ola ve ziyāde-i (15) iŧtiŧāŧ daĝı ŧuta vech-i ŧebeh olmaya ve iŧtirākine (16) kaŧd-ı iŧtirāk daĝı kılınmaya ve taĝķikān ve taĝyilen kaydı anıñçındır ki (17) vech-i ŧebeh ki emr-i müŧterekdir ve anıñ tarafeyne ziyāde (18) iŧtiŧāŧı ola ve kaŧd-ı iŧtirāk daĝı buluna. Lākin (19) lā ber-sebīl-i taĝķik fakat belki ĝāñ ber-sebīl-i taĝķik

56

(1) ve ĝāñ ber-sebīl -i taĝyil ola. Vech-i ŧebeh taĝyili olduguna (2) ŧi'r-i 'Arabīden miŧāli nitekim Ķadı Tenūhī demiŧdir :

وكان الحجوم بين دجاہ
سـ من لاح بين ابـ اداع
(3-4)
(5) Dücā deciyeniñ cem'idir. Deciye zūlmete dirler. Ŷamīr leyle (6) rāci'dir daĝı rivāyet olunmuŧdur. Bu taĝdirce (7) zamīr nücūma rāci' olur ve'l-vechi'l-evvel evlā ma'nā (8) ĝiceniñ zūlmetleri miyānında kān-ı nücūm ŧol sūnenlerdir ki (9) onlarıñ miyānında bid'at zāhir olu. Bu beyitte vech-i ŧebeh (10) ecved ve muzlim olan ŧey cānibinden beyāz ve muŧriķa olan (11) eŧyānıñ ħuŧūlünden ħāŧıl olan hey'etdir ve ol (12) hey'et ise müŧebbehūn bihdır. Ya'ni sūnen mā-beyninde olan (13) ibtida'da mevcūde degildir. İllā 'alā sebīli't-taĝayyūl (14) zīrā ki sūnetde iŧrāk ve sepīdi ve bid'ata zūlmet (15) ve siyāhī 'alā sebīlü't-taĝyildir lā 'alā ŧarīķi't-taĝķik (16) çünkim cehl ü bid'at ŧāĝibi zūlmetde yürüyen (17) kimse gibi kalur ki ol ŧarīķa mühtedī olmaz ve mekrūh (18) isābet eylemeden hem necāt bulmaz. Pes bid'at zūlmete (19) teŧbîh olundu. Lāzım geldi ki anıñ 'aksi olan

57

(1) sūnet ve daĝı 'ilm ü ma'rifet nūra teŧbîh kılına Pes bilgil ki (2) vech-i teŧbîh muŧlaķa ya ŧarafeyniñ ħaĝķikatından ĝayr-ı (3) ħāricdir. Ya'ni vech-i ŧebeh tamām-ı ŧarafeyniñ māhiyetidir. (4) meŧelā cinsiyet gibi ki meŧelā هذا الانسان مثلا فلان في الحيوانية (5) gibi ve daĝı هذا البعوض مثل ذلك في كونها كائناتا (6) didikleri gibi veyāĝud ħāricdir. (7) ve bu daĝı ŧarafeyniñ ħaĝķikatından ħāric olan bir ŧıfatdır ki (8) ol ŧıfat ya zātında mütemekkine olan ŧıfat-ı ħaĝķiyyedir (9) veyāĝud ħavass-ı ħamse-den biriyle idrāk olunan (10) ħissiyedir meŧelā kuvve-i baŧariye ile idrāk olunan (11) keyfiyāt-ı cismiyye gibi elvān ü eŧkālden ve meĝādir (12) ü ħarekātın ve bunlara müte'allik olan ŧeylerden ve kuvvet-i sāmi'a (13) ile idrāk olunan aŧvāt-ı ħaviyye ve daĝı beyne olan (14) ŧavtlar gibi ve daĝı kuvve-i zā'ika ile idrāk olunan ŧu'ūmuñ (15) enva'ı gibi ki ol ħalāvet ü merāret ve mülūĝat (16) ve ħumūdet ve bunlardan ĝayrısıdır ve kuvve-i ŧamme ile (17) idrāk olunan revāyiĝ-i ŧayyibe ve mün-tine gibi ve kuvve-i lāmise ile (18) idrāk olunan ħarāret ve bürūdet ve ruŧūbet ve yū-būset (19) ve ħuŧūnet ve mülāyemet ve leyn ü ŧalābet ve ħıffet ü ŧıķlet

(1) ve bunlara muttaşıl olan şeylerdir veyâhud 'akliyyedir (2) zekâdan ve 'amelden ve gâzabdan ve hilmiden ve bunlar emsâli olan (3) gârâyizden her ne kim keyfiyât-ı nefsanîye ise ol (4) 'akliyyedir veyâhud şıfat-ı izâfiyyedir ve izâfiyyeden (5) murâd zâtında hey'et-i mütekkarrire olmaya. Belki iki şey'e müte'allik (6) bir ma'nâ ola. Meselâ hücceti şemse teşbih eylemekde izâle-i (7) hicâb gibi ki ol izâle-i hicâb hüccetiñ ve şemsiñ zâtında (8) ve zât-ı hicâbda hem hey'et-i mütekkarrire ve müte-mekkiye degildir. (9) ve gâh olur ki şol i'tibârî şeyleriñ mukâbiline (10) hâkîkî ıtlâk iderler ki ol emr-i i'tibârî mütehâkîk (11) olmaya. İllâ bi-hasebi i'tibârî'l- 'aql şol şüret-i vehmiyye (12) gibi ki meniyyeniñ çengâl ü dendânına şebih ola Vech-i (13) şebehin taqsimini bir âhir tarîk üzere da- hı eylemişlerdir. (14) Nitekim vech-i şebeh ya vâhid veyâhud müte'addiddir. Vâhid (15) da hı ya hâkîkaten vâhiddir veyâhud hükmen vâhiddir. Eger (16) hâkîkaten vâ- hid ise ya hissîdir ve iki tarafı da hı (17) hissîdir. Nitekim İbn-i Sekre demiştir:

(18) « الخلد ورد والصدغ غالبه والربق خمر والغر من درر »

(19) haddi humretde verde şadğı ki zülfdür hoş-büy

(1) olmada gâliyeye ve rîki tefrih-i 'uşşâk eylemede hamra (2) ve dendânı şafâ ve cilâda dürere teşbih eylemişdir. Müşebbeh (3) ve müşebbehün bih tamam hissiler- dir vech-i şebeh da hı tamam (4) hissîdir ve bir âhir mişâl da hı nitekim Mütenebbi demiştir:

(5-6) رایت الحميا في الزجاج بكفه فشبهم بها بالشمس في البدر في البحر

(7) Himyâ şarâbdır levnde şemse teşbih eyledi ve zücâceden (8) olan piyâleyi isti- dâre ve inârede bedre ve memdûhuñ (9) keffini 'atâ ve şehâda bahra teşbih eyledi. Ma'nâ şarâbı (10) kâse-i zücâcda anıñ elinde gördüm. Ben anı deryâda olan (11) mâh-ı bedrde zühür kılan şemse teşbih eyledim. Bu beyitde (12) da hı müşebbeh ve müşebbehün bih ve vech-i şebeh hem hissilerdir (13) ve Fârisiden mişâli nitekim Kâtibî der :

(14-15) زهی خدیك توجارا ستون خانه دل • مکان کوهر بیکان تو خزانه دل

(16) tîr ile sûtûn miyânında vech-i şebeh rastlıktır ve gevher (17) ile peykân mâ-beyninde vech-i şebeh istidâre veyâ inâredir. (18) Ve bunlarıñ cümlesi hissîdir. Mişâl âhir beyt

(19) زمهرت کشته چون یاقوت اشکم نکش در خاک

(1) که از جنس جواهر به بود یاقوت سبلانی

(2) Eşk-i sürh ve yâkût-ı Seylânî hissîdirler ve vech-i (3) şebeh ki humretedir, ol da hı hissîdir veyâhud vech-i (4) şebeh 'aklı ve iki tarafı hissî olur kekvâlihi Te'âlâ (5) (هن لباس لکم واتم لباس لهن) erleri ve hatunları (6) libâsa teşbih eyledi ki her ikisi hissîdir. Ammâ vech-i (7) şebeh herbiri kendü müşâhibinin 'ırzını hıfz (8) u şiyânet eylemekdir bu 'aklıdır ve zen ile şevher mâ-beyninde (9-10) müşterektir. Misâl-i âhir « قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مثل اهل بيتي مثل سفينة نوح من نجا بها نجا ومن تخلف عنها غرق » (11) Hazret-i Peygamber 'Aleyhisselâm (12) kendü ehl-i beytini sefine-i Nûha teşbih

buyurdu. Her iki (13) taraf hissilerdir ve beynehümâda vech-i şebeh sebeb-i (14) huşul-i necâtdır 'aqlîdir ve şi'r-i Fârisîden mişâli (15) nitekim Hâfız-ı Şîrâzî buyururlar:

(16-17) دل سرا پردهٔ محبت اوست دیده آینه دار طلعت اوست

(18) Evvelâ dili serâperdeye ve dîdeyi âyine-dâra teşbîh eyledi ki (19) her dördü hissilerdir ve beynehümâda vech-i şebeh ol

61

(1) mışra'da ihâtat ü isti'mâlât ya hıfz u şiyânetdir (2) ve şânide sebeb-i rü'yetdir ve her ikisi 'aqlîdir. Çünkim (3) dîde âyine-dâr ola siyâhî-i dide aña âyine olur (4) yâhud vech-i şebeh 'aqlî ve iki taraf dağı 'aqlî ola (5) şi'r-i 'Arabîden mişâli:

(6-7) اخلاقه نکت فی المجد وایسرهما لطف بؤلوف بین الماء والنار

(8) Bu beyitte ahlâkı nükete teşbîh eyledi ki cem'-i nüktedir (9) ve nükte bunda intibâh u fikret ma'nâsınadır ve her iki (10) taraf aqlîdir ve beynehümâda vech-i şebeh dağı 'aqlîdir ki (11) ol 'azîzü'l-vücüd olmaktadır. Nitekim ahlâk-ı hasene (12) ve nuket-i şerîfe her ikisi 'azîzü'l-vücüddür ki beyne'l-enâm (13) kem-yâbdır. Pes erkân-ı selâse-i mezbûre 'aqlî olur ve şi'r-i (14) Fârisîden mişâli nitekim Hâkîmü'd-dîn-i Enverî demiştir:

(15-16) در امر تو امکان تغیر نهنفتند کوییکه منالی ز قضا و قدر آمد

(17) memdûhuñ emrini bunda kaža ve kadere teşbîh eylemişdir (18) ve her ikisi 'aqlîdir. Vech-i şebeh ki 'adem-i teğayyüddür (19) ol dağı 'aqlîdir yâhud müşebbeh 'aqlî ve müşebbehün bih

62

(1) hissî ola. Nitekim şi'r-i 'Arabîden mişâli Ebû Firâs (2) demiştir:

(3-4) كان ثباته للقلب قلب وهيبته جناح للجناح

(5) maşaff-ı harbde meymene ve meysereye cenâheyn dirler (6) ve miyân-ı şafda vâkı' olan 'askere kalb ta'bîr iderler. (7) Şâ'ir memdûhuñ maşaff-ı harbde olan şebâtını kalb-i (8) leşkere teşbîh eyledi. Şebât 'aqlîdir ve kalb-i leşker hissîdir (9) ve beynehümâda vech-i şebeh sebeb-i kuvve-i leşkerdir. Hem şebât-ı (10) memdüh ve hem kalb-i leşker 'askeriñ kuvvetine sebep olurlar. (11) Ve kezâlik memdûhuñ heybetini hem cenâh-ı leşkere teşbîh (12) eylemişdir. Heybet 'aqlî ve cenâh-ı leşker hissîdir. Vech-i (13) şebeh budur ki heybet-i memdüh ve cenâh-ı leşker her ikisi (14) sür'at-i kıtâle sebebdır ki maşafda gâliben ol cenâheyn (15) ceng iderler. Andan soñra kalb ider ve şi'r-i (16) Fârisîden mişâli nitekim Fâzîlî demiştir:

(17-18) فکرت بهر کجا که رود وقت باز کشت صباد وار بسته بفتراک صد شکار

(19) Bunda fikret müşebbehdir 'aqlîdir ve şayyâd ki müşebbehün bihdir

63

(1) hissîdir vech-i şebeh ki fitrak-i 'akla nice yüz şikâr-ı (2) ma'nâyı bağlamaktadır. Bu hem 'aqlîdir ve bunuñ 'aksi gâh (3) olur ki müşebbeh hissî ve müşebbehün bih

'aklı olur. Şi'r-i (4) 'Arabiden mişâli nitekim Bâbek demiştir :

(5-6) وارض كاخلاق الكرام قطعتها وقد كعد الابل السماء فابصرا

(7) Simâk kesr ile iki nurlu yıldızdır. Muṭlağa nurlu olan (8) yıldızlara daḥı ıtlak iderler. Ma'nâ ol bir zemindir ki (9) anıñ kıṭ'ası ahlâk-ı kirâm gibidir. Gice anıñ turâbını (10) kevkebine veya kevâkib-i neyyireye kuḥl eyledi. Pes ol (11) kevâkib-i münevver gözü gördü şâ'ir teşbih eyledi. (12) Arzî ki ḥissîdir ahlâk-ı kirâme ki 'aklıdır. Vech-i (13) şebeh ṭayyibet ve pâkizelikdir ki ol daḥı 'aklıdır (14) ve Fârisiden mişâli nitekim Enverî buña münâsib (15) inşâd eylemiştir :

(16-17) ای چو عقل اول از آرایش نقصان بری چون سهپرت در جهان از بد و فطرت برتری

(18) Bu beyitte muḥâtab-ı memdûḥ müşebbehdir ki ḥissîdir (19) ve 'aklı-ı evvel müşebbehün bihdır 'aklı ve vech-i şebeh âlâyiş-i

64.

(1) noḳşândan beri olmaktadır. Bu hem 'aklıdır ve eger vech-i (2) şebeh ḥükmen vâhid olursa ya'ni nefsinde vech-i (3) şebeh umûr-ı müte'addide olup lâkin aña ḥükmi vâhid (4) virilüp vâhid-i münzele müsne de kılınursa bu daḥı (5) ya ḥissîdir nitekim Ebu'l-Berekât demiştir :

(6-7) ترى انجم الجوزاء والنجم فوقها كبا سبط كعبه لينطف عنقودا

(8) Bunda cevzâyı ancak keffe ve süreyyâyı heman 'unḳûda teşbih (9) eylemek murâd degildir. Belki murâd nücüm-ı müctemi'adan ḥâşıla (10) olan hey'atı ḳatf-ı 'unḳûda keffini bâşit olan (11) kimseniñ hey'etine teşbihdir. Pes bunda vech-i şebeh (12) umûr-ı müte'addideden me'ḥüzdur ki ol ḥissîdir. Meşelâ (13) encüm ve cevzâ ve'n-necm ki murâd süreyyâdır. Bâlâ-yı encümde (14) ve encüm-i cevzânıñ ḳatf-ı 'unḳûd için iki elini (15) açması ki şâ'ir bu umûr-ı müte'addideden hey'et-i vâhîde (16) aḥz eyleyüp anı vech-i şebeh düzmüşdür ve bu beyne'l-hey'eteyn (17) müşterek bir hey'etdir. Bu hey'et egerçi emr-i 'aklıdır. Ammâ (18) umûr-ı ḥissîyeden me'ḥüz olduğu i'tibâr ile aña (19) ḥissî demişlerdir. Ma'nâ encüm-i cevzâyı ve anıñ fevkinde olan

65

(1) süreyyâyı sen ḳatf-ı 'unḳud için iki elini küşâde (2) kılan kimse hey'etinde görürsün demek olur. Şi'r-i (3) 'Arabiden mişâli diğeri

(4-5) كان شعاع الشمس في كل غدوة لي ورق الاشجار اول طالع

(6-7) دانبر في كف الاشـل بظانها لقبض ونهوى من فروع الاصابع

(8) Âfitâbıñ evrâḳ-ı eşcâr üzere tülû'ı vaktinde şol (9) şu'â' ki eşcârıñ şikâflarından zemîn üzere düşüp (10) müteferriḳ ve perâkende olur. Şâ'ir ol vâkıtte ḥâşıla (11) olan hey'eti teşbih eylemiştir. Eşell olan kimseniñ (12) hey'etine ki anıñ elinde denânîr ola ve ol denânîri (13) baḥlinden ḳabz eylemek isteye. Lâkin hareket-i (14) ğayr-ı tâbî'i anıñ ḳabzına mâni' ola ve denânîr anıñ (15) esâbi'iniñ şikâflarından zemîne düşse. Vech-i şebeh (16) bunda daḥı şol umûr-ı müte'addide ve mezkûre (17)

ve müctemi'adan hâşıla olan hey'et-i müşterekedir ki (18) nefsinde 'akliyyedir ki ol eşyâ-i neyyireniñ zemîn üzere (19) hareket-i kâsiyye ile vâki' olmasıdır velâkin umûr-ı

66

(1) hissiyyeden me'hûz olduğu cihetden hissiyyedir (2) ve hissî dinilmiştir. Şi'r-i 'Arabîden mişâl-i âhîr nitekim (3) Ebû Firâs inşâd eylemiştir :

(4-5) تَهْتَزُ فِي الْكَأْسِ مِنْ ضَعْفٍ وَمِنْ هَرَمٍ كَانَهَا قَبَسٌ فِي كَفِّ مَقْرُورٍ

(6-7) كَانَتْ سِرَاجَ أَنْاسٍ يَهْتَدُونَ بِهَا فِي سَالَفِ الْمَدْهِرِ قَبْلَ النَّارِ وَالنُّورِ

(8) Şâ'ir teşbîh eyledi. Piriñ za'f u şüyûhatı cihetinden (9) kâse içinde olan şarâbıñ lerze ve hareket kılmasından (10) hâşıl olan hey'eti şol âteş-pâreniñ hey'etine ki (11) ol âteş-pâre bir üşümüş kimsenin elinde ola. Maqrûr (12) mebrûd ma'nâsına ya'ni üşümüş kimse demek olur. (13) Ve keyfiyet-i vech-i şebeh bunda dağı ebyât-ı sâbıkada (14) olduğu gibi hey'et-i müştereke ve 'akliyyedir ki beyne'l-hey'eteyn (15) hâşıla olmuşdur ki ol şey'-i za'if-i nûrânîniñ lerze (16) kılmasıdır. Gayr-ı tabî'î olan hareketle ve bu vech-i şebeh-i (17) hissî didikleri umûr-ı hissiyyeden me'hûz olduğu (18) içündür ve ma'nâ ol bâde-i aħmer za'f u herem sebebiyle (19) kâse içre ditrer. Ke'enne ol bir üşümüş kimseniñ elinde

67

(1) bir âteş-pâredir قَبْلَ التُّورِ وَالنَّارِ eyyâm-ı sâlifeden ol nâsıñ (2) çerağı olmuş idi ki nâs anıñla ihtidâ iderlerdi (3) demek olur ve kelâm-ı Fârisîden bunuñ mişâli Hâzret-i (4) Mevlânânıñ kıddesenallahu bi-sırrıhi'l-'azîz bu beyt-i şerîfleri-dir ki (5) bir gâzellerinde buyurlar :

(6-7) هَرَكَةٌ بِرِسْدَتٍ كَمَا مَهْ زَا بَرَحَهُ كَوْنُهُ وَأَشْوَدٌ بَارَكْتُهَا كَرَاهَةً بِنَسْبِ قَبَاكِهِ أَيْنَ حُضْرَيْنِ

(8) Umûr-ı müte'addide ve hissîyeden me'hûz olan hey'eti ki (9) ol mâhiñ tedricle ebrden hâric olması ve necât (10) bulmasıdır teşbîh eylemişlerdir. Şol hey'ete ki ol maħbûbuñ (11) kabâsınıñ bendlerini tedriciyle açması vaktinde (12) sînesiniñ zuhûra gelmesi ve tâbân olmasıdır. Vech-i (13) şebeh bir hey'etdir ki beyne'l-hey'eteyn müştereke vâki' (14) olmuşdur ki şey'-i nûrânîniñ tedricle münkeşif (15) olmasıdır. Bu ise 'aklîdir Amma umûr-ı hissiyyeden (16) me'hûz olması i'tibârıyla hissî dinilmiştir. Bilgil ki (17) hey'eti hey'ete teşbîh eylemek ki teşbîh-i mürekkeb-i bi'l-mürekkeb (18) didikleridir. Gâh olur ki hey'etiñ eczâsından herbirini (19) âhîrine teşbîh eylemek hem mümkündür. Kemâ kıle's-şâ'ir

68

(1-2) وَكَانَ اجْرَامُ النُّجُومِ أَوْامِعًا دُرِّ نَشْرَبِ عَلِيٍّ بِسَاطِ أَرْزُقِ

(3) Nücûm-ı lâmi'ayı dürere teşbîh ve âsumânı bisâta-i ezrâka (4) teşbîh haddizâtında bir emr-i müstahsendir. Ammâ hey'eti (5) hey'ete teşbîh eylemege nisbetle katı alçaktır. Şi'r-i Fârisîde (6) mişâli nitekim Nazîrî demiştir :

(7-8) دُرٌّ بِرَبَا مَاهِ نَوْبَتًا - وَدُرٌّ جَرِيحٌ دَوْرَتٌ هَمَّجٌ وَ عَظِيمٌ بِهَلْوَى صَبِيذٍ زِدْنَدَانِ بَلَنْتِ

(9) Süreyyâyı dendāna ve mäh-ı nevi üstühân-ı pehlevîye ve çarhı (10) pelenge teşbîh nefsinde bir emr-i hûb ve teşbîh-i mergûbdur. (11) Amma hey'eti hey'ete teşbîh itmekle bu teşbîhiñ miyânında (12) çok fark vardır ve Kâtibîniñ bu beyti hem bu kabıldendir :

(13-14) ببالشجبة زين اسبت صدقها
نمايد چو برباد صرصر شكوفد
 (15) Zeyn-i esb üzere mevzu' olan eşdâfiñ hey'etini (16) bād-ı şarşar üzere maħmûl olan şükûfelerden hâşıl (17) olan hey'ete teşbîh eylemişdir ve hadd-i zâtında şadefi (18) şükûfeye ve esbi şarşara teşbîh be-gâyet hûbdur (19) Amma hey'eti hey'ete teşbîh bundan emlah ve mergûbdur gâh

69

(1) olur ki eczâdan herbirini eczâya teşbîh mümkün olmaz.

(2-3) برنتت پيراهن کنان ز شريك نسيم
هست چون نوکسته لرزند بر بلای سيم
 (4) Zirâ pirâhen ketan-ı nev-kîse gibidir dinmek müstahsen (5) degildir. Ammâ hey'eti hey'ete ki teşbîh eylemişdir hûbdur (6) veyâhüd vehmîdir.

« وهوان يكون وجه الشبه منزعاً من عدة امور متوهمة »

(7) Ya'ni vech-i şebeh-i vehmî ki (8) hükmen vâhid-i evvele oldur ki vech-i şebeh umûr-ı mütevehhimedden (9) mütenezzi' ola ve buña mişâl nitekim İbn-i Mu'tez dimişdir:

(10-11) اصبر على مضض الحسود فان صبرك قائله
فالان بنا كل نفسها ان لم تجد مانا كله
 (12) Miqdâd vec'-i muşibete ve ğamdan ve ğuşşadın yanup (13) göyünmege dirler teşbîh eyledi. Hasûduñ iztirâbı üzere (14) şabr eyleyüp anıñla mücâdele ve mu-hâşeme itmemek anıñ sebep-i (15) helâki olduğunı şol âteş-i efruhteye ki anıñ (16) işti'âl ü iltihâbına sebep ve meded olan hatabıñ (17) in'idâmından anıñ fenâ ve ze-vâlî lâzım gelmişdir. Vech-i şebeh (18) bunda kendü kendüyi ifnâ eylemektir. Anıñ nâr-ı hasediniñ (19) işti'âline sebep olan şey'e 'adem-i iştiğâl sebebiyle

70

(1) ve hasûduñ bu ma'nîde iştirâki bir emr-i vehmîdir ki şâ'ir (2) anı tevehhüm eylemişdir ve şî'r-i Fârisiden bununı mişâli (3) nitekim Enverî dimişdir:

(4-5) بدخواه تو خود را به بزرگی چو تو داند
آری مثل است این که چناری و کندوی
 Memdûhuñ bed-hâhını ki ol kendüsini rif'at (7) ve şerefde memdûha berâber tutar teşbîh eylemişdir. Şol (8) kedüya ki ol kendüsini bülend ü ser-sebz olmada (9) çenâra berâber tutar. Beynehümâda vech-i şebeh şey'-i 'azîm-i ba'idü'l-ihtilâle (11) müşâbih ve müsâvî bilmesidir. Pes çenâr ü kedünun vech-i (12) şebehde iştirâki bir emr-i vehmîdir. Ammâ vech-i şebehden (13) kısm-ı şânî ki müte'addid olup hükmi vâhid menzilesinde (14) olmaya ve tamam hissî ola mişâli şöyledir ki Maţarânî (15) dimişdir :

(16-17) حکمت اونا واینا واعندالا
ولحظنا قائلنا سمرالرماح
 (18) Ya'ni ol maħbûba levn ü leyyin ve i'tidâl-i kâmet ve lahz-ı (19) kâtil hasebiyle semerü'r-rimâhı hikâye eyledi. Ya'ni aña şebîh

71

(1) oldu. Bunda vech-i şebeh umūr-ı müte'addidedir ve hissīdir ki (2) maḥbūbeyi bi-ḥasebi levn ü līnet ve laḥz-ı kātīl ve i'tidāl-i (3) kāmēt semer-i rīmāḥa teşbīh-i hissī olan umūr-ı müte'addidedendir (4) ve şî'r-i Fārisīden mişāl

(5-6) چون صبا در غنچه شکل و بوی و رنگ آن دهان یافت زد بوسه بکام و بوی خوش بگرفت ازان
(7) şā'ir goncayı şekilde ve levnde ve būyda dehān-ı maḥbūba (8) teşbīh eylemişdir ve bu umūr-ı müte'addide ise tamām hissīdir (9) ve gāh olur ki bu umūr-ı müte'addide 'aklī olur nitekim (10) Ebu'l-'Alā'il-Ma'arrī demiştir:

(11-12) والحال كالماء يبدى لى ضمائره مع الصفاء و يخبئها مع الكدر
(13) Hall dosta dirler. Bu beyitte vech-i şebeh ki dostla (14) ābiñ miyānında müşterek vāқи' olmuşdur. Umūr-ı müte'addidedir ki (15) tamām 'aklīdir ki ol vaqt-i şafāda bāında olanı izḥar (16) ve kūdūret vaqtinde ol zamāyiri ihfā eylemekdir ve bunuñ (17) şî'r-i Fārisīden mişālī budur:

(18-19) به قدر دانش و رتبت به عمل کل ازان مانى که غير او نباشد کس که باشد هر راتانى

72

(1) memdūḥı kadrde ve dānişde ve mertebede 'akl-ı külle (2) teşbīh eylemişlerdir. Bu umūr-ı müte'addide ki vech-i şebehdirler. (3) tamām 'aklīdir. Çünkim akşām-ı vech-i şebeh ma'lūm oldu. (4) Pes hey'eti hey'ete teşbīh eyledikleri şūretde gāh olur ki (5) hemān mücerred hey'et iḥtiyār iderler dūne'l-evşāf (6) nitekim İbn-i Mu'tez bu beyitte iḥtiyār eylemişdir:

(7-8) كان البرق ممتحن قارى فانطباقا مرة وانفتحها
(9) Ma'nā kān-ı berq şol bir kāriniñ muşḥāfıdır gāh munṭabıq (10) olmak ile munṭabak olur ya'ni yumulur ve kapanur ve gāhī (11) münfetih olmak ile münfetāḥ olur ya'ni açılır. Bunda şā'ir (12) ba'de'l-inkıbāz ḥāşıl olan inbisātiñ hey'etinde (13) ğayrı evşāfdan bir vaşfa hiç nazār eylememişdir. (14) Ya'ni şol bir hey'et ki ma'a 'uruş hareketi el-inkıbāz (15) ve'l-inbisāt berqden ḥāşıla olmuşdur. Şa'ir anı şol (16) kāriniñ muşḥafından ḥāşıl olan hey'ete teşbīh (17) kılmışdır ki ol muşḥaf hem inṭıbaq ve infitāḥ (18) hareketleriyle ciheteyne merreten ba'de uḥrā hareket eyler. Vech-i (19) şebehde bundan ğayrı bir vaşfa daḥı nazār kılmamışdır.

73

(1) Şî'r-i Fārisīden mişālī:

(2-3) زسهم تبره كان توهر ساعت من خاكي بر آتش چون كان كودم از بين پهلو بران پهلو
(4) Bunda 'aşıqıñ āteş-i ma'nevīde gāh bir cānibe ve gāhı diger (5) bir cānibe münkalıb olmasından ḥāşıl olan hey'eti kemāniñ (6) āteş-i şūrī üzere münkalıb olması hey'etine teşbīh (7) eylemişdir ve bu hareketinden ğayrı bir āḥir vaşfa nazār (8) eylememişdir. Ammā kā'iliñ bu kavli anıñ muḥālifidir ki der (9) "الشهم كالرأت في كف الأشل" bunda eşelden (10) murād mürte'iş olan kimsedir ve bu kavilde şemsden (11) şol hareket-i serī'a-i muttaşıla ki ma'a temevvüçü'l-işrāk (12) ḥāşıla olur. Ḥattā ol ḥinde anıñ şu'ā'ı münbasıt (13) olup cevānib-i dā'ireden

fâ'iz olmağa müşâbih olup (14) andan sonra yine inkıbâza rücû' kılmağa mümâsil olur. (15) Şâ'ir bundan bir hey'et aḥz eyleyüp anı keff-i eşelde (16) olan âyine ve anıñ hareketinden ḥâşıla olan hey'ete (17) teşbîh kılmuştır ve bunda bu hareketeyn-i mezkûreteynden (18) ğayrı evşâfıñ hey'etine daḥı meşelâ işrâk ve istidâre (19) gibi işâret kılmuştır ve bunuñ şî'r-i Fârisiden misâli

74

(1) nitekim Tûti nâm şa'ir demiştir:

(2-3) خالك بابت که درین چشمهست مارا که دراز منصل چون شہشہای ساعت ریک روان

(4) Bunda maḥbûbuñ ḥâk-pâyiniñ 'aşîkın gâh bir gözüne (5) ve gâhî bir gözüne muttaşıl birinden bir âḥirine gitmesinden ḥâşıla olan (6) hey'eti aḥz eyleyüp anı sâ'at şîşelerinden rimâliñ (7) muttaşıl birinden bir âḥirine gitmesinden ḥâşıl olan (8) hey'ete teşbîh eylemiştir ve hemân bu hey'etinden ya'ni ḥâkiñ (9) bir maḥalden bir maḥale gitmesinden kat'-ı nazar emr-i âḥir ki (10) ol şafâ-yı maḥallindir ki murâd iki göz ve iki şîşedir (11) aña daḥı nazar kılmuş ve murâd eylemiştir ve teşbîhden ğaraż (12) ğâliben müşebbehe 'â'id olmaktadır ve ol müşebbehe 'â'id olan (13) ğaraż ya anıñ imkânını beyân eyler ya'ni kaçan bir emr-i ğarîb (14) ve 'acîb olsa ve kulüb-ı nâsa anıñ mümteni' olmasının fikri (15) gelse anıñ mümkün olmasını beyân eyler. Kemâ fi kavli Ebi't-Tayyib

(16-17) وان تفق الانام وانت منهم فان المسك بعض دم الغزال

(18) Ya'ni ey memdûḥ enâm üzere fâ'ik olduñsa ḥalbuki (19) sen anlardansın istib'âd yoktur. Zîrâ taḥkîkan misk-i

75

(1) ğazâliñ deminiñ ba'zıdır. Şâ'ir vâktâ kim memdûḥuñ (2) nâs üzere fâ'ik olmasını iddi'â eylediyse ḥatta ol (3) bi-re'sihi aşlun ve bi-nefsihi cinsün oldu demek nüktesini (4) edâ kıldıysa bu zâhiren mümteni' gibi oldu. Pes da'vâ (5) için ḥüccet ibrâz eyleyüp bunuñ mümkün olmasını beyân (6) eyledi. Şol ḥâli müşkiñ ḥâline teşbîh itmekle ki (7) ol demden ba'zıdır. Ammâ demden 'add olunmaz zîrâ (8) müşkiñ vücûdunda şol evşâf-ı şerîfe vardır ki (9) ol demde bulunmaz. Bu teşbîh zımnîdir. Şarâḥat degildir. (10) veyâḥud ol müşebbehiñ ḥâlini beyân eyler ve şıfatlardan (11) ne güne şıfat üzere olduğunu 'ayân eyler. Nitekim (12) bir şevbi siyâh olmada bir âḥir şevbe teşbîh eylemek gibi (13) veyâḥut kuvvet ve za'afda ve ziyâde ve noḳşâ-nında müşebbehiñ (14) ḥâliniñ miqdârını beyân eyler. Şevb-i esvedî be-ġâyet siyâh (15) olmada ğurâba teşbîh eylemek gibi veyâḥud müşebbehiñ ḥâlini (16) sâmi'iñ nefsinde muḳarrer kılar ve anıñ şânına taḳvîyet (17) verir. Nitekim sa'yinden fâide ḥâşıl olmayan kimseyi (18) râkım-ı 'ale'l-mâ olan kimseye teşbîh eyledikleri gibi (19) meşelâ «ولان كال اقم على الماء» diseler sen bu teşbîhde

76

(1) 'adem-i fâ'ideniñ taḳrîrinden ve anıñ şânını taḳvîyetden bir ma'nâ (2) bulursun ki anı ğayrıda bulamazsın zîrâ ḥissiyâtı (3) fikr-i 'akliyâtı fikirden etemdir. Nefsîñ aña ziyâde ülfeti (4) olduğundan ötürü ve ḥissiyâtıñ 'akliyâta teḳaddüm (5) kıldıgından ötürü ve şu ğaraż-ı erba'a vech-i teşbîhiñ (6) müşebbehün bihde vech-i şe-

beh ile eşher ve a'raf olmasını (7) iktizā eyler veyāhut müşebbehi 'ayn-ı sāmī'de tezyīn (8) içündür vech-i esvedī müjgān-ı ṭayyibe teşbīh eylemek gibi (9) veyāhud teşbīhden ġaraż tesviye ve taḳbīh olup (10) meşelā zāten eşyā-i maḳbūleden olup da ba'dehū ba'zı 'ārīza (11) sebebiyle lekedār olan bir şey'i eşyā-i menfüreden birine (12) teşbīh eyledikleri gibi veyāhut müşebbehi istiṭrāf (13) murād olur ya'ni zarīf ve bedī' 'add eylemek olur meşelā (14) şol kömürlerde ki cemerāt mūḳade ola anı mevci (15) altun olan misk deryāsına teşbīh eyledikleri gibi

(16-17) هذا الفخيم فيه جبر ملتهب كبحر من المسك موجه الذهب

(18) didikleri gibi istiṭrāf daḫı iki vecih üzeredir. (19) Biri şüretde mümteni' olmaktadır. 'ādetā egerçi 'aḳlen mümkün

77

(1) ise de bu kısım müşebbeh zihinde mutlaḳa nādirü'l-ḥuzūr (2) olmaktadır. « نافي تشبيه فخيم فيه جرم وقد » ve bir vechi (3) daḫı müşebbehiñ zihinde ḥuzūrı ḳatında nādir ola (4) kemā fi ḳavli'ş-şā'ir

(5-6) ولا زوردية تزهو بزرقتهما بين الرياض على سحر البواقيت

(7-8) كأنها فوق قامات ضعفن بها اوائل النار في اطراف كبريت

(9) Ma'nā çok ezhār-ı lācüverdī vardır ki zerḳatlarıyla (10) ya'ni kebūdī renk olmalarıyla beyne'r-riyāz yevāḳīt-i ḥamrā (11) üzere ya'ni ezhār-ı sürḥ üzere tefahḥur iderler kân-ı evvel (12) ezhār-ı lācüverdī şol ḳāmāt u sākāt üzere ki ol (13) kāmāt-ı evvel ezhārı ḥāmile olmaklıġla za'ife oldu. (14) Kibritiñ etrāfında olan evā'il nādir. Nārīñ etrāf-ı (15) kibrite muttaşıl olduġı şüretiñ zihinde ḥuzūrı (16) nādir değildir. Lākin anıñ ḥuzūru عند حضور صورة البينسج (17) müstatrif olur ve şüreteyn-i mütebā'ideteyniñ (18) teḳārūn ve te'ānuḳı müşāhede oldukça müsteb'id ve müstaġrab (19) gelür ve az olur ki teşbīhden ġaraż müşebbehün bihe 'ā'id

78

(1) olur. Bu daḫı iki nev'idir. Bir nev'i müşebbehün bih vech-i (2) şebehte etem ve ekmel olduġını ihām eyler bu nev'i teşbīh (3) maḳlūbda bulunur. Bu ol teşbīhdır ki nāḳış bunda (4) müşebbehün bih kılınur anıñ ekmel ve etem olmasını iddi'ā eylemek (5) ḳaşd eylemeden ötürü kemā ḳāle'ş-şā'ir

(6-7) ويدا الصباح كان غمرته وجه الخليفة حين يمدح

(8) Ma'nā şabāḥ zāhir oldı kân ol şabāḥıñ beyāzı (9) ḥalīfeniñ vechidir. Medḥ olunduġı ḥinde şā'ir (10) bunda ḥalīfeniñ vechi vuzūh ve ziyāda şabāhdan (11) etem ve ekmeldir demek ihāmına ḳaşd eylemiştir ve bunuñ (12) āyet-i kerimeden mişālī (13) ḳavlidir ki kāfirler ribā ḥarām iken ḥelāl (14) 'add eylediler ve ol kadar mübālaġa eylediler ki ribā'ı ḥâlde (15) aşıl tutup ve anı müşebbehün bih ittiḥāz idüp bey'i aña (16) teşbīh eylediler. Ḥaḳ kelām bu idi ki (17) diyeler. De ki söz ribādadır bey'de değildir. Pes mübālaġadan (18) ötürü taḳlīb idüp (19) ve bir nev'i daḫı müşebbehün bih kemāl-i ihtimāmı beyān ider. Meşelā

(1) yer küresine kimseniñ işrâk ve istidârede bedr gibi (2) olan vechi rağîfe teşbîh eylemesi gibi bu nev' teşbîh (3) izhâr-ı maṭlûb tesmiye iderler. Rağîf 'inde'l'-câ'i' (4) maḥbûb ve maṭlûb olduğunu beyândan ötürü ve illâ (5) vechi bedre teşbîh enseb ve evlâ idi. Kaçan iki (6) şey'iñ bir emirde miyânını cem' eylemek murâd eyleseler (7) ikisinden biriniñ nokşan ve ziyâdeligine kaçd eylemeden (8) kaç'-ı nazâr eger ol şeylerde ziyâdelik ve noksan bulunsun (9) veyâḥud bulunmasun bu taḳdirce terk-i ḥarf teşbîh eyleyüp (10) aḥed-i mütesâviyyîni terciḥ eylemeden ihtirâz idüp (11) teşâbüh ile iktifâ iderler. Ke-ḳavli'sşâ'ir

- (12-13) فن مثل ما في الكأس عيني تسكب تشابه دمعى اذ جرى ومدامتى
- (14-15) جفوني لم من عبرتى كنت اشرب فوالله ما درى ابا الخمر اسباب

(16) Şâ'ir vaḳtâ kim dem' ile ḥamrîñ-miyânın mütesâvi i'tikâd (17) eyledi ve ḥumretde biriniñ zâ'id ve biriniñ nâķış olmasına (18) kaçd eylemedi. Ḥarf-i teşbîh'i terk eyleyüp teşâbüh irâd (19) eyledi. Tâ iki şey'iñ her biri müşebbeh ve müşebbehün bih olmağa

(1) lâyiḳ ola ve eger evvelki ṭarafı müte'addid olursa ya'nî (2) müşebbeh ṭarafı müşebbehün bih ṭarafı degil aña tesviye ta'bîr (3) iderler, meşelâ

- (4-5) كلاهما كالتالي صدغ الحبيب وحالى
- (6) ḳavli gibi ma'nâ ḥabîbiñ zülfü ve benim ḥâlim ikisi bile (7) giceler gibidir demek olur ve eger ikinci ṭarafı (8) müte'addid olursa yârini müşebbehün bih ol ṭaraf degil aña (9) teşbîh-i cem' dirler, ke-ḳavli'sşâ'ir

- (10-11) بات نديمالي حتى الصباح اغريد مجدول مكان الوشاح
- (12-13) منضد او برد او افاح كانما يدسم عن لؤلؤ

(14) Ma'nâ baña nedîm ve muşâḥib olduğu ḥâlde şabaḥa dek (15) giceledi. Şol Uğayd nâmında olan şaḥş ki anîñ (16) ḳuşağı yeri muḥkemdir. Ke'enne ol Uğayd letâfetde lü'lü' gibi (17) muntazam olmuş veyâḥud tolu gibi veyâḥud aḳḥavân (18) çiçekleri gibi dişlerden güler ve keşf-i dehân eylerdi (19) teşbîhâtda bu ḳadarla iktifâ olundu ve bundan ziyâde taleb

(1) eyleyenler miftâḥa ve metn-i telḥîşe ḥavâle kılındı ve ḥaḳîḳat (2-3) ve mecâzîñ şerḥ ü beyânına şürü' olundu وباللّه التوفيق وفي يده اذمة التحقيق .

(4) El- faşlu'l-Ēvvel

- (5) « في بيان الحقيقة والمجاز الحقيقة هي الكلمة »
- (6) المستعملة فيما وضعت له في اصطلاح به يقع الخطاب »

(7) 'ilm-i beyāna nazar olundukda maḫṣūd-ı aṣlī hemān (8) mecāzdir ki iḫtilāf-ı turoḫ mecāzla ḥāṣıl olur (9) ḥaḳıḳatle degil lākin ḥaḳıḳat mecāza nisbetle aṣıl ve mecāz (10) aña göre fer' olduysa evvelā ḥaḳıḳatden baḫṣ olunup (11) ta'rifine ṣūrū' kılındı. Pes ḥaḳıḳat iṣtılāḥda (12) ṣol bir ma'nāda müsta'mele olan kelimedir ki ol kelime (13) ol ma'nā için vaż' olundu. İstılāḥda ki (14) teḥāṭub ol iṣtılāḥla vāḳi' olur. Lafz-ı müsta'mele (15) ğayr-ı müsta'mele olan kelimededen iḫtirāz içündür ki (16) ne ḥaḳıḳat ne mecāz tesmiye olunur ve وفيما وضعت له kaydı (17) ğalatdan iḫtirāzdir. Meṣelā insana iṣaret olundugu (18) ḥalde خذ هذا الفرس demek gibi ve daḫı mecāzdan (19) iḫtirāzdir ki ol ماوضع له da isti'māl olunmamışdır

82

(1) ve daḫı اصطلاح يقع به الخطاب kaydıyla her ḥaḳıḳat-ı (2) 'örfiyeye ta'rifiñ şümülü murād olunmuş ve iṣtılāḥ-ı (3) āhirde ماوضع لهم inde isti'māl olunan mecāzdan iḫtirāz (4) kılınmışdır. Meṣelā lafz-ı ṣalāt ki lügatda du'ā için ve 'örf-i (5) şer'de erkān-ı maḫṣūsa için vaż' olunmuşdur (6) Pes 'örf-i şer'le muḥāṭab olan kimse eger anı (7) du'āda isti'māl eylese aña nisbet-i evvel taḫḳıḳan mecāz (8) olur. Şerī'atde ماوضع لهم inde isti'māl olunmadığı (9) mülābese ile ki ol erkān-ı maḫṣūşadır. Egerçi (10) bi-ḥasebi'l-lüga olunduyssa da

(11-12-13) والمجاز هو الكلمة المستعملة في غير ما وضعت له في اصطلاح يقع به الخطاب
 " على وجود يصح مع قرينة عدم ارادة ما وضعت له " mecāz aṣlında mef'al vezninde

(14) ism-i mekāndır من جاز المكان يجوز اذا تعدها ya'ni mekānından (15) çıkdı ba'dehū naḳl eylediler ṣol kelimeye ki ol mekān-ı (16) aṣlısinden āhir ma'nāya tecāvüz eyleye ya'ni mecāz (17) bir kelimedir ki mevzū'un leh olan ma'nādan ğayrıda müsta'mel (18) ola. Şol bir iṣtılāḥda ki teḥāṭub anıñ vāki' (19) olur. Bir vecih üzere müsta'mel ola ki saḫīḥ ola

83

(1) Mevzū'un leh murād olunmadığı ḳarīne ile bile ḳayd-ı müsta'mele (2) ğayr-ı müsta'mele olan kelimededen iḫtirāz içündür ki (3) ḳable'l-isti'māl ḥaḳıḳat ve mecāz şıfatıyla muttaşif olmaz (4) ve ḳayd-ı في غير ما وضعت له ḥaḳıḳatden iḫtirāz içündür (5) ve ḳayd-ı في اصطلاح يقع به الخطاب ki وضعت lafzına (6) müte'allıḳdır. Anıñçündür ki iṣtılāḥ-ı āhirde ماوضع له da (7) müsta'mel olan mecāz hem ta'rifde dāḫil ola. Meṣelā (8) lafz-ı ṣalāt ki 'örf-i şer'le muḥāṭab olan kimse (9) anı du'āda isti'māl eylese mecāz olur. Egerçi fi'l-cümle (10) ماوضع لهم inde isti'māl olunmuşdur. 'İnde ehli'l-lügat (11) lākin ماوضع لهم inde isti'māl olunmamış olur. Şol (12) iṣtılāḥda ki teḥāṭub anıñla vāki' olmuş olur ki (13) murād şerī'atdır ve ḳayd-ı على وجه الجمع ki müsta'mele-i (14) müte'allıḳdır. Anıñçündür ki beyne'l-ma'neyn 'alāḳa-i muṣaḫḫiḥa (15) ola ve ḳayd-ı ماوضع له (16) anıñçündür ki kināyet ḥāric ola. Zirā kināyet (17) ماوضع لهم inden ğayrıda müsta'meledir. ماوضع له murād (18) olmasınıñ cevāzıyla bile eger 'adem-i irādet ماوضع له (19) ḳarinesi olmazsa kelime-i mecāziyyeniñ maḫṣūd olan

84

(1) ma'nā üzere delāleti olmaz ve bu ta'rifeteyn-i mezkūründen (2) bu ma'lūm olur

ki her şol lafz ki ma'nā-yı ما وضع له inden (3) gayrıda isti'mal olursa bir 'alāka için (4) ma'nā-yı ما وضع له murād olmadığı qarīne ile bile (5) aña mecāz ta'bir iderler

(6) Faşl-ı Sānī Mecāz-ı mürseli beyān eyler

(7) Mecāz-ı mürsel oldur ki vech-i şebeh ve müşābehe olmaksızın (8) ma'nā-yı mecāzī ile ma'nā-yı ḥaḳīkī arasında 'alāka (9) tamām ola. 'Alāka-i mu'tebereniñ enva'ı çokdur lākin (10) on nev'a dek saymışlardır. Evvelā bir şey'i cüz'iyile tesmiye (11) eylemekdir. Ya'ni mecāz-ı mürseliñ enva'-ı 'alāyıkından birisi (12) bir nesneye kendü cüz'iniñ ismini itlaḳ eylemekdir. Meşelā (13) raḳībe 'ayn didikleri gibi ki 'ayn raḳībiñ cüz'üdür (14) ve 'ayn ile raḳīb miyānında 'alāka oldur ki ol şahş ki (15) raḳībdır 'ayn anda aşıldır ki şıfat-ı raḳibi be-dūni'l-'ayn (16) müyesser olmaz ve şāniyen yār ve mu'ın olana yed dirler. Nitekim ni'mete (17) ve ḳudrete yed ta'bir iderler. Dest ile ni'met miyānında (18) 'alāka maşdar-ı ni'met olup her ni'mete 'illet-i fā'iliyye (19) gibi oldugudur ve dest ile ḳudret miyānında 'alāka

85

(1) ekşer ḳudretiñ zuhūri elden vāḳi' olur ve ḳudrete delālet (2) kılan ef'al meşelā ḳarb ve ḳaḫ' ve aḫz gibi ḡāliben andan (3) zuhūra gelür ve sālisen bir şey'e külli-niñ ismiyle tesmiye kılmak (4) hem mecāz-ı mürseldir. Meşelā enām ile eşābi' itlaḳ eyledikleri (5) gibi kemā ḳāle'llāhu te'ālā (يَجْمَلُونَ اصَابِعَهُمْ فِي آثَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذْرًا مَوْتًا) (6) Eşābi' eşba'ıñ cem'i dir ki (7) bütün parmaklara dirler. Bu arada enām il murād olur ki (8) eşābi' iñ cüz'idir ve enām ile eşābi' itlaḳı mübālaḡa (9) içündür ki ke-enne bunlar parmaklarını kulaklarına idhāl (10) eylediler tā şavā' iḳi işitmeyeler ve rābi'an bir şey'i ol şey'in (11) sebebinin ismiyle tesmiye eylemek daḡı mecāz-ı mürseldir. (12) Nitekim 'Arab رعيها النبات dirler ve رعيها النبات (13) dimek ma'nāsın murād iderler Zīrā maḡar nebāta sebebdır. (14) Binā'en'alā hāzā sebebi zikr idüp müsebbebi murād eylediler (15) فلان اكل الدم didikleri daḡı bu ḳabildendir ki babasının (16) kanı diyete sebep olur. Falan diyet yedi dimek olur. (17) Ḥāmisen bir şey'i müsebbebinin ismiyle tesmiye eylemek daḡı mecāz-ı (18) mürseldir. Meşelā مطرت السماء نباتا diyüp ḡayş murād (19) eyledikleri gibi ki nebāt müsebbebi bārāndır. Sādisen bir nesneye

86

(1) evvelde olduğu ḡālīñ ismini itlaḳ itmek hem bu ḳabildendir. (2) Nitekim Ḥaḳ Te'alā Ḥazretleri (وَأَتُوا ابْنِي آدَمَ) (3) buyurdu. Ya'ni şol kimseler ki yetimlerdir onlara mallarını (4) ba'de'l-bülüg viriñ ve ba'de'l-bülüg yetim dinilmez. Pes zamān-ı (5) māzīde olan isimle tesmiye olunmuş olur (6) صلوا على القتيل didikleri hem bu ḳabildendir. Meşelā bir kimse (7) bir kimseyi öldürüp anı daḡı anıñ yerine ḳatıl (8) eylediklerinden soñra aña ḳatıl tesmiye olunmak zamān-ı māzīde (9) olan isme göre olur. Sābi'an bir şey'e zamān-ı müstaḳbelde müstaḳbelde (10) olacak i'tibāriyle tesmiye eylemek hem mecāz-ı mürseldir (11) (اني اراني اعصر حرا) ya'ni taḳḳikan (12) ben kendümi vāḳi'ada 'ineb-i saḡr gördüm ve 'nebe (13) ḡumr itlaḳı باعتبار ما يؤل إليه dir Sāmīnen bir şey'e (14) maḡalliniñ ismini itlaḳ eylemek hem mecāz-ı mürseldir. (15) Kemā ḳāle'llāhu Te'alā فابعد ناديه nādī meclise dirler. Murād (16) ehl-i nādīyetü'l-ḡāl fihī dimekdir. جراته وسال الميراب (17) hem bu ḳabildendir. Tāsi'an bir şey'e ḡālīñ ismiyle tesmiye (18) daḡı mecāz-ı mürseldir. Kemā ḳāle'llāhu Te'alā

(19) (واما الذين ابيضت وجوههم ففي رحمة الله في الجنة التي تدخل فيها الرحمة)

87

(1) Ya'ni lafz-ı rahmetden murād bunda cennetdir ki (2) rahmet aña hāle ve nāzile-dir. 'Âşiren bir şey'e āletiniñ ismiyle (3) tesmiye hem bu kıbıldendir. Kemā kıle'llāhu Te'ālā (واجعل لي اسان صدق في الاخرين) (4) Bunda lisān-ı şıdķdan (5) murād zıkr-i ḥasendir ki lisān zıkr-e ālet olmuşdur. (6) El-faşlu's-sālişü fi beyāni'l-isti'āre (7) Aşḥāb-ı belāğat isti'āreniñ ta'rifin böyle eylemişlerdir (8) « الاستعارة هي اللفظ المستعمل فيما يشبهه بمعناه الاصلی » (9) Ya'ni isti'āre şol lafızdır ki isti'māl (10) olunmuş ola. Aşlı olan ma'nāsına müşābih olan (11) mu'ayyende meşelā رأيت اسدا يرمى didikleri gibi. Bu arada (12) lafz-ı esed isti'āredir ki recül-i şicā' aña teşbīh (13) kılınmuşdur. Ba'zılar daḥı isti'āreyi (14) « الاستعارة هي استعمال لفظ المشبه به في المشبه » dimekle ta'rif (15) eylemişlerdir. Ya'ni isti'āre müşebbehün bihi müşebbehde (16) isti'māl eylemekdir demek olur meşelā lafz-ı esedi recül-i (17) şicā' ma'nāsında isti'māl eylemek gibi. Bu ta'rif (18) üzere mütekellime müsta'ir dirler ve müşebbehün bih olan şey'e (19) müste'ārün minh dirler ve müşebbeh olan şey'e müste'ārün leh ve lafz-ı

88

(1) müşebbehe müste'ār ta'bīr iderler. Ol cihetden ki meşelā (2) lafz-ı esed bir libās gibidir ki müşebbehün bih olan ḥayvān-ı (3) müfterisden anı 'āriyet aḥz itmişlerdir müşebbehden (4) ötürü ki ol recül-i şicā'dır. Bu iki ta'rifden (5) isti'āre-i taḥyīliyye ve isti'āre-i bi'l-kināye hāric olur. (6) Velihāzā şāhib-i Miftāḥ bu ikisini Cāmi' ta'rif (7-8-9) eylemişdir « قال الاستعارة هي ان تذكر احد طرفي التشبيه وتريد الطرف الاخره » (10) teşbīhiñ iki tarafından birini zıkr eylesen ve anıñla (11) ḥarf-ı āḥiri murād eylesesin. Müdde'ī olduḡuñ ḥālde (12) müşebbehiñ duḡūlünü müşebbehün bihiñ cinsinden meşelā recül-i (13) şicā' ki müşebbehdir. Esed cinsinde dāḥil olmasını (14) iddi'ā eyleyüp رأيت اسدا في الحمام diyesin. Pes (15) bu ta'rifde isti'āre-i taḥyīliyye ve isti'āre-i bi'l-kināye (16) dāḥil olurlar. Zīrā bu ta'rifde müşebbehün bihi zıkr (17) eyleyeler ve andan müşebbeh murād kılalar isti'āre olup (18) dāḥil olur ve kezālik müşebbehi zıkr ideler ve andan (19) müşebbehün bih murād eyleyeler hem isti'āre olup bu ta'rifde

89

(1) dāḥil olur lākin şāhib-i Miftāḥiñ bu ta'rifine (2) i'tirāz eylemişlerdir ve aña ni-çe vücūh ile cevāb virüp (3) anı red kılmuşlardır ki bu muḥtaşarda İradı münāsib (4) görölmedi. Ammā ta'rifeyn-i mezkūreyn müşebbehün bihi zıkr (5) idüp hemān müşebbeh murād eylemekle muḥayyedlerdir (6) ve isti'āre birkaç kısımdır. Evvelā isti'āre-i taḥkikiyyedir (7) ve isti'āre-i taḥkikiyye ma'nāsı müteḥakkık olduğundan (8) ötürü isti'āre-i taḥkikiyye didiler gerekse ol ma'nā (9) ḥissī olmak cihetinden muḥakkak olsun ve gerekse 'aklı (10) olmak cihetinden muḥakkak olsun. Ḥissiniñ mişāli (11) nitekim şā'ir dimişdir:

(12-13) لدى اسد شاكى السلاح مقذف له ابد اظنناره لم تقلم

(14) ma'nāsı tamāmü's-silāh olan ve ekser veķāyi'a ķazf kılınan (15) ve remy olunan esediñ katındadır ki anıñçün beyne'l-ketfeyn (16) Ői'r-i keŐir vardır ki anıñ tırnakları ķat' olunmamıŐdır. (17) Pes esed bunda recül-i Őicā' için müste'ardır (18) bu ise emr-i müteħaķķıķdır. Ğissen ve 'aķlınıñ miŐali nitekim (19) Ğaķ Te'ālā Ğazretleri kelām-ı mecīdinde (اهدنا الصراط المستقيم)

90

(1) buyurdu ve bunda Őirāt-ı müŐtaķımden (2) murād dīn-i İslāmdı bu ise emr-i müteħaķķıķdır (3) min ĞayŐü'l-'aķl pes isti'äre-i bi'l-kināyet ile isti'äre-i (4) taħyiliyyeniñ ta'rifine gelelim. İsti'äre-i bi'l-kināye Őol (5) teŐbīhdır ki nefis-i mütekellimde müzmer ola ve müŐebbehden (6) ğayrı anıñ erkānından aŐlā bir Őey' taŐriħ eylemeye (7) belki hemān müŐebbehü zıkr eyleye faķať ve ol nefisde (8) müzmer olan teŐbīh üzere müŐebbehün bihe muħtaŐŐ olan (9) bir emri müŐebbeh için iŐbāt eylemeklik delālet kıla. (10) Pes nefisde müzmer olan teŐbīhe isti'äre-i bi'l-kināye (11) dirler veya isti'äre-i meķniyye tesmiye iderler ve ol teŐbīh-i (12) müzmer kināyet tesmiye olunması teŐbīhiñ muŐarraħ (13) olmadıĝı sebebledir ve ol müŐebbehün bihe muħtaŐŐ olan (14) emri müŐebbeh için iŐbāt eylemege isti'äre-i taħyiliyye (15) dirler müŐebbeh müŐebbehün bihiñ cinsinden olması taħyil (16) olduğundan ötürü kemā fi ķavli'l-Hüzeyli

(17-18) واذا المنية انشبت اظفارها القبت كل تميمه لا تنفع
(19) temīme Őol boncuĝa dirler ki bir kimseniñ boynuna ta'lik

91

(1) iderler. Żarar ve belādan Őiyānet için soñra ta'viz (2) ve heykel ma'nalarına daĝı isti'māl olundu (3) انشبت الظفر في الشيء dirler. Kaķan tırnak bir Őey'e batsa ve duĝul (4) itse meniyye mevte dirler. Őā'ir kendü nefsinde mevte (5) ķahr u ğalebe ile ihlāk-i nüfüs eylemede siba'a teŐbīh (6) eyledi ve izfār ki levāzım-ı siba'dandır ki iĝtiyāl ve ihlāk (7) anlarsız siba'ada kāmil olmaz mevte anı iŐbāt eyledi. (8) Pes mürĝi siba'a teŐbīh isti'āretün bi'l-kināye dirler (9) ve anıñçün izfār-ı iŐbāt eylemege isti'äre-i taħyiliyye ta'bır (10) iderler ve Ői'r-i Fārisiden bunuñ miŐali nitekim Enverī (11) demiŐdir.

(12-13) از ناخن مخاق ابد جهره خسته باد ماء ارغخواهد آنکه بود نعل صرکت

(14) Őā'ir kendü nefsinde māhı evvelā muŐibet-zede olan (15) 'avrete teŐbīh eylemiŐdir. Nürünüñ fıķdānı vāsıtasıyla (16) aña 'arız olan melāde ki nāħun ile ķehreye zaħm (17) urmak muŐibet-zede olan 'avretleriñ levāzımındandır. Buña (18) isti'äre-i bi'l-kināye dirler ve nāħun-ı miħaķ ile ķehresin (19) ğaste kılmaĝı māha iŐbāt eylemege isti'äre-i taħyiliyye

92

(1) tesmiyye iderler. Bir āħir i'tibārla isti'äreyi üç kısma (2) taķsım eylediler. Meĝelā eger isti'äre müste'ārün leh (3) ve müste'ārün minhe mülāyim bir Őey'e muķārin olmazsa aña isti'äre-i (4) muħlaķa dirler 'İndī esed didikleri gibi ki bunda (5) müste'ārün leh ve müste'ārün minhiñ levāzımından bir Őey'-i mezkūr (6)

degildir. Bununı ŧi'r-i Fārisīden miŧālī bu beyitdir :

(7) هر طرف سروی و هر سو شوخ دبطوی دکر

(8) من کرفنار بلای خوبی بد خوبی دکر

(9) maḥbūbı serve teşbīh eyleyüp müste'ārün lehe ve müste'ārün (10) minhe mülāyım hiçbir emir daḡı zıkr eylememiŧdir ve eger (11) müste'ārün lehe ve müste'ārün minhe mülāyım bir ŧey'e muḡārın (12) olursa aña isti'āre-i mücerrede ta'bīr iderler. Ke-ḡavli'ŧ-ŧā'ir

13-14) غمر الراء اذا تبسم ضاحكا خلقت بضحكته رقاب المال
(15) ḡamr ḡamr vezninde bunda keŧir ma'nāsınadır ve mübtedā-i (16) maḡzūfuñ ḡaberidir غمر الراء dimek keŧi rü'l-'atā dimek (17) ma'nāsına isti'āre olunmuŧdur. ŧu 'alāḡa ile ki (18) ridā ŧāḡibiniñ 'ırzını sāyin olduḡı gibi 'atā (19) daḡı ŧāḡibiniñ 'ırzını ŧiyānet kılur andan soñra

93

(1) ridāyı ḡamr-la vaŧf eyledi ki ol 'atāya mülāyım (2) ve münāsibdir. Pes memdūḡı keŧret-i 'atā ile vaŧf eyleyüp (3) dir ki ol memdūḡ keŧir rü'l-'atā bir kimsedir ki te-bessüm (4) eylese dāḡik olduḡı ḡalde ya'ni ḡadd-i te-bessümden (5) tecāvüz eylese daḡke ŧāri' olduḡı ḡalde anıñ (6) ḡandesı sebebiyle riḡāb-ı emvāl sā'iliniñ elinde beste (7) ve muḡayyed olur. غلق الزهن في يد المرتين dirler. Kaḡan (8) rāḡin anıñ infikāki üzere ḡādir olmasa Fārisīden (9) bunun miŧālī bu beyitdir

(10-11) سرو تو مکر زپانشید کین دل نفسی بیجا نشیند
(12) Bu beyitte servi kāmēt-i maḡbūb için isti'āre (13) eylemiŧdir. ŧol dirazlık 'alāḡasıyla ki servle (14) ḡāmēt-i maḡbūb miyānında müŧterekdir. Andan soñra serv ki (15) müste'ārdir نشیند ŧıfatıyla vaŧf kılmiŧdir. (16) Ve üçüncüsüne isti'āre-i müreŧŧeḡa didiler ve isti'āre-i (17) müreŧŧeḡa oldur ki müste'ārün minhe mülāyım olan ŧey'e (18-19) muḡārın ola.

Kemā fi ḡavli'lī Te'ālā (اوایك الذين اشتروا الضلالة بالهدى فاجرتهم) bunda iŧtirāyı

94

(1) istibdāl ve ihtiyār için isti'āre eylemiŧdir. ŧol 'alāḡa ile ki iŧtirā bedeli virüp sel'āyı aḡz eylemekdir (3) ve istibdālde hem دادن و ستادن bulunur ve aña ribḡ (4) ü ticārī irdāf eylemege terŧiḡ-i isti'āre didiler zirā (5) isti'āre-i müreŧŧeḡa aña dirler ki müste'ārün minḡ mülāyım (6) ve münāsib bir ŧey'-i mezkūr ola ve ŧi'r-i Fārisīden bununı (7) miŧālī ŧā'iriñ bu ḡavlidir :

(8-9) بی شوم پنهان ز مردم چشم پوشم از جهان آن ری از چشم مردم چون تکدی می باشد نهان

(10) Bu beyitte periyi maḡbūb için isti'āre eylemiŧdir. (11) ŧu 'alāḡa ile ki peri nice nāzik ve laḡif ise (13) ŧol ŧey'e ki ol ḡeŧm-i merdümden pinḡan olmaktadır ki (14) periyi münāsib ve mülāyımdır ki ol müste'ārün minḡdır (15) ḡāḡ olur ki tecridle terŧiḡ ikisi bir maḡalde cem' olurlar. (16) Ke-ḡavli'ŧ-ŧā'ir « لدی اسد شای السلاج مدقذف »

(17) Bu isti'âre-i mücerrededir ki şâ'ir müste'ârün lehe mülâyim (18) olan şey'le anı vaşf eyledi ki ol recül-i şecâ'dır (19) به لبه اظفارہ لم تلم bu isti'âre-i müreşşahadır

95

(1) şu libed ve izfâr ile vaşf müste'ârün minhe mülâyimdir ki (2) ol haqîkîdir libed libdenin cem'idir ki şiriñ menkibeyn (3) üzere olan saçlarına dirler ki murâd 'adem-i za'fdır ve bunuñ şî'r-i (5) Fârisiden mişâli:

(6-7) روزم همه شب شد چونانم که بجا شد آن ماه شب چارده از ما چو جدا شد
(8) Bu beyitte mâhı maħbûb için isti'âre eylemişdir (9) O şeb çehârdaki müste'ârün minhe mülâyimdir ol mâhdır (10) zıkr eylemişdir ve şeb çehârdaki müste'ârün lehe (11) mülâyimdir ki maħbûbdur hem zıkr eylemişdir ki terşîh-i (12) isti'âre budur ve ıtlak ve tecrîdden terşîh eblağdır. (13) Teşbîhden mübâlağa üzere müstemil olduğundan ötürü (14) 'ilm-i beyânda isti'âreyi dört kısım-ı âhire daħı taksim (15) eylemişlerdir. Eger aqsâm-ı mezkûreye müte'allik olan mübâhase (16) bunda şürû' olunursa itnâb ve ishâba mü'eddî olur. (17) Bu kadarla iktifâ olundu ve kinâyetin şerh ü beyânına (18) şürû' kılındı. والتوفيق شئ عزيز لا يعطي الا بعد عزي

96

(1) El-faşlü'r-râbi'ü fi beyâni'l-kinâyeti
(2) Kinâyet lügât-ı 'Arabda terk-i taşriħa dirler maşdardır (3) كنهت بكذا عن كذا dirler. (4) Kaçan taşrihi terk eyleseler
(5) « وفي الاصطلاح لفظه اريد به لازم معناه مع جواز ارادته معه »
Ya'ni (6) iştılaħda kinâyet şol lafızdır ki ol lafziñ (7) lâzım ma'nâsı murâd ola. Ol ma'nânıñ murâd olunmasınıñ (8) cevâzıyla bile ol lâzımı ya'ni lâzımı zıkr idüp melzûmı (9) murâd eylemekdir. مع جواز ارادة لازم لفظه مكني به dirler (10) ve ma'nâya meknî 'anh ta'bîr iderler. Meselâ طويل الجراد (11) lafzı gibi Necâd bend-i şemşire dirler ve tavîlü'n necâd (12) dimeden murâd anıñ lâzım-ı ma'nâsıdır ki ol tül (13) kâmetdir ki tavîlü'n-necâd ondan kinâyedir. ma'nâ-yı (14) haqîkîsiniñ murâd olmasınıñ cevâzıyla bile ki ol (15) tül necâddır ve bu ta'rifle zâhir oldu ki kinâyet (16) mecâza muħâlif olur. Zîra ki kinâyet irâde-i lâzım-ı ma'nâ-yı (17) haqîkîdir. Ma'a cevâz irâdet-i ma'nâ-yı haqîkî mecâz bunuñ (18) muħâlifidir ki mecâzda ma'nâ-yı haqîkî murâd olmaz. Meselâ رأيت اسدا في الجمام dimekte hayvân-ı müfterisi murâd

97

(1) eylemek câ'iz degildir. Belki bundan murâd recül-i şicâ'dır. (2) Hâşıl-ı kelâm oldur ki kelime-i müsta'meleden murâd (3) ya ma'nâ-yı haqîkîdir veyâhud ğayr-ı haqîkîdir. Ma'nâ-yı (4) haqîkîniñ 'adem-i cevâzıyla veyâhud ğayr-ı ma'nâ-yı haqîkîdir. (5) Ma'nâ-yı haqîkînin murâd olmasınıñ cevâzıyla bile (6) evvelkisine haqîkat dirler ve ikincisine mecâz dirler (7) ve üçüncüne kinâye ta'bîr iderler. Ammâ kinâyede ma'nâ-yı (8) haqîkîniñ murâd olması vâcib olmaz. Zîrâ câ'izdir ki (9) فلان جبان انككب ومهزول الفصيل dirler ve anıñ necâdı olmaya ve (10) فلان طويل الجراد diyeler ve ol kimsenin (11) aslâ kelbi ve fuşaylı olmaya. Fuşaylı deve küçüğüne

dirler. (12) Mehzül lāgar dimekdir. Zīrā bu elfāzdan maqşūd (13) dayf çok olmak ve mihmāna ri'āyet kılmaktır ki (14) ol muqteżā-yı keremdir e'amdir. Bundan ki ol kimseniñ (15) kelbi ve fuşaylı olsun veyāhud olmasun ve ittifaq-ı büleğā (16) bunun üzerinde ki mecāz ve kināye haqıqatden (17) ve taşrihden eblağdır. Meşelā رأيت رجلا شجاعا مساويا للاسد في الشجاعة (18) رأيت اسدا diyü (19) ta'bīr eyleseñ egerçi her iki 'ibāret şecā'atde esedle

98

(1) racülün müsāvi olmasının ifādesinde müştereklerdir. (2) Lākin bunun ile anıñ miyānında tefāvüt vardır. Zīra ki (3) رأيت اسدا demek te'kid-i işbāt-ı şecā'at ifāde eyler ki (4) رأيت رجلا شجاعا مساويا للاسد في الشجاعة kavli (5) ol te'kid-i ifāde eylemez ve ol mertebe-i te'kid ifāde (6) eylemek lafz-ı esedi ma'a iskāt hurūfu't-teşbī mutlak (7) zikr eylemekden olur. Ke'ennehu ol racül şecā'atde nefsi-i (8) esed olmuş olur. Peş ol kimse ki nefsi-i esed ola (9) ve ol kimse ki esede müsāvi ola anıñ ile bunun (10) miyānında olan tefāvüt çatı zāhirdir ve keşirü'r-rimād (11) demek hem keşirü'd-dayf dimekten eblağdır. Zīrā ki (12) işbāt-ı keşret-i rimād ki lāzım-ı keşret-i ziyāfetdir. Te'kid-i işbāt-ı (13) vücūd melzūmı ifāde eyler ki ol keşret-i ziyāfetdir (14) ol sebeble ki lāzımın vücūd melzūmı vücūduna (15) delālet ve şehādet eyler. Çünkim şāhid yerinde ola müdde'ī ki (16) melzūmı vücūdudur. Şehādetle şābit olmuş olur ammā (17) keşirü'l-kurā demek mücerred şāhidsiz bir da'vadır. (18) Bu kadar kināyetin şerh ü beyān olunması kifāyet idüp (19) buña münāsib olan ta'rīz ü telvīh ve remz ü işārātın

99

(1) beyānına şürü' olundu ve aña tezyil kılındı.

(2) El-faşlu'l-hāmis

(3) « في بيان التعرّض والتلويح والرمز والاشارات التعرّض ذكر شئ غير »

(4) مقصود يستدل به على المقصود «

(5) Ya'ni ta'rīz bir maqşūd olmayan şey' (6) zikr eylemekdir ki anıñ ile mütekellim miñ maqşūduna istidlāl (7) oluna ve ta'rīze anıñçün ta'rīz didiler ki mütekellim (8) kelāmı bir 'arza ya'ni bir cānibe imāle idüp ve murādı (9) ol cānib olmayup cānibi-āhiri murād eyler veyāhud (10) anıñçün ta'rīz didikleri bir şey' 'arz olunup (11) maqşūd şey'-i āhir ola velihāzā kināyāta mu'arız didiler (12) ve şāhib-i Miftāh ta'rīzi kināyetden 'add eylemişdir. (13) Ve eger gayr-ı maqşūd olan kelām ile maqşūd olan (14) kelām miyānında ya'ni lāzım ile melzūm mā-beyninde vesā'it (15) çok olursa aña telvīh dirler. Zīrā telvīh seniñ (16) gayra 'ıradan işāret eylemeñdir. Meşelā keşirü'r-rimād (17) kavlinden ma'nā-yı maqşūda ki memdūhuñ keşret-i ziyāfeti (18) ve mihmān-nevāzligidir. Çok vesā'it vardır zīrā keşret-i (19) rimāddan zihin keşret-i ihtirāk-ı haṭaba intikal ider

100

(1) keşret-i ihtirāk-ı haṭabdan keşret-i ṭabāyīḥa ve keşret-i (2) ṭabāyīḥdan keşret-i ḥorendegān-ı ṭā'āma ve keşret-i ḥorendegān-ı (3) ṭā'āmdan keşret-i mihmāna ve

kesret-i mihmāndan maḫşūd ki (4) miżyafiyet-i memdūhdur aña intikāl eyler. Pes bu ma'nā (5) lafz-ı telvīhe münāsibdir ki 'irakdan işāret eylemekdir (6) ve eger maḫşūd olan kelāmla ğayr-ı maḫşūd olan kelāmın (7) miyānında vesā'it-i lüzūmda ḫafā ile bile ḫalil olursa (8) aña remz dirler. Meselā عريض القفا وعريض الوسادة (9) didikleri gibi visāde yasduĝa dirler. عريض الوسادة (10) ḫavlinden عريض القفا olmasına intikāl olunur ki (11) 'arizü'l-ḫafā ehl-i firāset ḫatlarında ḫamākat ve belāhete (12) delālet eyler. Bu şüretde 'arizü'l-visāde ḫavlinden (13) ma'nā-yı maḫşūd miyānında ki ol ḫamākatdır. Bu vasıta (14) olur ki ol 'arizü'l-ḫafādır ammā 'arizü'l-ḫafā dimeden (15) ve maḫşūd olan ma'nā ki ḫamākatdır hiç vāsita yokdur. (16) Zirā ki ehl-i firāset ḫatlarında ḫafāniñ yassı olması (17) belāhete delālet eyler.

(18) « وفي الصحيحين عن عدی بن خاتم رضی الله عنه قال لما نزلت وكلاوا واشربوا حتى

(19) يذهب لکم خبط الابيض من الخبط الاسود عمدت

101

(1) الى عقابین اسود وابيض فبعلمتهما تحت وسادتي

(2) ورجعت انظر من الابل ولايتبين لي فاذا تبين لي الابيض

(3) من الاسود امسكت فلما اصبحتم غدوت الى رسول الله

(4) صلى الله عليه وسلم فاخبرته فضحك وقال عليه السلام

(5) انك لعريض القفا انما ذلك بياض النهار وسواد

(6) الابل كنى رسول الله عليه السلام بذلك عن بلاهته

(7) عدی وقفا فطنته «

Ammā 'arizü'l-ḫafādan belāhet (8) ve ḫamākata intikālde nev'an ḫafā vardır ki herkes bādī'-i (9) nazarda aña muḫtalı' olmaz ve buna remz dirler ve ḫillet-i vāsita (10) remze münāsibdir ki ol ḫafiyet-i ḫaribe işāret eylemekdir. (11) Zirā ḫaḫīkat-ı remz aslında leb ve ebrū ile işāret eylemege (12) dirler ve eger vesā'it ḫalil olup mülāzemetde ḫafā olursa (13) aña İmā ve işāret ta'bīr iderler. Şi'r-i 'Arabīden bunun mişālī (14) budur :

(15-16) او ما رأيت المجد التي رحله في آل طلحة ثم لم يتحول

(17) Ya'ni āyā mecd ü keremi sen görmediñ mi ki āl-i Talḫāniñ (18) ḫatında evvel rāhatını ilkā eyledi andan soñra ol yerden (19) bir āhir yere gitmedi ve taḫavvül itmedi ve lüzūm-ı ma'nā-yı beyt

102

(1) andan maḫşūd işbāt-ı keremdir. Egerçi vāsita vardır (2) lākin anda ḫafā yokdur. Meselā vāsita-i mecdiñ 'adem-i taḫavvülünden (3) āl-i Talḫā ḫatında mecdiñ

muķim olmasına intikāl ve āl-i (4) Talḥa kıatında mecdiñ muķim olmasından mecdiñ her āl-i (5) Talḥāya mülāzım olmasına intikāldır ve bunuñ Fārisīden (6) mişāli nitekim Ḥāce Kemāl Ḥocendī Ḥāce Muḥammed (7) Assār hakkındaki müellif-i kitāb-ı Mihr ü Müşterīdir (8) buyurmuşlardır :

- (9 - 10) خداراد رودی که آوراسر است زما ای صبا با شجر رسان
- (11-12) که ای ساز معنی بتول توراست پس آنکه بکوا زمینش در نهفت
- (13-14) بهر یک غزل که اختراع مر است کر قدم که باشد ترا صد گرفت
- (15-16) ترا با غریبان حصومت چراست نه آخر غریب دیار تواند
- (17-18) که شعر من آواره شهرهاست ز بیداد است این همه بر غریب

(19) Bunda maķşūd-ı aşl bu beyt-i āhirdir ve zıkr-i ebyāt-ı

103

(1) sābıka bu beyt-i āhiriñ ma'nāsınıñ zuhūrundan ötürüdür. (2) Bī-dāddan murād zulümdür.

- (3) « والنظلم وضع الشيء في غير موضعه وانصرف في ملك غيره » demekle ta'rif (4) olunmuşdur ve bī-dād lafzı bu maḥalde be-gāyet ḥüb-vākī' (5) olmuşdur demek ister ki seniñ benim şi'rime i'tirāzıñ (6) maḥallinde degildir ve muḥātab şol ma'nāda ki taşarruf (7) eylemişdir. Ḥaḫ gayrdır. Şeyḫ Kemālīñ که شهر من آواره شهرهاست (8) dimeden murādı şehirlerde meşhūr (9) olmasındır ki اواره شدن شعر dinmeden şörete intikāl (10) olunur ve şöret şi'rden ol şi'riñ maḥlūbiyetine (11) maḥlūbiyet-i şi'rden intikāl olunur. Şi'riñ ḥūbluğuna ki (12) maķşūd-ı mütekellim oldur. Egerçi vesā'it çokdur ammā (13) bu ma'nāniñ maķşūd olmasından hiç ḥafā yokdur. (14) Ve şol vakıtde ki bir lafızdan ma'nā-yı ta'rız murād ola. (15) Ma'nā-yı ta'rize nazaran ol lafızdan ḥaḫıkat ve mecāz (16) ve kināyetle muttaşif olmak murād olmaz. Egerçi ma'ānī-i (17) selaseden herbiri bir sebīl-i ta'ıyyet anda mevcūd ise de (18) nitekim (المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه) ḥadışi (19) bu ma'nāya ḥoş mişāl olur. Eger murād bunuñla ta'rız

104

(1) olursa bunuñ ma'nā-yı aşlısı İslāmı şol kimseye (2) münḥasır kılmaktır. Müslümanlar andan selāmet üzere olalar (3) ve kināyet ma'nāsı ki lāzım-ı ma'nā-yı aşlıdır. Ya'ni mü'ezzīden (4) muḥlaḫa İslāmiyetin intifāsıdır ve ma'nā-yı ta'rız mu'ayyen (5) olan mü'ezzīden İslāmı nefy eylemekdir ve kelām-ı Fārisīden (6) bunuñ mişāli nitekim Seyyid Kāsım-ı Envār buyurur:

- (7-8) عاشق کسی بود که دل و جان فدا کند هر که که یار شب بویه بر ناز ابتدا کند
- (9) Bu beyitte ma'nā-yı aşlı 'aşıklığı şol kimseye (10) inḥişārdır ki çün yār şive vü nāza ibtidā eyleye. Ol (11) kimse kendü cānını aña fedā eyleye ve ma'nā-yı aşlıye (12) lāzım gelen ma'nā-yı kināyeti oldur ki 'aşıklığı muḥlaḫa (13) nefydir. Her şol

kimseden ki yār şive vü nāza (14) ibtidā eyleye. Ol kimse cānını aña fedā eyleme-
ye ve ma'nā-yı (15) ta'rīz 'aşıklığı şahş-ı mu'ayyenden nefy eylemekdir. Pes (16)
sā'ir ḥaḳīkat ve mecāzı daḫı her bār ki anıñla ta'rīz (17) murād oluna. Aña göre
kıyās eyleye ve'sselām. (18) Bāb-ı şālīs şı'riñ aḳsāmını ve bedī'a müte'allik olan
(19) ba'zı muḥassenātını beyān eyler.

105

(1) Şarrāfān-ı bāzār-ı şı'r ḳatlarında kelām-ı manzūm sekiz kısıma (2) münḳasımdır.
Evvelā ḡazel şāniyen ḳaşıde şālisen teşbīb rābi'an (3) terci' ḥāmisen rübā'i sādisen
ferd sābi'an meşnevi şāminen (4) musammaḫ fuḫalā-yı 'Acem aḳsām-ı mezkūreniñ
herbirini (5) 'ala ḥaddeti ta'rīf eylemişlerdir.

(6-7) « فالنزل ابيات ذات مطلع متحدة الوزن والقافية غير متجاوزة عن اثني عشر بيتا »
Ya'ni ḡazel şol maḫla' şāḫibi olan (8) beytlerdir ki anlarıñ vezni ve ḳāfiyesi mütte-
ḫide ola on iki (9) beyti mütecāviz olmaya ve bu zamanda şart oldur ki (10) beş
beytten eḳall olmaya. Meşelā Ḥāce Ḥāfızıñ bu ḡazel-i (11) ra'nāsı gibidir :

(12-13)	خون خوری کر طلب روزی تنهاده کنی	بشنو این نکته که خود را ز غم آزاده کنی
(14-15)	مکر اسباب بزرگی همه آماده کنی	نکبه برجای بزرگان نتوان زد بکراف
(16-17)	مکر از نقش پراکنده ورق ساده کنی	خاطرت کی رقم فیض پذیرد هیسات
(18-19)	کر ننگاهی سپوی فرهاد دل افتاده کنی	اجرها باشدت ای خسرو شیرین دهان

106

(1-2) کار خود کر به خدا باز گذاری حافظ ای بسا عیش که از بخت خدا داده کنی

(3) Ve ḡazeliñ Türkīden mişāli budur li-muşannifi
(4) Düşürmez mü kadar 'aybı göñül ol vech-i zi-şāna
(5) Meger ḡāret-ger-i 'aḳl olmagı zülf-i perişāna
(6) Hevā-yı kāküli yāriñ vireliden göñlüme ḫālet
(7) Gelüpdür bu ten ü cānım o demde raḳş u devrāna
(8) Nevā-yı neyden 'āşıklar olurlar zinde-dil herdem
(9) Velī zāhid bunı sanur hemān bir kuru efsāne
(10) Düşeliden āteş-i 'aşḳa semender tek dil-i şeydā
(11) Yanımda oldı efsāne ḫadīs-i şem' u pervāne
(12) Şarāb u şem' ü şāhıdden temettu' isteyen 'āşık
(13) Rüsūḫī meclisinde ol gerekdir gire meydāne
(14) Amma 'Arab ḳatlarında ebyāt-ı ḡazele 'aded-i mu'ayyen yokdur. (15) Ve ḡazel
lüḡatda ḫadīsü'n-nisā'il-ḫüsnā ma'nāsınadır. Ya'ni (16) ḡuzel 'avratlar sözü ve ce-
mā'at-i 'Arab ise kelāmlarında (17) sitāyişi ekşer nisvāna müte'allik edā idüp ḫiḫā-
bı (18) mü'enneşe idegelmişlerdir. Pes vech-i tesmiye anda vaşf-ı

107

(1) maḫbūb maḫbūbe oldugı i'tibārıyladır

(2) «والقصيدة ابيات ذات مطلع متحدة الوزن والقافية متجاوزة عن اثني عشر بيتا»
 (3) Ya'ni kaşide şol birkaç beyitlerdir ki (4) matla' şāhibidir. Müttehidü'l-vezn ve'l-kāfiyedir on iki (5) beyitden mütecāvizedir. Fuḫalā-yı 'Acem katlarında nihāyet-i (6) müstahsene yüz beyit miqdārı olmaktadır. Ammā 'inde'l-'Arab (7) ḥadd-i mu'ayyen tutmaz. Nitekim Ömer bin Fāriḫ ḥazretleriniñ (8) ta'ıyyesi altı yüz beyitden ziyādedir

(9) «والشبيب ابيات من اول القصيدة الى المدح مشتتة على ما ينشط خاطر الشاعر به»
 (10) Teşbīb lügatda şā'ir kaşidesin (11) maḥbūbuñ cemāl ve kemāliyle tezyīn eylemege ve kendü 'ışk (12) u muḥabbetde olan ḥāl-i pür-melālini aña söylemege dirler.

(13-14) «كأقال في تاج المصادر الشبيب صفة جمال زنى كردن وحال خود در عشق باوى بكفتن»
 ve iştilāḥ-ı (15) şu'arāda teşbīb şol birkaç beyitdir ki ol kaşideden (16) medḫ-i memdūḫa dek anıñ üzerine müştemiledir ki şā'iriñ (17) ḥatırı anıñla munşit olur. Pes her neniñ zikriyle ki (18) ḥatır mütenesşit ola nev'-i söze şu'arā tenşit-i (9) ḥatır kıldığıçün teşbīb didiler. «الترجيع شعر»

108

(1) «تخصص بيت ذى قافيتين كل حصة منها ابيات ذات مطلع وتجد وزنا وقافية»
 (2) Terci' şol şî'rdir ki (3) ol iki kāfiye şāhibi olan bir beyitle ḥisse kılınmış (4) ola ve ol ḥisselerden herbir ḥisse şol matla' şāhibi (5) birkaç beyitlerdir ki vezin ve kāfiye cihetiden müttehide (6) olalar ve ol maḥşuş olan beyte şu'arā terci'-i bend (7) dirler ve ol bend gāliben mükerrer olur ve gāhī mükerrer olmayup (8) her kısımda hemān bir beyit zikr kılınur. Terci' lügatda girü (9) döndürmege dirler. Her ḥis-seniñ 'aḫabinde ol bendi girü (10) döndürüp tekrar zikr eyledikleri mülābese ile bu nev'a (11) terci' ta'bīr iderler.

(12) «والرابعى بيتان متفقان في وزن وقافية يختص به هذا النوع من الشعر وأولها ذوقافيتين»
 (13) Ya'ni rübā'ī şol iki beyitdir ki bir vezinde (14) ve bir kāfiyede müttefik olalar ki ol vezne şî'r kısmında (15) bu nev' muḥtaşş ola ve ol iki beytiñ evvelki beyti iki (16) kāfiye şāhibi ola meşelā

(17-18) «علم وورع وحال وادب مى باید درویشى را ذوق وطلب مى باید»

(19) «از راحت تن نفور مى باید بود»

109

(1) «الفت برياضت وتعيب مى باید»
 (2) Ve bunuñ Türkidin mişāli li-müellifihi
 (3) Ḥālik-i kevn ü mekān ḥalk idicek ekvānı
 (4) Ba'zı insānı 'aceb müzi-i bi't-ḫab' itmiş
 (5) Şekl-i insānda görürsen niçe hayvānı kim

gelürse (13) anda taleb oluna

(14) « والمسمط هي المصاريع المتفقة في الوزن والقافية مع المصراع الأخير المتفق في الوزن دون القافية »

(15) Ve musammaṭ şol vezinde ve kâfiyede (16) müttefiḳa olan mısra'lardır ki kâfiyeden ma'adâ vezinde (17) mısra'-ı ahîrle müttefiḳ olalar Vâhid-i Tebrizî 'ilm-i 'arûz (18) ve kâfiyeye müte'allik olan risâlesinde demişdir. Musammaṭ (19) dört mısra'dan on mısra'a varıncaya dek şahîḥ

112

(1) olur. Ya'ni şî'ri dört bahş iderler. Üç bahşına dek (2) bir gûne kâfiye getirürler ve dördüncü bahşında aşıl kâfiye (3) getirürler ki şî'riñ binâsı ol kâfiye üzere ola (4) ve gazeliñ beş bahş veya altı bahş veya yedi bahş (5) eyleseler ona varıncaya dek buña göre kıyas eyle. ta'rîf-i (6) mezkûr bunuñ cümle aḳsâmını şâmil olur ki ol (7) murabba' ve muḥammes ve müseddes ve müsebba' ve müsemmen ve mütessa' (8) ve mu'aşşerdir. Murabba'ıñ mişâli nitekim şâ'ir demişdir:

- (9) زامدن نو بهار باغ چو بیخانه شد.
- (10) کشت رخ گل چو شمع باد چو پروانه شد.
- (11) پیشه بلبل کنون گفتن افسانه شد.
- (12) گل زخوشنی پاره کرد برتن خود پیرهن . ابر .
- (13) بوقت بهار . چونکه کشو دست کف . زاله نکر
- (14) چون کهر . لاله سراسر صدف . ناله مرغان
- (15) شده . برفلك از هر طرفی . باغ شده چون صنم

(16) باد شده چون شمن . Ve bunuñ Türkîden mişâli budur.

(17) li-muşannıfihî. Ey şâh-ı miḥensüzum. Vey mâh-ı dil-efrüzum. (18) Rûh-ı ferruḥ-endüzum Cânımıñ içinde cân. Kılma beni âvâre (19) Kaldım katı biçâre. Luṭf eyle bu bimâre Vaşlıñla

113

(1) kıla dermân. Bir 'aşık-ı sekrânım. Bir vâliḥ ü ḥayrânım (2) Bir 'aklı perişânım. Kılma beni sergerdân. Her yerde (3) 'ayân sensin. Ammâ ki nihân sensin. Bil kevn (4) ü mekân sensin. İllâ söze yok imkân. Ol dem ki (5) yüzün gördüm. Pâyine yüzüm sürdüm. Görünce ruḥ-ı zerdim. (6) Oldu çü gül-i ḥandân. Didi ki Rasuḥî ben. Kıldım (7) seni müstahsen. Şimdengerü yanımdan Ayrılma sakın (8) bir aa. Ve muḥammesiñ mişâli nitekim Ḥâce Aḫmet Kirmânî (9) demişdir. Lâkin zarûret-i şî'rden ötürü bunda (10) mışra'-ı ahîr sâ'ir mesâri'le kâfiyede daḫı muvâfiḳ (11) vâki' olmuştur.

(12) Muḥammes

(13-14)	تشنگانرا زجان گرفت ملال	ساقیا برکنار آب زلال
(15-16)	ماچنین تشنه وزلال وصال	در قدح ریزی که نیست وبال
(17-18)	باده اعمال ناب میجویم	همه عالم گرفته مالا مال
(19-20)	میخویم و شراب میجویم	خویشتن را خراب میجویم

114

(1-2)	در وصالیم و بی خبر ز وصال	غرق آیم و آب میجویم

(3) Ve müseddesiñ mişâli nitekim Hâce 'Ammâd buyurur

(4) Müseddes

(5-6)	وصل توصفای دل و هجر تو کدورت	ای عشق تو باجان من از مبدأ فطرت
(7-8)	پیدا شده باشد چو رخ خوب تو صورت	صورت نتوان بست که از خانه قدرت
(9-10)	نی دامن اوصاف تو در دست فصاحت	نی کسوت ادراک تو بر قامت فکرت
(11-12)	جز یاد تو در خاطر غمگین طربی نیست	بیرون ز وصال تو دام را طابی نیست
(13-14)	تاریکتر از روز فراق تو شبی نیست	در کشور خوبی چو تو یا قوت ای نیست
(15-16)	دود از سر آتش رود و خون ز جراحت	فریاد من سوخته دل بی سببی نیست

(17) Ve müsebba'ıñ mişâli nitekim Nâsir Edîb dimişdir:

(18) Müsebba'

(19-20)	سنبل شب داد بوی غالبه زلف یار	شب چو کاشاد از نسیم نافه مشک تار

115

(1-2)	عود قاری بسوخت بجز چرخ از بهار	عنبر سار افشاند طره شب بر بهار
(3-4)	باد چو عطار شهر در چمن روزگار	باز شده گوش کل بهر نوای هزار
(5-6)	سوسن تر بر شکفت در چمن آسمان	ساخت زمشک عبیر الحلیفه عنبری
(7-8)	شکل مجره است جوی چرخ جو آب روان	لاله و نسیرین نمود چرخ جوهر بوستان
(9-10)	صورت استارگان همچو شکوفه عبان	زهره بسان سمن شعری چون ارغوان
(11-12)	مه بمیان نجوم همچو کل عبری	مستری از برج خویش همچو کل از گلستان

(13) Ve müsemmeniñ mişâli nitekim şâ'ir dimişdir:

(14) Müsemmen

(15-16)	زمانه چنك او جستق نیارد	چو او کبیتی نیوارد و نیارد
(17-18)	بچنکال اجل کردن بخسارد	اگر بردل خلافتش کس نکسارد
(19-20)	زبس کزدشمنان ذلت کوارد	ذابس کو دوستنارا حق کذارد

116

(1-2)	که نیک بی بدست و خیر بی شر	مر اورادوست و دشمن دوست دارد
(3-4)	سبرای دشمنش شهرآه بادا	جهان دائم بکام شاه بادا
(5-6)	همسی تاجش زمهر و ماه بادا	یکی روزش بقاده ماه بادا
(7-8)	زمانه بنده درکاه بادا	زراز روزکار آگاه بادا
(9-10)	خدایش یار باد و چرخ یاور	زرویش چشم بد کوتاه بادا

(11) Ve mütessa'îñ mişâli nitekim Minûçehrî dimişdir:

(12) Mütessa'

(13-14)	همی درد زد دل پیراهن کل	همی کردد صبا پیرامن کل
(15-16)	چرا بندد کهر بر کردن کل	هوا کرنیست عاشق برتن کل
(17-18)	نخسببد مرغ جردر دامن کل	بنسان کشته بستان معدن کل
(19)		جهان روشن روان ازدیدن کل

117

(1)	دل مستان خوشان ازچیدن کل	
(2-3)	ایا ابر سیه بر چرخ نیلی	خروشان عندلیب از شاخ عرعر
(4-5)	چرا چندین کهر باری بسبیلی	نه دریا ونه جیحون ونه نیلی
(6-7)	بتاب دربا دریا عدیلی	چرا تندی کنی نه زنده پیلی
(8-9)	کهی اثبات اخبارا دلیلی	بیاب از آتش دوزخ بدلی
(10-11)	چو دست جود شاهنشاه جعفر	کهی ارزاق عالم را کفیلی

(12) Mu'aşşeriñ mişâli nitekim Cevherî dimişdir:

(13) Mu'aşşer

- (14-15) صدچورستم پیش قهرت زال در روز ونا ای بهنکام شجاعت چون علی مر قضا
(16-17) در درون وی سنانت چون زبان ازدها روده خصم توهریک ازدری شدجان کز آ
(18-19) مطبخت را مهر و مه هر دو دوستک اسبیا بر سرخوان نوالت طاس بغرابی سما

118

- (1-2) پیش دریای کف غرق عرق ابراز حیا خاک درکاهت مس آزا مل را کییا
(3-4) هر سرمه شورشی پیدا کند چون بتگری بحر از رشک گفت دیوانه کز نبود چرا
(5-6) بر سر بحر جلال آن شعاع مهر خس ای فلک نادیده باچندین بصر مثل تو کس
(7-8) پیرکشنت این سپهریایکون در این هوس تا مگر یابد بیسایوس ترا او دست رس
(9-10) که کشان تکست و سنجابی سپهرت چون فرس محمل قدر ترا خورشید و مه هم چون جرس
(11-12) کشته کیوان بر سرخوان نوالت چون مکس طوطی سبز فلک را ساخت قدرت در قفس
(13-14) کو مسیحا تا بیند مجیز بیمبری رفته بد جود از جهان احیاش دست کردیس

(15) Ekser şu'arā müstezād ve mu'ammā ve lügazı ğazel ve rübā'ī ve müfred (16) 'idādından 'add eyleyüp başka birer kısım itmişler. Lâkin (17) bu umûr-ı şâlişe ol aqsâmîñ zeylinde bunlar dañı İrad olundu. (19) المستزاد کلام منظوم استزاد بعد مصراعہ

119

(1) اوبیتہ فقرة من النثر diyü ta'rîf eylemişlerdir. Ya'ni (2) müstezād şol kelâm-ı manzûmdur ki anîñ her mışra'ından (3) soñra veyâñud beytinden soñra neşirden bu fıķra ziyâde kılına (4) ve şart oldur ki ol zâ'id olan menşür bi-ħasebi'l-ma'nâ (5) ol kelâm-ı manzûma murtabıñ ola. Ol emr-i zâ'ide nazaran (6) bu kısım şî're müstezād didiler ve müstezād iki kısımdu. (7) Kısım-ı evvel oldur ki menşür mışra'-ı mezkûruñ 'aķabinde (8) İrad oluna ve kısım-ı şâni oldur ki beyt-i mezkûruñ (9) 'aķabinde zıkr kılına. Kısım-ı evveliñ kelâm-ı 'Arabiden mişâli (10) Fârid Ĥazretleriniñ bu maķâlidir:

(11) Müstezād

- (12) مارت من الحبیب تعجیل وصال
(13) من خيفة بيت
(14) الا نفرت طباعه منه وقال
(15) ما وصلك دين

- (16) نادبت وقد مانس من العجب ومال
- (17) يا قرمة عين
- (18) الوصل حرام منك والهجر حلال
- (19) ذا الشرع من اين
- (20) Şi'r-i Fārisīden mişāli nitekim Ḥüssām dimişdir:

120

(1) Müstezād

- (2) آن کبست که تقریر کنند حال کدارا
- (3) در حضرت شاهی
- (4) از نغمهٔ بابل چه خبر باد صبارا
- (5) جز ناله و آهی
- (6) هر چند نیم درخورد درگاه سلاطین
- (7) نو مید نیم هم
- (8) از راه ترحم بنوازند کدارا
- (9) کاهی بنکاهی
- (10) پردل تر از آن زلف سیه پوش ندیدم
- (11) يك كافر جادو
- (12) کوبشکنند از طرهٔ مشکین بدارا
- (13) هر بنظره سپاهی

(14) Mişāl-i āḥir nitekim Ḥācevi-i Kirmānī dimişdir:
(15) Müstezād

- (16) کس نیست که گوید زمن آن ترک خطارا
- (17) گرفت خطایی
- (18) باز آی که داریم توقع ز تو یارا

(19) با وعده وفایی

121

(1) باز آیی که سرزدر قدم اندازم و جا را

(2) در پای سهندت

(3) چون می نهد دست من بی سرو پارا

(4) جز نعل بهایی

(5) در شهر شما تا عده باشد که نپرسند

(6) از حال غریبان

(7) آخر چه زیان مملکت حسن شمارا

(8) از بی سرو پای

(9) Ve bunuñ Türkiden mişāli :

(10) Müstezād

(11) Şoḥbetlerimiz hep bizim ey cān yaruşuđı

(12) Sen cān ile hoşdur

(13) Zīrā ki kuluñ derdine dermān yaruşuđı

(14) Sulṭān ile hoşdur

(15) Ve kısım-ı şānı oldur ki anıñ mişālini Faḥrī dimişdir :

(16) Müstezād

(17) ر قتم بطیب و کفتمش بیارم

(18) از اول شب تا بسحر بی دارم

(19) در مانم چیست

(20) نبضم چو طیب دید و کفت از سر لطف

122

(1) جز عشق نداری مخلصی پندارم

(2) محبوب تو کبست

(3) ر قتم بریار و کفتمش دلدارم

- (4) داغی زغم عشق تو بر دل دارم
- (5) لدر من نکر بست
- (6) گفتا تو کدام درد مندی چه کسی
- (7) صد عاشق چون تپد رسلاسل دارم
- (8) آگونام تو چو بست
- (9) « والمعنى كلام مؤزون يدل على اسم من الاسماء بطريق الرمز والاشياء »

(10) Mu‘ammā şol kelām-ı mevzūna (11) dirler ki esmādan bir isim üzere remz ü İmā ʔarīkiyle (12) delālet eyleye ve mu‘ammā ta‘miyyeden müştakdır ve ta‘miyye örtmege (13) dirler ve münāsebet-i beyne'l-ma‘neyn oldur ki bu nev‘ kelāmda (14) dađı setr itmek vardır. Zīrā bunda bir kimseniñ ismini (15) setr idüp bir ʔarīkle aña işāret iderler. Mu‘ammāniñ (16) maḥşuş kavā‘idi yokdur. Egerçi kavā‘id baş eylemiş (17) çokdur bu cümleden mu‘ammanıñ iki ʔarīki vardır. Evvel (18) oldur ki bir isme işāret ve İmā ve ma‘nā-yı laʔif (19) dađı müstefād ola. Nitekim Hāce Hāfız-ı Şīrāzīniñ (20) bu maḥla‘ı gibi (mu‘amma)

123

- (1-2) آنگار کلمه زنگ را بپندار کیمیا کنند / آنگار بود که کاشد چشمی / عما کنند
- (3) Bunda ‘Alī nāmına işāret vardır. Kūşe-i çeşmeden ‘ayn (4) alınup *bimā* ki Arapça *li* dimekdir. Aña ʔarin kılınsa ‘alā (5) olur ve ikinci ʔarīki oldur ki ancak hemān *isme* (6) işāret olup ma‘nā-yı laʔif müstefād olmaya. Nitekim (7) Hācevi Şehāb ismine göre dimişdir:
- (8) Mu‘ammā

- (9-10) آه متاوب در مینا شب / نام آن سبز و مام رو باشد
- (11) Şehābıñ *şin* ile *bāsı* ki şebdir, anıñ miyānında *ān*-ı maḥlūb (12-13) vardır

« واللفظ كلام مؤزون يدل على ذات شيء من الاشياء على وجه غير ثم عن جميع ما عداه »

(14) Ya‘ni lügaz şol kelām-ı mevzūndur ki eşyādan bir şey'iñ (15) zātına delālet eyleye ol şey'iñ ba‘zı sıfāt ve ‘alāmātını (16) zikr itmekle şu vech üzere ki ol şey'i temyüz eyleye (17) anıñ ma‘adāsı olan şeyleriñ cümlesinden lügaz aşlında (18) şol yaban fāresiniñ deliklerine dirler ki egri bügri (19) yolları ola ve egri ve çapraşık yola dađı dirler ki sālīkine (20) müşkil gele soñra naḥl olundu şol söze ki onda (Hāşiye) *bimā*'yı *li* ile tercümede muşannif sehv itmişdir

124

- (1) bir müsemmāya remz ü işāret ola. Anıñ ‘alāyimi zikr olunmağla (2) ve ol ‘alāmetler ki gerekse ismiñ olsun ve gerekse (3) müsemmāniñ olsun ismiñ olduğuna mişāl şol ʔurna (4) didikleri kuşuñ ki anıñ nāmına Fārisice küleng dirler. (5) din-

mişdir (6) ol ne kuşdur kim kesicek başını aksak olur (7) Ayağın kessen gelin gibi saña kırnağ olur (8) Ve ba'zı lügaz vardır ki bir vecihden hem mu'ammā olur. Nitekim (9) behişt hakkında dinmiştir:

(10) Lügaz

(11-12) چار حرفست نام محبوبی که تمنای اهل عالم کشت

(13-14) هست چاری چنان عجب که ازو دواگر بفکنی بماند هشت

(15) Mişāl-i āhir ney hakkında dinmiştir:

(16) Lügaz

(17-18) حکیمیا چیست مار هفت دیده به بی جرمی سروده من بریده

(19-20) بده کس می زندش روز تاشب پرو هرگز کنناهی کس ندیده

125

(1) Mişāl-i diger Mevlānā Şerefü'd-din hilāl hakkında dimiştir:

(2) Lügaz

(3-4) آن تیر صفت که شد دهان آماجش در طور کلام راز کو معراجش

(5-6) هر چند بخردی وضعی فی مناست حکام دهند از بن دندان باجش

(7) Mevlānā 'Abdurrahmān Cāmi'niñ Tükā nāmında vāki' olan (8) bu ebyātı hem mu'ammā ve hem lügaz qābilindendir buyururlar ki:

(9-10) چیست آن نام مرکب از سه حرف کز دو کوهر هر یکی را زیورست

(11-12) حرف اول تارک مارا ککلاه حرف آخر یار مارا افسرست

(13-14) اول و آخر چو دانستی ترا دانش آنها باوسط رهبرست

(15) Dü gevherden murād iki nokţadır ve herbir harf ikişer (16) nokta ile müzeyyen-dir. Çünkim **tā** ile **yā**yı bildiñ **kāf**dan (17) gayrı iki nokţalı harf hurūf içre yokdur. (18) Pes anı dağı bilmekle ol iki harfiñ bilinmesi rehber (19) olur.

126

(1) El-faşlu'l-evvel

(2-3) « فی بیان ماهیة السجع واحكامه واقسامه (السجع) توافق التاصلین من الترعلى حرف واحد فی الآخر »

(4) Sec' lügatda kumru āvāzına ve hedīr-i hammāmeye dirler (5) ve iştilahda ke-lām-ı menşürdan iki fāşilāniñ āhirde (6) harf-i vāhid üzere muvāfaqat eylemesine dirler ve sec' (7) üç kısımdır. Birine mütevāzi ve birine muṭarraf ve birine (8) dağı mütevāzin dirler ve herbirini 'alā ḥaddihi ta'rīf iderler:

- (9) « فالسجيع المتوازي توافيق الفاصلتين من التثني الوزن وعدد الحرف والروي »
 (10) Ya'ni sec'-i mütevâzi kelâm-ı (11) mensûrdan iki fâşılânîi vezinde ve 'aded-i hürüfda (12) ve harf-i revîde muvâfik ve müsâvî olmasıdır. Kelâm-ı (13) İlâhî'den bununî mişâli (14) ve hadîs-i resûlden mişâli (15) « اللهم اعط كل منفق خلفا ممسك تلفنا » buyurdıkları gibi ki merfû'a (16) ve mevzu'a ve halef ve telef vezinde ve 'aded-i hürüfda (17) ve harf-i revîde muvâfiklardır. Nesr-i 'Arabîden mişâli (18) (فلان يرد من البرد) في زمن الورد didikleri gibi ve nesr-i Fârisîden (19) mişâli (قرأى سيوف ازرقاب ضيوف ساحتن واقارب)

127

- (1-2) راطمة عقارب داشتت نه مطسابق خصال اكا برسلف ونه موافق فعال افاخر خلف است) ve bu sec'a (3) müvâzî tesmiye olunması her iki lafz vezinde ve 'aded-i (4) hürüfda berâber olduğu mülâbese ile (5) « والسجيع المطرف هو توافق الفاصلتين من التثني الروي فقط » (6) Sec'-i muṭarraf neşirden revîde iki fâşılânîi tevâfikuna (7) dirler. Kemâ fi kavlihi Te'âlâ (8) (مالككم لا ترجون لله وقارا وقد خلقكم اطوارا) vaḳâr ve eṭvâr lafızları harf-i (9) revîde muvâfaḳat iderler. Ancak ki ol elifden soñra (10) vâkî' olan râdir. Ammâ vezin ve 'adedde muḫâlefet iderler ki (11) vaḳâr fa'al vezinde ve eṭvâr ef'âl vezindedir. Nesr-i 'Arabîden (12) mişâli « جنبه محط الرجال ونخيم الامال » dimek gibi (13) ve nesr-i Fârisîden mişâli :
- (14) رأيت شوكت اشرار بنبروى نازوى اغترار باوج تمرد واسه تكبار رسیده بود بيكبار نكونسا ركشت) (15) Bunda eṣrâr ve iḡtirâr ve istikbâr (16) ve negû-nisâr herbiri bir âhir vezinde sec' vâkî' olmuştur (17) « والسجيع المتوازن توافيق الفاصلتين من التثني الوزن فقط » (18) Ya'ni sec'-i mütevâzin kelâm-ı mensûrdan iki (19) fâşılânîi ancak vezinde muvâfaḳat cylemesidir. kelâm-ı

128

المستقيم

- (1) İlâhîden mişâli (2) müstebîn ve müstaḳîm bir vezin (3) üzeredirler. Ammâ harf-i revîde biribirilerine (4) muḫâliflerdir. Nesr-i 'Arabîden mişâli (5) « قد اتسع المجال بعد التضائق واتجه المراد بعد التمانع » (6) oldur ki bu nev kelâm sec'den ḫâricdir. Zîrâ kelâm-ı (7) mensûrda sec' nazımda kâfiye ḫükmündedir ve bu kısım (8) eger kelâm-ı mevzûnda vâkî' ol-duysa kâfiye dimezler. Pes (9) bu sec'den ḫâric olur ve ehl-i inşâ katlarında sec'de (10) kaşr-ı fıkra maṭlûbdur (11) « كما سئل صاحب اسماعيل بن عباد ما احسن السجيع قال ما اخف على السمع » (12) gâyet kaşr-ı fıkra oldur ki anîi fıkrası ancak iki (13) kelime ola. Meselü kavlihi Te'âlâ (14) (فانذرت فانصب والى ربك فارغب) veyahut üç kelime ola meselü kavlihi Te'ala (15) « ما اقرب ما عروآت وما بعد ما نأت نيتكيم » (16) oldur ki sem'a eḫaff ve eḫabb olan ḳabûl ṭab'a akrebdir (17) ve fuşâḫâ-'Arab fıkra-i ülä ve fıkra-i şâniye ve şâlisinin (18) âhirleri harf-i sin olup ve fıkra-i râbî'anîi âhirinde (19) ḳurb-ı maḫreci olduğu cihetden harf-ı şâd getürmegi

129

- (1) câ'iz getürmişlerdir. « كما قبل كن سبعا خالسا او ذب » (2) « خايسا او كلبا حارسا ولا تكن انسانا ناقصا » ve bunı (3) daḫı bil ki ba'zı kelâmda sec' ve ḳufle ḫâşıl olur. (4) Eger vaḳf olmasa sec' fevt olur. Nitekim « ما اقرب ما عروآت وما بعد ما نأت نيتكيم » (5) Eger bu terkîbi i'râb ile (6) okusalar münâsebet-i sec' fevt olur. Zîrâ « ما زید » (7) Pes tî meftûḫ okunur ve ât ism-i fâ'ildir naḳışdır (8) âhirine tenvin getürülmeck

lâzım olur. Pes bu gûne (9) maḥallerde ri'âyetün li's-sec' vâkf lâzım görülür. Ba'zılar (10) böyle didiler ki Kur'an-ı 'Azîmde vâkı' olanlara escâ' (11) dinilmez. رعاية اللادب وتعظيم الكلام الرب (12) aşılarda hedîr-i ḥamâma dirler. Belki Ḥazret-i Kur'an'da (13) olanlara fâşıla ta'bîr iderler. Pes gâh olur ki şûret-i (14) kitâbda kelimât-ı fevâşili aḥavâtına muâfaqatından ötürü (15) tağyîr iderler. Nitekim vâvî olan kelimeyi yâ ile yazarlar. Kemâ (16) fi kavlihi Te'âlâ (والضحى والليل اذا سمعى) duḥâ (17) vâvîdir aḥavâtına muvâfaqatdan ötürü yâ ile yazdılar ve gâh (18) olur ki iki fâşılanın tevâfuḡundan ötürü kelâmı (19) olan mef'ûlü ḥazf iderler. Kemâ fi kavlihi Te'âlâ (ماردعك)

130

(1) ومافلاك (2) dimedi. Cümle-i sâbıkaya nazaran (3) ötürü kâf ḥazf olundu ve gâh gerek idi. Lâkin tevâfuḡ-ı faşiliyyetine ri'âyetden (4) be-ri'âyetün li'l-fevâşil munşarîf iderler. Nitekim (تواربرا قواربرا) (5) âyeti ri'âyetün li'l-fâşıla munşarîf kılındı (6) ve bu kadarla escâ'ın taḥkîkine şürü' kılındı (8) El-faşlu's-sâni fi beyâni 'ilmi'l-bedi'

« علم البديع وهو علم يعرف به وجوه تحسين الكلام بعد رعاية المطابقة ووضوح الدلالة » (9-10) Ya'ni 'ilm-i bedi' (11) şol 'ilmdir ki anıfla vücûd-ı taḥşîn-i kelâm bilinür. vuzûḡ-ı (12) delâlet ve muḳtezâ-yı ḥâle muṭâbîḡ olmasına ri'âyetden (13) soñra ya'ni şu vücûḡ-ı muḥassenâtdan 'add olunmaz. İllâ şu (14) iki emre ri'âyetden soñra. Pes vücûḡ-ı taḥşîn-i kelâm (15) iki kısımdır. Bir kısmı ma'nevîdir ki evvelen bi'z-zât taḥşîn-i (16) ma'nâya râci'dir ve bir kısmı daḡı lafzîdir ki taḥşîn-i (17) lafza râci' olur. Ammâ kısm-ı ma'neviyye ki tıbaḡ ve tezâd (18) bu kısımdandır ve tezâd aña dirler ki iki zıdd olan (19) ve birbirine muḡâbil kılan ma'nâları bir maḡalde cem' eylerler

131

(1) ve ol cem' ya iki isim ḡabîlinden olur. Meşelâ (وتحسبهم ايقاننا وهم رؤود) (2) gibi ki iḡazla raḡûd zıddırlar (3) veyâḡud iki fi'l cihetinden olur. (لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت) (5) gibi gibi (4) veyâḡud iki ḡarf nev'inden olur. Zîra lâmda ma'nâ-yı intifâ' (6) ve da ma'nâ-yı tazarrur vardır. Gâh olur ki tıbaḡ nefy (7) ve isbâtla da olur. (واكن الناس لا يعلمون ظاهرا من الحياة الدنيا) (8) gibi ve daḡı (ولا تخذوا الناس واخشون) (9) gibi ve mürâ'at-ı nazîr daḡı bu kısm-ı (10) ma'nevîdendir. Mürâ'ât-ı nazîr oldur ki birbirine münâsib (11) lâfızlar getüreler. Meşelâ

(12) سوسن وكل ارغوان ولاهرا حسنت كرفت

(13) مهر وماه طلعت رازهره زان شدد مشنرى

(14) beyti gibi buña tenâsüb ve tevfiḡ ve telfiḡ daḡı dirler (15) ve bu kısım ma'nevîdir (انف ونشر) bu daḡı iki kısımdır (16) ya leff ü neşr-i mürettebdîr naḡu kavlihi Te'âlâ (17)

(ومن رحمته جعل لكم انابيل وانهار لتسكروا فيه ولتبتغوا من فضله)

(18) Evvelâ leyl ü nehârı ale't-tafşil zıkr buyurdu Andan soñra (19) انكسوا فيه
kavlini leyle göre kavlin ولتبتعوا من فضله

132

(1) nehâra göre 'ale't-tertib zıkr kıldı veyâhud leff ü neşr-i (2) ğayr-ı mürettebdir.
Ke-ğavli's-şâ'ir

(3-4) هو شمس واسد وبحر جودا وهما وشجاعه

(5) cüd bahra göre bahâ şemse göre şecâ'at esede (6) göredir ki 'alâ ğayrı tertib zıkr
olunmuşdur. Tecrîd dağı (7) bu kısım-ı ma'nevîdir ve tecrîd birkaç kısımdır. İnsā-
nîñ (8) kendü nefesine hitâb eylemesi bu kısımlardandır. Ya'ni (9) tecrîd oldur ki
insân kendü nefsinden şıfâtda (10) kendüye mümessil bir şahş-ı âhîr nez' eyleyüp
aña hitâb (11) eyleye. Meşelâ İmri'ül-Ğaysîñ

(12-13) تطاول ابلاك بالأعد ونام الخلاق ولم ترقد

(14) didügi gibi ki hitâb kendü nefsinedir ve medh-i (15) داğı bu
kısım-ı ma'nevîdendir ve medh (16) oldur ki memdüñi medh idüp ba'dehu bir lafz
getüresin ki (17) ol lafz zemm zann oluna. Ammâ ol dağı mediğdir. Ke-ğavli's-şâ'ir

(18-19) فلا عيب فيهم غير ان سيوفهم من فلول من قراع الكتائب

133

(1) Fülül fellîñ cem'idir, fell vech-i şemşirde olan kesre (2) dirler. Ketâyib küteybe-
niñ cem'idir küteybe ceşse dirler. (3) Ya'ni bunlarda 'ayb yokdur. Bunlarıñ süyüfi
müđärebe-i (4) cüyüşdan meksürlardır. Ya'ni eger fülül-ı seyf 'ayb (5) ise ol
'aybdan onlara 'ayb şābit olmaz ve fülül-ı seyf (6) ise 'aybdan olmak muğaldır ki
Ol kemal-i şecâ'atden (7) hasıl olur. Pes bu mediğdir. Lākin zemme müşābihtir (8)
ve bunun şî'r-i Fārisiden mişāli

(9-10) ترايشه عدسات لكن يجود كند دست تور خزان ستم

(11) Medh ذم بما يشبه المدح oldugı gibi بما يشبه الذم

(12) dağı bundandır ve bunuñ mişāli

(13) Fağr-ı 'ālemsin velākin fā'sı yok

(14) Gevher-i kānsın velākin rāsı yok

(15) Dilerim Hağdan bunı her rüz u şeb

(16) Saña bir merkeb virelim bā'sı yok

(17) beyitleridir. Tecāhül-i 'ārif dağı bu kısım ma'nevîdir. (18) Tecāhül-i 'ārif oldur
ki bir nesneyi bilürken bilmezlene. (19) şî'r-i 'Arabiden mişāli

134

(1-2) بالله باظنيان القاع قلن انسا ايلاي منكن ام ابلي من البشر

(3) ومثال آخر من الشعر العربي

(4-5) الع برق سمرى ام ضوء مصباح ام ابلسا متهما بالنظر الضاحي

(6) Şa'ir-i 'âlimdir ki Leylâ 'arz-ı müstevîniñ zabiyyâtından (7) degildir. Lâkin tecâhül tarîkiyle istifhâm eylemesi (8) mediğde mübâlağa murâd eyler ve kezâlik maḥbûbeniñ vechi (9) berķ ve sirâc gibi oldugını bilürken mediğde mübâlağadan (10) ötürü tecâhül tarîkiyle istifhâm kılur. Ammâ vücûh-ı (11) muḥsenât-ı kelâmdan nev'-i lafzî ki buñdandır. Cinâs (12) beyne'l-lafzeyn ol iki lafzıñ telaffuzda veya kitâbetde (13) biribirine müşâbih olmasıdır. Ekser ḥurûfı müttefik olmak (14) üzere ve yedi kısma münkasım olur. Evvelâ tecnîs-i tâmdır (15) ve tecnis-i tâm oldur ki iki lafız veyâḥud daḥı ziyâde (16) telâffuzda ve kitâbetde ve ḥarekâtta ve sekenâtda ve 'aded-i (17) ḥurûfda bir ola ve hiçbirisinde tereküb olmaya. Meşelâ (18) iki yerde ḥar lafzı gelse iki ma'naya ola. Nitekim (19) Ḥazret-i Mevlânâ min külli'l-vücûh اولاما قد سنا الله

135

- (1) بسمه الاعلى buyurur ;
- (2-3) کوش خر بفروش و دیگر کوش خر کین سخن را درنبايد کوش خر
- (4) Neğr-i 'Arabîden mişâli
- (5-6) كزائر اللبث الزائر زابر السلطان الجائر
- (7) ve nazm-ı Fârisîden mişâli
- (8-9) دور بودن زروی تست خطا ای چراغ همه بتان خطا
- (10) ve şâniyen tecnîs-i nâkışdır ve tecnîs-i nâkış oldur ki (11) iki lafz ḥurûfda bir olalar ammâ ḥarekât ve sekenâtda (12) muḥâlif olalar و پر ve سکر و سکر gibi ve ba'zı fuzalâ (13) buña tecnîs-i muḥarref didi. Hey'etle- rinde inḥirâf olduğundan (14) ötürü ḥadîs-i şerîfden mişâli
- (15) (اللهم كما حسنت خلقي فحسن خاتي) ve neğr-i 'Arabîden mişâli (جبة البرد وجبة البرد)
- (16) ve nazm-ı Fârisîden mişâli
- (17-18) دهانت بود درج باقوت وهست بسی در مکنون دران درج درج
- (19) ve şâlişen tecnîs-i zâyid buña tecnîs-i müzeyyel daḥı dirler ki

136

- (1) ḥarekâtta ve ḥurûfda tamâm ittifaķ olduğdan soñra birisiniñ (2) âḥirinde ziyâde ḥarf gele çeşm ve çeşme ve pervâ ve pervâne (3) gibi buña zâyid didiler, âḥirinde ziyâde ḥarf olduğundan (4) ötürü ve müzeyyel didiler zeylinde ziyâde olduğu itibâr-la. (5) Ba'zılar müzeyyel iki ḥarf ziyâde oluna didiler ve râbi'an (6) tecnîs-i mükerrerdir ve tecnîs-i mükerrer oldur ki birisiniñ (7) evvelinde ziyâde ḥarf ola dem ve âdem ve sâķ ve mesâķ gibi (8) ve ba'zı fuzalâ ziyâdelik ortasında olanı daḥı (9) bu kısımdan tutdu ced ve cehd ve şer ve şehr gibi Ḥadîs-i (10) Şerîfden mişâli (من طلب وجد وجد) dir ve nazm-ı (11) Fârisîden mişâli
- (12-13) بود جان من زان دل ازازار چو چشم ترا هست بیکار کار

(14) Hāmisen tecnīs-i mürekkebdır ve tecnīs-i mürekkeb oldur ki hemān (15) tecnīs-i tām gibi ola ve telāffuzda ve harekātta ve sekenātta (16) ve ‘aded-i ħurūfda añā müşābehēt kıla. Ammā bunūñ bir tarafında (17) veya iki tarafında te-rekküb ola. Nesr-i Fārisīden mişāli

(18-19) من در جهان نازنده ام در راه مهرت نازنده ام

137

(1) ve nazm-ı Fārisīden mişāli nitekim Hāzret-i Mevlānā (2) ḳaddesallahu bi-sırrı-hi'l-a'lā cild-i sābi‘iñ dibācesinde (3) buyurlar :

(4-5) مرار رخ بارخ اهل دل آنست دنی کو قاباست اهل دل آنست

(6) mişāl-i āħir

(7-8) زهی مهر رخت را کرم بازار من آزرده را از لطف بازار

(9) ve sādisen tecnīs-i muṭarrafdır ve tecnīs-i muṭarraf oldur ki (10) āħirlerinde olan ħarfiñ biri muğāyir ola *gāfir* ve *gāfil* gibi (11) eger iki ħarf muğāyir ola tecnis fevt olur. meselā *gāfil* (12) ve *gāsıq* gibi ki bu tecnīsīñ ekser ħurūfda ittifaq eylemek (13) şartındandır. Hādīs-i Şerīfden mişāli (14) (الجليل معبود بنواصيهما الخير) nesr-i ‘Arabīden mişāli (15) «لفظه در نضید و خطه روض نضیر» ve nesr-i Fārisīden mişāli (16) ve nazm-ı Fārisīden mişāli

(17-18) صد شکر خدای را که دادم دادی کفتی بدهم داد تو کر جان بدهی

(19) Sābi‘an tecnīs-i ħaṭdır ve tecnīs-i ħaṭ oldur ki hey'etde

138

(1) ve şüretde ve resm-i kitābetde iki lafz veyāħud daħı (2) ziyāde birbirine müşābih olurlar velākin noḳtada muħālif (3) olalar ‘*ākıl* ve *gāfil* ve *ber* ve *ter* gibi buña tecnīs-i taşħif (4) daħı didiler. Āyet-i Kerīmeden mişāli (5) و هم يحسنون انهم يحسنون صنعا) ve nazm-ı (6) (عليك بالياس من الناس) ve nazm-ı ‘Arabīden mişāli

(7-8) به عباد اعلام العلوم عوالب واصبح ائمان التناء غوالب

(9) ve muğāyeret-i ħurūfla olan tecnīs ve ol muğāyeret (10) gerekse evvelde olsun ve gerekse ortada ve gerekse (11) āħirde olsun tecnīs-i muṭarrafda dāħildir. Pes ḳalb-i (12) küñ olsun ḳalb-i ba‘z olsun. Meşelā *feth* ve *ħatf* (13) ve ‘*avrāt* ve *rev‘āt* ve *sefer* ve *seher* ve *ħased* ve *ħasen* gibi (14) bunlar hep tecnīs-i muṭarraf ħükmündedirler. İştikāk (15) daħı muħsenāt-ı lafziyedendir ve iştikāk oldur ki (16) lafızlarıñ ħurūfı birbirine müteḳārib ve mütecānis ola. (17) Kur‘ān-ı ‘azīimde ve ħadīs-i şerīfde bu çok vaḳi‘ (18) olmuşdur. Kur‘ān-ı Kerīmden mişāli (19) ve daħı (واسلمت مع سليمان لله رب العالمين) (ياسفا على يوسف)

139

(1) (وجنى الحنتين) gibi ve ħadīs-i şerīfden mişāli

(2) (الظلم ظلمات يوم القيمة) gibi ve nazm-ı ‘Arabīden mişāli

(9) ve hadîs-i şerîfden mişâli : (10) (من ممت نفسه آمنه الله من ممتته) ve nazm-ı 'Arabîden mişâli :

(11-12) وما ان شئت من كبر ولكن لقيت من الاحبسة ما اشيا

(13) ve nazm-ı Fârisîden mişâli

(14-15) امير اکرم اميرول کردی سرانجام همد عمال عزاست

(16) beytidir ve nev'-i sâdis oldur ki evvelde ve âhirde olan (17) lafızlar aşılarda bir lafızdan müştak olmayup ma'nâda (18) dağı muhtelif olalar. Nazm-ı Fârisîden mişâli

(19) نالم از عشق ان صنم شب وروز

142

(1) وبن که از ناله کشته ام چون نال

(2-3) ve Kur'ân-ı 'Azîmden mişâli (فنادی فی الظلمات ان لا اله الا انت سبحانک انى كنت من الظالمين) ve 'örf-i (4) şu'arâda aşıl reddü'l-'aczi 'ale's-şadr oldur ki âhed-i (5) lafzeyn-i mükerrereyn veya mütecâniseyn âhir beyitte ve lafz-ı âhir (6) şadr-ı mışra' evvelinde vâkı' ola ke-ğavli's-şâ'ir (7) min şî'ri'l-'Arabî

(8-9) سبريع الى ابن العم يظلم وجهه ولبس الى داعى النسدى به شريع

(10) Bunun tamamı « حريص على الدنيا خضع لدينه . ولبس لما في بيته بمضجع » (11) ve kalb dağı muğassenât-ı lafziyedendir (12) ve kalb aña dirler ki eger kelâmı 'aksine okusañ (13) ya'ni yukarudan aşığı okuduğui gibi ħarf-i âhirden (14) başlayup aşığıdan yukaruya okusañ bi'aynihi yine hâl (15) öyle ola. Kur'ân-ı 'Azîmden mişâli (كحل في ذلك) ve dağı (16) (ربك فكبر) ve nazm-ı 'Arabîden mişâli

(17-18) مودته تدوم لكل هول وهل كل مودته تدوم

(19) ve mecmû'-ı beyt mağlûb olduğuna nazm-ı 'Arabîden bir âhir (20) mişâl

143

(1-2) اراهن نادمنه ليل لهو وهل ليلهن مدان نهارا

(3) ve nazm-ı Fârisîden mecmû'-ı beytiñ mağlûb olmasına mişâl

(4-5) رامشم درمان دردم کرم يار راي مريم درد نامر دم شمار

(6) ve neşr-i 'Arabîden mişâli (دارم همه مراد کبی) ve nesr-i Fârisîden (7) mişâl (ساكب كاس) ve bir mışra' kalb (8) olduğuna mişâl

(شوهمه بابل باب هرهوش شکر بترزوی وزارت برکش)

(9) bu dağı mağlûbdur ve bunlara (10) mağlûb-ı müstevî dinür. Ammâ mağlûb ba'zı kelimeleriñ (11) ba'zı ħurûfında tağdîm ve te'ĥîr olan gibidir. Hadîs-i (12) şerîfden mişâli (الاهم استرعوارتنا وامن روعاننا) (13) ve nazm-ı Fârisîden mişâli

(14-15) دلم جاودانه عدیل عناست لمان جادوانه دو چشم سپاه

(16) ve mağlûb-ı küll kelimeleriñ cemi' ħurûfında tağdîm ve te'ĥîr (17) olandır.

Neşr-i 'Arabîden mişâli (كفه بجر وجناحدرحب) (18) gibi ve neşr-i Fârisîden mişâli (بارب مارا ارامده) gibi (19) ve nazm-ı 'Arabîden mişâli

144

حسامك للا حباب فتح ورمحك للا اعداء حتف (1-2)
(3) gibi lüzûm-ı mâ lâ yelzem dağı bundandır ve buña i'nat dağı (4) dirler mütekel-
limi 'anet ve meşakqate düşürdüğüçün ve iltizâm-ı (5) mâ lâ yelzûm oldur ki harf-i
revîden evvel seci'de lâzım (6) olmayan harf-i mücerred tezyîn için getüreler
faraza eger (7) getürmeseler dağı seci' ve kâfiye ansız tamam olurdu (8) Kur'an-ı
'Azîmden mişâli (فاما السائل فلا تهر) gibi (9) rā harf-i revî menzilesindedir
ve andan evvel fâşiliyetde (10) hânî kelimesi lüzûm-ı mâ lâ yelzemdir ki seci'
ansız dağı (11) şahîh olurdu tazmîn-i müzdevic dağı bundandır. (12) ve tazmîn-i
müzdevic oldur ki seci' ve kavâfi ri'âyet (13) olundukdan soñra ba'zı lafızlar
getüreler ki vezinde (14) ve kâfiyede biribirine müşâbih olalar. Kur'an-ı 'Azîmden
(15) mişâli (وجئتك من سباء بنساء يقين) gibi ve hadîs-i (16) şerîfden mişâli
(المؤمنون هينون لينون) gibi (17-18) ve neşr-i 'Arabîden mişâli
(فلان بسيرت كزیده وعادته بسنديده معروفست) (19) lafz-ı zamâne ve
akrâne kâfiyedir bâkîsi müzdevicdir

145

(فلان بسيرت كزیده وعادته بسنديده معروفست) (1-2-3) ve neşr-i Fârisîden mişâli
tarşi' dağı (4) bundandır. (5) وبتخدمتمكاري حضرت وطاعة دارى دولت موصوفى
Tarşi' lügatda cevâhir bir nesnenin üzerine (6) perkitmege dirler ve ıstılahda bey-
tiñ veya nesriñ elfâzı (7) biribirine kâfiye olmağa dirler. Kur'an-ı 'Azîmden mişâli
(ان الاراراني نعيم وان الفجاراني جحيم) gibi ve hadîs-i şerîfden (8) mişâli
(اللهم تقبل توبتي وامح حوبتي) gibi ve neşr-i 'Arabîden

(من اطاع غضبه اضاع اديه) (9) mişâli gibi ve nazm-ı
(10) 'Arabîden mişâli

واماله للطالين نهاب وادعاه الراغبين كريمة (11-12)
(13) ve nazm-ı Fârisîden mişâli

وى زمانرا بتخدمت تو مدار اى جههازا بدولت تو قرار (14-15)
(16) Mişâl-i âhir

وى ملك را ثنائى صدر تو كار اى فلك راهواى قدر تو بار (17-18)
(19) Fi beyâni ma'rifeti'l-iqtibâsi ve'd-derci ve aḥkâmihâ

146

(1) Çünkü iqtibâs-i eḥâdis ve âyât ve derc-i emsâl ve ebyât-ı (2) nūr-ı ḥadeqa-i fe-
şâhat ve nūr-ı ḥadîka-i belâgatdır. Bunlarıñ (3) başkaca aḥkâmını ta'yîn eylemek lâ-
zım oldu ve mâhiyetlerini (4) söylemek vâcib geldi ki bu faḥîriñ katında iqtibâs-ı (5)
eḥâdis ve âyât ve derc-i mişâl ve ebyât şol eşcâr-ı meyvedâra (6) beñzer soñradan
aşılarmış ola ve bir dirâht-ı meyvedârdan (7) bâğbân bir şah-ı laṭîfi kat' idüp anı

bir ahir şaha (8) muvâşala kıla. Mezâk-ı tıba‘-ı selîmede bunuñ meyvesi (9) ne mer-
tebe elezz ve ahlâ olduğı ma‘lûmdur. Kezâlik meyve-i (10) kabûl ve istihsân dağı
ağsân-ı ehadîs ve âyât ve emsâl (11) ve ebyâtîñ şecere-i tayyibe-i kelâma
inzimâmından soñra ki (12) hâşıl ola. Ezhân-ı müstakîme şahiblerine nice etyâb
(13) ve eşhâ geldiğı ehl-i dile mefhûmdur. Pes iktibâsa geelim (14) iktibâs kabısdan
müştâkđır. Kabı lügatda ateş şu‘lesine (15) ve pâresine dirler ve iştilâhda

(16) « هو ان يضمن الكلام شبهة من القرآن والحديث لأعلى انه منهما » ya‘ni
(17) iktibâs Qur‘ândan veyâhud hadîsden kelâmı bir şey'e (18) mutazammın kılmak-
dır ki ol Qur‘ândan veyâhud hadîsden olmak (19) tarîkası üzere olmaya ya‘ni şol
vecih üzere ola ki

147

(1) kelâmda ol şey'iñ Qur‘ân-ı Kerîmden veya hadîs-i (2) şerîfden olduğına bir işâ-
ret olmaya. Bu kayıdla şundan (3) ihtirâz olundu ki isnâ-yı kelâmda ol muktebes
olan şey'iñ (4) Qur‘ândan veya hadîsden olmasına işaret ola. Meşelâ (5) kelâmda
(6) dinse bu taqdirce ikti-
bâsdan olmaz. (7) Ve iktibâs iki kısma münkasımdır. Evvelki kısmı müstahsen (8)
ve ikinci kısmı müstehcendir ve kısım-ı evvel dağı iki (9) kısma münkasım olur. Bir
kısmına ahsen ve bir kısmına hasen (10-11) dinür (والاقتباس الاحسن ما ينشط
(12) iktibâs-ı ahsen oldur ki
aniñ muktebes ile muktebesün minh (13) miyânında vâki‘ olan irtibâtı samî‘i neşâ-
ta getüre (14) nuşh-ı nâfi‘ için mü‘eddî olan ma‘nâsınıñ tazammını (15) ile bile
neşr-i ‘Arabîden misâli nitekim Harîrî demişdir :

(16-17) « فظروني لمن سمع ووعى وحقق ما رعى ونهى النفس عن الهوى وعلم ان الفاسد من ارعوى وان لبس
(18-19) للانسان الاماسعى وكما قال صاحب طباق الذهب لا يفرتك من الظلمة كثرة الجبوش والانصار انما

148

(1-2-3) « يؤخرهم لبوم تشخص فيه الابصار والاقتباس الحسن ما ينشط من

مرابطته الطبع ولا يكون مؤداه مخالفا للشرع »

ya‘ni iktibâs-ı hasen (4) oldur ki muktebes ile muktebesün minh miyânında vâki‘
olan (5) irtibâtı cihetinden tab‘-ı sâmi‘i neşâta getüre ve halbukı (6) ol iktibâsın
mu‘eddâsı şer‘-i şerîfe muhâlif (7) olmaya. Nite-
kim serhadd-i Şâmîñ muhâfızlarından birisi Rüm (8) leşkeriniñ üzerine gelmek ve
kendüye gâlib olmak (9) mazannesinde olup Me‘mün Halîfeye bu âyeti yazup (10)
gönderdi ve hemân âyetle iktifâ eyledi (11-12) (ان القوم اسستضعفون
وكادوا يقتلونى فلا شمت بى الاعداء ولا تبعانى مع الزوم الظالمين)
(13) aniñ cevâbında bunu yazup gönderdi (14) « فلما تبينهم يجنود
(15) Eger su‘âl olunursa ki iktibâs bir kelâmı
Qur‘ândan (16) veya hadîsden mutazammın kılmaga dirler. Ammâ âyetden veya
hadîsden (17) gayrı hiçbir kelâm olmadığı taqdirce aña iktibâs (18) itlak nice şahîh
olur. Cevâb oldur ki bu güne (19) mahallerde egerçi bi-hasebi‘z-zâhir bir ahir kelâm
yokdur.

(1) Ammā kelām-ı diger bunuñ zımnında munṭavīdir ki maḥal aña qarīne (2) olur ve āyet-i kerīme aña delālet kılur nitekim ol (3) muḥāfızān-ı serḥadd-i Şām olan kimseniñ mektübunuñ (4) muḥaddimesinde şu ma'nā munṭavīdir ki dimişdir:

- « لقد كنت لمحاربة الكفار طالبا وبدواتك عليهم غالباً حتى كان يستنفر مني عساكر الكفار كحرم مستنفرة فرت (5-6)
 من قسورة وفي هذه المرة جاؤا بقوم لا يحصى حتى ساووا كثرتهم كثرة الرمل والحصى وقريب ان بأسرو (7-8)
 الملوک و حراس نعر المسلمين لان القوم اسند عنوني وكادوا يقتلونني فلا شمت بي الاعداء ولا تجهاني (9-10)
 (11) Me'mūn Halifenin cevabında daşı şu (12-13) ma'nā munṭavīdir «

«فلوان العدى متكأرون وانتم من كثرة عددهم حازون فلأأتينهم بجنود»

ilā āhiri ba'zılar (14) ḳatında şāfi āyet-i kerīme olsa iḳtibās degildir belki (15) āyet-i kerīmeyi kendü ma'nāsında isti'māldir şu vecih (16) üzere andan mütekellimiñ maḳşūdu müstefād olur nitekim (17) Ḳadı Fāzıl-ı Mısrī medḥinde ibn-i Nebiyye dimişdir

- (18-19) فت أبل اصد و ار فبلا هجرت الرقاد هجرا جبلا

- (1-2) ووصلت السماد اقبج وصل وهجرت الرقاد هجرا جبلا
 (3-4) قل را في العيون ان لعني في بحار العيون سبعا طويلا
 (5-6) مسمعى كل من ملام عدول حين الق عليه قولا ثقبلا
 (7-8) انا عبد لفاضل ان على قد تبنت له تبتيلا
 (9-10) جل عن سائر الملايق طرا فاخترنا لدحه التبريلا

(11) Ve şî'r-i Fārisiden mişāli nitekim Mevlānā Cāmi' Ḥāzretleri (12) buyururlar:

- (13-14) دردا و هزار بار دردا دردا كامروز ندارم خبری از فردا
 (15-16) فردا که شوم فردن بیکانه و خوش رب ار حنی ولا تدرنی فردا

(17) Bazı fuḳāhā kütüb-i fetavāda böyle didiler ki şol āyet ki (18) anıñ ma'nāsı Ḥāḳ Te'ālā Ḥāzretlerine muzāf ola. (19) Anıñ gayra izāfeti cā'iz degildir. Bunlar iḳtibāsıñ ta'rīfini

(1) bilmemişlerdir ve ta'rīf-i iḳtibās لاعلى انه منه dimekle (2) muḳayyedir ve bu ḳayıddan bu ma'nā münfehım olur ki muḳtebes (3) ḥālet-i iḳtibāsda āyetiñ

ma'nā-yı lügavîsi melhûz olur (4) mevrîd-i âyet degil nitekim üstâdü'l-ulemâ Seyyid Şerîf (5) Cürçânî rahmetullâhi 'aleyhi dibâce-i Şerh-i Miftâhda böyle (6-7-8-9) buyurur:

« قات باهل الكتاب استم على شىء قالوا ان هذا الشىء عجب ما سمعنا بهذا في آياتنا الاولى فأتنا

بما تمدنا ان كنت من الصادقين فآياتنا الكبرى فظلت اعناقهم لهم اخاضعين »

Seyyid Şerîf (10) hazretlerinin ehl-i kitabdan muradı 'ulemā-i Semerkanddır ki (11) Mevlānā Sa'deddīnîñ mu'tekidleridir (فاريتاهم) ki âyet-i (12) kerîmede fā'ili Hâzret-i Hâkîdîr kendüsine izâfet (13) eyledi. Ta'rifiñ mefhûmundan ve Seyyid Şerifiñ ve fużâlâ-yı (14) 'asrîñ isti'mâlinden bu ma'lûm olur ki bu nev' (15) iktibâsı mâ'ni olanlar ruşşâre-i zâhir-i kelâma nazar (16) kılanlar ve rahîk-i taḥkîki nûş eylemeden maḥrûm kalanlardır.

« والاقتباس المستهجن ما ينفرد من مؤداه الطبع السليم لكونه مخالفا للشرع القويم » (17-18)
Ya'ni iktibâs-ı (19) müstehcen oldur ki ṭab'-ı selîm ol iktibâsın

152

mü'eddâsından müteneffir ola ol mü'eddânîñ şer'-i kavîme (2) muḥâlîf olmasından ötürü nitekim şâ'ir dimişdir :

(3-4) هيهات هيهات لما توعدون اوجى الى عشاقه طرفه

(5-6) لئلا ذا فليعمل الماملون وردفه ينطق من خلفه

(7) ve şol vakitde ki Me'mûn Halife Hâsan bin Sehl nâm (8) vezîriniñ Turan nam duḡterini nikaḡla aldı ve Turan-ı (9) mezkûre faẓl u belâgatda gâyet yed-i tûla şâhibi (10) idi. Çünkim Me'mûn şeb-i zifâfda añâ el uzatdı (11) ol duḡtere kemâl-i ḡayâsından ḡayz-ı târî oldu (12) Me'mûna ḡitâben (اتى امر الله فلا نستعجلوه) didi (13) Me'mûna anîñ maḡşûdı ma'lûm olmayup vika'a sa'y (14) eyledikte Turan ya Emire'l-mü'minin (فالنور) didi.

Pes Me'mûn daḡı (سوى الى جبل يعصمني من الماء) (16)

didî. Turan añâ (لا عاصم اليوم من امر الله) diyü (17) cevap virdi. Me'mûnuñ iktibâsı ḡücnet ve beşâ'atde (18) ḡatı ziyâdedir ve gâḡ olur ki iktibâsda muḡtebesün minh (19) kendü aşlı üzere bâkî kalup aşlı olan ma'nâsından

153

(1) naḡl olunmaz. Ke-ḡavli Hârîrî (فإيك الا كلمم البصر أو هو اقرب حتى انشد واعرب) bundan maḡşûd-ı (3) Hârîrî şiddet-i ḡurbdur ve Kur'ânda daḡı âyet-i kerîme hemân (4) böyledir ve ḡâle'l-Hârîri eyḡan (فلما شامت الوجوه وفتح الكعب ومن رجوه) (5) ḡadîs-i şerîf daḡı (شامت الوجوه) dur (6) Nitekim böyle rivâyet olundu ki yevm-i ḡuneynde (7) ḡarb müştedd oldukda Hâzret-i Nebî 'aleyhi efdâlü's-şalâtü (8) ve's-selâm zemînden bir avuç toprak alup vücûh-ı (9) müşrikîne anı ilḡâ kılup (شامت الوجوه) buyurdular. (10) İbn-i 'İbâdîñ bu ḡavli hem bu ḡâbildendir.

(11-12) قال لي ان رقيبى سىء الخلق فداره قلت دعنى وجهك الجنة حفت بالذكارة

(13) (حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالذهبوان)

(14) ḥadīşinden muktebesdir ve gāh olur ki ma'nā-yı aşlıden (15) naql idüp āhir ma'nā murād iderler. Kemā kâle ibnür-Rūmī

(16-17) لئن اخطأت في مدحك اخطأت في منجى انما انزلت حاجاتي بواد غير ذى ذرع

(18) Şā'iriñ ğayr-ı zī zer'den murādı bunda şol (19) şahışdır ki anda nef' olmaya. Ammā Kur'an-ı 'Azîmde maqşūd

154

(1) arz-ı Mckke-i mübârekdir ki anda āb u nebāt yokdur. Pes (2) İbn-i Rūmī bunu ma'nā-yı aşlıden ḥayr u menfa'at olmayan (3) şahşa naql eyledi. Bülegā lafz-ı muktebesde vezinden ötürü (4) veyāḥud vezinden ğayrıdan ötürü ziyāde ve noqşan itmekle (5) veyāḥud taqdīm ve te'ḥir itmekle ve muzmerden zāhiri (6) ibdāl itmekle tağyir eylemegi cā'iz gördüler (7) بتغيير يسير في اللفظ المتببس لا وزن او غيره (8) ve takrîr eylediler. Ke-ḳavli's-şā'ir

(9-10) كان الذى خفت ان يكونا انا الى الله راجعون

(11) راجعون da elifi bir sebîl-i işbâ' ziyade eyledi ve (12) ḥazf eyledi ve (13) kerîme (انا لله وانا اليه راجعون) dur ve mekân-ı mazhârda (14) muzmer İrad olunmanıñ şi'r-i Fârisiden mişâli Mevlânâ (15) Câmî' Ḥazretleriniñ bu beytidir ki buyurur :

(16-17) نقد عمر زاهدان در توبه می شد تلف قل لهم ان يتهموا يغفر لهم ما قد سلف

(18) ve âyet-i kerîmede (قل للذين كفروا ان يتهموا يغفر لهم ما قد سلف)

(19) في الذين كفروا لافزى اسم

155

(1) eyledi. Neşr-i 'Arabîde noqşanıñ mişâli fakat Ḥarîriñiñ (2) بصير او اقرب حتى انشد واعرب didügidir ki (3) âyet-i kerîme او هو اقرب dir. Lafz-ı ḥazf eylemişdir. (4) ve nazm-ı Fârisiden noqşanıñ mişâli Mevlânâ Câmîniñ (5) bu beytidir ki buyurur.

(6-7) شد برقع روی چو مهت زلف شب اسما سبحان قدیر جعل الليل لباسا

(8) Zamîr-i mütekellim-i ma'a'l-ğayrı ḥazf eylemişdir. Âyet-i kerîme (9) (وجه لنا الليل لباسا) dir. Pes derce gelelim. Derc (10) lügatda bir şeyi dürmege ve bir şey'i bir şey'iñ içine idhâl (11) eylemege dirler ve iştilâḥda

(12-13-14) " هو ان يضمن الكلام شيئا من كلام الغير حكما مشورة او امثالا مشورة "

او الكلام المنظوم او مسائل العلوم واصفلا حاتمها على انه كلام الغير
Ya'ni derc gayrıñ kelâmından bir şey'e (15) kelâmı zâmin kılmaktır. Şol hâletde ki ol ḥükm-i mensûre (16) veyāḥud emsâl-i meşhûre veyāḥud kelimât-ı manzûme ve-

yâhud (17) mesâ'il-i 'ulûm veyâhud ıstılâhât-ı 'ulûm ola. Şol (18) vecih üzere ki ol şey gayrıñ kelâmı ola . Bu kıyıda (19) gayrıñ şi'irini kelâm miyânında

156

(1) eger öyle olursa aña derc dinmez. Hikmet-i menşüreniñ (2) mişâli nitekim Tuğrâi kâşide-i Lâmiyye-i 'Acemde der :

(3-4) حب السلامة ينني هم صاحبه عن المعالي ويعرى المرء بالكسل

(5-6) لو كان في شرف المأوى بلوغ مني لم تبرح الشمس يوما دارة الخيل

(7) Ve bunda münderic olan hikmet-i menşüre hükemânîñ (8) السفر و الظفر توامان didikleridir ve dañı dimişlerdir ki (9) (لا يختار سقر السفر الا من يطلب جنه الظفر) mişâli-i (10) diger nitekim Mütenebbî dimişdir ;

(11-12) لعل عنائك محمود عواقبه فربما صححت الاجسام بالعمل

(13) Ve bunda hikmet-i menşüre-i müderrice رب علة تورث صحته (14) mefhûmudur ve şi'r-i Fârisîden mişâli nitekim Şeyh (15) Kemâl dimişdir :

(16-17) اي دل توغم اشك روان خورنه غم جان از آمدنی فیکر کن از رفتنه میندیش

(18) Bunda münderic olan hikmet-i menşüre budur ki dinmişdir : (19) (خف ماهوات ولا تجزن على ماهوفات)

157

(1) ve neşr-i Fârisîde olan hikmet-i müderreceniñ mişâli nitekim (2) Hâce-i Cihân dimişdir « بر خاطر عاطر که آینه »

(3) صورت حل مشکلات باطن و ظاهراست مخفی

(4) نسبت که جبل المنین استحقاق کنند کنکره ارزاقست

(5) و قابلیت واستعداد شجره ثمره کل مراد والحمد لله

(6) زعالی که رایت استحقاق ان یکنانه آفاق ماس سبطوح

(7) اولئك عظامت ودرذکر قابلیت تاهش خواص

(8) وعوام را امید واثق ورجاء صادق است که فیضان

(9) کل مراد بروق استعداد و طبق میلان فؤادان

(10) مهر سپهر ایجاد به سر و حاصل باد بو عبارتده مندرجه

(11) اولان حکمت مشوره الاستعداد مرآت المراد «

(12) mefhûmudur ve emsâl-i meşhûreniñ şi'r-i 'Arabîden mişâli (13) Ebû Firâs didi

يهون علينا في المعالي نفوسنا ومن خطب الحسناء لم يعلمها المهر (14-15)
 (16) Bunda meşel-i meşhūr (لا ينكح الجميل إلا بالمهر الجميل) (17) didikleridir
 ve nazm-ı Fārisīde olan meşel-i meşhūr (18) nitekim Şeyh Kemāl dimişdir :

(19) سرو مائل بقدرتست چه حاجت بدليل

158

(1) همه دانند که الجنس الى الجنس يميل
 (2) Bunda meşel-i meşhūr الجنس الى الجنس يميل kavlidir.
 (3) Ve neşr-i Fārisīde derc olan meşel-i meşhūr budur:
 (4) « هر کسی در رفعت شان فرخور بتلفظ و احتیاط لان کل را احتفاظی و احتیاط
 (5) بتدر غلا و احتیاط است شاق بر جلها شناط »
 (6) ‘ilm-i fıkıhdan meseleniñ derc (7) olmasına mişāl nitekim şāfi‘ilerden biri
 buyurmuşdur.

(8-9) فلا تفتلوه اني انا عبده وفي مذهبي لا يقتل الحر بالعبد
 (10) ve mesele-i fıkıhdan mişāl-i diger nitekim Kadı ‘Abdülvehhāb-ı (11) Mālīkī di-
 mişdir :

(12-13) وفائمة قبلتها فتنبهت وقالت نعم الواراطلبوا الاصل بالحد
 (14-15) وقالت لها اني فديتك غاصب وما حاكموا في غاصب بسوى الزد
 (16) ‘İlm-i şarfda olan emşālīñ mişālī nitekim Şeyh Şemseddin (17) bin ‘Afif-i
 Mışrī dimişdir :

(18-19) با ساكنا قلبي المعنى وليس فيه سواك تانى

159

(1-2) لاي معنى كسرت قلبي وما التقي فيه ساكنان
 (3) Mişāl-i diger nitekim Selmān dimişdir :
 (4-5) ناز تصريف جهمان هر سر سالی در باغ كل مضاعف شود و تركس اجوف معتل
 (6-7) عيش ماضيت كه فهرست نشاط است و طرب باد پيوسته بر شك از نعم مستقبل
 (8) ‘İlm-i nahviñ mes'elesiniñ derc olmasınıñ mişālī (9) nitekim Kadı Fāzıl-ı Mışrī
 dimişdir :

(10-11) فكانى الف ولام فى الهوى وكان موعده وصلك التوين
 (12) Mişāl-i āhir nitekim Kadı Nizāmeddin ‘Amr nam bir kimseye (13) hitāben
 dimişdir :

فاعدل تنكح من حروف الدهر منثما فالصرف ممنوع للعدل في عمر (14-15)
 (16) Ve 'ilm-i mantık meselesiniñ derc olmasınıñ mişāli (17) nitekim Şafiyüddin
 Hüllī (?) dimişdir

وكيف يحد الشوق عندى بضابط وابس له جنس قريب ولا فصل (18-19)

160

(1) Mişāl-i diğer:

فمختكم صدق المودة كاملا فكأن جزائي عندكم ظاهر النفس (2-3)

كوجبة كلبه ان عكسها فخالصها اجرية عندنى الفحص (4-5)

(6) Mişāl-i āhīr hem bu mes'elede dimişler:

مقدمات الرقيب كيف عدت عند لقاء الحبيب متصلان (7-8)

يمنع الجمع والخلو معا دائما ذلك حكم المنفصلة (9-10)

(11) Ve 'ilm-i mantıkla 'ilm-i hikmet ıstılahlarının cem' u derc (12) olmasınıñ
 mişāli nitekim Mevlānā Kađı Şadreddin (13) dimişdir:

تمكن بود که هستی عالم فنا شود وین ممنوع که عشق تو منقک زما شود (14-15)

در تنکسای عکس نقبض خیال یاز ترسم که صورتم زهبولا جدا شود (16-17)

(18) Ve mes'ele-i kelām ve hikmet derc olmasınıñ mişāli (19) nitekim fużālādan
 biri dimişdir:

161

بمی آنکه جزه لا تجزى دهان تست طولی که هیچ عرض ندارد زبان تست (1-2)

کردی بنطق نطقه موهوم را دونیم پس مبطل کلام حلیمان زبان تست (3-4)

(5) Ve 'İlm-i hey'etiñ ıstılahına münāsib olan mişāl nitekim (6) Hāce Cihān dimişdir:

اشهب قدر ترا نعل از متههای چرخ خارج مرکز شده بدست شب بدیزت سوار (7-8)
 (9) Ve mes'ele-i 'ilm-i hikmete müte'allik olan ıstılahıñ neşr-i (10) 'Arabiden mişāli:

« ربنا جعلت نظر العقل في مدارح (11)

مدارج البرهان السلي كلبلا عن ادراك نهابة قدره وارنقائه اجمل اطول (12)

استداد البرهان التطبيقي اقتصصر من مقدار مدة عمره وبقائه (13)

Ve mesele-i 'ilm-i (14) nücümün şî'r-i Fāriside derc olmasının mişālî nitekim (15) Enverî dimişdir:

- (16-17) یکباره مرغزار فلک خوشه رسته باد کز مشستری جوی زهای تو کم کنند
 (18-19) از ناخن شقایق ابد چهره خسته باد ماه از نشو و آمد آنکه بود نعل مرکت

162

(1) ve mesā'il-i taşavvufun şî'r-i Fāriside derc olmasının (2) mişālî nitekim Mevlānā Cāmī Hāzretleri buyururlar:

- (3-4) فالان ان عرفت علی ما علیہ کان ان کان حسن بود و نبود از جهان نشان
 (5-6) فالکل واحد یجلی بکل شان اعداد کون و کورت صورت نمایش است
 (7-8) نام تنوعات ظهورش بود چهبان نور دست محض کرد بر اوصاف خرد بظهور
 (9-10) فی حد ذاته عیانست و بی نمان هر چند در عیان و نهان نیست غیر او

(11) Ve neşr-i Fārisiden mişālî nitekim Hāce-i Cihān buyurur:

- (12-13) (ممن است که جهان چهره مناصد و مطالب بی از تک صنف بشاید و متاع نمی توان دید و جواهر
 (14-15) زواهر افراد مراد بی تشبه جد واجتهاد از دهر کان امکان نمی شاید و سندی این حال و شاه
 (16-17) رتبت نبوت و کمال عطا و وقت به قیوب بسبب ابوت این مقال آنکه حضرت یوسف علیه السلام با عدو
 (18-19) بی مشتت قهر چاه و تراکم دوداه بنسبت او چ چاه رسد) وصال دوست طلب میکنی بلا کش باش

163

- (1) که خار و گل همه با یکدیگر تواند بود کسی بکردن مقصود دست حلقه کند
 (2-3) که پیش تبر بلا هاسپر تواند بود

(4) Ma'lūm ola ki iktibasda tağyir cā'iz olduğu gibi ziyāde (5) ve nokşānla tağyir-i müderrec dahı cā'izdir. Nitekim Mevlānā (6) Cāmī'nin bu beyitte vaqi' olmuştur.

- (7-8) زرشیح شهر طعنه را سر اراهل دل المره لایزال عدو لما جمیل
 (9) لافزین ziyāde eyleyüp zamir-i mansūb ve muttasıl (10) olan hayı hazf eylemişdir ki
 aslında kelām (11) dir ve noksan tariğiyle olan (12) tağyirin mişālî nitekim
 Şeyh Kemāl dimişdir:

- (13-14) من طالب کردم وصالش روز و شب با فتم آخر بتکم من طلب
 (15) Hikmet-i mensūre aşlında (من طلب وجد وجد) dir. (16) Ve neşr-i Fārisiden misālî maṭla'-ı envār-ı kerāmet ve şeref (17) ve mecmā-ı āşār didikleri (18) gibidir.
 Hikmet-i mensūre aşlında (من عرف نفسه فقد عرف ربه) dur. (19) ve buña 'ilm-i bedi'de şan'at-ı iktifā dirlir.

164

- (1) Faşlun fi beyāni taqsimi'l-ke'lāmi ilā vech-i āhir
 (2) Ba'zı efādıl kelāmı bu tariķ üzere taqsım idüp (3) didiler ki kelām elbette ya manzūm veyāhud mensūrdur (4) ve e'amdir aña ki bir ma'nā üzere kelāmıñ delāleti cüz'üñ (5) ol ma'nā üzere delālet kılması i'tibārıyla ola veyāhud (6) küllüñ delālet itmesi i'tibārıyla ola ve bundan dahı (7) hālî degildir ki ya bir ma'nāya delālet eyleye veyā iki ma'nāya (8) delālet eyleye veyāhud üç ma'nāya delālet eyleye yahūd (9) dahı ziyādeye eger kendüniñ važ' olundugu yalnız (10) bir ma'nāya delālet iderse aña haķıkat dirlir ve eger iki (11) ma'nāya delālet eyleyse pes nazār olunur aña ki her (12) ikisinde haķıkat midir veyāhud birinde haķıkat ve birinde (13) gayr-ı haķıkat midir. Eger birinde haķıkat ve bir gayr-ı ma'nāda (14) gayr-ı haķıkat ise bu şüretde her iki ma'nāniñ (15) ortasında elbette bir 'alāka lāzımdır. Eger ol 'alāka (16) müşābehet ve mülāzemet cihetden olmazsa aña mecāz-ı mürsel (17) dirlir ve eger beynehümāda olan ol 'alāka müşābehet (18) ve mülāzemet tariğiyle olursa aña isti'āre dirlir (19) ve eger ikisiniñ miyānında ol 'alāka mülāzemet hasebiyle

165

- (1) olursa aña kināyet dirlir ve ol kelām ki ancak (2) kendüniñ mevzū'un lehi olan bir ma'nāya delālet eyleye ki (3) aña haķıkat dinile anıñ mişālî zid قائم dur.

Fi'l-meşel ki (4) bu ancak bir ma'nāya delālet ider ki ol Zeyde kıyāmı (5) isbāt eylemekdir ki buña haqīkat didiler ve ol nesne ki (6) iki ma'nāya delālet eyleye ve her iki ma'nā müteżādān (7) olalar. Anıñ mişāli Efdāl-i Rūsul Hāzretleriniñ (8) bu maqālidir ki buyururlar ... (إِذَا لَمْ تَسْتَجِبْ فَأَصْنِعْ مَا أَنْتَ) (9) Bunuñ bir ma'nāsı şol vaqıtde ki sen istihyā eylemeyesin (10) pes her ne dilerseñ anı işle demek olur ve bir ma'nāsı (11) dağı ki bunuñ mefhūm-ı muhālefeşidir şol zamanda ki (12) sen müstahyī olasıñ her diledügiñ fi'li işlemezsın ki (13) andan saña 'ār lāhiq olur. Pes her iki ma'nā (14) müteżādd oldular. Zīrā ma'nā-i evvelde nefy-i hayā ve ma'nā-i şānide (15) isbāt-ı hayā olur ve bunuñ nesr-i 'Arabīden bir mişāli dağı (16) oldur ki bir gün bir meclisde sünnilerden ve şi'ilerden (17) iki cema'at hāzır idiler. Ol meclisde bir fāzıl (18) kimse var idi ol fāzıldan su'āl eylediler ki (19) ... (من أفضل الناس بعد رسول الله) ya'ni resūl

166

(1) hāzretlerinden soñra efdal-i nās kimdir diyü söylediler. (2) Ol fāzıl bunlara (من بنته في بيته) diyü cevāb (3) virdi ya'ni ol kimsedir ki anıñ binti anıñ (4) hānesindedir. Bu bir 'ibāretdir ki iki ma'nāya delālet eyler. (5) Biri oldur ki ba'de'n-nebī efdāl Hāzret-i Ebübekirdir ki (6) anıñ duğteri Hāzret-i Resūlün hāne-i sa'ādetlerindedir. (7) demek olur ve bir ma'nā dağı oldur ki ba'de'n-nebī (8) şallallahu 'aleyhi ve sellem efdāl Hāzret-i 'Alīdir ki anıñ (9) kızı Fātimātü'z-Zehrā Hāzretleri Hāzret-i 'Alīniñ (10) evindedir demek olur ve bu kelāmla sünniler ve şi'iler (11) ol fāzıldan hoşnūd oldular. Ma'nā-i evvel üzere (12) efdāl Ebübekir Hāzretleri olur ve ma'nā-i şānī üzere (13) efdāl Hāzret-i Ebübekir olmayup Hāzret-i 'Alī olur (14) ve bu lafız hem iki ma'nāya delālet kılar tevārihde böyle (15) mes-türdür ki çünkim 'Ākil bin Ebi Tālib Emīrül-mü'minīn (16) Hāzret-i 'Alīden hilāfetleri zamānında kendü (17) vazifeleriniñ ziyāde olmasını iltimās eylediklerinde Hāzret-i (18) 'Alī aña didi ki ehl-i 'ifāfā kifāf üzere ziyāde taleb (19) eylemek münāsib degildir. Pes 'Ākilī bu cevābdan nev'an

167

(1) bī-huzūr olup ve muhāceret ihtiyār kırup Mu'āviye (2) bin Ebī Süfyān katına geldi ve Mu'āviye Hāzretleri ta'zīm-ı (3) bisyār ve ikrām-ı bi-şumār eyledikten soñra bir gün aña (4) Hāzret-i 'Alī cānibine olan nefret ve teżādını isbāt (5) ve kendü tarafına olan meveddet ve ittiḥādını taḥkīk (6) ve izhār eylemeden ötürü gerekdir. Bu mecma'da 'alā mele'i'n-nās (7) Hāzret-i 'Alī'ye eger beni severseñ la'net eylesin (8) didi her ne kadar 'Ākil imtina' ve ictināb eylediyse (9) ma'zūr tutmayup ikdām eyledikde ba'd ez ān 'Ākil (10) mecma-ı enāmda böyle der ki :

(11) (إيها الناس ان علي بن ابي طالب ابني وامرني أمير المؤمنين معاوية ان الله

(12) (وأنتم الله عليه)

Ve bu 'ibāret dağı iki zıd olan (13) ma'nāleri mutazammındır ki zü'l-vecheyndir. Zīrā eger zamīr-i (14) عليه Mu'āviyeye rāci' olursa la'net aña rāci' olur (15) ve eger zamīr Hāzret-i 'Aliye rāci' olursa la'n Mu'āviye (16) Hāzretlerine rāci' olmaz ve ol nesne ki ġayr-ı müteżāde (17) olan iki ma'nā üzere delālet eyler ve her iki ma'nāda (18) bile haqīkat-ı lügaviye olur.

Anıñ kelâm-ı Fârisiden mişâli (19) nitekim Sevdâyî Hâceviye cevâb tarîkiyledir.

168

(1-2) *سرود تو آمد و برچشم ما گذشت* *مغزل پرودید باست ندانم چرا گذشت*
(3) Bu beyitte iki ma'nâ ifâde eyleyen lafz-ı dîdedir ki lügat-ı (4) Fârisiyyede beyne'l-ma'neyn müşterek vâki' olmuşdur ki ol (5) çeşme dirler ve ikinci mer'î ma'nâsına ism-i (6) mef'ûldür ikinci ma'nâ qarîbdır gayr-ı maqsûddur. (7) Ve evvelki ma'nâ ba'îd ve maqsûddur ve kurb ve illâ lafzıñ her iki ma'nâyâ (9) nisbeti haqîkîdir ve ol nesne ki iki ma'nâyı lisâneyn (10) i'tibârıyla ifâde eyler anıñ mişâli Nazîriniñ bu beytidir:

(11-12) *كأنتم أي ماء لنا جء من شؤ وكنتا* *قعدت نبتت كدمرات بهال ما نبتت*
(13) lafz-ı ma lisân-ı 'Arabda su için mevzû'dur ve zebân-ı (14) Fâriside mütekellim-i ma'a'l-gayr ma'nâsınadır ve bunda âb (15) ma'nâsına olmak qarîbdır lâkin gayr-ı maqsûddur mütekellim-i (16) ma'a'l-gayr ba'iddir ve maqsûddur. Lafz her iki ma'nâda (17) haqîkat-ı lügaviyedir ve ol nesne ki iki ma'nâ mâbeyninde (18) bir 'alâqadan lâ-büddür ve ol 'alâqa dahı bilâ müşâbehet (19) velâ mülâzemet vâki' olmuşdur. Anıñ mişâli Efdal-i Rüsûl

169

(1) Hâzretleriniñ bu hadîs-i şerîfidir ki kendüleriñ (2) ezvâc-ı muṭahheresine hitâb idüp (*املو اكن يدا امرعكن لطوفا بي*) (3) buyurdular. Ya'ni sizden şol (4) kimsenin ki eli uzun ola baña luḥûk yönünden ol (5) cümleñizden seri'-ter ola buyurdular. Pes Hâzret-i (6) Risâlet 'aleyhişşalâtü vessalam dâr-ı bekâya rihlet (7) buyurdularında ezvâc-ı muṭahhara rıdvânullahi 'aleyhinne (8) ecma'in (*شوفا الى لطوفد*) kendü ellerini ölçdüler (9) ta kangısınıñ eli uzundur göreler çünkim Zeyneb (10) raḍıyallahu 'anha bu cümleden muḳaddem dâr-ı bekâya rihlet (11) buyurdular bildiler ki eṭvel-i destden murâd infâk (12) u şadaqâtı çok eyleyen imiş ve Hâzret-i Resûl eṭvel-i yedden şadaqât =1 keşire virmegi murad eylemiş ki Zeyneb (14) Hâzretleri raḍıyallahu 'anha bu cileden ziyâde seḫa (15) ve 'atâya el uzadırdı ve beynehümâda 'alâqa oldur ki (16) yed maşdar-ı 'atâ ve şadaqâtdir. Pes mecâz-ı mürsel kabîlinden (17) olur. Eger beyne'l-ma'neyn 'alâqa müşâbehet tarîkiyle (18) olursa aña isti'are dirler. Kemâ fi kavlihi te'âlâ (19) (*او من كان مبيتا فاحيناها*) taḳdîr-i kelâm (*او من كان ضالا فهم ديناها*)

170

(1) demekdir ki meyyitden murâd dâl ve ihyâdan murâd hidâyet (2) kılmaktır ve ke-ḳavli's-şâ'ir

(3-4) *فان تعافوا العدل والايما* *فان في ايماننا نيرانا*
(5) Ya'ni eger siz ey kâfirler 'adl u İmânı girye 'add eyleyüp (6) anı kabûlden i'râz eylersiniz. Pes taḳḳıkan bizim (7) yeminlerimizde nîrân vardır ya'ni ellerimizde şol süyûf (8) vardır ki şu'le-i nîrân gibi berḳ urur ve leme'ân kılar. (9) Pes nîrân-ı şemşîr bir anda isti'are olur ve eger beyne'l-ma'neyn (10) 'alâqa mülâzemet tarîkiyle olursa aña kinâyet ta'bîr (11) olunur. Meselâ Haḳ Te'âlâ Hâzretleriniñ bu

(1) « جامع الحکام » با کون لفظه قایلا و معناه جزایلا (2) eylediler ve ba'zılar daḥu dimekle ta'rîf (3) diyü tavşif eylediler ve bunıñ âyet-i kerîmeden « هو کلام یشتمل علی ذوات کثیرة » (4) mişâli (5) bu kelâm câmi'-i mesâlih-i dünyevî ve uhrevîdir (6) ve dinde ve dünyada aşl-ı 'azîmdir lâkin emr olundugu (7) üzere istikâmet be-gâyet sa'b ve şedîddir zîrâ cemi' (8) me'mûrâtında ve menhiyâtında ve ahlâkında ve melekâtında ve küll-i (9) hâlâtında ifrâḥ ve tefrîḥten ictinâb eyleyüp şîrât-ı (10) müstaḥîm üzere sülûk eylemekdir. Bu ise gâyetle es'abdır (11) velihâzâ kâle'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem (شـبـیـئـیـ سـوـبـة هـود) (12) ya'ni hâzîhi'l-âyetü minhâ ve ḥadîs-i şerîfden mişâli (13) (حـنـتـ الـجـنـة بالـکـاره و حـنـت الـنـیران بالشـمـوات) (14) ḥadîsidir ki cennetiñ etrâfı mekârihle maḥfûfe oldu (15) buyurmaları dîn ü tâ'atde olan mekârih ve şedâyidiñ (16) cümlesine şâmil olur ve cehennemîñ etrâfı şehevâtla (17) maḥfûfe oldu dimeleri hem küfür ve ma'siyet olan (18) cemi' müştahâta delâlet kılar. Pes bu lafz-ı kalîl ma'nâ-yı (19) keşîri câmi' olur ve medḥ-i resûlde Enverîniñ bu beyti

(1) hem câmi'ül-kelîmdir :

(2-3) ای کائنات را بوجود توافقتنار وی بیش از آفرینش و کم زافر بدکار
(4) bir medḥ ki cemi' şıfat-ı ḥamîde mülâḥazasıyla (5) denile ol câmi'ül-kelîm olur ki cemi'-i âferînişden (6) ziyâde ve Ḥazret-i Aferidekârdan kem olmak cümle evşâf-ı (7) cemîleyi câmi' olduğuna delâlet kılar ve bâb-ı zemde (8) câmi'ül-kelîm olan hem bu beytidir :

(9-10) ای که در جمع صفات بدد از اسروری نم ذات را چه گویم چون زهر بدد تری
(11) Anıñ zemmini şâ'ir bir vaşfa dūn-vaşf ta'yîn ve taḥşîş (12) itmeyüp mezmümüñ müzemmetihâ-yı nâ-maḥsûre müsteḥâḳ (13) olduğunı söyledi ve anı zemm eyleme-gi kendüniñ dâ'ire-i (14) ḳudretinden ḥâric 'add eyledi. Bu hem câmi'ül-kelîm ḳabîlinden (15) olur. Bilgil ki 'inde'l-fuzalâ kelâmıñ mensûren ve manzûmen (16) müstaḥsen olmasınıñ bir nice şartı vardır. Cümle-i (17) şurûḥundan biri selâset ve metânet ve leṭâfet ki (18) umûr-ı selesedir şu üçünden biriyle kelâm muṭṭasîf ola

(19) « سلسله الكلام كقبسة تغضى جريان الكلام »

(1) « باسم ولع على اللسان » Ya'ni selâset-i kelâm bir keyfiyettir ki (2) kelâmıñ lisân üzere suhûletle câri olmasınıñ iḳtîzâ (3) eyler. Şi'r-i 'Arabîden mişâli seyyidü'l-'urefa ibn-i Fâriḫ (4) Ḥazretleriniñ tâ'iesinden bu beytidir :

(5-6) وانی وان كنت ابن آدم صورة ولی معنی فیہ شاهد با توة
(7) Ve şî'r-i Fârisîden mişâli nitekim Şâhî demişdir :

(8-9) من بودم و دل تو بردی ان نیز خود ککو که نمت کجا نشیند

(10) Ve neşr-i 'Arabîden mişâli neşr-i

(11) (لازال جريان القضاء مرأنا لنناذ امره وآخر مدى الدهر زبلا لبقاء طول عمره.)

(12) Ve neşr-i Fârisîden mişâli neşr-i

(13) (بنده صافی الوداد که ترکیب لسان و جنانش از مایده جودان خندانست و کسوت

(14) نماند آن دود ما را بسوزن طبع تیز ورشته جان دوزان)

(15) Hâşıl-ı kelâm esbâb-ı selâsetiñ a'lâsı şol (16) ħurûfdur ki anıñ ictima'ından lisâ-
na şiklet gelür (17) Kelâmda ol gûne ħurûf olmaya ve cereyân-ı suhûlet (18-19)
nefse mâni' gelmeye و منسأنة الكلام كيفية تفنعي ان تكون كياته جزيلة و تركيبة مفرغا ،
Ya'ni metânet-i

176

(1) kelâm şol bir keyfiyet-i cezile olmasını ve anıñ terkîbiniñ (2) dökülmüş olmasını
iġtizâ eyleye cezil egerçi aşl-ı (3) lügatda heyzem-i ġalîze dirler. Ammâ rekîkiñ
zıddı olan (4) feşâhat ma'nâsında hem isti'mâl iderler. Bunda (5) rekîkiñ zıddı olan
feşâhat ma'nâsındadır. (6) Ve müferraġ dökülmüş ma'nâsındadır ve maġşûd olur
ki (7) ol lafzıñ ekşer ħurûfı meġûre ve müsta'liye ve şedîde (8) ola. Zirâ cezâlet-i
kelimâtda ħurûf-ı müsta'liye ve şedîde (9) olanıñ azim medġali vardır. Ĥurûf-ı müs-
ta'liye meşelâ (10) (خصصن قطنة) ki yedi ħurûfdur ki bunlarla lisân (11) ħanekden
cânibe mürtefi' ola ve ħurûf-ı şedîde (12) (اطابت جدك) ħarfleridir ki sekiz ħurûf-
dur ve ħurûf-ı (13) mehmûse (مشحك حنصة) ħarfleridir on ħurûfdur (14) ve
bunlardan ġayrısı hep meġûredir ve anıñ terkîbi (15) müferraġ ola dimeden
maġşûd ol kelâm tekellüfle dinilmiş (16) olmaya ve berbeste olmayup belki ber-
reste ola ki (17) (برسته دکر باشد و برسته دکر) dimişlerdir ve bu (18) ma'nâ kelâmda
şol zamân ħâşıl olur ki kelimâtda (19) edât daġı kemter ola ve insibâb-ı kelâma
mâni' olan edâlar

177

(1) olmaya ve kelâm-ı Fârisîde ve Türkîde nazmen ve nesren kelimât-ı (2)
'Arabiyeniñ çok olması sebab-i ħuşûl-i metânet-i kelâm (3) olur ki elfâz-ı cezile
kelimât-ı 'Arabiyede katı çok vâkı' (4) olmuştur. Kelâm-ı 'Arabiyede mişâli
İmriü'l-Ķaysiñ bu beytiniñ (5) ikinci mişra'ıdır ki bir esbi vaşf eylemege (6)
dimişdir :

(7-8) دکر مفر مقبل مدبر معا بکلمود صخر حظه الهيل من على

(9) Ve şi'r-i Fârisîden mişâli nitekim Ĥakîm Enveri' dimişdir:

(10-11) شمريان حسود تو و شمريان بقم را سبابه بقراط قضايك حرکت يافت

(12-13) کز پاس تو ياری ندهم کوس و علم را در نعره حنق اردودر جلوه تشيخ

(14-15) اسباب تب لرزه ندادند قسم را تا خاک کف پای ترانهش نبسند

(16) Ba'zı nüshada kâsem yerine sekam yazılmışdır teb münâsebetiyle (17) lâkin tağyîr-i nâsihdir Enverîniñ kendü haţtıyla müntesih (18) olan nüsha-i şâhihda kâsem yazılmış ve kâsem maħalle (19) enseb olmuştur. Zîra beyne'n-nâs muķarrerdîr ki dūrûġa

178

(1) kâsem sebeb-i 'arûz-ı teb-lerzedir. Pes şâ'ir-i mezkûr (2) dir ki ey memdûh tâ seniñ kef-i pâyîñ ĥâkini naķş (3) baġlamadılar ve taşvîr eylemediler sevkend-i dūrûġa teblerze (4) esbâbın virmediler. Belki sevkend-i dūrûġa esbab-ı (5) teblerzeniñ virilmesi seniñ ĥâk-i payiñ naķş baġladığından (6) soñra oldu. Yoħsa sevkend-i dūrûġ üzere teb-i (7) mezkûr ondan evvel yogidi dimek olur bu söz ĥadd-i (8) zâtında katı metîndir ve neşr-i 'Arabîden mişâli :

(9-10-11) (اللهم كما جعلت سنا بل عوايد كرمه اوفر من ان تقاس بصواع البدر والشمس اجعل

مدة طول بقاءه اكثر من ان تعد بذراع اليوم والامس)

kelâmıdır ve neşr-i (12) Fârisiden mişâli budur :

(13-14) (چنانکه اعداد احبامره بعد اخري در تجارب بيان و محارب امتحان

ديده اند که اسلوب ابداع و ضروب اختراع اين قبل البضاعة قصير الباعه چون معجزه موسی بقلم عصا

آسا از طرف حساد جهاد فواد و صخره نهاد ينابيع تخمين بر مجاری اسان جاری داشته است و مانند الخان

(19) داود از جبال طباع هر ضد و حسود صدای آفرین کوش هوش صدیقی و حقه و رسايد)

179

(1) « واطافذ الکلام کینه نفضی کون کلماته طيبة ليند مع المعنا المنشد للبحان »

(2) Ya'ni letâfet-i kelâm bir keyfiyettir ki (3) ol kelâmın kelimâtınıñ ĥalbe neşât ve řarâb virici ma'nâ ile (4) bile řayyibe ve leyyine olmasını ya'ni nerm ve ĥoş-âyende olmasını (5) iķtizâ kılur ve bařar-ı bařiretle vech-i ma'nâsına nazar (6) olundukda derûna meserret-baĥş olmaġı müstelzim olur (7) ři'r-i Fârisiden mişâli nitekim Cemâl-i Tebrizî dimişdir :

(8-9) (منمى جو آينه رخ خود همه کس را بشنو سخن من که از هاست نفس را

(10) Ve neşr-i 'Arabîden mişâli : (لا زال خطيب اللسان على منابر الانسان ذاكرة

(11-12) بنائه وامام القلم في محارب حروف الكلام ساجدا بعباءه)

ve neşr-i Fârisiden misâli: (13) (سلاميكه نهجه نسيم مستطابش آتش حسرت در سینه لاله

(14-15) سيراب انداز دو شمع از فوايح کلر اربهارش خون مذاب در ناف اموى تشار مستتاب کرداند)

(16) Gâh olur selâsetle metânet bir kelâmında cem' (17) olur mişâli 'Ömer bin Fâriř Ĥâzretleriniñ bu beyti gibi ki (18) ibtidâ-yı kaşîdede vâki' olmuştur ki buyururlar :

(19) (سقتن حيا الحلب راحة مقاتي

وكانسى محبا من عن الحسن جاني

(1)

(2) Ve nazm-ı Fārisīden mişāli :

(3-4) كالف كمال نعت ذوات دوات كون ورنه سواد هبتي كونين از بکاست

(5) El-babü'r-rābi'ü fi māhiyeti 'ilmü'l-inşā'i ve mevzū'ihî

(6) Ve ta'rīfihi ve envā'ü'l mekātibi ve'l-mürāselāt

(7) Şāri'-i 'ilm-i inşā olanlara evvelā lāzımdır ki 'ilm-i inşāniñ (8) māhiyetini bileler ondan soñra ola başiretiñ ol 'ilme şürü' (9) klalar. İnşa'ı ta'rīf eyleyen bülegā böyle didiler ki : (10) «هو علم يعرف به محاسن التراكيب المشورة من الخطب»

(11) والرسائل ومعانيها من حيث انها خطب ورسائل

(12) Ya'ni 'ilm-i inşā bir 'ilimdir ki anıñla hıteb ü resā'ilden (13) olan terākīb-i mensūreniñ meḥāsin ü me'āyibi bilinür hıteb (14) ve resā'il olduğı cihetden çünkim ta'rīfi bilmek (15) eczā-yı ta'rīfi bilmege mevķūfdur. Lāzım geldi ki ta'rīfiñ (16) eczāsı beyān oluna. Evvelā ta'rīfiñ cümle-i eczāsından (17) biri 'ilimdir ve böyle maḥallerde 'ilimden murād nefsi mesā'ile (18) taşdıķ murād olur veyāḥud şol melekedir ya'ni (19) şol keyfiyet-i rāsiḥadır ki nefsi-insāni ol keyfiyet-i

(1) rāsiḥā sebebiyle aḥvāl-i eşyāniñ idrākātına kādır (2) olur ve ta'rīfde
dimeyüp
dinilmesi andan (3) ötürüdür ki müte'alliķi terākibidir ve terākib ise (4) cüz'iyātdandır ve ma'rifeti cüz'iyātda isti'māl iderler. Meḥāsin (5) ḥüsniñ cem'idir 'alā ğayr-ı kıyās ve terākibden murād (6) mürekkebat ve mensürdan murād manzūmuñ muķābilidir ki (7)
dir. ve hıḥbei daḥı bu ğüne (8) ta'rīf eyleyüp didiler :

(9-10-11)
الخطبة كلام مشهور مؤلف من المقدمات اليقينية والتبوية والمظنونة او احديها

ترغيا او رهيبا او كليهما مصدرا بالحمد واتصلا به مع كون مخاطبه غير معين

Ya'ni hıḥbe şol bir kelām-ı (12) mensürdur ki muķaddemāt-ı yaķīniyyeden ve maķbüleden ve maznūneden (13) veyāḥud şu üçünden birinden terğib veya terhībden (14) ötürü veyāḥud her ikisiyle bile ḥamdele ve taşliye (15) ile maşdār olduğı ḥalde te'lif olunmuşdur ol (16) kelāmiñ muḥaḥabı mu'ayyen olmağla bile belki her kim ķābil-i (17) istima'dır ol kelāmıla muḥaḥabdır. (.....)

(18)
فضبة نفي البقين) ya'ni muķaddime-i yaķīniyye şol (19) bir ķāziyyedir ki yaķīn ifāde eyleye
«والبقين هو اعتقاد ان»

(1-2)
شيء كذا مع منسابة بالواقع واعتقاد انه لا يمكن ان يكون الا كذا

Ya'ni yaķīn şol i'tiķāddır ki (3) taḥķiķan bir şey nefsinde şöyledir dene ol i'tiķādiñ (4) vāķı'a muḥabıķ olmasıyla bile ve daḥı yaķīn ol nesneye (5) i'tiķāddır ki ol nesne mümķün olmaya illā öyle olmak (6) ve muķaddemāt-ı yaķīniyye altı kısma

münkasım olur. Anıñ evveli (7) evveliyâtdır ve ol şol kazâyâdır ‘aql ol kazâyânın (8) iki tarafını mücerred taşavvur itmekle ve beynehümâda vâkı’ (9) olan nisbeti mülâhaza kılmağla şu şöyledir diyü cezm (10) eyler meselâ *من الجزء والواحد نصف* (11) gibi ve ikincisi şol kazâyâdır ki anıñ (12) sübütü kazâyâ-yı kıyâsiyye ile zâhir *بين* olur meselâ (13) « *الاربعة منقسمة بمساويين وكل منقسم بمساويين فهو زوج فالاربعة زوج* » (14) Bu maħaide *الاربعة زوج* (15) bir kaziyedir ve kıyâsı olan kaziyeler (16) *وهي منقسم بمساويين وكل منقسم بمساويين زوج* (17) müşâhedâtdır ve müşâhedât şol kazâyâdır ki ‘aql-ı (18) mücerred hiss-i zâhir vâsıtasıyla hüküm eyler nitekim şemsiñ (19) vücûduna ve anıñ muzî olmasına ve nârîñ ħar olmasına

183

(1) hüküm eyler ve eger ‘aql-ı mücerred hiss-i bâtınla hüküm kılursa (2) meselâ derûnda olan ħavfa ve ħazaba hüküm kıldığı gibi (3) buña vicdâniyât dirler. Dördüncüsü mücerrebâtdır ve ol (4) şol kazâyâdır ki his vâsıtasıyla ‘aql aña hüküm (5) eyler anıñ tekrârıyla ve kıyâs-ı ħafî vâsıtasıyla ve ol (6) kıyâş-ı ħafî meselâ budur:

(ان الوقوع المتكرر على نهج)

(7) *واحد دائما واكثر مما يمكن اتفاقا لئلا يكون هناك سبب*

(8) Ya’ni bir nesneniñ dâima nehc-i vâhid üzere mütekerrir (9) vâkı’ olması veyâ ħud ekser vâkı’ olması mādâmki ittifaķı (10) olmaya lâ-büdd anda bir sebeb olur egerçi ol sebebiñ (11) mâhiyeti ma’lûm degil ise çünkim ‘aql ol sebebiñ (12) ħuşulünü bile müsebbebiñ vücûduna kaç’an hüküm eyler. (13) Meselâ bizim şürb-i şakmüniya müshildir diyü hüküm eylediğimiz gibi. (14) Beşincisi ħadesiyâtdır ve ol şol kazâyâdır ki (15) ‘aql ħades vâsıtasıyla aña hüküm eyler (16) *قمر مستفاد من الشمس* (17) didiğimiz gibi. Çünkim ħades (17) teşkilât-ı nûriye-i kameriyeniñ ihtilâfını kameriñ şemsden (18) ve ba’id ve qarîb olması ħasebiyle idrâk eyleye. ‘Aql kameriñ (19) nûru şemsden müstefâd olduğuna hüküm eyler ve ħadesiyâta

184

(1) daħı tekerrür-i müşâhede ve muķârenet-i kıyâs-ı ħafî lâzımdır. (2) Pes mücerrebâtlâ ħadesiyâtiñ mâbeyninde fark şöyle olur ki (3) mücerrebât ma’lûmu's-sebebiyet ve mechülü'l-mâhiyyedir ammâ (4) ħadesiyât hem ma’lûmu's-sebebiyet ve hem malûmü'l-mâhiyyedir. (5) Ma’a altıncısı mütevâtirâtdır ve ol şol kazâyâdır ki (6) bir cemâ’atiñ elsinesiyle şâbit ola ki ol cemâ’atiñ (7) kizb üzere tevâfuķu olmaya meselâ Ka’be-i şerifiñ vücûduna (8) bizim elsine-i hüccâcdan işitmekle hüküm eylediğimiz gibi (9-10) *(والتقدمة المقبولة كلام يقبل من شخص يعتد)*

فيه لزيادة علم اودين اوامر سموى

ya’nî mukaddeme-i (11) maķbüle şol bir kelâmdır ki ol kelâm maķbül kılına şol (12) bir şahışdan ki anıñ ħaķķında ya ziyâde ‘aql u ‘ilme veya dîn-i (13) kâmile ihtişaşından ötürü veya emr-i semâviden (14) ötürü i’tikâd oluna meselâ enbiyâ ve evliyâ ve ‘ulemâniñ sözleri (15) gibi ki bunlar ħaķķında ‘i’tikâd olunmuşdur. (16-17) *(والنظرونات هي قضايا يحكم بها العقل راجعا مع تجوز تقيضه كقولنا فلان بطوف بالبل فموسارق)* ya’ni maznûnât (18) şol kazâyâdır ki ‘aql anıñ sebebiyle bir cānibi terciħ (19) eylediği ħâlde hüküm eyler şu şöyledir diyü anıñ

(1) nākīzini tecvīz itmekle bile meşelâ bizim filân kimesne gice (2) gezer pes ol sâriktır didigimiz kavlı gibi (3) (والرسالة هي كلام مشور يكتب لغرض تبيين العلوم والخطب) (4) Ya'ni risâle şol mensûr olan kelâmdır ki agrâzdan (5) bir garaż için kitâbet oluna ki ol garaż 'ilimleri (6) ve huṭbeleri beyân eylemeye belki nev'-i vâhıdden ancak (7) birkaç mes'ele beyân eyleye (كأعرفها بعض العلماء هكذا)

(8-9) قال الرسالة هي المجلة المشتملة على قلیل من المسائل التي يكون من نوع واحد والمجلة

(10) بفتح الميم والجيم هي الصحيفة التي يكون فيها الحكم ككلام مشور يكتب لغرض

(11) kavli agrâzdan bir garaż için mektûb (12) olan kelimât-ı mensûreniñ cümlesine şâmil olur (13) (وغير بيان العلوم والخطب) kaydıyla beyân-ı 'ulûm için (14) kitâbet olunan kütüb hâric olur ve dağı huṭbe-i (15) cum'a ve huṭbe-i 'îd ve huṭbe-i nikâh ve evâyl-i kütüb-i (16) muşannafede taḥrîr olunan huṭbeler hem hurûc kılur (17) ve ta'rîf-i inşâda (من حيث انها خطب ورسائل) (18) kaydı huṭeb ve resâ'iliñ me'âib ü meḥâsinin min vechin (19) bu 'ilimden bilindigine işâretidir ve ta'rîfiñ cümle-i

(1) eczâsından biri dağı mevzû'-u 'ilm-i inşâdır ki (2) 'ulûmdan herbir ilmiñ temâyüzü ol ilmiñ mevzû'unuñ (3) temâyüzü hasebiyledir (وموضوع كل علم ما يبحث فيه) (4) Ya'ni her 'ilmin mevzû'u şol şeydir ki anda bahş olunur ol şeyiñ (6) i'râz-ı zâtiyyesinden meşelâ beden-i insân şıḥhat ve marâz (7) ḥaysiyetinde mevzû'-ı 'ilm-i tıbdır ve eczâsınıñ kemmiyet (8) ve keyfiyeti cihetinden mevzû'-ı 'ilm-i teşrîhdir ve tekâlif-i (9) şer'iyeye ile mükellef olduğı semtten mevzû'-ı 'ilm-i (10) faḳâdır ve mevzû'-ı 'ilm-i inşâ huṭeb ve resâ'ilden (11) ve ğayırdan terâkîb-i mensûredir ve 'ilm-i inşâya aşıl 'illet-i (12) ğâ'iyye terâkîb-i nesriyyeniñ me'âyib ü meḥâsinin bilmekdir (13) çünkim ta'rîf-i inşâ ne idigin bildiñ münşiniñ dağı (14) mâhiyetini ve aḳsâmını ve şerâ'itini hem bilmek lâzımdır. Münşî lügatda (15) inşâ edici dimekdir ve inşâ ḥalk ve taḳdir ma'nâsınadır (16) nitekim (فلان منشى الاحاديث) dirler ve ıstılâhda (17-18) المنشى (19) şol bir kimsedir ki anıñçün meleke-i râsiḥa ola ki

(1) ol keyfiyet-i râsiḥa sebebiyle maḳşûd olan ma'nâ-yı (2) bülegâ katlarında maḥmûd ve pesendide olan üslûb üzere (3) edâ eylemege kâdir ola ve bülegâ münşileri dört kısma (4) taḳsım eylemişlerdir. Kısım-ı evvel şol münşî-i ḥaḳîkîdir ki (5) münşilik ta'rîfi aña ıtlâk olunsa şaḥîḥ olur (6) ve bu 'aşırda münşî-i ḥaḳîkî katı az bulunur ve kısım-ı şânî (7) şol kimselerdir ki kendü qarîḥalarından inşâya kuvvet (8) ve ḳudretleri yokdur ammâ terâkîb-i bülegâdañ birkaç fıkraları (9) cem' eyleyüp birbirilerine rabṭ eylemege kâdirlerdir ve (10) bâ-vücûd rabṭ-ı ma'nâya leṭâfet ve münâsebet-i elfâza ri'âyet (11) eylemekde mâhirlerdir ve kısım-ı sâliş şol kimselerdir ki (12) bülegâniñ fıkarât-ı müteferriḳasını bir yere cem' eyleyüp birbirine (13) irtibâṭ virmege isti'dâdları vardır velâkin (4) beyne'l-fıkarât tenâsübe ve bi-

hasebil elfāz hem münāsebet (15) ve metānet ve selāsete ri'āyet kılmaga kudretleri yokdur (16) ve kısım-ı rābi' şol kimselerdir ki büleğānīn kelimātından birkaç (17) fıkarātı sırka ile mābeynlerine sūreten irtibāt virirler (18) lākin ma'nāya nazar olunduğda aşlen münāsebet ve irtibāt bulunmaz (19) (وهيهم بحسبهم يحسنون صنعا) ve bu aksam-ı

188

(1) selāseye münşiyān-ı haqīkī olanlar kātib dirler. Pes münşī (2) olmanīn ve münşiyān-ı haqīkī mertebesini bulmanīn bir nice (3) şurūtı vardır cümle-i şurūtundan biri oldur ki münşī (4) olan kimse terākīb-i büleğāyı çok tetebbū' eyleye tā nazımda (5) ve neşirde herkesiñ kelimātınıñ merātibine 'ārif ola ve mertebe-i (6) ednādan ihtirāz kıla ve kendü sözlerini mertebe-i a'laya (7) isāl eylemege kuvvet ve isti'dād bula velihāzā şahib-i (8) miftāh ta'rīf-i 'ilm-i mu'āyende (هو تدفع ترا كيب البلغا) (9) dimişdir ilā āhirihi. Tetebbū' terākīb-i fi'l maqūlesindedir (10) ve 'ilm-i ma'ānī ise keyf maqūlesindedir ammā ol 'ilm (11) bu fi'l vāsıtasıyla hāşıl olduğu celden (12) ta'rīf-i 'ilm-i ma'ānīde lafz-ı tetebbū' terākībül-büleğā irad (13) eylemişdir ki takrīr olunan kelāma işaretdir ve cümle (14) şurūtundan biri dağı oldur ki münşiniñ hazane-i kuvvet-i (15) hāfızası āyāt-ı kerīmeden ehadīs-i şahīha ve eş'ār-ı (16) fāşīha ve emşāl ve hükmi melihadan memlū ve meşhūn ola. (17) Tā herbirini mahallinde edā kıla ve bir şartı dağı oldur ki (18) kaçan bir lafzıñ evvelinde vāv-ı aşlı vāki' olsa anıñ (19) üzerine vāv-ı 'atıfa getürmeye meşelā 'ālim-i serāyir ve vākıf-ı

189

(1) zamāyir demek gibi ammā vākıf-ı serāyir ve ālem-i zamāyir dinse (2) evlā olur. Elhāşıl münşī olan kimesne kendüniñ pāy-ı (3) 'ibārātını tenāfür-i hurūf harından mahfūz kılmak gerek ve kelimāt (4) ve fıkarāt miyānında tenāsüb-i elfāz ve esca' ve kavāfiye (5) ri'āyet kıldıktan soñra evzān-ı fıkarāta dağı ra'ī olmak (6) gerek meşelā (وآئنا هما الكتاب المبين وهديناها الصراط المستقيم) (7) āyet-i kerīmesi gibi ki fıkra-i (8) sāniyenīñ ekser kelimātı fıkra-i evveliñ vezninde vāki' olmuşdur (9) eger kelimāt vezinde muṭābık olmazsa bāri kılet ve keşret-i (10) hurūfda muṭābık ola veyāhud kelimāt biribirine mütesāvī (11) ola ve eger mütesāvī dağı olmazsa gerekdir ki ol kelimāt ki (12) anıñ hurūfı ziyāde ola fıkra-i sāniyeden olmak gerekdir (13) Fıkra-i ūla fıkra-i sāniyeden eṭval olsa maqbūl degildir (14) kılet ve keşret-i elfāzda fıkra-i sāniye fıkra-i ūlaya müsāvī (15) olduğuna mişāl (16-17) gibi ve dağı

(والعادات ضججا فالوربات قدحا والمعبرات صججا فآثرن به نغما فوسطن به جمعا)

(18) āyet-i kerīmesi gibi ve fıkra-i sāniye fıkra-i ūladan uzun (19) olduğuna mişāl (والنجيم اذا هوى ماضل صاحبكم وماغوى)

190

(1) āyet-i kerīmesi gibidir ve eger ba'zı fıkarāt (2) miyānında sec'a ri'āyet olmazsa bāri mütevāziyān olmak (3-4) lāzımdır. Kemā fi kavlihi te'ālā

(واتخذوا من دون الله آلهة ليكونوا لهم عزا كآلا سيكفرون بعبادتهم ويكونون عليهم ضدا)

(5) ve münşiniñ dağı zıkr olunan şurūtundan (6) ğayrı şartları çokdur. Muṭavvelātında

taleb oluna ve bunda (7) bu kadarla iktifâ kılındı.

(8) ❦ فصل في بيان الأقسام والأركان وشرايط ❦

(9) ❦ ما يكتب الناس بعضهم إلى بعض ❦

(10) Bilgi ki kaçan bir kimse bir kağıd yazsa ondan (11) hālî degildir ki mürsel mürselün ileyhden ya a'lâ ola (12) veyâhud aña müsâvi ola veya andan ednâ ola eger mürsel (13) a'lâ olursa naẓar oluna ki ol pâdişâh mıdır veyâhud (14) ğayrı mıdır eger pâdişâh olursa ol mestûra menşûr (15) ya fetih-nâme veyâhud fermân dirler ve eger mürsel-i a'lâ (16) pâdişâh ğayrı olursa aña mişâl ta'bîr iderler meşelâ (17) vüzerâ ümerânîñ mektûbları gibi ve eger mürsel mürselün ileyhe (18) müsâvî olursa ol nüvişteye mektûb dirler ve eger (19) mürsel mürselün ileyhden ednâ olursa ol mestûra

191

(1) 'arż ve 'arîza ta'bîr iderler ve riķ'a ve tezkireyi a'lâdan (2) ednâya ve ednâdan a'lâya ve müsâviden müsâviye (3) irsâl câ'izdir ve 'ahidnâme ve tehniyet-nâme ve ta'ziyet-nâme (4) dađı mestürât-ı müştarekedendir ki iki pâdişâhîñ (5) biribiriyle ve selâîniñ ümerâ ve ümerânîñ mu'âhedeleri (6) beyne'l-enâm şayi'dir ve tehniyet-nâme ve ta'ziyetnâme mütesâviyân (7) miyânında ve ednâdan a'lâya vâki' olduğu hem katı âşikâr (8) ve zâyi'dir pes münşî olan kimseye lâzım olur ki (9) eger menşûrda ve eger fetih-nâmede ve dađı 'ahid-nâmede (10) ve tehniyet-nâmede ve ta'ziyet-nâmede ve fermân ve mişâl (11) ve mektûb ve 'arîza ve riķ'ada merâtibe ri'âyet eyleye (12) ve mürsel ile mürselün ileyhiñ şanlarına münâsib söz (13) söyleye pes menşûr ve fetih-nâme ve 'ahid-nâme ve fermân (14) ve mişâl ki ulu'l-emre lâzım olan şeylerdir bu aķsâm-ı (15) mezkûrenin kavâ'idi inşâ'iyâta müte'alliķ olan kütübde (16) mestûr ve münşiyân-ı dîvân-ı pâdişâhî olanların (17) katlarında ma'rûf ve meşhûrdur ki bu muhtaşarda onların (18) irad olunması de'bimizden dürdür ammâ bunda mütedâvil olanı (19) ve nâsa lâzım gelen mu'ciz ve müfîd ibârât üzere

192

(1) her nev'den bir miķdâr tahrîr eyleyelim bu cümleden biri evvelâ (2) hilâfet-nâmedir ki meşâyih-i 'izâm bir kimseyi irşâd-ı (3) enâm için ğalîfe kıldıkları eyyâmında yazup anıñ eline (4) virirler ve bu hilâfet-nâmeniñ bir nice şurûtı vardır (5) evvelâ ğamd-i Hüdâ ve şâniyen şalât ü teslim ale'n-nebiyyi'l Muştafa (6) ve şâliĝen beyân-ı 'ulüvv-i şân-ı 'irfân ve taķvâ ve terk-i ta'alluķ-ı mâsivâ (7) ve râbî'an bu evşâfla muttaşif olan kimselerin 'ulüvv-i şânını (8) beyân ve ğâmisen ğalifenîñ terbiyet-i tâlibânda olan sa'yiniñ (9) meşkûr veçd ü ictihâdınıñ mebrûr olmasını i'lân (10) ve ğalife-i mezkûruñ kendü şeyhiniñ tarîķi üzere istikâmet (11) kılmasını ricâ eylemekdir ber-sebîl-i ihtîşârânîñ mişâli budur:

(12) Şüret-i Hilâfet-nâme

(13) Ħamd ü sipâs-ı bî-hadd ü bî-kıyâş ol Ħâlikü'l-cinni ve'n-nâsa (14) olsun ki hâme-i himmet-i tâlibân ğikmet ve ma'rifeti tâc (15) ve hâc-ı kerâmet ve 'atîfetle müşerref kıldı ve bu fırķa-i (16) bî-tefriķanıñ ğuş-ı hüşlarını ķurta-i irâdet ve dürer-i

ilhāmātla (17) müşennef eyledi ve şalavāt-ı tammāt ol şāhib-i (18) livā-yı hitāb-ı
hāzretleriniñ zāt-ı pāki üzere (19) vāşıl ol hāzret ğayet icād-ı rüşenân-ı

193

(1) eflāk ve kâyid-ı kârvân-ı ekālīm-i hākdir ve āl-i kirām ve aşhāb-ı (2) 'izāmı
üzere hem varakāt-ı şecer ve katarāt-ı maţar 'adedince (3) Hāq Te'ālā Hāzretleri
şalavāt ve teslimāt kılsun ki (4) ol şāhib-i sa'ādetleriñ herbiri felek-i şerī'at ve
āsumân-ı (5) tarīkat üzere bir necm-i táb-nākdir ba'de hāzā rüşen- (6) zamirân-ı
maħfel-i imkāna 'ale'l-ıtlāk hüveyda ve zāhir (7) ve nāzırân-ı çehre-i cemāl-i isti-
hal ve istihkāk olanlara (8) zāhir ve bāhirdir ki ekmel-i küll-i devlet ve efdal-i
cemi'-i (9) rütbet 'ilm ü hikmet hāşıl kılmak ve taqvā ve diyānetle muţtaşif (10)
olmaktır ki bu şıfat 'āli-menķabetle ittişaf ve fevr-i mevhebet (11) kemāl-i ķurbeti
i'lām ve iş'ār kıılır ve bu ahlāk-ı kerīme ile (12) taħalluk kıılan ğürüh-ı pür-şükühüñ
cemāl-i imtiyāzı (13) bast-ı şerh ü midħatden müstāgnī olur ki
(الصباح اغنى عن الصباح) dır (14) bināen 'alā hāzā kadveti'l-'urefā (15) ve's-sālikin
ve esveti's-sülehāi ve'l-vāşilin Şeyh filān (16) zāde'llāhu lehü't-tevfiki ve'n-nūr
mir'āt-ı kalbe bi-mıskālil-' (17) keşfi ve't-taħķik ki nūr-ı faķr u şalāh çevre-i
'ulūvv-i (18) ķadrinden lāmi' ve āfitāb-ı istihāl terbiyet-i tullāb-ı felek-i (19)
hālinden tāli'dir bu faķire hālıfe kıılındı ve şevķ-i

194

(1) sirişt ve 'āşık-sīmā olan tālibleleri ve muķāviz-i 'ilm (2) ü 'irfāna sülük kıılan
muħibleleri kuvvet-i himmet ve yed-i terbiyetle (3) semā-āsā hādīd-i beşeriyetden ber
ter ü bālā kıılmak için (4) nā'ib-i menāb olundu dest-i ricā halka-i bāb-ı ilticā üzere
(5) muħkem olmuşdur ki derviş-i mezkūr me'mūr olduğı (6) nehc-i müstāķim üzere
sābit-ķadem ola ve taşfiye-i bālā muħāfazāt (7) ve tesķiye-i zülāl-i visāle muħib ve
mürīd olan kimse kaçan ol 'azize mektüb (9) yazmak lāzım gelse ğerekdir ğayet
'ubūdiyet ve tevāzu' (10) izhār eyleye ve meskenet ve tezelliüle müte'allik söz
söyleye ba'dehu (11) murādın edā kııla ve müstemidd-i du'a ve himmet ola. Meşelā
bu mektüb-ı (12) belāğat-meşhüb gibi

(13) (صورت مکتوب مرید باشیخ خود)

(14-15) سلام علی المولى الذى انا عبده وحق ائلى ان يكون له عبدا

(16-17) هو السيد النبذ الذى رأس اسمى وحدث سناني حين لم يعرف الخدا

(18-19) عبدى الدهر نوجا احبل البان واندا عليه سلام كلما فاح نشره

195

(1) mehebb-i nesīm-i 'anber-şemīm-i fażl-ı 'amīm ve maşabb-ı feyż-i 'azīm-i (2)
İzīd-i ķadīm olan āsitān-ı feyż-baħş-ı tālībān ve āşiyān-ı (3) destğir-i müstemidānıñ
bāhā-i fezā'il-i şī'ār ve şāhā-i (4) ma'ārif-dişārları şavb-ı 'izzet evine merāsım-i
bisāt-ı (5) būsī-i destğāh-ı fezā'il-penāh-ı lā zāle maħfufen bi-'avni'l- (6) ilāhī
'amme 'ālāuhu leb-i edeble mü'eddī kıılınup ol maķām-ı 'ālīde (7) rüy-ı niyāz-ı
mālīde olunduktan soñra mesāmi'-i ğudām kirām-ı (8) sidre- maķāma 'arza daşt-ı

bendeğî budur ki:

(9-10) کیمی زخسته دلان یاد میتوان کردن بدین بهانه دلی شاد میتوان کردن
(11) mefhûmı üzere bu hâl-i zârdan istiḥbâr eylemek ḥâtır-ı 'âtır-ı (12) mu'ciz-âsâra ki cilvegâh-ı ilhâmât-ı perverdigârdır güzâr iderse (13) bi-ḥamdillâh himem-i 'âliyye ve kerem-i celîleleri berekâtında fevka't-turâb (14) şikeste-beste ve cân-resteyiz lâkin iştîyâk-ı (15) mutâla'a-i cemâl-i sūrî bir mertebeye irişmişdir ki kâbil-i (16) taḥrîr ve mümkin-i ta'bîr degildir.

(17-18) نه انچنان بقاء تو کشته ام مشتاق که وصف آن بزبان قلم تو انم گفت

(19) بسالها نتوانم که در شمار آرم

196

(1) وکرچه بیش بود عمرکم تو انم گفت

(2-3) ز صد هزار دندول حدیث مختصری مکر بخدمت تو چون رسم تو انم گفت

(4) ümiddir ki Rabbü'l-erbâb kevn-i gaybiden bir sebab-i (5) ḥafî müheyyâ eyleye ki bâ'is-i ḥüsn-i iltifât ola bi-mennihi (6) ve keremihi tâlib-i nev-ezâ ol sûtüde-fi'âl ve ma'den-i (7) mekârim-i ḥişâlden müteḍarra'dır ki bu diyâr-ı ba'idede ḥidmet-i (8) şafâ-baḥşîñizdan vâhid ve târid olan eḳall-i 'ubeydiñizi (9) ḥâtır-ı 'âtır-ı feyz-î mü'essiriñizden iḥrâc ve ib'âd buyurmayup (10) vaqt-i şafâda yâd ve bir ḥayır du'a ile kalb-i nâşâdımızı mesrûr (11) u şâd buyurmak ricâsındayız bâkî hemîşe vücûd-ı (12) pürvücûduñuz mevdûd ve dâire-i sîma'u şafâda mevcûd (13) ola. Bi-şâhib-i maḳâmü'l-maḥmûd kaçan bir kendüden a'lâ (14) kimseniñ oğlı vücûda gelse ve aña bir tehniyet-nâme yazmak (15) murâd olunsa izḥâr-ı meserretini müş'ir ve ḥamd ü şükrü (16) müstelzem edâlar eyleye anıñ mişâli ber-sebil-i icmâl budur.

(17) Süret-i Tehniyet-nâme

(18) Ḥâtır-ı pâk ve zamîr-i derrâk-i şafderân-ı maşaff-ı idrâke (19) mânend-i nûr-ı mihr dâire-i ufḳ-ı sipihreden katı vâzîḥ

197

(1) ve zâhirdir ki ol dürr-i seminiñ تبار ایشان مايشاء و مختار (2) ḥâzretlerinden zuhûrı sebab-i ferḥat ve ibtihâc-ı ḥavâtır (3) olmuşdur ve ol (اصلمها ثابت وفرعها في السماء) (4) kavliniñ mefhûmuna maẓhar olan şecere-i devletden ol (5) semere-i kalbiñ birüzu ziyâde mücib ḥuşûl-i inti'âş-ı (6) nevâzır gelmişdir ol sülâle-i sa'âdet-menâliñ kevkeb-i (7) zâtınıñ ufḳ-ı semâ-devlet ve iḳbâlden ṭulu'u vâsitâsıyla (8) sâḥât-ı ḥavâtır-ı ehl-i bâtın ve zâhir şunûf-ı ezḥâr-ı (9) sūrûr ve durûb-ı gülhâ-yı ḥuzûr ve ḥubûrla tolup (10) reşk-i gülşen-i âsumân ve nümüvv-dâr-ı riyâz-ı cinân oldı. (11) Ve lem'a-i eşi'a-i şubḥ-ı ferâḥıñ zuhûrı sebebiyle âşâr-ı zalam-ı (12) şeb tarḥ-ı ber-muḳteżâ-yi وجعلنا آية النهار مبصرة زایل و فوسيهيها آية الليل) zâyil olup gönüllere ziyâ ve gözlere (14) rûşinâlık geldi izîd-i müte'âl celle 'ani's-şebehi ve'l-mişâl (15) ol şadr-nişin-i maḥfel-i istiḥkâk-ı tebcîl ve maşdar-ı (16) ef'al ve aḳvâl-i cemîl-i müşârûn ileyh efâdil ve maḥkûmun 'aleyh (17) ve mefhûm-ı külli fezâ'il-i esve-i vâḳıfân

rumûz-ı hüsn-i tedbîr (18) kıdvet-i nâzırân vücûh-ı hâzerât-ı takdîr hâzretleriniñ
(19) zât-ı şerîflerini her sâ'atde beşâret-i cedîd ve her

198

(1) lahzada ferhat ve behcet-i medîde maḥşûş kıla ve bünyân-ı (2) müddet-i beḳâları hem mümâsîl-i şarḥ-ı mümerred-i semâ mersûs (3) ola. Cebelü'l-metîn-i ricâ küngüre-i kâḥ-ı ilticâya katı üstüvâr (4) olunup ve pây-ı niyet-i riḳâb semend-i tîz-kâm-ı himmet üzere (5) muḥkem ber-ḳarâr kılınup bu gûne du'âya şürû' olundu ki (6) Vehhâb-ı bi-'illet (cellet ḳudrethu ve 'alet) hâzretleri ol (7) devlet-simât olan ḳurretü'l- 'aynı kemâle irgüre ve anıñ (8) zâ'ikâ-i zâtına mâyide-i sa'âdet ve ni'met-i meḥâsin-i 'âdetden (9) perveriş irgüre ve cemi' âfet ve zârardan maḥfûza ve mehd-i (10) sa'âdet ve hücre-i ḥimâyetde 'ayn-ı 'inâyetle bi'aynihi'lleti (11) lâ-tenâm melḥûz kıla ve kaçan bir kendüden a'lâ kimseniñ (12) bir kimsesi vefât eylese aña ta'ziyet-nâme yazıldıkda (13) üslûb ve ḳâ'ide budur ki ber-sebîl-i ihtîşâr taḥrîr (14) olundu

(15) Sûret-i taḥrîr-i ta'ziyet-nâme

(16) Nâ-ḫulu'-ı mevâkib-i kevâkibe 'urûz-ı ğurûb oldukça (17) ve muḥadderâ-yı 'arâyis-i ezhâra teḫâvül-i şarşar-ı ḫazân (18) te'âḳub ve tezâhüm kıldıkça ol cenâb-ı 'avâli merâtibiñ (19) kevâkib-i menâḳıb ve ezhâr-ı me'ârîbi beyne'l-meşâriḳ ve'l-megârib

199

(1) 'uruż-ı ufûl ve luḫûḳ-i zübûlden maḥrûs ve maşûn ola (2) bi'l-ḳalem-i ve'n-nûn ba'de edâ-i du'â-yı ḳadr-i celîl ve 'ömr-i ḫavîl (3) zamîr-i münîrlerine ki çehre-nümâ-i şuver-i takdîrdir. (4) Maḥfî ve pûşide degildir ki taġyîr-i 'alem ve fenâ-yı zevât-ı (5) benî âdem bir emrdir ki vuḳû'ı muḫaḳḳaḳ ve şürb-i şahbâ-yı ḫayât (6) üzere ḫumâr-ı memâtiñ müretteb olması ve te'âḳub kılması bir ḫâdisedir. (7) Zuhûrı muşaddaḳ bâ-vücûd bu ḫâliñ muḫaḳḳaḳ ve bu maḳâliñ (8) muşaddaḳ olmasıyla bile ol cenâb-ı merḫûm ve maġfûr (9) ve meşḳûr elsine-i cumḫûr olan emîr-i filânü'd-dîniñ (10) (رد الله مضجعه وجدل اعلى عرف الجنان مرجعه فوتي) (11) ḫaberinden 'avâşif-ı hemûm ve âlâm-ı şâḫât-ı dil-i (12) müstehâm üzere ol kadar vezân oldu ve bârân-ı kürûb (13) ve aḫzân-ı bünyân ten-i nâ-tüvân üzere ol miḳdâr nüzûl kıldı ki (14) milk-i ḫayât şiddet-i ğamûm ve hemûmdan ḳarîb oldu ki vîran ola (15) (ارض بدين برفتحواي (يوم تبدل الارض غير الارض) (16) tebeddül ve taḫavvül kıla ve âb-ı dîdelerim deryâ olup âsumân (17) u zemîne raḫne sala

(18-19) چندان کریست مردم دیده که چون حباب اختر بر آب دیده مردم شناسکند

200

(1) Filḫaḳîḳa bu vâḳı'a-i cân-sûz ğam-efrûz bir muşibetdir ki (2) anıñ müşâhedesinden ötürü felek-i müsta'li libâs-ı (3) nîli giymiş ve dîde-i şehâb seylâb-ı dumû'ı etrâf (4) ü cevânibe bu eelden şabb eylemiş ve mencûk-ı 'âlem âh-ı ḫavîli (5) iveden ref' eyleyüp eḫibbâdan olanların herbiri şayyâḫ (6) u şarrâḫ u 'uveyli kımmet-i ḳubbe-i âsumâna irgürmişdir

(7-8) چندان کریست دیده که بیست اگر کسی آید بسوی مانت و اندر ما گذشت

(9) velâkin 'aql ki isnâdkâr-ı hâne-i mülk-i imkân ve mühendis-i (10) esâs-ı kaşr-ı kevn ü mekândır gûş-ı hûş-ı cinâna bu nidâyı (11) eyledi ve bu gûne söyledi ki ey derd ü elemden hasta (12) ve ey hüzün ü gâmdan şikeste bu kadar tekâsür-i gürüh-ı (13) cüz'den ve tevâfir-i endüh fer'den ne hâşıl ve telâtum-ı (14) lücce-i baħr-ı bekâdan ve tesâdüm-i vâşif-ı te'vîh-i müvehhemü'l- (15) iştikâdan seffîne-i tesellî ve ârâm-ı kangı kişiniñ (16) sâhil-i sînesine vâşıldır. Pes (ادا عمت البائة طابت) (17) ma'nâsını fehm ile (انا لله وانا اليه راجعون) (18) diyü söyleye diyü cân u dile teselli vermişdir pes ol (19) hamîde-ħaşletin daħı zimmet-i himmetlerine vâcib ve lâzımdır ki

201

(1) naqş-ı ğam-zede olan şabr-ı cemîl ki müstelzim-i huşûl-ı (2) ecr-i cezildir, şafha-i şahîfe-i qalbe yazalar ve şî'âr-ı sükûn (3) ve firârı vâsıta-i rıza-yı Hüdâ ve netice-i temîme-i şevâb-ı (4) 'uqbâ düzeler ki sihâm-ı taqdirde siper-i şabrdan ğayrı (5) çâre bulunmaz ve dârbet-i hüsâm-ı kazâyâ ser-i teslimi (6) komadan eyü tedbîr kılınmaz. Hemân âyîne-i qalbi jengâr-ı hümüm (7) u ğumümdan pâk eyleyüp müteveffâ olan merhûmuñ rûhı (8) için du'âya meşğul olmak menhec-i şavâba akreb ve ol (9) cenâbıñ mekârim-i ahlâkına ensebdir. Ğazret-i vehhâb-ı (10) küll-i mes'ul ol müteveffâ olan merhûmuñ hulle-i hâsenâtını (11) tırâz-ı kabülle müveşşah ve merkad-i mu'aţtarını enşâb-ı şehâb-ı (12) fazl u in'am ile müreşşah eyleye (عمر تود راز باد برب العباد) (13) Bilgil ki mektüb iki gûne olur ya hitâb (14) veya cevâbdır. Eger hitâb olursa ba'zılar katında (15) on üç ve ba'zılar on iki ve ba'zı kitâb katlarında (16) on rüknü vardır evvelâ şenâ şâniyen du'â şâlişen ism-i mektübun (17) ileyh, râbi'an selâm ve taħiyyât hâmisen 'arz-ı iştiyâk (18) şâdişen taleb-i mülâkat sâbi'an târih-i kitâbet sâminen i'lâm-ı

202

(1) ahvâl tâsi'an tevakkû' ve iltimâs 'âşiren eddi'â ile ihtitam (2) eylemektir. Mişâl-i rükn-i şenâ âsumân-ı irtifâ'-ı hürşîd-i (3) şu'â dimek gibidir veyâhud şadr-ı meħâfil-i efâdil-ı (4) 'ulemâ bedr-i felek-i fezâ'il-i 'uzmâ dimek gibidir ve mişâl-i rükn-i (5-6-7) du'â (زين الله سماء الساطنة بشواقب سديقه الواضبة كازين سماء الدنيا بزينة الكواكب) (8) gibi veyâhud (دام سداه وقورن بالمتج اجتهاده) (9) gibidir ve mişâl-i rükn-i mektübun ileyh şems-i feleki'l-ħilâfe (10) veyâhud bedr-i semâ'ül-vezâre veyâhud filânü'ddin bin filân (11) dimek gibidir ve mişâl-i rükn-i selâm ve taħiyyât-ı ulûf-ı taħiyyât-ı (12) vâfiye ve şunûf-ı teslimât-ı zâkiye dimek gibidir ve mişâl-i (13) rükn-i iştiyâk-ı şerħ şevk-i şeref-i mülâzemet ki (14) imâme-i hâme-i sa'âdet ve kerâmetdir ğuţbe-i taqrîrden (15) bîrûn ve dâ'ire-i taħrîr ü ta'bîrden ħâric ve efzündür (16) dimek gibidir ve mişâl-i rükn-i taleb-i mülâkat tevfiķ-i (17) idrâk-i mülâzemet iksîr-i kerâmet ki vâsıta-i devlet (18) ve fâ'ide-i dünyâ ve âhiret-dir. Vehhâb-ı küll-i mes'ulden ümid-i (19) vâsıķ ve ricâ-yı şâdiķ birle mercü ve me'müldür ki

203

(1) 'an qarîb mebzül ola dimek gibi veyâhud şeref-i (2) iltiķa ki şemere-i şecere-i beķâ ve manzara-i evvân-ı irtikâdır (3) bi-mücibât tefevvuk-ı indifâ'-ı merzûķ-ı dil-i metâ' ola diyü (4) ta'bîr eylemek gibidir ve rükn-i târihe mişâl bu đirâ'at- (5) nâme-i ihlâş-ħiţâma evvel-i mâh-ı şa'banda ol âsitâne-i (6) sa'âdet-âşiyâna iblağ

olunmaga fāyız oldu dimek gibi (7) veyāhud bu şahīfe-i meveddet-maḳāl evsaṭ-ı ūşehr-i ūşevvāle (8) ūşeref-i irsāl buldu diyü ta'bir eylemek gibidir ve rükn-i (9) i'lām-ı aḫvāle mişāl ḫuddām-ı 'ālī maḳām ki netice-i muḳaddem (10) ve tālī leyālī ve eyyāmdır. 'Arz-ı bende-i bī-kām oldur ki dimek (11) gibi veyāhud aḫvāl-i pürmelālimizden eger deryā-yı lütufları (12) cūşa gelüp bir ūşemme su'āl olunursa diyü ta'bir eylemek (13) gibidir ve rükn-i tevaḳḳu' ve iltimāsa mişāl mülāzımān-ı dergāh-ı (14) devlet-penāhdan me'mül olan oldur ki bu bende-i (15) ḫarā'at-bidā'atın gerden-i ḫatırını ḳalāyid-i ḫuşul-i (16) ricā ve murādla tezyīn kılalar dimek gibi veyāhud müterakḳıb (17) ve mütevaḳḳı' olan oldur ki çemen-i bāṭın ve zāḫir aḫbābı (18) ūşehāb-ı ḫiṭāb-ı müstetāblarıyla munḫar kılalar ve muṭayyeb (19) olalar diyü ta'bir eylemek gibidir ve du'ā ile iḫtitāma mişāl

204

(1) hemīşe ol felek-rütbet ve melek-serifet pāye-i 'izzet (2) ve sa'adetde mesrūr ve ūşād-mān ola bi-rabbi'l-'ibād dimek (3) gibidir ve eger mektüb cevāb olursa erkān-ı ḫiṭāb ki (4) mezkūr oldu. Bir iki rükn andan ziyade olur biri zıkr-i (5) vuşul-i mektüb ve biri daḫı anın selām-ı taḫiyyātına muḳābele (6) ve müvācehe kılmaktır. Mişāl-i mektüb-ı belāgat-üslūb (7) ve meserret-meshüb ki Cenāb-ı fezā'il-me'āb ve fevāḫıl-ı (8) menābdan ادام الله تعالى بقاءه وزاد في الدارين ارتقاءه (9) bu muḫıbb-i ḫālişü'l-fevā'izlerine ūşeref-i vuşul buldu (10) veyāhud eşref-i sā'at ve eymen-i evḳātde gelüp vāşıl (11) oldu. Taḫiyyāt-ı sikkıyetü'l-feveḫāt ve teslīmāt-ı verdiyyetü'n-nefehāt (12) muḳābele ve müvācehe kılındı dimek gibidir (13) ve evāyıl-i mestürātde esma'ullāhdan bir ismi teberrüken ve teyemmünen (14) lafz-ı hüve'ye muḳārin ve mefhüm-ı mektüba münāsib taḫrīr (15) eylemek hem bir ḳā'idedir meşelā taleb-i 'atāda hüve'l-kerīm (16) ve isti'ānetde hüve'l-mu'in ve istiḡāsede hüve'l-muḡīṣ taḫrīr (17) eyledikleri gibi ve ūşart-ı riḳ'a nazımla olmaktadır. amma eger (18) nazm olmazsa mukteza-yı hale münāsib mu'ciz ve müfid (19) 'ibaretle taḫrīr oluna ki kabul ve istiḫsana akreb

205

(1) ve ḫuşul-i me'mūla ensebdır nitekim efāḫıl-ı 'Arabdan (2) biri cāmi-'i 'ulüm ve edeb olan ekābirden birine 'afv (3) ve merḫamet talebinde yazmışdır riḳ'a

(4-5) (مررت ذلك اليك واستغبت بعذرك لئلا يذقني حرارة قلاك)
mişāl-i diđer bir kimse bir fāzılı bir töhmetle (6) ḫabs eyledikde ol fāzıl kendüyi ḫabsden (7) best-ḫalāş için 'Arabī terkīb üzere bunu yazup (8) ol kimseye gönderdi.
(9) Şüret-i diđer

نزع الله ما كان في صدري من غل وجعلت جنبك مما سلف في حل والكريم اذا اوثق اطلق واذا اسرعتنى (10-11)
(12) Ve efāḫıldan birisi hem 'itāb tarīḳiyle ḫadī'at-ı (13) me'āb olan aḫḫābından birine yazup göndermişdir.

(14) Şüret-i diđer

(15-16) دل حزين از غمات تيمسرحنان در تيمسرحاست که نميداند شكايه آن غرائب مناقب را بدهر تيجاب معيارب

(17-18) كويد ويا از شكايه دهر منقلب المزاج بسوى آن مكر امتراج كويد لانكما في احتياض العروق رضيبا لبان

206

(1) ve eger maqşūd taleb-i 'atā olsa izhār-ı taleb-i 'atā itmeyüp hemān (2) medh ü şenā ile iktifā eylemek ve kelāmı manzūm söylemek (3) evlādır zīrā ki medh-i sā'il muṭāzamın-ı taleb-i 'atādır (4) nitekim bir şahş şāhib-i divān Hāce Şemseddine (5) bu gūne yazup virdi:

(6-7) عالم همه پرکار و کف خواجه نخط پیوسته بکرد نخطه می کرد خط

(8-9) محتاج باوکه و مه و دون و وسط دوات ندهد خدای کس را بنخط

(10) Hāce-i mezkūr nazımdan su'āl eyledi ki ne yerdensin (11) ol kimse didi ki filān yerdenim. Hāce anıñ cevābında (12) bu rübā'iyi yazup eline virdi :

(13-14) صد بره سپید همچو سبند خط کز نک دگر نباشدش هیچ نخط

(15-16) از کاه خنای من ما نه از جای غلط چو بان بدهد زود بدارنده خط

(17) Lafz-ı nuḳaṭ ki cem'-i noḳtadır her iki rübā'i de maḥallinde (18) vāki' olmamışdır zīrā rübā'i evvelde pergār diyüp dā'ire (19) murād eylemişdir. Mecāz-ı mürsel ḳā'idesi üzere pes

207

(1) merkez dā'ire ise bir noḳta olur faḳat nuḳat olmaz (2) ve rübā'i-ı ḥācede lafz-ı hiç vāki' olmuşdur ki (3) hiç lā ma'nāsındır ve anıñ murādı şümül-i nefy-i efrāddır (4) meşelā lā racülü fi'd-dār diseñ efrād-ı ricālden dārda (5) hiçbir ferd yokdur demek olur ammā la racülü fi'd-dār (6) demek nefy-i cemi'-i efrād-ı ricāl eylemez belki cem'-i ricālī (7) nefy eyler ve ol dārda bir iki racül olsa cā'iz olur. (8) Pes hiç nokta binaşodeş (?) demek gerek idi, hiç nokta (9) yerine bu ise vezne gelmez pes hiç nokta maḥallinde olmaz (10) ve eger taleb-i 'atā ber-sebīl-i taşriḥ olursa bāri (11) ol kelāmın terkibi nazīf ve üslütulaṭif ola (12) nitekim Vaḳidī Başra'ya Ma'n bin Zāyid'iñ cūdı için (13) gelüp Ma'n kendü bāğında cūybār kenarında oturur (14) ḥaberin alup Vaḳidī bu beyti bir levḫaya yazup ol (15) cūy üzere birağup taşrada turdı :

(16-17) اما جود معن ناج معنای حاجتی خالی الی معن سوالک شنیع

(18) Ma'n çünkim bu beyti levḫadan alup okudu nāzıma (19) ol meclisde üç bin altun in'ām eyledi ve eger nazm

208

(1) maqşūda münāsib müyesser olmazsa 'ibāreti nazīf (2) ve ma'nāsı laṭif bir riḳ'a eyleye nitekim fuḫalā-yı (3) 'Arabdan biri kendüsine faḳr u żarūret isābet (4) eyledikde ol 'aşırda olan ümerādan birine bunu yazub (5-6-7) gönderdi riḳ'a

« یا ایها العزیز مسامحاً واهلنا الضمر فان تمسنا الینا بنوالحمد والشکر والافتک العذر وانا الصبر دون الجبر »

(8) Tahrîr-i şüret-i şefâ'at-nâme

(9) Ve şefâ'at-nâmeniñ mü'ciz ve müfîd mişâli budur ki bu fakîr (10) 'ammi-zâdemiz hakkında Rûmeli Kâdı 'Askeri olan (11) 'Azmi-zâde Efendi Hâzretlerine etâllâhu 'ömrihi (12) ve zâdehu yazup göndermişdir 'izzetlü sa'âdetlü efendi (13) hâzretleriniñ meclîs-i 'âllilerine besyâr-ı tuhaf-ı tañhiyyât (14) ve cenâb-ı sâmilere bi-şumâr-ı ed'îye ve teslimât irsâlinde (15) soñra bâ'is-i tahrîr-i raqrağ-ı du'â-güy oldur ki 'ammi- (16) zâdemiz 'Abdullâh bendeñizi silk-i mülâzemetinize dâhil (17) itmekle murâdın hâşıl ve ümîdine vâsıl idüp (18) lafzîñızla dil-şâd ve dest-i ihsânîñızla virâne-i kalbin âbâd (19) kılmışsız Rabbü'l-'ibâd Hâzretleri 'ömr ü devletiniz ve 'izzet

209

(1) ü sa'âdetiñiz hemîşe ziyâde kılsun ve dünyâ ve âhîretde murâd (2) u maqsûduñuz müheyyâ ve âmâde olsun ammâ ol haste- (3) dile itmi'nân gelmeden ve şifâ-yı şadr hâşıl olmadan (4) ötürü rûz-nâmede olan nâmını kendüsi görmek (5) ricâ olunur.

(6-7) إذا بدأت بالأحسان تم وما إلا حسن إلا بالتسام
(8) mefhûmı üzere mülâzemet tezkiresini virmek dañı tevaqqu' (9) kılınur. Ma'lûm-ı şerîflerdîr ki

(10) (افضل الاعمال ان تدخل على قلب اخيك سرورا وتغضى حاجته)
(11) hadîs-i şerîfîniñ mişdaqınca kalb-i mañzûnı söndürmek efdal-i (12) a'mâl olmuşdur egerçi

(13-14) نه لا بدت بمهر سبها على كنت كدور ذاتي خود را از مدار بیخ مدار
(15) kavliniñ fehvâsı üzere zât-ı ħurşîd-münîreñize (16) ħâsiyet-i zâtiyeñiz olan pertev-i ihsânîñızı ol fakîriñ (17) üzerinden dirîğ itmek dimek katı bî-münâsib ve nâ-lâyık (18) gelmişdir.

(19) وایک مهر قرابت کرفت جب دلا

210

(1) کد دست حسن سپارش ز ذیل اغنیف مدار
(2) mücibince ġaliyye-i mihr ü şefkat ħayâli bu ġüne kelimâtiñ (3) şudûruna sebeb olmuşdur. همواره افاضه انوار

(4-5) احساسش بروفتی طبع سائل باد و ضمیر منیران حضرتت بتطیب و تعمیر خاطر مائل بالانسان الکامل و برسائل

خطاب

(6) olan mektûba mişâl muqaddemen bu fakîrin (7) telâmîzinden olan ve soñra va'z u meşîhat mertebesin (8) bulan Şeyĥ Aĥmed Çelebînin bu ħâġire ġözümüzde olan (9) 'illet zâ'il olup rûşinâlık buldukda yazup (10) gönderdiği mektûbdur.

(11) Şüret-i Mektûb ber-sebîl-i ħiṭâb
(12) Zübde-i mürşidân Mevlânâ min cemî'il-vücüh-i evvelenâ a'nî (13) şeyĥim

efendim İsmâ'îl zü'l-kemâlât şâhibi't-tekmîl (14) bi-ḥamdî'llâhi sübhânehu ve te'âlâ zâhir ve bâtınıñız ma'mûr (15) olduğu gibi nokta-yı ğayn 'ayn-ı şerîfiñizden zâ'il (16) olup ten gözü daḥı dîde-i cân gibi küşâde ve pür-nûr (17) olduğundan eḥibbâ ve aşdikâ gerek gözleri tamâm rûşinâlık (18) bulup dîdâr-ı pür-envârları müşâhedesine Ḥâzret-i (19) Mûsâ-vâr (ارنى انظر اليك) sürûdunu sarâyında

211

(1) ve bizzât nefis-i nefîsleri şemmesini istişmâmdan (2) ötürü (لا يجد نفس الرحمن من قبل العين) (3) naġamâtını müterennim ve güyende olmuşuzdur ümîddir ki dîdâr-ı (4) şerîfleriyle müşerref olmak müyesser ve liķâ-yı laṭiflerini (5) müşâhede kılmak muķadder ola. Bî-şefî'-i yevme'l-maḥşer Ḥaķ (6) Te'âlâ bilür her bâr ḥâkpây-ı kimyâ-âsârlarıyla iktihâl (7) eyleyen a'yândan bu bende-i dîrîne ve zerre-i kemterîneleri ḥaķķında (8) vâķi' olan pürsiş ve su'âl istimâ' olundukda (9) bu efserde-dile bâ'iş-i ḥarâret ve tâb olup ale't-tevâlî (10) cenâb-ı 'âlîleri cānibine mānend-i ḥadîd ve mıķnaṭıs ve temâ'ül (11) ü incizâbdan bir an hālî degilizdir

ياقرة العين سل عين هل اكتحلت بمنظر حسن مدغبت عن نظري (12-13)
 (14) Gubbezâ benim sa'âetlü sultānım elsine-i yārândan bir va'd-i (15) kerîmiñiz istimâ' olundu ki ol kendü fütühât-ı 'ayniyye (16) ve füyüzât-ı lâ raybiyyeñizden (17) olan bir kitâb-ı müstetâbıñızla bu cānibi teşrîf (18-19) ve taltîf buyurasız قال الله تعالى في حق اسمعيل عليه السلام (انه كان صادق الوعد) الاية وقال مطهرقا

212

(1-2) الشيخ الاكبر رضى الله عنه (في فص حكمة عليّة في كلمة اسماعيلية)
 (3-4) فإيق الاصادق الوعد وحده وما لوعده الخلق عين تعالين

(5) ilâ ahirihi ümîddir ki 'an ḳarîb incâz oluna ve irsâl ile (6) teşrîf kılına ve meydân-ı muḥabbet ünvāniñızda gerdân (7) olan ve devrân kılan Dede Efendilerin cümlesiniñ (8) ḥâk-pây-i 'arş-ı fersâlarına yüzler sürüp cümlesinden (9) du'âlar ve himmetler iltimâs olunur. Mutażarrı'dır ki bu faķîri (10) daḥı sükkân-ı âsitânelerinden şümâr buyuralar bâķî hemîşe (11) reşehât-ı ḥayât-baḥşlarıyla mürde olan diller ḥayât (12) virmeden vücûd-ı şerîfleri hālî olmaya ve kelimât-ı ḥayât- (13) muzâhât-ları maḥzûn ve mükedder olan gönüllere sürür (14) ve şafâ ırgürmeden fâriğ gelmeye bi-mennihi ve keremihi (15) ve cevâb tarîķiyle olan mektûba mişâl bu fakîr-i pür-taksîrin (16) bunun muķâbelesinde yazup mezkûr Ḥatib Aḥmed (17) Çelebiye irsâl eylediği mektûbdur.

(18) Şûret-i mektûb 'alâ vechi'l-cevâb

(19) يكي زقعه ديدم ز انشاء طبعت

213

(1) چو کوهر که در عين عنبر فشانى
 (2-3) سخن ز آسمان بر زمین آمد اول کنواش تو بر آسمان می رسانى

(4) Ya'ni mektüb-ı pür-fütühünüz ki anıñ herbir harfi reşk-i cām-ı (5) şabūh ve müdām-ı ma'ānisi mümidd-i hayāt ve müferrih-i rūhdur (6) ol ma'den-i faẓl u kemāl-i lā-yezāl haṭībū'l-lisān olā (7) menābirü'l-esnān zākir-i senā'ihî ve imāmü'l-ķalemi fi meḥārībî'l-ḥurūfi (8) ve'l-ķelimi sāciden bi-du'ā'ihî birāderim Ḥalil ile ḥafazallahu (9) 'ani't-tadlil ve't-tenķil bu 'alil ve ğalile irsāl buyurmuşlar (10) Eymen-i evķāt ve eşref-i sā'atde gelüp vāşıl olup (11) mütāla'a olundukda anıñ ḥicāl-i sütürundan cemāl-i çehre-i (12) vüfūr-ı ta'zīm ve muḥabbet zūhūra gelüp ve niķāb-ı ḥurūf (13) ve ķelimātından cebhe-i iḥlās ve şafvet nümāyān sevād-ı (14) midādından dīdelerimiz rüz-şinālık buldı ve dimāğ-ı (15-16) cānımız mu'aṭtar oldu budur ki

(17-18) برین اطافت و خوبی کسی نیاراید تجلم ای عبارت عروس معنی را
(19) Ekser zamānda ḥāṭır-ı fātire bu ḥāṭıra ḥuṭūr ve bu endişe

214

(1) mürür eyleyüp derdim

(2-3) سرد فتران عشق که در بزم مکرمت پیوسته می زجام و فانوش کرده اند
(4-5) ای اچه بود شانکه بیکبارگی چنین رسم وفا و مهر فراموش کرده اند

(6) Ammā çünkim ol cenāb-ı uḥuvvet-me'āb birkaç def'a ķitāb-ı (7) belāğat-nisāblarıyla 'ırk-ı uḥuvvet ve ḥilleti ḥarekete (8) getürdi. Fi'l-hāl şecere-i ṭayyibe-i muvāḥat ve ittiḥād-ı nev-bāve-i (9) muḥabbet-vedādî bitürdi ve şol ğubār-ı vahşet ve ḥas (10) u ḥāşāk-i nefret ve bürüdet ki çeşm-i dil ü cānı ķelil (11) ve a'meş kılmış ve dīde-i dile perde olmuş idi eyādî-i (12) 'ibārāt-ı muḥabbet-engīzîñiz ve enāmîl-i isti'ārāt-ı meveddet-āmīziniz bi'l-ķüllîye anı çeşm-i cān u dilden ref' idüp (13) getürdi.

(14-15) کز از جنای تو روزی دلم ز تو برمید کند لطف تو بازش بمنف باز آورد

(16) 'Ulūf-ı ṭaḥiyyāt-şunūf-ı teslīmāt ki anıñ şafāyih-i şafāsı (17) ruķūm-ı süm'a ve riyādan mu'arrā ve mefḥūm-ı ķelimāt isti'ārāt-ı (18) ve ibārāt-ı rāyīķa ve fā' ile maḥalli ola muḥazāt ve muvāzāt

215

(1) kılundugundan ve levāzım-ı şafā-yı ṭaviyyet-edā ve fevāyit-i (2) muķteza-yı ḥüsn-i niyet ķazā olundugundan soñra çünkim (3) va'deye vefā eylemek şādık olanların şānından olduysa (4) ol fütūḥat-ı ğaybiyye nāmında mev'ūd olan ķitāb-ı rūḥ- (5) efzāmızı ve daḥı bin otuz tārīḥinde Meşnevî şerifin (6) müşķil olan ebyāt-ı belāğat-simātına taḥrīr eyledüğimiz (7) nüşā-i pür- sevdāmızı ki şüret-i ḥak ve ve maḥv u nisyān (8) ve sehv ile pürdür. Ol 'ārif-i esrār-ı maḥv u sahv ve muşlih-i (9) nisyār u ḥaṭā ve sehv olan yār-ı ķadīme ithāf ve irsāl (10) olundu. Kerem-i 'amīmlerinden mercüdu ki ma'zūr tutalar

(11-12) لاجل من النفس المقيمة في جنب بعثت اليك كتابا وبالله اعلم
(13-14) وهل هو الا كالمحرر في الكتب وهل هو الا نسخة انا اصله

وفي نسخة السوداء فانت عارفها
 من المحو والاصلاح والحل والضرب (15-16)
 (17) teraqqub ve taraşşud olunur ki besâtîn-i muḥabbet ve ittihād-ı ğuşûn-ı (18) sûtür
 ve ezâhir-i ma'ânî vâfiretü'n-nûrla aḥyānen mansûr (19) ve müveşşah oluna ve
 evrāk-ı çemen vifāk u vedād-ı inşibâb-ı

216

(1) seḥâb-ı ḥitâblarıyla muḥadder ve müreşşah kılina zîrâ

سموم هجر کند روضه محبت خشك
 اكر نه واسطه رشحه تلم باشد (2-3)
 (4) Bākī hemîşe istiḳâmet-i ḥıyâm-ı şadakât ve iltiyâm-i tınâb-ı (5) şafâ ve evtâd-ı
 vefâyla müstedâm ola ve dürer ü le'âlî muvâḥat-ı (6) silk-i beḳâ ve devâmda intizâm
 bulâ ve bünyâd-ı mevâlât ve vidâd-ı (7) hemçü ارم ذات العمد istiḥkâm ve
 iştidâd üzere ola (8) Bi'n-nebiyyi ve âlihi'l-emcâd ve bunlardan ğayrı hem ḥitâb (9)
 ve cevâb mekâtib-i turuḳ-ı muḥtelife ve esâlib-i mütenevvi'a üzere (10) yazılır ve
 le'âlî-i 'ibârât ve dürer-i ihtirâ'at ve şınâ'at-ı (11) şilk-i ta'bîr ü beyâna nice vücûh-ı
 şettâ üzere daḥı dizilür (12) Pes her şol kimsenin ki semend-i tab'ı meydân-ı
 belâgatda (13) çâpük-süvâr ola miżmâr-ı edâ ve 'ibâretde ol keyfe mâ yeşâ (14)
 cevelân eyler ve münşî ve belîğ olan kimse sözü her ne tarîkle (15) ta'bîr iderse
 maḳbûl ve müstaḥsen söyler. Pes erbâb-ı (16) belâgat ve aşḥâb-ı feşâhatiñ
 ḳavâ'id-i mekâtibi bilmege (17) ihtiyâc kılmaz ve tarz u üslûba ri'âyet kılmada
 münşî-i (18) ḥaḳîkî olan kimse âhirde taḳlîd ve iḳtidâ kılmaz. Bast-ı (19) ḳavâ'id ve
 temḥîd-i zavâbiḥ-ı mücerred bu fende mübtedî olan

217

(1) kimseler içündür ve mübtedî olanlar için ise (2) bu kadarla iktifâ kılındı ve
 'inân-i edhem ḳalem-i şavb-ı ferâğata (3) 'atf olundu tâ kim süvâr-ı dil ḳıyl u kâl
 vartasından (4) âzâd ola ve fezâ-yı 'alem-râza seyr kıla ve bî-süz olan (5) sözü
 koyup süz u güdâz ḥâlibi ola

چند ازین الفاظ واضمار و مجاز
 سوز خواهم سوز با آن سوز ساز (6-7)
 آنشی از عشق بر جان برفروز
 سر بسر فکر و عبارت را بسوز (8-9)
 لفظ شیرین ریک اب عمر ماست
 لفظها و نادها چون دام ماست (10-11)
 ان یکی ریکی که چو شد اب آزو
 سخت کیا بست روارا بجو (12-13)
 استغفر الله من قول بلا عمل لقد نسبت به نسلا لنذی عظم اللهم اجعل حبك احب الاشياء الى واقبح (14-15)
 ابواب العلوم والمعارف علی اعونک من علم لا ینفع ومن قلب لا ینشع ومن عمل لا یرفع ومن دعاء لا یرسمع (16-17)
 اللهم احسن عاقبتنا فی الامور کلها اعطنی من لذنک اسانا صادقا و قلبا سلميا کن بی رؤفا رحیما اغفر خذنا (18-19)

218

(1-2) و جملی و اسرافی فی امری واجعلنا من المهدين، المهديين غير ضالين ولا مضلين برحمتك يا ارحم

از احببنا وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين بعون الله الملك المعين

(3-4)

(5) Şāriḥ-i Meşnevî Şeyḫ 'İsmā'il Anḳaravî merḫûm Hâce-i (6) Cihânın Menâzirü'l-İnşâsını me'ḥaz iderek bu kitâbı (7) te'lif eylemiş olduğundan ḥîn-i ṭab'ında bir nüşâ-i (8) saḫîḥaya dest-res olunamadığına binâ'en ba'zı iştibâh (9) olunan maḥalleri mezkûr Menâzirü'l-İnşâya mürâca'atla (10) münkün mertebe taşḫîḥ olunmuştur.

(11) Birinci def'a olarak Taşvîr-i Efkâr maṭba'asında (12) ṭab' olunmuştur.

fî 20 Rebî'ül-âḫir 1284 sene

IV. İNDEKS

A. TERİMLER

-A-

'Ahid-nâme	191
'Alem	13
'Arz , 'Arıza	191

-B-

Belâğat	25
Belâğatın mertebeleri	28

-C-

Cinâs	134
-------	-----

-D-

Derc	155
------	-----

-E-

Emr	18
Evveliyet	182

-F-

Fâ'ide-i Haber	21
Fesâhat	37
Fetih-nâme (fermân)	190

-G-

Garâbet	38
Gazel	105

-H-

Hadesiyât	183
Hakikat	81-164
Hakikat-ı 'Örfiye-i 'Âmme	16
Hakikat-ı 'Örfiye-i Hâssa	15
Hilâfet-nâme	192
Hitâb	201
Hutbe	181

-İ-

İktifâ (san'at-ı iktifâ)	163
İktibâs	146
iktibâs-ı ahsen	147
iktibâs-ı hasen	148
iktibâs-ı müstehcen	151
'İlm-i Beyân	43
'İlm-i İnşâ	180
İltimâs	18
İsm-i işâret	13
İsm-i mektûbün ileyh	202

İsm-i mevsûl	13
İsnâd	22
İsti'âre	87
İsti'âre-i bilkinâye	90
İsti'âre-i mutlaka	92
İsti'âre-i mücerrede	92
İsti'âre-i müreşşeha	93
İsti'âre-i tahkîkiye	89
İsti'âre-i tahyîliye	90
İstifhâm	18
İştikâk	138

-K-

Kalb	142
Kazâyâ-yı Kıyâsiye	182
Kelâm	16,164
selâset-i kelâm	175
metânet-i kelâm	176
letâfet-i kelâm	179
Kelime	9
Kıt'a	109
Kelime	9
Kinâye	165

-L-

Leff ü neşr-i gayr-ı mürettep	132
Leff ü neşr-i mürettep	131
Letâfet	179

-M-

Mecâz	82
Mecâz-ı 'Aklî	22
Mecâz-ı Mürsel	164
Mektub	190,201
Mesnevî	110

3.

SAHIS ADLARI**-A-**

'Abdullah	208
'Accâc	39
'Âkil bin Ebî Tâlib	166
'Alî	123
Âl-i Talhâ	101
'Amr	159
'Azmî-zâde Efendi (Rumeli Kazaskeri)	208

-B-

Bâbek	63
-------	----

-C-

Câhız	20
Câmi'	88
Cemâl-i Tebrîzî	179
Cevherî	117

-D-

Dede Efendi	212
Derviş 'Âmil	2

-E-

Ebu'l-'Alâ	51
Ebu'l-'Alâ'il-Ma'arri	71
Ebu'l- Berekât	64
Ebû Firâs	62,66,157
Ebû Hâşim Cübbâ'i	10
Ebu'l-Hasenü'l-Eş'âri	10
Ebi't-Tayyib	74
Enverî	52,63,70,91,161,173
Ezmân	40

-F-

Fâzîlî	62
Ferezdak	33
Fir'avn	24

-H-

Hâce Ahmed Kirmânî	113
Hâce 'Ammâd	114
Hâce-i Cihân	50,51,157,161,162,218
Hâce Hâfız-i Şirâzî	122
Hâce Kemâl Hocendî	102

Hâcevî-i Kirmânî	120
Hâce Muhammed 'Assâr	102
Hâcevî Şehâb	123
Hâce Şemseddin	206
Hâfız-ı Şirâzî	60
Hakîm Enverî	177
Hakîmüddin Enverî	61
Halîl	213
Hâmân	24
Harb İbn-i Ümeyye	31
Harîrî	147
Hasan Bin Sehl	152
Hatîb Ahmet Çelebi	212
Hatîb-i Dımışkî	3
Havvâ ile Âdem	24
Hazret-i 'Alî	28,
Hazret-i Ebûbekir	166
Hazret-i Mevlânâ	6,6'
Hazret-i Mûsâ	210
Hazret-i Nebî	28,
Hazret-i Peygamber	60
Hazret-i Rasûl	169
Hişâm İbn-i 'Abdülmelik	33,
Hüssâm	119
Hüzeylî	90

-İ-

İbn-i Fârid	45,
(Sultânü'l 'Urefâ)	
İbn-i Fâriz	17,
İbn-i 'İbâd	15,
İbn-i Mu'tez	69,
İbn-i Nebiyye	14'
İbnü'r-Rûmî	15,
İbn-i Sekre	53
İmri'ül Kays	38
İsa bin 'Ömer	40
'İsmâ'il	21

-K-

Kadı Abdülvehhâb-ı Mâlikî	15
Kadı Fâzıl-ı Mısrî	14
Kadı Nizâmeddin	15
Kadı Tenûhî	56
Kâtibî	47
Kemâl Hocendî	17

-M-		-U-	
Ma'n bin Zâ'id	207	Ugayd	80
Matarânî	70		
Me'mûn Halife	148,149,152	-V-	
Mevlânâ	210	Vâhid-i Tebrîzî	11
Mevlânâ 'Abdurrahman Câmî'	125	Vakîdî	20
Mevlânâ Câmî'	150,154,155,162,163		
Mevlânâ Kadî Sadreddin	160	-Z-	
Minûçehrî	116	Zâhir-i Fâriyâyî	49
Mu'âviye bin Ebî Süfyân	167	Zekeriya Peygamber	22
Muhâfizân-ı serhadd-i Şâm	149	Zeyneb	16
Muhammed Sâdık Çelebi	2	Ziyâ'üddîn Mısrî	47
Mütenebbi	49,156		
-N-			
Nâsir Edîb	114		
Nâzirî	68,168		
-Ö-			
'Ömer bin Fâriz	107,179		
-R-			
Rasûhî	113		
-S-			
Safiyüddin Hullî	159		
Sâhib-i Miftâh	88,89,99		
Selmân	159		
Sevdâyî Hâcevî	167		
Seyyid Kâsım-ı Envâr	104		
Seyyid Şerîf Cürcânî	28,151		
Süreyc	40		
-Ş-			
Şâhî	175		
Şeh Celâleddin-i Rûmî	111		
Şems-i Fahrî	39		
Şeyh Ahmed Çelebî	210		
Şeyh 'İsmâ'il Ankaravî	3,2,18		
Şeyh Kemâl	103,156,157,163		
Şeyh Kemâl Hocendî	46		
Şeyh Sa'dî	49		
Şeyh Şemseddin bin 'Afif-i Mısrî	158		
-T-			
Talhâ	102		
Tehâmî	48		
Tuğrâ'î	156		
Tûrân	152		
Tûtî	74		

C. ESER ADLARI

-D-

Defter-i Sâbi' 111

-H-

Hamriyye 45

Hazret-i Kur'an 129

-K-

Kasîde-i Lâmiyye-i 'Acem 156

Kelâm-ı Mecîd 21,89

Kur'an-ı 'Azîm 5,138,145,153

Kur'an-ı Kerîm 138

-M-

Mebde' ve Me'âd 111

Menâzirü'l- İnşâ 218

Mesnevî-i Şerîf 111

Miftâhu'l-Belâga ve

Misbâhu'l-Fesâha 4,81

Mihr ü Müşterî 102

-Ş-

Şerh-i Miftâh 151

-T-

Tasvîr-i Efkâr 218

Telhîs (Telhîsü'l-Miftâh
fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân) 3, 80

D AYET İKTİBASLARI

ا

- 152 (اتى امر الله فلا تستعجلوه)
210 (ارنى انظر اليك)
197 (اصلها ثابت وفرعها في السماء)
20 (افترى على الله ام به جنه)
145 (ان الابرار انى نعيم وان الفجار انى جحيم)
26 (انا اليكم حر ساون)
148 (ان القوم استضعفوني وكادوا يقتلونى فلا تشمت بي الاعداء ولا تجعاني مع الظالمين)
200 - 154 (انا لله وانا اليه راجعون)
211 (انه كان صادق الوعد)
86 (اتى ارانى اعصر حرا)
93 (اوائك الذين اشتروا الضلالة بالهدى بما ربحت تجارتهم)
169 (او من كان ميتا فاحييناه)
89 (اهدنا الصراط المستقيم)
216 ارم ذات العماد

ت

- 28 (تبت يدا ابي لهب)

ذ

- 78 (ذلك بانهم قالوا انما اليسع من الربوا)

ر

- 21 (رب انى وضعتها انى)
22 (رب انى وهن العظيم منى)
142 (ربك فكبر)
27 (ربنا يعلم انا اليكم لرساون)

س

- 152 (ساوى الى جبل يعصمى من الملك)

ش

- 153 (شاهت الوجوه)

ص

44 (صم بكم عبي)

ف

128 (فاذا فرغت فانصب والى ربك فارغب)

144 (فاما السائل فلا تنهر)

189 (فاما البنيم فلا تقهر واما السائل فلا تنهر)

152 (فارالتور)

173 (فاستقم كما امرت)

31 (فسيحنا)

148 (فلما بينهم مجزود لا قبل لهم بها وانخرجنهم منها اذلة وهم صاغرون)

153 (فلم يك الاكلمح البصر او هو اقرب حتى انشدد واعرب)

86 فليدع نادية

197 (فمسيونا آية الابل وجعلنا آية النهار مبصرة)

142 (فنادى فى الظلمات ان لا اله الا انت سبحانك انى كنت من الظالمين)

24 (فهو فى عبثه راضية واخرجت الارض انقالها)

126 (فى سرر مرفوعة واكواب موضوعة)

23 (فبئزغ عنهما لباسهما)

ق

151 « قات يا اهل الكتاب اسم على شىء قالوا ان هذا الشىء عجب ما سمعنا بهذا فى آياتنا الاولين فاتنا

بما تمدنا ان كنت من الصادقين فاريناهم من آياتنا الكبرى فظلت اعناقهم لها خاضعين»

154 (قل للذين كفروا ان ينتهوا يغفر لهم ما قد سلف)

153 (قلنا شاهدت الوجوه وفتحنا الكع ومن رجوه)

130 (توارى برا قواريرا)

ك

142 (ككل فى فلاك)

ل

131 (لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت)

م

- 27 (ما أتتكم إلا بشر ما نزل الرحمن من شيء إن أنتم إلا تكذبون)
126 (ما لكم لا ترجون لله وقارا وقد خلقكم أطوارا)
129 (ما ردك ربك وما قلى)

و

- 190 (واتخذوا من دون الله آلهة ليكونوا لهم عزا كلا سيكفرون بعبادتهم ويكونون عليهم ضدا)
86 (وآتوا الباقى أموالهم)
128,189 (وآتينا هما الكتاب المسنين وهديناهما الصراط المستقيم)
87 (واجعلك لسان صدق فى الآخرين)
25 (وانزلنا نزلنا عليهم آياته زدناهم إيماننا)
138 (واسلمت مع سليمان لله رب العالمين)
129 (والضحى وانابىل اذا سجدى)
189 (والعماديات ضججا فالورىيات قدما والمعبرات صبججا فان به نفعما فوسطن به جمعما)
189 (والنجم اذا هوى ما ضل صاحبكم وما غوى)
86 (واما الذين ابضت وجوههم فى رحمة الله فى الجنة التى تمحل فى الرحمة)
131 (وتحتسبهم ايقاننا وهم رقود)
144 (وجئتك من سبباء بنباء يقين)
155 (وجعلنا الابل لباسا)
141 (ولقد استهزى برسل من قبلك فحق بالذين سخروا منهم ما كانوا يستهزؤن)
139 (وجنى الجنة)
28 (وليكنم فى القصاص حياة يا اولوا الالباب)
131 (واكن الناس لا يعلمون ظاهرا من الحياة الدنيا)
131 (ومن رحمة جهل لكم الابل وانهار انفسك وافية واتبتتوا من فضله)
170 (ولا تؤتوا السفهاء اموالكم)
138,18 (وهم يحسبون انهم يحسنون صنعا)
131 (ولا تخشوا الناس واخشون)
- ه
- 60 (هن لباس لكم وانتم لباس لهن)
152 (هيهات هيهات لما توعدون)

لا

152 (لا عاصم اليوم من امر الله)

ى

28 (يا ارض ابعي ماءك وباسماء اقبلي وغبض الماء وقضى الامر واستوت على الجودي)

138 (يا سقا على يوسف)

24 (يا هامان ابن لصرح)

128 (يا ايها المذرم فانذر وربك فكبر وثيابك فطهر)

85 (يجعلون اصابعهم في آذانهم من الصواعق حذر الموت)

131 يحيى ويميت

23 (يذبح ايناهم)

199 (يوم تبدل الارض غير الارض)

E. HADIS İKTİBASLARI

- 209 (افضل الاعمال ان تدخل على قلب اخيك سرورا وتتضى حاجته)
- 137 (الخليل ممتود بنواصيها الخير)
- 7 . (الله مخبوت تحت السماء)
- 103, 170 (المسلم من سلم المسلمون من يده وسانه)
- 139 (الظالم ظلمات يوم القيمة)
- 144 (المؤمنون هينون ايون)
- 143 (اللهم استر عوارتنا وامن روعاتنا)
- 126 « اللهم اعط كل منفق خلفا ممسك تلفنا »
- 145 (اللهم تقبل توبتي وامح حوبتي)
- 135 (اللهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي)
- 169 (املوا كن يدا امره كن لحوفا بي)
- 172 (اوتيت جبرامع النكاح)
- 153, 173 (حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالفموات)
- 173 (شيبيني سورة هود)
- 138 (عليك بالياس من الناس)
- 136 (من طلب وجد وجد)
- 60 « مثل اهل بيتي مثل سفينة نوح من تمسك بها نجا ومن تخلف عنها غرق »
- 163 (من طلب وجد وجد)
- 163 (من عرف نفسه فقد عرف ربه)
- 141 (من عرف نفسه اعرف الله من سمته)

V. KAYNAKLAR

- AHMED CEVDET PAŞA , Belâgat-ı Osmaniye . Mimar Sinan Üniversitesi Yay., İstanbul 1987
- AKALIN, L. Sami. Edebiyat Terimleri Sözlüğü. Varlık Yayınevi, İstanbul 1980
- BİLGEGİL, M. Kaya. Edebiyat Bilgi ve Teorileri. Enderun Kitabevi , İstanbul 1989
- DİLÇİN , Cem . Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. TDK.Yay., Ankara 1992
- İSMAİL-İ ANKARAVİ . Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha . İstanbul 1284
- PEKOLCAY , Necla ; ERAYDIN , Selçuk (vd) . İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş . Kitabevi Yayınları , İstanbul 1996
- TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ, Edebiyat Lügatı . Enderun Kitabevi . İstanbul 1973
- YETİK , Erhan . İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri. İşaret Yayınları , İstanbul 1992
- AKDEMİR, Hikmet . Belâgat Terimleri Ansiklopedisi . Nil Yayınları , İzmir 1999
- ŞANGA, Mahmud . Kur'an Kelimelerinin Anahtarı . Timaş Yayınları, İstanbul 1986
- YILMAZ, Mehmet . Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler . Enderun Kitabevi, İstanbul 1992
- İslam Ansiklopedisi
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
- Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

VI. ESKİ HARFLİ METİN

چلی بسم الله لهما العلم الادبي وقتها که صنعت شعر
 ومعرفت انشای طالب و علم بلاغت و فن فصاحت
 راغب اولوب بوقفر مولوی اعنی شیخ اسمعیل
 انقرویدن خطیب دمشق آغس مصنفاتندن
 اولان متن تطبیقی تعلم شروع ایوب حالوکه آنلرک
 اول فنده یلری قصب اولد یقندن اول کلب بلاغت
 نصابه مشدرج بولتان معانی دقشفنک فهمی
 ذهلتیینه صیر کلبکی جهته علم مذکوره اشتغالدن
 سیر و مولو اولشیرایدی بوقفر کثیر التصبرک دروندم
 شفقت فطریه و مرحمت جبله جوشه کلوب آنلره
 و آنلردن غیری طالب بلاغت و فصاحت اولانلره
 تسهیل ایکن ایچون اول کلب بدیع الاساسک بدیع
 ویانته متعلق اولان و فنلردن طلابه اهم و لازم اولان
 ایات و کلمات تجمیس و اقتباس قیلوب زکی عبارات
 اوزره ترجمه و تفسیر اولدی و بلغا و شعرلرک محله
 مناسب اولان ایات بلغمسی و فارسی و عربی ایله
 جایجا تزین و تحلله اولنوب اقسام شعری بیلک و فنون
 انشایه واقف و عارف اولدی ایچون مقدمه قیلدی
 و وجهه درت بلب و هر باب ایچنده برنجیه فصل اوزره

Ankara T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
 Ankara Atatürk Kültür Merkezi
 Milli Eğitim Müdürlüğü
 Milli Eğitim Bakanlığı
 Ankara Atatürk Kültür Merkezi
 Milli Eğitim Müdürlüğü
 Milli Eğitim Bakanlığı

و صباح الفصاحه
 معراج البلاغه

یامن جعل قلوب العالمه غزنا لجواهر العلوم والمرفان
 و یامن زین لسان الفصحاء بزواهر البلاغه والیان
 فحمدک جهد العارفين الفارقيين في بحار الشهود والعبان
 ونشكرک علی نعمائک بشکر الفانين في وجودک
 خباء الاصبان واستلک ان تصلي علی نبیک
 محمد البعوت بجوامع الکلم تتجم مکارم اخلاق
 الانسان و علی آله واصحابه الذين نالوا ببرکة
 محنته الشريفة مقام الرضوان و تبايعته اللطيفة
 العلی درجات الجنان ، اما بعد حمد الله العلی الولی
 والصلوة والسلام علی حضرة النبويه وروضه
 المصطفوية ازيد اولاد معزونی و زمرة اخفادک
 اصليی و اهل طایب لایه بی درویش عامل و محمد صادق
 (چلی)

شك هم لطيف وعاقل اولی لازم کاور پس
 بوعلم هر کیم حضرت قرآن عظیمک واحادیث
 رسول کریمک الفاظ شریفه مستده موضوعه
 اولان رموز و اشاراتی و تشبیحات و استعاراتی
 بیان بیه اشتغال قلبه اول کیمه مجرد قبل و قاله
 مشغول اولانتر قیلندن اولوب آن سدی ضلال
 و کوششی وبال اولز اما اول کیمه که بویتندن قطع
 نظر مجرد اظهار فضیلت قلبن و بین الناس بلاغت
 و فاضاخه شهرت و بساहत بولدن و مشار الیه
 بالنان اولدن اونوری مشغول و مشغول اولسه اول کیمه
 کند و سنده افضل و اول اولانی قویوب اخبر و ادنی
 شبه طالب اولوب سعی و کوششی اوزره اول نامسک
 قوری تحسین و آفریندن غیر برنسنه بولز و لهذا
 جان مجتهدن حظ آلائی اصحاب احوال و ارباب کمال
 الفاظ و اقواله متعلق اولان بحث و جداله چوققی
 التفات و اشتغال قلوبکیر که قرآن عظیمک واحادیث
 رسول کریمک من باسنه و اصل اولدن و باخود
 برضیف الذهن طلبه و امامه قلدن اونوری

مستفی اولوب دورلدی و بوکا (مفتاح البلاغه
 و مصباح الفصاحه) دیمکله نام ویرلدی امدیر که
 بوجوهر شب تاب و تحفه کباب مفتاحه مفتاح و قون
 بلاغته متعلق اولان کیمه نسبتله مصباح اوله نعم
 اگر چه صورتنا قبل الحمد لکن منیده کواکب
 معانی ایه مزین اولش برفلک برنجمدیر نیجه اولزم
 و قواعدی حاوی اولش و جوق منافع و فوائدی جمع
 قلمشور جمله فوائدین بری صنایع شریفک بیلنسنه
 و سببه و بدایع انشایه کیم فهم و ادعان فخرسنه و خوش
 ذریعه در باخصوص کتب مشویک و جوه معانیسندن
 رافع نقاب اولانی و در خساره نکات و مخاویسنندن
 دفع حجاب قلبی بوعلمی بیلکه که مرهون و منوط
 بلکه احادیث نبویه کیمه بلیغ اولدیننی بیک و کلام
 الهینک نه مرتبه معجز اولدینسنه عالم اولوق و نظم
 شریفک الفاظ بلسنه سنده موضوعه اولان
 امیرارک و جوه سنندن کشف استار قلبی بوقسنده
 ماهر اولغه موقوف و مر بوطندر چونکه برعک
 معلومی شریف اوله اول علم دخی شریف آولور
 و برفنک که موضوعی الطیف و عاقلقدر اولسه اول
 (بیشک)؛

(مثنوی)

بخت افطاست این آزان شد مفر

تا بهستی ره برد اهل نظر

بخت افظی کرد و مر جان بود

آن دگر باشد که بخت جان بود

بخت جان اندر مقام دیگر است

باده جاز قوام دیگر است

بخت لفظ و حسن آردان یاسب

بخت جانی با عجب یا با العجب

ضروجهان آمدند ای مستغنی

لازم و سائزوم و نانی مقضی

اما جاه ضیا کلد کن و روح سفا و جلا بولد کن

صکره سوبان سوز مجرد لفظی و صوری دکل بلکه

مثنوی و حقیقید زیرا کلام فصیح و نطق

ملح بحر جاک موی و کوهز عقل و عرفانک

در جسد رنده که حضرت مولانا و من کل الوجود

اولانا قدسنا الله بسرا ره الاعلی بیورور

(مثنوی)

این سخن و آواز از اندیشه خاست

(نو)

توندانی بحر اندیشه چنانست

لبک چون موج سخن دیدی لطیف

بحران دانی که باشد هم شریف

چنان بر کیمه ک شراب لفظشده حلاوت و مایه

نطقشده عذوبت و لطافت کوروشن بلکه اول

کیمه ک بحر جانده هم لطافت و حلاوت چوقدر

و بر کیمه ک که چشمه دهانندن جاری اولان آب

کلامی حلاوت و لغاتندن خال و عاری مشاهده

قیه سن بلکه آک شهر رواننده حلاوت و لطافت

بوقدر (الرہ مخبوت تحت اسانه) حدیث شریف

بومعنا بی مؤید او اور که انسان ترجمان چناندر

و کلامندن اولور معلوم کیمه ک کندی مقداری

مصربی بوضوای تصدیق قبولور زیرا کلام

معرف مقادیر انساندر بلکه که سخنوران

و نظم آوزان بالاتر از درت قسمه منقولدر

(قسم اول) اولدر که علم صورت و معنایی جمع

فانش و آک کلامی ذی روح اولش و روح افزای

و حیات بخش اواق مرتبه سستی هم بولشدر

(قسم ثانی) اولدر که آک کلامی ظاهر ازب

وزبوراه طولش والقاظ وعبارات وخبیسات
 وضمیماته مزین وجملی اولش لکن قالب بی جان
 وصورتی بی آن کبی شکلا خوب و معنای روح
 و بی مینا فالش اوله بوقسمه اولیا و عرفانک
 ذی روح و حیات بخش اولان کلمات طیلرینی تبع
 ایانک لازم اولورکه تا کلامند آنک روح حاصل اوله
 واول واسطه ایله ذوق و معنایه وصول بوله
 و (قسم ثالث) اولورکه کلامی خیلی روح افزا
 و معنیدار اوله لکن صور اغظیبسی زیت ادیباند
 عاری و زینب و زبوراه صناعات شریعه دن خالی و بی
 اولغله ادبیاته عالم اولان مخداتر و نکتیه خوانلر
 قشلمزده بی رغبت اولش و بی اعتبار فالش اوله
 و (قسم رابع) اولورکه آنلرک کلامی صورت
 و معنای خالی اولغله اصوات حیواناته لاحق اوله
 و آنلر حقتد باده کوی و هرزه حوی دینگ مساق کلد
 پس شویایکی قسمدن اولان سخن پرداز و نظم
 سازاره بوعلمه شروع فانی و بوفنده طالب و راغب
 اولوق لازم و واجب او اور تابلاغت و فصاحت
 مالک اولدر و صورت و معنای سار عرفا و بلغایکی
 (جمع)

جمع قهله و سوزلنده سوز و نظلمزده روح دل
 افزوز بوله و نظم و نثرک معایب و محاسنه هم واقف
 و عارف اولدر چون بو فنی بلك كله و کلانک بلغمند
 موقوف اولدیسه اولانکه و کلامک تعریف و تفسیریه
 شروع اولندی بعده بدیع و بیانه متعلق اولان
 کلامک شرح و تفریریه بعون الله و توفیقه ابتدا
 قلدی امیددرکه اتمام و اختتامی مبر اوله والسلام
 (الباب الاول فی بیان الکلمه و الکلام)
 * الکلمه لفظ وضع لکن مفرد * کله لکنده برسوزده
 درلر و اصله طلا حده برلفظ درلر که معنای مفرد
 ایچون وضع اولمشدر لفظ لغتده آتمه و رمی
 ایتمکه درلر و اصطلا حده * ما یخلف به الانسان
 اونی حکمه مهلا کان او مشهلا * و بکله تعریف
 ایدرلر یعنی لفظ شول برشیدر که انسان آتی تلفظ
 ایلر یا خود انسانک تلفظ ایلدیکی شی حکمده اولور
 ما یخلف به الانسان اعدر مهمل اولون و یا مشهمل
 اولسون فی حکمه قیدیشک فایده سی اولدر که مختار
 مستتریه دخی شامل اولوردر برا صفا و مستتره
 ملفوظ حکمده در نته که آنر معنی سار ملفوظات

واضع لغات جناب حنك الهامى واسطه سبله
انسائدر كا، او اور كه وضع خاص و موضوع له
دخى خاص او اور، بلا واضع بر شخص، معنى نهل
ايوب آنكه چون خاصه بر لفظ وضع ايبر يدوعرو
كې جمله اعلام بوقيلدندرو كا، او اور كه وضع
و موضوع له هر يكې عام او اور نده كه واضع نهل.
معناى عام ابوب آنك اناستند، و لفظى وضع
ابلسدر رجل و ضرب كې وكاه اولور كه وضع عام
اولوب، موضوع له خاص اولور مضمرات و آنك
اخواتى كې اما وضع خاص اولوب موضوع له عام
اولوق واقع اولابلسدر، و نيزى الفرد بلايدل.
جزوه على جز، معناه اديعكله نمرضا ابلسدر معنى
مفرد بر لفظ سدرد كه اول تفليك جزئى، معنابريك
جزئى اوزره، دلات البر بوعسريف اقسام
الفاظين درت قسم اوزره، صادق اولور اولور.
ياول كه اصلا جزوطونيز و معنابيه دلات ايدر
النبا ايتهام كې كه جزوى بوقدر اما معنابيه
دلات ايدر و ايكنجنى جزوطونار اما آنك جزوى
لفظى جزو معنابيه، دلات ايزر ملا زيدي كې كه

كې محكوم عليه و وكده و مطوف عليها اولور
وضع لغته، قومه ديرر واسطلاحده، الوضع
تخصيص شى بحسب معنى اطلاق واحس الشى
الاول فهم منه الشى الثانى « يعنى وضع رشى رشيد
تخصيص ايتكدر هر نه زمانده، شى اول اطلاق
اولنه باخود احساس اولنه آندن شى ثانى فهم
قيلد مثلا لفظ ضرب كه اطلاق اولندقه آندن
لامعناى ضرب و بافعال مخصوص منهم اولور
و كذاك ايده نار احساس اولنسه آندن دنان
و نمارده دنان احساس قيلنسه آندن نار معلوم
اولور و بر كيمه ك لب كزیده، فلسطين معنای
اسكان فهمه كلور و بهضبار وضعى بويله تعريف
قباور، الوضع تعيين الشى اللدلاله بنقده على
شى، بوعريف اولكى نمرغدن اخصر و بهتر
واضع لغات كيم ايدوى تخصصونه، اختلاف
وارد ابولطسن الاشهرى و من تابعه واضع
لغات فى الحقيقه الله البدر ديبتر و ابوهاشم جبانى
معترى و آنك نوابغى اولان اهل اعزاز واضع لغات
انسائدر ديرو حقيقى ابلسدر و حقيقت اولدر كه
(واضع)

غیری برآخرمعنایه اجزادلات ایتر «ومن کان له طبع
 سدید . اذالقی الید هذا فهو شهید » پس بومی دخی
 بلکه اگر برکله مظهر اولوب برشته دلالت قیابوسه
 ووضوح خاص ووضوح له دخی خاص اولوسه
 اول کله به علم بر واکر وضع عام ووضوح له خاص
 اولوسه اکاسم موصول ولسم اشارت تعبیرایدزل
 واکر مظهر اولوسه اکاضمیر دیرر هووانت کی واکر
 معنای کله واحد بالتحخیص اولیوسب اول معنایک
 حصول بر نوعک افرادنه علی السویه اولوسه
 اکاتواطی دیرر اول معناده افرادک توافق اولدینی
 ملا بسبه ایله مثلا انسان کی که آنک مفهومی جمیع
 افراد اولوسه علی السویه شاملدر واکر علی السویه
 اولوسه اول کله به مشکک دیرر افرادک آنده
 تفاوتی وشارکی اولدینی جهتن بویکله مشترکیدر
 ویاخود متواطی قیلند نمیدر دیوناظر اولان کیسه لری
 مشک وشبهه به القابالدینی واسطه ایله مثلا لفظ
 وجود کی که واجبه وکنسه شامل اولور لکن
 مکندن واجبه دیرانی اقوادر واکر ایکی کله ویاخود
 دخیزاده بر معنی اجزوموضوع اولسه اول ایکی کله به

آنک حروفرا آنک جزومعینه دلالت فلز واولدینی
 اولدیر که جزو طووز وایکی جزو دن هسربوسی
 بر معنایه دلالت ایدر مثلا عبدالله کی اما علیت
 حالده اول مقصود دکلدیر بلکه مقصود اول شخص
 معیندر ودر دنجی قسمی اولدیر که ایکی جزو طووز
 ویر کیسه به علم اولدیده هم جزو لفظی جزو
 معنایه دلالت ایدر مثلا حیوان ناطق کی که بخان
 بر شخص معینه علم قیاسه آنک جزو لفظی که حیوان
 وناطقدر جزو معنای مقصوده دلالت ایدر ویا
 اول شخص که حیوان ناطق آنک علی اوله
 مع الشخص حیوان ناطقدر پس لفظ حیوان
 ولفظ ناطق هر ایکسی ایکی معنی اوزره دلالت
 ایلش اولور ل که آنک هر بوسی اول شخص
 معنیک جزو معناسبیر . اما بیدلالت علیت حالده
 مراد اولر بونقریر اولسان اقوال متقد مینک
 تعبیریدر احق اولان تعبیر اولدیر که معنای حیوان
 و معنای ناطق علیت حالده مطلقا ملحوظ دکلدیر
 و مقصود ملحوظ اول شخص معیندر مثلا بر کیسه به
 اجز نام اولسه علیت حالده اول ذات مشخصدن
 (غیری)

و حرف معینیه وضع اولشدر و یاخورد دخی زیاده
 ایچون وضع اولتوب معانی کثیریه دلالت قیابوسه
 مثلا عین مهمله کی که معانی کثیریه به وضع
 اولشدر مثلا چشمه و چشمه و جاسوسه و دیز
 کوزینه و شمشه و دیاره و برشیک ذاته و مال نقده
 لومال کریشه و رازو کوزینه و حرف مخصوصه
 همین دیر لفظ عین وجهه به بالوضع دلالت قیابوسه
 و اگر بلفظ وضع اولدن مهمور اولوب آخر معنیه
 نقل اولسه اگاشقول دیزور مثلا لفظ صلوة کی که
 بحسب الله دعایایچون موضوعدر و شارح
 حضرت لیری آتی بومندان ارکان مخصوصه ایچون
 نقل ایشاردر بین المنین مناسبت بودر که
 معنی ثانی دخی دعای شفقدر پس آتی بعض
 اجرامیه تسمیه قیاس اولور و لفظ صلوة
 معنای اولده حقیقت لغویه و معنای ثانیه حقیقت
 شرعیده زرا تاقل شاعرعبر و اگر تاقل عرف
 خاص اولورسه و بر تاملی وضع اولندن کنده برك
 اصطلا حقه نقل قیابوسه اگا حقیقت عرفیه
 خاصه دیزور مثلا لفظ علم کی که ائتمه چرخه دیرل

مترادفان دیرل و اگر دخی زیاده اولورسه الفاظ
 مترادفه تعیر ایدرل مثلا قنود و جلوس کی شول
 کیسه تک منهنده که هر یکسنی بر معنیه طور و چشم
 و دیده کی که هر یکسی بر معنیه دلالت ایدر و قلع وقع
 و نوع کی که هر اوجی قویارق معالینه استعمال
 اولور اگر چه زادف صفات الفاظ مفرده در لکن
 بهضایر مرکب دخی اولور ایسه دیوب الانسانی
 قاعد والبشر جالین دخی الفاظ مترادفه در عد
 ایشاردر اگر لفظ واحد ایکی و یا وج و یا خود زیاده
 معانی ایچون موضوع اولورسه و اول معایندن
 هر ریشه وضع اولن اوزره علی السویه دلالات
 قیابوسه اول لفظه معایندن هر ریشه نسبتله بجز
 دیرل و بیج معنیه نسبتله مشرک تعیر ایدرل ایچون
 هر ائکی معنی بری برینه تضاد اولسون و یا اولسون
 ضد اولد بقیته مثال لفظ قوی کی که جنس ایله ظهوردن
 اوزنی وضع اولشدر و هر ا یکسنه علی السویه
 دلالت قیابوسه اما معناده بری برینه تضادان
 اولوب یا ایکی و یا وج معنی ایچون موضوع اولورسه
 مثلا عین معجمه کی که تسمیه لکن و صحاب رفقه
 (و حرف)

کلام که مخاطبه صحیح سکوت افاده ایله واسناد احد جزئی آخر نسبت ایلمکدر شوحجیندن که مخاطبه فائده ناه حاصل اولوب آخره منکر اولوب مظهر ومضمره و خبره وانشایه شامل اولور مثلا زید فام دیمک ومخاطبه اکر دیو امر ایلمک کی بس کلام دخی ایکی قسمدر یاخیردر ویا انشادر اکر اول کلامک ازمنه ثلاثه دن برده بانسبت بویه ویا نسبت سلبیه الیه خارجه نسبتی اولوب - و- وذلک النسبک ذلک الخارجه مطابقی اولور ویا مطابق اولرسه اکا خیردیرر والا اکا انشایه ایدرر وکلام انشایک صدق وکذبه احتمال اولر زیرا انشایه نفس کلامه اطلاق اولور که آک خارجه نسبتی اولوبه کرکه اول نسبتک مطابقی اولسون وکرکه اولسون بس کلام انشایک خارجه نسبتی اولیجه صدق وکذبه دخی احتمال اولر واهنا منطبق انشای اولان کلامه قضیه دیمر که قضیه آتله فتنه صدق وکذبه احتمال اولان کلامدر بنا علی هذا انشایاتی آتله تصور اتدن عد ایدرر بس کلام انشای دخی بارشینی طلب ایلمک

کمال قال الشاعر * جراحات السنان لها النيام
ولاینام ما جرح اللسان * لکن جماعت محویین
آئی معنای لهوین اصطلاحه نقل ایلمکدر
واکر نقل برجماعته مخصوص اولوب عامه
منسوب اولورسه اکا حقیقت عرفیه عامه تعبیر
قیدور مثلا لفظ دایه کی که اصلنده کل مایب
علی الارض وضع اولمشدر لکن عامه ناس بومعادن
آئی قوام اربع صاحبزای اولان بهایم ایچون نقل
قیلمشدر بونک ناقل معین اولدی بی ایچون بوکا
حقیقت عرفیه عامه دیشدر واکر نقل علاقه
ومناسبت اوزره مینی اولرسه اکا مر تجل دیرر
جهنم کی که لغتده نهر صفیره دیرر صکره بر شخصه
اسم ایلمدیبر وحقیقت وخیاز وتشبیه واستعاره تک
آمر بغیری عن قریب ذکر اولور ان شاء الله تعالی
* الکلام مانعین کلین بالاسناد * یعنی کلام
براهنشدر که ایکی طلبی اسنادله مشغول اوله
اهضبلر * الکلام کلیمان مع الاسناد * دیمکله
تعریف ایلمدیبر بو اولر کی تعریفدن اخصر در
یعنی کلام اسنادله متصف اولان شمول ایکی
(کلامدر که)

اول شول نسبت کلامه در که مستند الیه مستند الیه
 میند و واقع اولاند و اینکجه شول نسبت خارجه در که
 نسبت کلامه در قطع نظر خارجه مستند الیه
 ذاتی و مستندک معهودی واقع اولقدر اگر نسبت
 کلامه مطابق نسبت خارجه اولورسه اول کلامه
 صادق دینور و اگر خارجه مطابق اولورسه اول کلامه
 کذب نسیمه اولنور مثلا زید قائم بی که متکلم کلامه
 و قبی زید نسبت ایشدر اگر بونسبت کلامه
 مطابق نسبت خارجه اولورسه بولکلام صادق
 اولور و اگر خارجه مطابق کلامه اول کذب دینور
 (قال النظام ومن ثابه صدق الخبر مطابقه لاعتقاد
 الخبر و او خطاه و کذب عدمها) یعنی نظام خبرک
 صدق خبرک اعتقادیه مطابق اولقدر اگر اول
 اعتقاد خطاه اولدی ایهده و خبرک کذبی مخبرک
 اعتقادیه مطابق اولقدر اگر اول خبر فی الواقع
 صدق ایهده بدلیل قوله تعالی (ان المساقین
 لکانون) زید الله تعالی حضرت نوری منافقونک (نشهد
 انک رسول الله) دیدل بی تکذیب اولدی بوقولک
 بونزک اعتقادیه عدم مطابق اولدی بوجیه

اولورسه دلالت ایلورسه ایلکین خالی دیکدر که مقصود اولاند
 یا بر شیک ذنده حاصل اولمسیلر لایمن عیث هو
 حصول شی فی الذهن یا خود دکلدر بر شیک
 ذنده حصول مطاوب اولورسه اکا استنهام
 دینور و اگر اولورسه یا مقصود اولاند بر شیک خارجه در
 حصول و یا خود عدم حصولدر اولدی قسم اگر
 استعلا ایه اولورسه اکا امر دینور و اگر تساوی
 ایه اولورسه اتناس تعبیر اولور و اگر خضوع و عجز
 نیازله اولورسه اکا دعا نسیمه اولنور اینکجه قسم که
 مقصود اولاند بر شیک خارجه عدم حصولدر
 اولدی اگر استعلا ایه اولورسه اکا نهمی دینور
 و اگر تساوی ایه اولورسه اتناس و اگر عجز و خضوع
 ایه اولورسه دعا تعبیر اولنور وجه تانی کلام انشائی
 اگر بر شیک طلبی اولورسه دلالت و ضمیمه ایه دلالت
 ایلورسه اکا تنبیه نسیمه قبلور بوقسمده نمنی و زیدی
 و قسم و ندا و افعال مقاربه و افعال مدح و افعال ذم
 داخل اولور که متکلم و اقسامک هر برله مخاطبی کندی
 ملای الضمیردن آگاه فیاور اما کلام خبریک صدق
 و کذب احتمال و اولدر زبر اگر کم خبریک ابکی نسیمی وارد
 (اول)

ایچون افترا اولور بس تانی کندی قسیم کلر بونی دخی
 بیان کندی که لاشک صدق اخبار واعلامده اولان
 خبرک کلام خبریدن مفصودی یا بر حکمی مخاطبه
 افاده واعلام ایلمکدر مثللا زید قائمدر دیمک کی
 ویاخود کندونک اول حکمه عالم اولسنی مخاطبه
 اعلام وافاده ایلمکدر قرآنی حافظ اولان کیسه به
 (حفظت القرآن) دیمک کی اوله فائده خبردیرلر
 وایکنجی به لازم فائده خبر تمبیر ایدرلر محاورات
 ومحاضراتده بوقسم چوقی استعمال اولدور زورا
 مفصود متکلم محاوراتده غالب اولدور که مخاطبیک
 دانسه اولدن صفات چله به کنهونک شهه ووقی
 اعلامدر ولا مخاطبیک کندو صفاتنه آندن اعلامدر
 اگر چه صدق اخبارده اولان متکلمک اخباردر
 مفصودی فائتین مذکورینده منحصردر لکن کاه
 اولور که القای کلام خبریدن آنک آخر مفصودی
 اولور مثلا تحسیر و تحزین کیی نه کیم الله جبارک و ذمال
 کلام مجیدنه زین عمر آندن حکایت ایوب (رب انی
 وضعتها انی) بیورد و صفته ان سراد خیر دکلدر
 بلکه اول خاویک کندونک خلاف مابول اولان

واقعه مطابق ایدسه دیر لکن بواسطه تلال مر دود
 ویاطلدر زورا معنی بونلرک شهادتیرنه ویاخود
 لسانلر نیک ذلیرنه موافقت ادعا ایلمزنده کاذبدر
 دیمک اولور بس تکذیب بونلرک شهادتته ویاخود
 اول اعتقادلرینه مطابق اولبان اخباره شهادت
 نسبه ایلمزینه رجوع قیور که شهادتته لسانک
 قلبه مخاطبتی شرط اولدور ویاخود خبریک صدقه
 وکنده منحصر اولسنه انکار قیلدور و خیریک
 صدقی مع الاعتقاد واقعه مطابق اولدور دیزین
 وکنیق هم مع الاعتقاد واقعه مطابق اولدور
 دیو زعم ایلیش وویایکی قسمیدن غیر بر خیر دخی
 واردیر که اول صدق وکنب دکلدر دیو سولشدور
 وویو که (افتری علی الله ام به جنته) آینی دلیل براد
 ایتمیش وچنون حالنده اولان اخبار کذیک غیر
 وصدقک دخی غیردیو زورا کفار اول خیریک
 صدقه اعتقاد ایلمیلر دیو بیان ایتمشدور کا ذکر
 قوله فی التخیص والطول وآنک بواسطه تلالی رد
 قانندی زورا معنی (افتری علی الله ام غیر) تدبیرنده
 اولورده عدم افزادن جنتله تدبیر اولدور که غیر
 (ایچون)

آنکچون بناوانمیش و آدن وجوده کلامشدر مثلاً
 هونبارک (انت الريح البقل) دیکلری کی ودخی
 نامک (جری الثمر و نئی الامیر الدینیه و عله صائم)
 دیکلری کی مجاز عقلیک اقسامی طرفیک حقیقت
 و مجاز اولسی اعتبارله درت اوورز بر ایکی طرفی که
 مسند و مسند الیهدر یا حقیقتلن لغویناندر
 (انت الريح البقل) کی ویاخود ایکیسی بیله مجاز
 لغویدر (احیی الارض سناب الزمان) کی الخبائ
 ارضدن مراد تهییج قوای نامیه قانی وادن انواع
 نباتان الیه محدث نصارت اولمقدر و کتکک شنبلیله
 زماندن مراد زمانک اعتقالی و نازه لکبدر و یاخود
 ایکی طرفی مختلف اولوبیری حقیقت وبری مجاز
 اوله (انت البقل شنبال الزمان و اجبی الارض
 الريح) دیکلری کی و حضرت قرآندیهو مجاز عقلی
 قتی جوق واقع اولمقدر جمله دن (و انزلت علیهم
 آتاه زدتم ایمانا) آیت کریمه سیدر که ایمانی
 زنده الیک اللهم فعلی ایکن آتاه اسناد مجازیدر
 سبیه اسناد قیلنددر (یدیح اینهام) ودخی
 (فیزع عنهما لیسهما) آیلری هم سبیه اسناد

انتی فی وضع ایلدوی اوزره تجسر و تحیرن اظهار
 الیکدر نده کییم حتی آمال حضرت نبری ذکر یا پیغمبردن
 هم یوکا ماند حکایه و وررر که اول حضرت (رب
 انی و هن العظم منی) دیو حضرت حقه مناجات
 ایلدیکه یوس و زدن آک مقصودی اظهار ضمه
 و ضوعدر .
 * الفصل الاول فی بیان انواع الاسناد *
 اسناد دخی مطلقاً اگر انشائی اولسون و اگر اخباری
 اولسون ایکی قسمه مقصددر بر قسمته حقیقت صغایه
 و اسناد حقیقی دخی دیرر که اول فعلی و یاخود
 معنای فعلی کندو فاعله اسناد الیکدر اگر اول
 فعل آدن اختیارله صادر اولسون ضرب کی
 و یاخود آدن اختیارله صادر اولسون مرض
 و یاخود آدن مؤنک (انت الله البقل) دیدوی
 کی و مرض فلان تیسر ایلدوی کی و بر قسمته دخی
 مجاز عقلی و مجاز حکمی و اسناد مجازی دخی تعیر
 ایلدر و اسناد مجازی اولدر که کندو فاعله
 اسناد اولوب یوس بلکه شول ملا یسنه اسناد
 اولمقدر که اول فعلی و یا معنای فعلی فی الحقیقه
 (آنکچون)

كل مقال چنين حالده انصاف سخاوت بلاغت
 لطافت وطراوت بولور و دل سالکان مسالك
 عبادت، اصول، حجم، كنه، فوله، آب، لال، فصاحتدن
 ترواره اوور اسناد مجازيك تعريف و بيانندن
 فراغت اولندي و بلاغت و فصاحتك شرح و بيانده
 شروع قيندي تا و سنان خاطر طلاب شهر
 و انشا و سخاوت غلام توصيف بلاغندن مطري
 و سر شخ اوله و خان خان اصحاب لهجه و ادلك
 باران يابندن بجهت و نصارت بوله

الفصل الساتى في تعريف البلاغه

البلاغه في الكلام مطابقتة لمقتضى المقام مع فصاحته
 يعنى كلامده بلاغت اول كلامك فصاحتيه
 بيه مقتضاي حاله مطابق اولسيدر و حال و مقام
 بر امر در كه متكلم كلامي بوجه مخصوص ايرك
 ابلكه داعي و باعث اوله و معنای مقتضای مقام
 اولدر كه مثلا مخاطب سنك ابلد و لك حكمه متكر
 اوله آلك انكاري قدر كلام دخی مؤكد اولوق لازيدر
 اكر انكاري زياده اولورسه تا كبد دخی زياده اولور
 و اكر آلك انكاري كتر اولورسه تا كبد هم كتر كرك

قيلدندركه تدبير اصل فعل جهش و حوا ايله
 آدمدن نزع اباس حقيقتده فعل التهدير بس تدبير
 فرعونيه و نزع اباسي شيطانه اسناد اسناد مجازيدر
 (فهو في عبثه راضيه واخرجه الارض اقالها)
 آيتاري دخی بوقيلدندركه حد ذاتده راضيه
 انظلك عبثه اسنادي اسناد مجازيدر اكر چه
 راضيه فاعل الجون بنا اولنشدرك لکن مفعوله
 اسناد قلمشدر كه اول عبثه در (عبثه مرضيه)
 تقديرده در و كذاك اخراجك ارضه اسنادي
 اسناد مجازيدر كه بوفعل حقيقتده الله تعالى
 حضرت نبيكدر و بواسناد مجازي همان خبره
 مختص ككدر بلكه انشا ياكه دخی جاري اولور
 (بها مان ابرئ صرحا) كچي زيرا كوشكي تا ابلك
 جمله تك فعليدر و هاما انك تا سسته سبيدر بس
 فرعون امري سبب نايه قيش اولور (اصولك
 تا مرك و بصم نهارك و ليت التجر جار) اقوال هم
 بوقيلدندركه و بواسنادي دخی بجهه آيت كريمه
 واحاديث شريفه و كليات بيله بوسيدندن ظهوره
 ككندر مخافت تطويلدن اولوري ايراد اولندي چونكه
 (كل)

ابلدیر چونکیم کافر آتیره (مانتم اداشر ملسا.
 وما نزل الرحمن من شیء ان ذم الاتکذوبون) دیومره
 ثابته ده انکار لرینی زیاده قیلدیلر انبیا دخی
 عبهم السلام (ربنا علم انکم ارساون) دیومره
 کلاملرینی ان ایله ولایم ایه وجهه اسمیه اله وعلی
 دیرینه تیلیق ایتکله که حکم قسده در تا کید
 ابلوب ایراد ابلدیر چونکه بلاغت مقضای مقامه
 ریات الیهدون عبارت اولدیسه آنکله آتیق کلام
 وبتکلم وصف اولنور مفرد وصف اولنوز براتکله
 بلغه دیتک مسروع اولمشدر اما کلام بلغ وبتکلم
 بلغ دیتک مناسب کانتیز وبتکلمده بلاغت ملکه در که
 متکلم آتکله نایف کلام بلغ ایله فادر اولمشدر
 (قال الخطیب فی متن الخیص ولها طرفان اعلی
 وهو حد الامجاز وما یغرب منه واسفل وهو ما اذا
 اغبر عنه الی مادونه التحق عند النفا باضنوت
 بصوت الحوانات وینهما من اب کثیره) یعنی
 بلاغت کلامک ابی طرف واردر بر طرفی بغایت
 اعلا در که اول حد امجاز در یعنی آنک یعنی ایراد
 ایله که بشرده طاقت یوقتر بلغا بلاغته اول اوچ

بسی مخاطب حکمه متکر اولسی بر حالدر که حکم
 اقتضایدر پس اول تا کید مقضای حال و مقضای
 مقام اولور پس بلغ اولان مقضای مقابله لاید ریایت
 قبول و ترکیبی علی قدر الحاجه ایراد ابر مثلا اگر
 مخاطب بر حکمدن و اول حکمده تردید الیهدون خالی
 الذهن اولورسه مؤکدات حکمدن استخنا اولنور
 یعنی ان ذن ولایم تا کیددن و حرف تنبیه دن فون
 تا کیددن و کلام جه اسمیه اله ایراد اولنمه دن خالی
 قبول و اگر مخاطب بو حکمده متردد اولورسه و آنک
 صحیحی طلب قبولورسه بو مؤکدله اول حکمی تا کید
 و تقویت ایله مستحسن اولور که اول تا کید آنک
 زودنی ازاله ایله مثلا ترددن خالی الذهن اولانه
 زید قائم دیرسن و زیدک قیاسمه متردد اولانه ان زید
 قائم دیرسن و اگر مخاطب حکمه متکر اولورسه
 اول حکمی آنک انکلی قدر تا کید ایله لازم اولور
 شه کیم الله تعالی حضرت نوری رسول عیسا دن حکمه
 یوردر شمول زمانه که آنلری کفار اول مروده
 تکذیب ابلدیلر آنلر کافرله (انالکم حرساون) دیومره
 سو بیلدیلر کلاملرینی انالیه وجهه اسمیه اله ایراد
 (ابلدیلر)

شمرانك كلمات باكثر لاري بلاغتك مرتبه اوسطك
 اعلى مرتبه سینه وصول بولشدر وبلاغتك اسفل
 مرتبه سي اولدر كه اكر كلام اول مرتبه دن مادونه
 تغير ونزول اوانسه عندالبلغا اصوات جواناته اكر
 اعرابي صحیح ايسده ملحق اولور وادي مراد
 البته نطق خارونه غرابه مشابه كلور پس فصاحته
 كلم سيد شريف حضرت زري فصاحتی بوكوه
 تعريف ايوب بيوردر (الفصاحة في اللغة عبارة
 عن الالانة والظهور وهي في الفرد خلوصه من تنافر
 الحروف والغرابية ومخالفة القياس وفي الكلام
 خلوصه عن ضفاف التاليف وتناثر الكلمات
 والتعقيد مع فصاحتها) يعني فصاحت اعتده الالب
 وظهور بدن عبارتي ومفرده اول شردك تنافر
 حروفدن وغرابدن وقياسه مخالفتدن خالص
 اولسبكر وكلامه فصاحت اول كلامك ضفاف
 تاليفدن وتناثر كالتدين وتعقيد لفظي ومعنوي دن
 خالص اوله سيدر آنك فصاحتها بيله چونكه
 بونفر بده تنافر حروف وغرابدن وقياسه مخالفت
 وضفاف تاليف وتعقيد ذكر اوليندي بواوردنده كوردي

مرتبه اثبات البلاشدر اعلى واوسط وادي وبو
 مرتبه ثلاثه دن هر بونك دخی اوچ مرتبه سي وارد
 ديوسو بلاشدر (يارض ابلي ديك وايسه اقبلي
 وغبض الماء وقضي الامر واستنوت على الجودي)
 آيت كرميسي ودخی (ولكن في القصاص حياة
 يا اولوا الالباب) آيت كرميسي بلاغتك اعلا
 مرتبه سنده در سورة (تبت يدا ابي لهب) بلاغتك
 اعلى مرتبه سنيك ادناسنده در ننه كيم استاد قاضي
 وداني سيدشريف جرجاني روح الله روحه ما بيوردر
 در فصاحت در بلاغتك كي بود يكسان سخن
 كچه كو بنده بود چون جاحظ و چون اصهي
 در كلام ايزد بچون كه وحی نيز است
 كي بود تبت يدا ما تبت يار ارض ابلي
 بلاغتك اعلا مرتبه سنيك اوچي بيله حد
 انجمازده دا خلدركه طوق اشردن خار جدر
 واحاديث حضرت نبي و كلمات امير المؤمنين
 حضرت علي و مقالات منظومه بعضي ولي دخی
 بلاغتك اعلى مرتبه سنيك ادني مرتبه سینه
 قريب اولشدر وحد انجازه دخول قلمشدر واكثر
 (شمرانك)

حرب ابن اميدنگ اوزرينه صيحه ابلدى وحرب
 اولدى بس اول جنى بويى اول جينه انشاد ابلدى
 مفساسى. حربك قبرى مكان قفرددر بى اوزدن
 و سونون خالى بزيده در و حربك مقبره سىنگ
 قرينده هيج برقىر يوقدر بويىنگ كلاتدن هر بر كيه
 تركيدين قطع نظرى ش-بهم فصيحدر اما كليات
 مذكوره لك اجتماعدن اسان اوزره برفتت واقع
 اولور كه آدن طباغ مستقيم نغرت قبولور ولساته
 نيل كلن اقوانك برى دى بونامك بويىتىدر كه دير
 كرم موى امدحه امدحه الورى

مى وانا مانده لسه وحدى
 بويىنگ اولكيدين نغلى كتردر بونده اصل منشا نغال
 امدحه لفظنك مكر اولد سيدر بهضيلر امدحه
 لفظنك حاسيله ضمير اولان هانك دى اجتماعى
 موجب نغلددر ديمشلكن مجرد بوايك بسنگ چمى
 محمل فصاحت اولز نغىم حضرت فرأند (فسيحه)
 واقع اولشدر ديوجوايه ويرمشلر در و شعر قلد سنده
 بونك مثالى نور باغى نى شاعر ديمشدر
 تيسارزه گرفت آن ن هم چون سمنش

شرح ويان اينك لازم كلدى تاكه فصاحت معلوم
 اوله (فالفصاحف ان يكون تأليف الكلام على خلاف
 القانون والنحو المشهور بين الجمهور) بى كلامه
 مذهب زالف اولدر كه بين الجمهور مشهور و متعارف
 اولان قواعد نحو بهيك خلا فى اوزره اوله لفظنا
 و معنى اولان اصناف قبل الذكر كچى مثلا ضرب
 غلامه زيدا كه ضمير غلامه زيده راجعدر كه
 مذهب اولدر و محاسب لفظ ترتيب غلامه دن نتا خرددر كه
 اولر فاعلدر لفظا و رتبة مقدمه اواق ايسه آنك شاندىن
 ايدى بس بو مخالف مذهب جمهوردر اما ضرب
 غلامه زيد دينسه جا زدر زيرا اگر چه زيد لفظا
 مؤخردر لكن رتبة مقدمدر بس لفظا و رتبة اصغار
 قبل الذكر اولره و متعارف الكلمات كون الكلمات قبل
 على اسان و متعارف كلمات كلك اسان اوزره نقل
 اولد سيدر نغىم بويىتىده واقع اولشدر

وقهر حرب عسكان قهر
 و بس قهر قهر حرب قهر
 عجايب عجاوفا نده بويه دير كه جنلر طائفه سندن
 بزوغ جز وارددر كه اكاهانف ديرل آلدون ريسى
 (حرب)

تقديم وناخير وياحذف واصنار اولديغى جهنهن
مقصود اولان معنائى فهم صعب و صير اولور
نه كيم فرزدك هشام ابن عبدالملك خالى حقه
ديدوك يت بوقيلدندر .

وما تله في الناس الاملكا

ابو امه حى ابوه يقاربه

الاملك ابوام ذلك الملك ابو ابراهيم المنذوح)
ديمكدر بونده مبتدا اليه خبرك ماينى اجبى كلام
اليه او اول حى افضيدر فصل اولمخددر كا بوامه مبتدا
وابوه آنك خبر در آنذصكره مستثنا كه لفظ ملكادر
مقدم اولمشدر مستثنا منه اوزره كه اول حى در ودخى
صفتله موصوفك ميانى بر لفظ اجبى فصل قشدر
اول حى يقاربه لفظك ميانده اولان ابودر ودخى
بدل اليه مبدل منه ميانده فصل كثير و لقع اولمشدر كه
جل حى ومبدل منه مشله در مثله اسم مافى الناس
آنك خبريدر ومعنائى يت و ادركه ناس كنجره اولمبدوح
اولان ابراهيم مئى برزده كيمسه بوقدر كه فضا تله
اكاشبه اوله الاشون رجل كه اكاملك ومال اعطا

تبخاله كز يد آن لب شكر شك كنش
ميسند خندا ياك ندارد طماقت

پيش تيش تيش تيش تيش
يعنى اول محبوبك تى تيشيك تابشى و حراقى
لو كنده بوندن زاده طماقت طومر ديمك اولور و بوندن
تغلى پيشتر اولان اينلك برى ديمك
ديمشدر .

اي كان كف و جرح چتره سبه
روى نهل سم سمنده ميون تومه

در جرح سخاو جودت اى كان كرم
كه كه شودت كه كه كه كه كه
بمى سنك سخاو جودك در ياسند . اى كان كرم
كاه كاه كه كوه او اور و كاه و كاه كوه او اور ديمكدر
وتستيدايكى قسمدر برى لغضى و برى مشويدر (والله لغضى
كون الكثرم غير ظاهر الدلالة على المني القصور)
يعنى تعقيد لغضى كلامك مقصود اولان معنى اوزره
ظاهر الدلالة اولمامه سبدر و دلائلك عدم نظم دور
سبب تركيب كلامده خيال اولديغى ايجودر معنى
ترتيب الفاظ ترتيب معناه . مطابق اولدوب كلامده
(نغده)

طوردیلر دیمک اولور چونکیم مقصود اولان معنی
 بواوله تقدیم و تأخیر اولدیغی اجلدن بونده تهقیب
 اولور و بونده بآخر وجه دخی تکندر که اول بودر
 بو طرفدن هزار و اول طرفدن دخی هزار کیسه
 چو کی بری برینه طوقند بر طرفیندن صد هزار کیسه
 گشته اولدی بوجه اوزره تقدیم و تأخیر لازم
 کلر و تهقیب دخی اولر تکندر که هزار بو طرفدن
 و هزار بو طرفدن محاربه ایلسه تر و طرفیندن افراد
 کثیره کشته اوله و بو ایکی یک کیسه صد هزار
 کیسه بی مقول قبله (و التهقیب المنوی ان لایکون
 الکلام ظاهر الدلالة علی المراد بخلاف فی الانتساب)
 یعنی تهقیب مضموی اولدر که کلام مقصود اولان
 معنی اوزره ظاهر الدلالة اوله ذهنک اکا انتقاد
 خللی اولدیغیچون و بحسب اللغة مفهوم اولان
 معنای اولدن مقصود اولان معنای ثانیه ذهنک عدم
 انتفائه سبب و سائط کثیره محتاج اولان لوازم
 بعده تک ذکریدر و باخود که معنای مقصود اوزره
 دلالت ایلین قرآن مننی اولمشیدر تکیم حساب
 این احتفک بوقول بوبله معقد واقع اولمشیدر .

اولندی یعنی هشام اول ملک اولان هشامک آهسنگ
 بیایسی محسود اولان ابراهیمک بیلمیدر یعنی اکا
 بر احد مماثل اولر الا آنک همشیره زاده سی که اول
 هشامدر دیمک اولور اگر چه بو بیت قانون نحو اوزره
 جاری اولمشدر لکن امور متعدده تک اجتماعی فهم
 مرادی صعب و صسر قیلشدر و کلام فارسیده
 دخی بو بیت بو که مثال کلشدر

الله الله زکردش ککردون

نالد اعلاست کرس و کردون

بو بیتک تقدیری کرس اعلاست و کردونست
 لکر دمن کردون می ناند دیمکدر (بس افنلسده
 تقدیم و تأخیر اولدیغندن نوجا معقد اولوب آدن فهم
 معنای مقصود صعب اولمشدر و بو بیت معقد
 اولمده اولکبدن دخی زیاده در که شاعر دیر

ازین سو هزار و ازان سو هزار

چو برهم زدند کشته شد صد هزار

بو بیتین مقصود اولان معنی بو جا بدین هزار و اول
 بیایدن هزار کیسه کشته اولدی چو تکیم صد هزار
 عسکر بری برینه اولدیله و مقاله ایوب مقابل
 (طوردیلر)

وهر بديانك برنهاني واردر ديك اولور وشاعرك
بويني دخی تمقده معويدن اولور .

من غمی آیم ازان در کوی تو

تا توانم دید دائم روی تو

شاعر کندوک کوی مجبوره کلینی نئی ایلدی
ویرادی کوی مجبورین دور اولستی و مشارقت
قلینی نئی در زراگان کوی بارده آندن اول اولامنی
مستزمددر و آنده همیشه قرار قیلامنی منتضیر پس
کندوک کوی باره کلینی نئی ایلدیکه ملزومدر
و کندوک آنده اولامنی و آندن مفارقت قیلامنی نئی
ایلك مراد ایلدیکه اول لازمدر اما کندوک آنده
کلینی نئی دن آنده اولامنی نئی ایلدوکنه انتقال
ایلك خیلی بیددر و معنای بیت بن سنک کویکه ای
مجبوب کلک استرنکه کلک کتمدن هسکه اولور بلکه
کویکدن همج کتبوب تادام سنک بوز بی کورمکه
قادرا اولام دیمک اولور چونکیم فصاحت کلام معلوم
اولدی فصاحت کلنیک دخی بیلمنی لازم کلدی
(فافصاحه فی الفرد خلوصه من تناسف الحروف
والترابة و مخالفة القياس) پس بالکیر برکده فصاحت

سأطلب به الدار عنكم لتقربوا
وتسكب عيناى الدموع الجمدا

معنای بیت بن سرزدن خانه مک بید اولستی طلب
ایلم سزه قریب اولدن اوزی و نیم ایچی کوزم
دهوعی صب ایلوجامد و خشک اولدن اوزی یعنی
ککریه ایلم که لازم فراتی و حزندر انجماد عینه
و خشکی چشمه بید اوله که لازم وصال و سروردر
سکب دهوعی حزندن و فراددن ککینات ایلده
اصابت ایلدی لکن چود عینی دوام فرح و سرورده
تلاقیدن کایت ایلده خطا قلبدی زیرا چود
عیندن ذهن آنک بکایلك مراد ایلدکده دهوعی
امساک قطنسه و بچیل اولسنه انتقال ایلمر شاعرك
یلره ملاقات سبیلله حاصل اولان سرور و فرحد
قصده ایلسنه انتقال ایلمر که اول بیددر شاعرك
مرادی بن نفسی بصد و فرادله تطیب ایلم
و مقاسات آلام و احزان اوزره آتی توطن و ثابت
قیلوم و کوزل مدن دهوعی ساکب و ناز اولوم تا وصل
دانند و سرور و شیه سبب اولا که هر عسرتک بریسری
(وهر)

حقاقتہ و مثنی و مرسلہ متعبد اولیٰ قسم
 آخر بندہ غالب اولور دیمکدر و غرض آنک باشنک
 شمرنک و فرت و کترن بیان الیکدر محل اسنهاد
 منننراندر کہ آنک تکلمیدہ اسانہ نقلت وارد
 و بوخلادہ ضابطہ ہرہ کلہ یکہ ذوق سلیم قبل
 و متسر الطبق عد ایلہ اول مناقدر اگر قرب
 بخارجین اولسون و اگر ہمہ بخارجین اولسون
 و یا خود غیرین اولسون کا صرح بہ ابن الاثیر
 فی النل السار شمس فخرینک بویتی دینی بوقیہ لندرد

دیکہ قائم و سنجاب خسروان پوشند

چہ قیمت آورد آنجا بکاہ زغریماش

زغریماش لفظندہ نقل وارد کہ خاطر آنی تکلمدن
 نغرت ایلر زغریماش کورک ریولرینہ و قرینلرینہ
 دیرلر لا العرابہ کون الکلمتہ و حشیہ غیر ظاہرہ المعنی
 و غیر مانوسہ الاستعمال عند اللغاء « غرابت کلہ
 مفردہ مک و حشی اولسی نظائرہ المعنی اولیوب
 بلغاقتندہ استعمالدن و حشت فلسبدر عجاجک
 قولندہ اولان لفظ مسرج کبی قال فی وصف امرأۃ

اول کلہ مک تنافر حروفدن و غیر ایلمدن و قیاسہ
 مخالفندن خاص اولسبدر و تنافر حروف کلہ
 و صفندر کہ اسان اوزرہ نقلی موجب اولہ و آنی لفظہ
 کتور مک عسبر کلہ امری التہبک قولندہ واقع اولان
 (مننننرات) کبی کا قال

غداڑہ مننننرات الی العلی

تضل العناقص فی مثنی و مرسل

غداڑہ زواییدہ دیرلر غدیرہ مک جمیدر غدیرہ فارسیدہ
 کیسویہ دیرلر (مننننرات) مرتعات معناسندر
 یا خود مرتعات معناسندہ درنتہ کیم اسننننر
 دیرلر رفع و یا ارتفع معناسنی و برلر (قال فی تاج
 المصا در فن روی بمعنی الزاء جمہلہ من التعمدی و من
 روی بکسر الزاء جمہلہ من اللانم و لاسننننرات یعنی
 بمعنی الرفع و الارتفاع) علی علیاک جمیدر کہ ثابت
 اعلی در تضل بمعنی تہب در عفاص عقیصہ مک جمیدر
 عقیصہ صاچدن بر اولریش قطعمیہ دیرلر مثنی
 مقبول اولمش مرسل آنک خلافسبدر یعنی آنک
 باشننک صاچنک کینسوری اعلای رأسہ مرتفعہ
 و مشبوط ایلہ فوق رأسہ مشدہ در و شعر رأسک
 (عفاصہ)

ازمان ابدت واضحاً مفهوماً
اغز برافا و طرفا ابرجا

و مقاله و حاجبها مزاجها
و فاجها و مسنا مسرجها
ازمان بز امر آنگ اسپیدر یعنی اول تمدود اولان
امراه سیرک دیشلرینی ایض و براق و واضح و کوزل
کوزلرینی اظهار ایلدی و کوزلرینی و ایض فاشلرینی
و کوزلرینی اسپود صاحب لرینی و وقت واسطه
سبب سریشی کبی اولان افقی و یا خود لعانه
سراج بریق کبی اولان بورنی اظهار ایلدی دیک
الولور سریح رحمدادک اسپیدر که انا سیوف نسبت
اولور سریشی منسوب الی السراج دیک دخی
جائز و دخی « مالککم تکا کاتم علی کانتکا کاتم علی
دی جنه افزنه و اعنی » قول کبی که بونده غرابت
اول کبکدن دخی زیاده در بوسه و ز عیسی بن عمر
نحو سیکدر شول زمانه که خاردن دوشدی و ناس
آنگ باشنه اوشدی اول وقتده بونی دیدار معنی ای
جماعت سیرک ایچون نه اولدیکه بنم اوزریم جمع
اولدیکر ذی جنه اولان یعنی جن طوتی کیمسه تک
(اوزریمه)

اوزریمه جمع اولدیکر کبی بنم نامدن دور اولک
و کیمه دیک اولور تکا کوه جمع اولغه دیرل افزنقاع
کیمه کیمه دیرل اذهاب کبی بقال افزنقاع معنی ای
اذهبوا و افزنقاع ای اغترق ابوطیک

مبارک الاسم اعز اللقب
کریم الخیرتی شریف النسب
پاینده واقع اولان جرش افنظیده دخی غرابت
وسمه کراهت وارددر که سمع آنگ استماعندن نفرت ابار
کریم الخیرتی کریم النفس دیکدر « و مخالفه القیاس
کون الکلمه مخالفه القواعد المستنبطه من تتبع
لغات العرب » مخالفه القیاس برکده تک لغات عربک
تبعندن مستنبطه اولان قواعد مخالف اولمسیدر
مثلاً « الحمد لله العلی الاجل » کبی قیاس اجل اولوق
ایدیکه کلمده ایکی لام جمع اولدی قاعده آنی بری
بری ایچنده ادغام ایباک ایدی چون کیم بغیر ادغام
استعمال ایلدی پس قیاسه مخالف اولدی لغت
فارسیده دخی اکبر سلف بقاعده بسط ایضلر در که
دال مهمله ذال معجمه دن ممتاز اوله اگر کلمه فارسی
اول وضع اوزره اولزسد اول هم قیاسه مخالف
اولور اول قاعده بودر

تعريف اين را درر يعنى علم بيان بر عبادر كه آنكه ياندوز
 معنای واحدی طرق مختلفه و تراکيب مشوعه اليه
 ايراد اياك اول معنى اوزره اولان دلالتك وضوح خنده كه
 بهننى طرق واضح دلالة اوله اول معنى اوزره
 و بهضبسى اوضح اوله واضح اوضحه نسبتانه فى الجمله
 خنى اوله و به علم حقيقت و تجاز واستعنازه و كناية
 و تشبيهدن بحت البر و يونلرك هر بر شاك تحفيق
 انشاء الله تعالى كاور اولا مطاقتا تشبيه بر امر ك بر آخر
 امر ده معانيدن بره معنده مشاركت البسى اوزره
 دلالت قله بـ بدير « كما قيل التشبيه المطلق
 هو الدلالة على مشاركة امر لآخر آخر من المعاني »
 دلالت بونده هدايت معانسته اولور و به تعريف
 قائل زيد عمرو و جاني زيد و عمرو (امتالي اولان
 اقواله شاملدر يعنى شامل اولور بو تخنده مراد
 بو دكادر بلكه شمول تشبيه مصطلحدر كه آنى
 « التشبيه هو الدلالة على مشاركة امر لآخر
 فى معنى لاعلى وجه الاستعارة الحقيقية ولا على
 وجه الاستعارة بالكناية » ديمكله تعريف البشاردر
 يعنى تشبيه اصطلاحي بر امر ك بر آخر امره بره معنده

در زبان فارسی فرق میان دال و ذال
 باد کبر از من که در نزد افاضل معظم است
 پیش از در تلفظ مفرد که صحیح و سواکن است
 دال خوان آترا و باقی جمله دال مجیم است
 و اسان عرب اوزره دخی بو قاعده بی نظمه کنه و در مشاردر
 اعلم الفرق بین دال و ذال
 ان فی الفارسی ذال معظم
 کل ما قبل ساکن غیر وای
 فهو دال و ما سواه مجیم
 یعنی اگر تلفظ مفردده بر حرف مشبه اولسه که اول
 حرف دالیدر و یا خود ذالیدر اگر اول حرف
 ماقبلی ساکن اولوب و اول ساکن اولان حرف حرف
 علت اولر ایسه که اول و او یا و الفندر اول دالدر
 و باقی ذال مجیمدر و هر نه کیم بو قاعده به مخالف
 اوله بیلکه قیاسه مخالف اولور .
 * باب ثانی علم بیانه متعلق اولان قواعد *
 * واصطلاحاتی بیان ایلر *
 « علم البیان وهو علم يعرف به ايراد المعنى الواحد
 بطرق مختلفة فى وضع الدلالة عليه » ديمكله علم بیانی
 (تعريف).

نکتمتہ عنبر کی ومدوقانده ریتلہ نخر کی وموسانده
جلد نعیمہ حریر کی ویاخود ایکی طرفی یلہ عقلی
اولور عیانہ حیرت کی ویاخود ایکی جہتی یلہ مختلف
اولور یعنی مشبہ عقلی ومشبہ حسی اولور
منہ الہ سبع کی زیراموت عقلی وسبع حسی در
ویاخود بالکس عطر لہ خلق کریم کی کہ عطر
مخمسوس وخلق کریم معقولدر اولامبصراندن
ایکی طرفی یلہ حسی اولادینہ شعر عربیدن مثال
سلطان العرفان ابن فارض حضرت تارنیک نخر یہ دہ
بیوردقلری بویت شریبنددر

لہ البدر کاس وہی شمس پدیرھا
ہلال وکم پید وانا من جت نجیم

چاہ ضمیر مقدمہ ذکر اولان مدامہ یہ راجع اولور
معنی اول مدامہ ایچون بدر کاسہ در واول مدامہ
برآفسابدر کہ آئی ہلال ادارہ ایلر کہ مراد انامل
ساقیدر کہ کاسہ پی دور ایندورر واول شراب ایلہ
مزج اولاندقدہ نیچہ ستارہل پیدا اولور یعنی آک
رویندہ نیچہ جابلر ظہورہ کلور ویدر وکاسہ
ویدامہ وشمس وہلال ونجیم چاہ سی محسوساننددر کہ

مشارکت ایلمی اوزرہ دلالت قیلسیدر اول دلالت
استعارہ تحقیقہ وجہی اوزرہ ودخی استعارہ
بالکتابیہ طریق اوزرہ اولادہ پس بوتمربندہ (زید
اسد) قولی داخل اولدیر کہ ادات تشبیہ حذف اولنددر
واللہ تعالیٰ تک (صم بک عمی) قولی ہم داخل
اولنددر کہ بوندہ ادات تشبیہ ومشبہ جہما حذف
اولنددر عندالمتحققین بوتمشبیہ باینددر استعارہ دکادر
وشاعرک بویتی دخی بوئےعدنددر .

یوزک کلدر صبحک سنبل دیشک در

ولکن عاشق اولدومک اینشکدر

وتشبیہ اصطلاحیک ارکانہ نظر اولانہ درت
قسم اولور ایکی طرفی کہ بری مشبہ وبری مشبہ ہدر
وبری وجہ شبہ در وبری دخی ادات تشبیہ در امر
اولہ مشبہ دیرلر زید کی وامر ثانی یہ مشبہ بہ دیرلر
اسد کی ومشترک اولان معنیہ وجہ شبہ تعبیر
ایدرلر شجاعت کی یا ایکی طرفی یلہ حسی اولور
مبصرانده خدایہ ورد کی ومبصرانده صوت ضعیفہ
ہمس کی کہ اخنی اولان صورتہ دیرلر شول
مربتہ دہ کہ گویا دہاندن جمعیہ ومشو مانندن
(نکتمتہ)

حس بصری ایله جله سی ادراك اولنور و بو بیتك
سائر تحقیق و تفصیل بوقصیده مه اولان شعر جزیه
مذکور و مسطور اولشدر آدن طلب اولنه و شعر
فارسیده مثالی تنه کیم شیخ کمال خجندی حضرت تری
بیورد

بجمن آزماه افزونی و پروزی
و کر باور نشد ایک ترازو

یعنی حسنله ماه و پرویشدن غالب اولور سن
واکتر تصدیق اولرسه اشته ترازو بونده
ترازودن مراد ناظرک چشمیدر ناظرک کوزنی ترازویه
تشبیه ایلیش اولور ترازودن مقادیر و موزونات
معلوم اولدیغی کبی چشمدن دخی مقادیر حسی
معلوم اولور و صورتا مشابهتدن هم خالی دکلدر که
حاجبار چرب ترازویه و کوزل کشتین ترازویه بکزر وجه
شبهه مایینده مقادیرک ظاهر اولشدر و شوماده
شعر عربیدن مثالی

لولم بکن القوانا نثر مبسها
ماکان بزاداد طیبیا ساعدا السحر
القوان پانویج دیدکاری برخوش قوقولو چیه کدر
(نغراوک)

نغراوک دیشله دیرلر بسم بونده شمل بسامندر که
دهان مراد اولشدر معنی آکر اول محبوبه بک دهانده
اولان دیشلرینک زکمتی القوان اولیدی شعر
ساعتده رواج طیبیه زیاده اولردی نکمت دندان
محبوبه و رایحه القوان هر ایکسی محسوسلردر که
قوة شامه ایله ادراك اولنور و شعر فارسیدن مثالی
تنه کیم خواجه جهان بیوردلر

تادر سر من بوی عرقین توافساد
جام شود از بوی خوش سنبل و گل شاد
ومذوقانده شعر عربیدن مثالی تنه کیم ضیاء الدین
مصری دیر

والخلة طار من سرور فرحا
اذقبل بان ريقه كالشهد
یعنی زبهر سروریدن فرخناک اولوب اوچدی شول
زمانده که اول محبوبک ریقی شهب کیدر دیندی
شعبوبک ریقی بونده شهبه تشبیه اولشدر و آب
دهان و غسل هر ایکسی محسوسلردر که قوة ذائقة ایله
ادراك اولنور و شعر فارسیدن مثالی تنه کیم
کاتبی دیر

اولان شـبـلـر دندر و شعر فارسیـبـن مثالی نه کیم

شیخ سعیدی حضرت نوری بیور .

اندام تو خود حریر چینیست

دیگر چه کنی قبای اطلس

اندام و حریر لیسله ادراک اولورلر ینه ماده و چه

شبه لطافت و ملامتند و صوغا نده شعر عربیدن

مثالی نه کیم متینک بو بیتده واقعدر .

و دع کل صوت بعد صوت فانی

انا الصایح المحکی والاخر الصداء

معنی بنم صوتند نصکر هر صوتی ترکایله زیر حکایت

کننده اولان صایح بنم و آخر اصوات صدادر کندونک

کلامنی اوازه و غیر باریک کلامنی اوازک عکسی اولان

صدایه تشبیه اینلندر تراواز و صدا هر ایاکیسی حس

سمعی ایله شحمسوس اولان شـبـلـر دندر و شعر فارسیـبـن

مثالی نه کیم ظهیر فایابی دیر .

صمر بر کلک تودر حل مشکلات امور

چنانکه نغمه داود در ادای زبور

و با خود هر ایاکی طرف یعنی مشبه و مشبه به عقلی

اولورلر مثلاً حبساله علم کبی که هر ایاکیسی سبب

آب دهان فیکندی برخاک بره برونن

آری نبات مصری ریزند توتیارا

آب دهان و نبات مصری هر ایاکیسی شحمسوس لردر

و یونده لاف و نشر مرتب صنعتی دخی واردر که

نبات آب دهان و توتیارا خالک راه محبوبه کوره اولور

و ملوسلاده شهر عربیدن مثالی نه کیم تهای دیر

حتی اذا ماتت به سننه الکری

زحر جتسه عنی و کان معانیق

ایدهته عن جنب صدوری را جفا

کی لا یبیت علی فراش خانیق

سننه یکسر السین نوم کرا یفتح الکفاف امر غنیق

زحر جتسه یعنی ایدهته خانیق طرف معانیق نهدر

یونده صدر معانیق مر ادا اولور معنی حتی اول محبوبه

امر غنیق نومی مائل اولدوقده بن آتی بدن دور ایدلم

حال بو که اول بنزه معانیق ایدی بن آتی صدمم

جانبدن بید قیالم دیرتو کیم و تخریک ایتدو کیم

حاله تا اول بنم فراش صدمم اوزره کیجه بیه

یونده کندونک صدونی فراشه تشبیه ایتددر که

هر ایاکیسی حس امسی ایله وهم حس بصری ایله

(شحمسوس)

عربیدن مثالی ابوالعلا دیر
و کالندار الجبوة فن رما
اواخرها و اولها دخان .

حباتی ناره تشبیه ایشانند که نار محسوس و حیات غیر
محسوس در معنی حیات نار کبیر پس آنک او آخری
رما در یعنی ترا در و اولی دخان در یعنی بخار درند .
و شعر فارسی بدین مثالی تشبیه خواججه جهان بیورر .

از هر دو کون جان را ماوی دهان او بس
آری بلا مکان جان دارد همیشه منزل

دهان محسوس و لا مکان معقول در و با خود بر طرفی
خیالی و بر طرفی حسی اولی کما قال الشاعر
کلان حجر الشقیق اذا تصوب او تصعد

اعلام باقوت نشین علی رماح من برجد

معنی کلان شقیق حجر اسفله مائل اولد فده و اعلا به
مبیل قبلد فده ز برجددن اولان رحلرا وزره نشر
اولنمش باقوتدن عملدر شقیق شقیق نهاییه
دیدکاری بر فرمزی چچکدر کلنجک چچکته دخی
دیر تصوب مال الی النفل و تصعد مال الی العلو
معناستند در علم و باقوت و ز برجد و رماح هر برزی

ادرا کدر شعر عربیدن مثالی
اخ العسل حی خالد بعدد هونه
و اوصاله تحت السراب رمیم

و ندو الجمل میت و هو ماش علی الذری

بطن من الاحباء و هو عدیم

معنی علم صاحبی بعد الموت ابدی زنده در حال بود که
آنک اعضا و مفصلی زیر خاکده چور میشد
و جسم صاحبی مرده در حال بود که زمین او زره بود
اگر چه احیاء زمره شدند ظن اولن و حور حال بود که
اول عدیم الوجود در شعر فارسی بدین مثالی تشبیه
خواججه جهان بیورر .

علمت چون حیات ابدی پس برکوش

و از چشمه حیات خود آب حیات نوش

و با خود هر ابکی طرف مختلف او برز یعنی بر طرفی

عقلی و بر طرف حسی او اور . خلق حسنه . ناله بوی

خوش کبی که بوی خوش محسوس و خاق حسن

معقول در تشبیه کیم « الخاق کیفیت نفسانیه تصدیر

عنه الافعال بسهولة » دیکله تعریف ایشانند در

پس کیفیت نفسانیه محسوسانند در کلام شعر

(عربیدن)

وہمی و برطرفی حسنی اور قال امرئ القیس
 ایتقانی والمشرقی مضاجعی
 ومسنونہ زرق کانیب اغوال
 مشرف ین دیارندہ برقرہک اسمندر کہ سبوف
 مقبولہ الا نسبت اولوب سبف منسوب الی مشارف
 الین دیور مسنونہ بلنش معاسنہ در سن السبف
 دیر چان شمشر بلنش وکسکین اولسه مسنونہ
 موصوف محدودف صفتیدر ای سهام اورماح
 محدودہ النصال تقدیرندہ در زرق ازرق انیب
 ناک اغوال غوالک چہلیدر معنی شول رجل کہ
 بنی قتل الہ تخویف ایلر بنی اول قتل ایدری حاجو کہ
 مشارف ینہ منسوب اولان سبف ودخی انیب
 اغوال کبی اولان صافید وجملا محدودہ النصال
 سہلر بنم مضاجع ومصاحبدر دیمک اولور انیب
 اغوال مشبہ بدر حس الہ مدراک اولان شیلردن
 دکادر خارجدہ وجودی تخفوق ولدوغی اعتبار الہ
 مع انہا اگر ادراک اولوق لازم کلسبیدی حس الہ
 ادراک اولورودی و شعر فارسیدن مثالی اسدینک
 بوخوبلیدر .

علی الانفراد محسوسلر لکن شو مشبہ بہک
 افرادینک ترکیبندن حاصلہ اولان ہیئت اجتماعہ
 محسوس دکل خیالیدر کہ خارجدہ زبردندن نیرہلر
 اوزرہ یاقوتدن اعلامک وجودی یوقددر بلکہ
 بو بر امر در کہ قوہ نخلہ آنی بویلہ نخل ایلشددر
 شقیق حجر نزول وصعود وقتندہ عند ہبوب التسیم
 مشبہدر وزبردندن رماح اوزرہ نسر اولنش
 یاقوتدن علم مشبہ بدر وجہ شبہ طرفینک اجرار
 واخضرار یدر حرکت مخصوصہ الہ بلہ وشمس
 فارسیدن مثالی نہ کیم انوری دیر
 لہ در سکنند کانون شدہ بر خود بیجان
 افعی کاہر با بیکر و مرجان صصبت
 بویتندہ مشبہ بہ خیالیدر کہ افعی کاہر با بیکر و مرجان
 صصب خارجدہ موجود دکادر بلکہ بر امر در کہ
 قوہ نخلہ آنی بویلہ نخل ایلشددر اما علی الانفراد
 افعی و کھربا و بیکر و مرجان وعصب خارجدہ
 موجود اولان شیلردندر معنی بلہ او جانک دروندہ
 کیندو اوزرہ بیجان اولدی کویا مرجان سکر او
 کاہر با بیکر بر افعی در دیمک اولور و یا خود بر طرفی
 (وہمی)

وجه شبهه حقیقی اولدر که طرفیک داننده متحقق اوله وجه شبهه تخیلی اولدر که وجه شبهه احد طرفینده یا خود ایکی طرفده بیه بولجه ایبرسبیل تخیل و نأویل و قید مشترک آنکچوندر که اگر وجه شبهه مشترک اولسه تشبیه مطلقاً ثابت اولر و زیاده اختصاص قبلی اول اولدنددر که شول صفات که مشترکدر لر و طرفینه زیاده اختصاص طوتوز لر اول معتبردکلدر مثلا زید و اسد ثابتدن چوق نسنده مشترکدر لر وجودده و حیوانیتده و جسمیتده و بونلردن غیریده اما چونکم زیاده اختصاصلری اولدیقنه بناء تشبیهده معتبردکلدر بلکه معتبر اولان شول شجاعت صفتیدر که زیده و اسده زیاده اختصاصی وارد و قید قصد اشتراک آنکچوندر که ممکن که بر امر مشترک اوله و زیاده اختصاص دخی طوطه وجه شبهه اولیه و اشتراکنه قصد دخی قبلیده تشبیهفا و تخیلی قبلی آنکچوندر که وجه شبهه که امر مشترکدر و آنک طرفینه زیاده اختصاصی اوله و قصد اشتراک دخی بوانه لیکن لا برسبیل تحقیق فقط بلکه گاه برسبیل تحقیق

فشافش تبرش بر وزن سبرد
چو آواز غواست در کوش مرد
فشافش تبر مشبه در که حسی در مشبه به آواز
غولدر که تحقیق دکلدر بلکه بر امر در که وهم آتی
اوله، توهم و تصور ایلشدر و وهم و خیالیک میانده
فرق اولدر که حیالی شول معدومدر که قوه فنجیه
آتی حواس ظاهره ایله ادراک ایلدیکی اموردن ترکیب
ایلر و همی شول معدومدر که قوه واهمه آتی کندو
تلقاء نفسندن اختراع ایلر مثالی شول برشیدر که
ناسی سباع کی هلاک ایلر دیرر واکا ناب اثبات
ایلر سباعده ناب اثبات ایلدوکی کی چونکم احوال
رکنین بوقدر بیان اولدی رکن آخر که وجه شبهه در
آنک بیان اولنسی هم لازم کلدی بلغا و جدش بهی بویه
تعریف ایلدیر که وجه شبهه امر مشترکله زیاده
اختصاص بالطرفین مع قصد اشتراکها فیه تحقیقا
او تخیلی یعنی وجه شبهه بین المشبه والمشبهه
مشترک بر امر در یا تحقیق بوندن و یا تخیل بوننده که
اول امرک طرفینه زیاده اختصاصی اولسه اول
ایکسنگ اول امر ده مشترک اولسی قصدیه بیه
(وجه)

سنت ودخی علم معرفت نوره تشبیه قریبہ بس بکل کل کہ
 وجد تشبیه مطلقاً با طرفینک حقیقتند غیر
 خارجدر یعنی وجه شبہ عام طرفینک مایبیدر
 مثلاً جنسبت کی کہ مثلاً هذا الانسان مثلاً فلان
 فی الجوانبہ کی ودخی هذا القیص مثل ذلك
 فی کونہا کتباتا دیدگری کی ویا خود خارجدر
 وبودخی طرفینک حقیقتند خارج اولان بصفتدر کہ
 اول صفت یا ذاتہ متمکنہ اولان صفت حقیقتدر
 ویا خود حواس خشدردن بریلہ ادراک اولانان
 حسبہ در مثلاً قوہ بصریہ ایلہ ادراک اولانان
 کیفیات جسمیہ کی الوان واشکالند و مقادیر
 وحرکاتند و بونلرہ متعلق اولان ششبردن قوہ سامہ
 ایلہ ادراک اولانان اصوات قویہ ودخی بین بن اولان
 صوتگری ودخی قوہ ذائقہ ایلہ ادراک اولانان طعم وک
 انواعی کی کہ اول حلاوت و مرارت و ملوحت
 وخرضت و بونلردن غیر بسبدر قوہ شامہ ایلہ
 ادراک اولانان روائح طیبه و ریحہ کی قوہ لامسہ ایلہ
 ادراک اولانان حرارت و برودت و رطوبت و بیروست
 وخنوت و ملائمت و این وصلابت و خفت و ثقل

وکاه برسبیل تخیل اولہ وجه شبہ تشبیلی اولدوغندہ
 شعر عربیدن مثالی نہ کہیم قاضی توحی دیدندر .
 وکان النجم - وم بین دجاء
 سنن لاح یمن ابداع
 دجا دجیتک جمع بدر دجه ظلمہ دیرر ضمیر لیلہ
 راجعدر دجاها دخی روایت اولنددر بویتدر
 ضمیر نجومہ راجع اولور والوجه الاول اول معنی
 کیجه نک ظلمری مبانندہ کان نجوم شول سنلردر کہ
 انارک مبانندہ بدعت ظاهر اولدی بویتدہ وجه شبہ
 اسود و وظلم اولان شی چانیدن یاض و مشرفہ اولان
 اشباک حصولندن حاصل اولان هیتدر و اول
 هیت ایسہ مشبہ بدہ یعنی سنن مابیندہ اولان
 ابتداعده و وجودہ دلکدر الاعلی سبیل التخیل
 زیرا کہ سنندہ اشراق و سپیدی و بدعتد ظلمت
 و سیاہی علی سبیل التخیل در اعلی طریق التحقیق
 چونکم جهل و بدعت صاحبی ظلمدہ یورون
 کیسہ کی قاور کہ اول طرفہ مہتسی اولر و مکروہ
 اصابت ایلہ دن ہم نجات بولر بس بدعت ظلمدہ
 تشبیه اولدی لازم کلدیکہ آتک عکسی اولان
 (سنت)

اولده غالبه وریقی تفریح عشاقی ایلهده نخره
 وندانی صنفا و جلاده درره تشبیه ایلسدر شبه
 و مشبیه تمام حسباردر وجه شبهه دخی تمام
 حسباردر و بر آخر مثال دخی نه کیم متبئی دیمسدر .
 رایت الجیبا فی الزجاج بکنه

فشبهت بالشمس فی البرق فی البحر
 حیبا که شر ایدر اولده شمسه تشبیه ایلمدی و زجاج ددن
 اولان پیاله بی استنداره و اناره بدره و مدوحک
 کفنی عطا و بخنده بحر تشبیه ایلمدی معنی شرابی
 کاسه زجاجده آنک ایله کوردم بن آنی دریاده اولان
 ماه بدرده ظهور و قیلان شمسه تشبیه ایلمدم بویتمده
 دخی مشبیه و مشبیه و وجه شبهه هم حسباردر
 و فارس بیدن مثال نه کم کلابی دیر .

زهی خدیگ تو جان سون خانه دل
 مکان کوهر بیگان تو خزانه دل
 تیرایه سون ماینده وجه شبهه راست نکلدر و کوهر
 ایله بیگان ماینده وجه شبهه استنداره و اناره در
 و بونلرک جمله سی حسباردر مثال آخر بیت
 زهرت کشته چون ناقوت اشکم تنگنیش در خاک

و بونلره متصل اولان شباردر و یاخود عقیده در
 زکادن و عیادن و غضبیدن و حمدان و بونلر امانی اولان
 غریزدن هر نه کیم کیفیات نفسانه ایسه اول
 عقیده در و یاخود صفت اضافیده در و اضافیده در
 مراد دانه هینت منقرره اولده بلکه ایکی شبهه متعلق
 بر معنی اوله مثلا حجتی شمسه تشبیه ایلمکده ازاله
 حجاب کی که اول از اذن حجاب حینک و شمسک ذاتده
 و ذات حجابده هم هینت منقرره و ممکنه دکلامر
 و گاه اولور که شول اعتباری اولان شبارک مقابله
 حقیقی اطلاق ایدر که اول امر اعتباری متحقق
 اولده الا بحسب اعتبار العقل شول صورت و هیهه
 کییکه مندیگ چشکال و دندانه تشبیه اوله وجه
 شبهک تفسیمی بر آخر طریق اوزره دخی ایلسدر
 ندکیم وجه شبهه یا واحد و یاخود متعدددر واحد
 دخی یا حقیقه و یاخوددر حکما و یاخوددر اکر
 حقیقه و یاخود ایسه یا حسباردر و بکی طرفی دخی
 حسباردر نه کیم ابن سکره دیمسدر « الخلد ورد
 والصدغ غالبه والرینق نخر والنفر من درر » شاعر
 خدی خیزده ورده و صدغی که زاندر خوشبوی
 (اولده)

مصرعده احاطت واستقامت با حفظ وصیانتند
 و نایب سبب رویتند و هر ایکسی عقاید چونک
 دیده آینه دار اوله سباهی ندیده اکا آینه اولور
 باخود وجه شبهه عقلی وایکی طرف دخی عقلی اوله
 شعر عرییدن مثال

اخلاقه نکت فی الجمد وایسرها

لطف بؤائف بین الماء والنار

بویته اخلاقی نکتیه تشبیه ایلدیکه جمع نکتهدر
 ونکتیه بونده انباه وفکرت معناسنددر وهرایکی
 طرف عقاید وینهماده وجه شبهه دخی عقاید که
 اول عزیزالوجود اولقدر نته که اخلاق حسنه
 ونکت شریفه هر ایکسی عزیزالوجود در که بین الانام
 کباید بس ارکان ثلاثه من بوره عقلی اولور و شعر
 فارسیدن مثال نکت حکیم الدین انوری دیمشدر .

در امر تو امکان تغیر نهفتند

کویبکه مثال ز قضا و قدر آمد

مدوحک امرنی بونده قضا و قدره تشبیه ایلددر
 وهر ایکسی عقاید وجه شبهه که عدم تغیردر
 اول دخی عقاید باخود مشبهه عقلی و مشبهه به

که از جنس جواهر به بود یا قوت سیلابی
 اشک سرخ و یا قوت سیلابی حسیدر و وجه
 شبهه که جردر اول دخی حسیدر و باخود وجه
 شبهه عقلی وایکی طرفی حسی اولور کتوله تعالی
 (هن لباس لکم وایتم لباس لمن) اولری و خانونتری
 لباسه تشبیه ایلدیکه هر ایکسی حسیدر اما وجه
 شبهه هر بری کند و مصاحبتک عرضی حفظ
 وصیانت ایلددر بوعقیدر وزن ایله شوهر مایبند
 مشترکدر مثال آخر قال رسـ ول الله صلی الله علیه
 وسلم «مثل اهل بیتی مثل سفینه نوح من تمسک بما تمسک
 ومن تخلف عنها غرق» حضرت پیغمبر عابد السلام
 کند و اهل بیتی سفینه نوحه تشبیه بیوردی هرایکی
 طرف حسیدر وینهماده وجه شبهه سبب
 حصول نجاتدر عقلی در و شعر فارسیدن مثال
 نته کیم حافظ شیرازی بیوردر .

دل سرا پرده نخبیت اوست

دیده آینه دار طلعت اوست

اولادلی سرا پرده و دیده آینه داره تشبیه ایلدیکه
 هر دردی حسیدر وینهماده وجه شبهه اول
 (مصرعده)

حسیدر وجد شمشبه که فترک عقله نیچه یوز شکار
معنائی باغلتندر بوم عقیدر و بونک عکسی کاه
اوارور که مشبه حسی و مشبه به عقلی اوارور شعر
عربیدن مثالی نه کیم باک دیمشدر .

وارض کاخلاق الکرام قطه ما
وقد کعل الابل السماء فابصرا

سماک کسرله ابکی نورلو بلددر مطلقا نوروا اولان
بلدزله دخی اطلاق ایدرلر معنی اول برزمیندر که
آنک قطه سی اخلاق کرام کیدر کیجه آنک ترانی
کو کینه ویا کو اکب نبره کعل ایلدی بس اول
کواکب منور کوزی کوردی شاعر تشبیه ایلدی
ارضی که حسیدر اخلاق کرامه که عقیدر وجه
شبیطیت ویا کبره لیکدر که اول دخی عقیدر
وفارسیدن مثالی نشدم انوری بوکه مناسب
انشاد ایلشدر .

ای چو عقل اول از آرایش نقصان بری
چون سهرت در جهان از بد و فطرت بری

بویتسده مخاطب مدوح مشبه در که حسیدر
وعقل اول مشبه در عقلی و وجه شبه آرایش

حسی اوله نه کم شعر عربیدن مثالی ابوفراس
دیمشدر .

کان ثباته للقلب قلب
وهیئته جناح الجناح

مصنف حریده مینسه و هیسروه جنساجین دیرلر
و میان صنده واقع اولان عسکره قلب تعبیر ایدرلر
شاعر مدوحک مصنف حریده اولان ثباتی قلب
لشکره تشبیه ایلدی ثبات عقیدر و قلب لشکر حسیدر
و ییهماده وجد شمشبه سبب قوه لشکر در هم ثبات
مدوح وهم قلب لشکر عسکره قوتنه سبب اولورلر
و کذاک مدوحک هیئتی هم جناح لشکره تشبیه
ایلشدر هیئت عقلی و جناح لشکر حسیدر وجه
شبه بودر که هیئت مدوح و جناح لشکر هر ایکسی
سرعت قتاله سیدر که مصادفه غالباً اول جنساجین
جنگ ایدرلر آدن صکره قلب جنگ ایدر و شعر
فارسیدن مثالی نشدم فاضلی دیمشدر .

فکرت بمر کجا که رود وقت باز کشت
صباد وار بسته بفترک صد شکار

بوده فکرت مشبه در عقیدر و صباد که مشبه به در
(حسیدر)

تربانی سن قطف عنقود ایچون ایکی التی کئاده
 فیلان کیسه هیئنده کوردسن دیمک اولور شمس
 عزیزدن نیشال دیگر

کآن شعاع الشمس فی کل غدوة
 علی ورق الاشجار اول طالع

دانایر فی کف الاشجار بظنھا
 لقصص و تھوی من فروع الاصابع
 آنآنک اوراق اشجار اوزره طالعوی وقتنده شول
 شعاع که اشجارک شکافارندن زمین اوزره دوشوب
 منترق و پراکنده اولور شاعر اول وقتنده حاصله
 اولان هیئی تشبیه ایلشدر اشل اولان کیسه نك
 هیئنده که آنک السهه دانایر اوله و اول دانایری
 یغاندن قبض ایلك استتیه لکن حرکت
 غیر طبیعی آنک قبضنده مانع اوله و دانایر آنک
 اصابعنک شکافارندن زمینه دوشسه وجه ششبه
 بوبده دخی شول امور متعدده و مذکور
 و مجمعه دن حاصله اولان هیئت مشترک در که
 نقشنده عطفه در که اول اشبه نزهتک زمین اوزره
 حرکت قمریة ایله واقع اولشدر و لکن امور

نقصاندر بری اولقدر بوبهم عقابدر و اگر وجه
 ششبه حکما واحد اولورسه یعنی نقشنده وجه
 ششبه امور متعدده اولوب لکن اکا حکم واحد
 و بر بلوب واحد منزله سننده قبلورسه بو دخی
 باحسبیدر نتمک ابو البرکات دیشدر .

تری انجم الجوزاء و انجم فوقها
 کیاسط کفبه لبقطف عنقودا
 بوبده جوزایی آنجق کفه و تربایی هممان عنقوده تشبیه
 ایلك من ادکلدر بلکه من ادنجم مجمعه دن حاصله
 اولان هیاتی قطف عنقوده کفنی باسطن اولان
 کیسندک هیئته تشبیه در پس بوبده وجه ششبه
 امور متعدده دن ما خوددر که اول حسبیدر مثلا
 انجم و جوزا و انجم که مراد تربادر بالای انجمده
 و انجم جوزا تک قطف عنقود ایچون ایکی البقی
 آچسبکه شاعر بوا مور متعدده دن هیئت واحده
 اخذ اولوب آتی وجه ششبه و زمشدر و بوبین الهیئین
 مشترک بر هیئدر بو هیئت اگر چه امر عقابدر اما
 امور حسبیدر ما خود اولدیغی اعتبار ایله اکا
 حسبی دیشدر معنی انجم جوزایی و آنک قوفنده اولان
 (تربانی)

بر آتش پاره در قبا انور و انوار الیم سالقه در اول ناسک
چراغی اولس ایدک ناس آنکله اهتدا ایدر لودی
دیک اوور و کلام فارسیدن بونک مثال حضرت
مولانا ک قدسنا الله بسره العزیز بوبیت شریف ایدر که
بر غزلرنده بیورلر .

هر که بپردت که مه زارجه کوزه واشود
باز گمشا کره کوه بند قبا که این چنین
امور متعدده و حسبه دن ماخوذ اولان هیئتکه
اول ماهک تدریجه ابدن خارج اولسی ونجات
بولسیدر تشبیه ایشلردر شول هیئتکه اول مجربک
خاسنک بندرنی تدریجه آچه سی وقتند
سینه سنک ظهوره کله سی وتان اولسیدر وجه
تشبیه بر هیئتدر که بین المبتدین مشترک واقع
اولسیدر که شی نورانینک تدریجه مکشف
اولسیدر بویسه عقیدر اما اور حسبه دن
ماخوذ اولسی اعتبارله حسی دینلیدر بلکل که
هیئت هیئت تشبیه ایاک که تشبیه مرکب بالربک
دیدک ایدر کاه اوور که هیئتک اجزاسندن هر برینی
آخرینه تشبیه ایاک هم مکندر کمال الشاعر

حسبه دن ماخوذ اولدیغی جهندن حسبه دن
وحسی دینلیدر شعر عربیدن مثال آخرینه کیم
ابو فراس انشاد ایشلردر .
تتمیز فی الکأس من ضفف ومن هرم
کانها فیس فی صفف مفرور

کانک سراج اناس یهندون بها
فی سائف الدهر قبل النار والنور
شاعر تشبیه ایلدی بربضفف و شیخو حتی جهندن
کاسه اچیده اولان شرابک لزه و حرکت قیلند
حاصل اولان هیئت شول آتش پاره ک هیئتکه
اول آتش پاره بر او شومش کیمه ک الله اوله مفرور
هرود مغاسنه یعنی او شومش کیمه دیک اوور
و کیفیت وجه تشبیه بونده دخی ایات سابقده
اولدیغی کبی هیئت مشترک و عقیده دیک بین المبتدین
حاصله اولشدر که اول شی ضفف نورانینک لزه
هیئت بیدر غیر طبیعی اولان حرکتله و بوجود شد
حسی دیدک اری امور حسبه دن ماخوذ اولدیغی
ایچوندر و معنی اول باهجر ضفف و هرم تشبیه
کاسه ایچره دترر کان اول بر او شومش کیمه ک الله
(بر)

اولا که اجزای هر برنی اجزای تشبیه ممکن اولی .
 برنت پراهن کتبان زنجیریک نسیم
 هست چون نوکبسه لرزنده بر بالای نسیم
 زرا پراهن کتبان نوکبسه کبیر دینک مستحسن
 دکلدرا اماهینی هینته که تشبیه الیشدر خوبدر
 ویاخود وهیدر « وهوان بکون وجدالاشبه منفرطا
 من عدة امور متوهمة » یعنی وجه تشبیه وهمی که
 حکما واحدا اوله اولدر که وجه تشبیه متوهمة من
 منفرع اوله و بوی که مثال نده کیم این معتر دیدشدر .
 اصبر علی مفض الحسود فان صبرک فائله
 فادر تا کل نفسها ان لم یجد ما تا کله
 مفض وجع مصیبه و غمندن وعصه دن یاوب
 کونیکه در بر تشبیه ایلدی حسود لاضطرابی اوزره
 صبر یا یوب آنکله مجادله وخصمه ایتمامک آنک سبب
 هلاکی اولدیفنی شول آتش افزوختمه که آنک
 اشتغال و التهاونه سبب ومدد اولان خطبک
 انعامندن آنک فنا وزوالی لازم کلشدر وجه تشبیه
 بعینه کند و کندیونی افنا ایلمکدر آنک نار حسدینک
 اشتغالنه سبب اولان تشبیه عدم اشتغال سببیه

وکان اجرام الجيوم اوانعما
 در نشرن علی بساط ارق
 نجوم لامعدنی درره تشبیه وآسمانی بساطه ارقه
 تشبیه حد ذاته را هر مستحسنند اماهینی
 هینته تشبیه ایلمکه نسبتله قی الجنادر شعر فارسی بدین
 مثالی نده کیم نظیری دیشدر .
 در ژبا ماه نو بخود در جرخ دورت
 همچو عظم بهاوی صیدی زندان بلک
 برای دینانه و ماه نوی استخوان بهاوی به و جرخ
 یلکه تشبیه نفسنده بر سر خوب و تشبیه سر خوبدر
 اماهینی هینته تشبیه ایلمکه بوشبیه کیم مینانده
 چون فرق وارد و کاتینک بویتی هم بوقیلدندر
 بهاشجه زین اسبب صدقها
 نماید جو بر باد صرصر شکوفه
 زین اسبب اوزره موضوع اولان اصداک هینتی
 باد صرصر اوزره شمول اولان شکوفه دردن حاصل
 اولان هینته تشبیه الیشدر وحد ذاته صدق
 شکوفه به واسی صرصره تشبیه بنابت خوبدر
 اماهینی هینته تشبیه بوندن ابلج و مرغوبدر کاه
 (اولورکه)

اولدی بوده و جهشبه امور متعدد در وجهشبه
محبوبه بی بحسب ارن وابت و لفظ قائل واعتدال
قامت سمر رماحه تشبیه حسی اولان امور متعدد در
و شعر فارسی بدین مثال

چون صبا در غنچه شکل و بوی و رنگ آن دهان
باغت زرد بوسه بکام و بوی خوش بگرفت ازان
شاعر غنچه بی شکله و اوئده و بویده دهان محبوبه
تشبیه الیئدر و بواور متعدد ایسه تمام حسسیدر
و نه اولور که بواور متعدد عقلی اولور تشبه کیم

ابوالعلاء المری دیمشدر .

والخل لآلاء بیدی لی ضمیره

مع الصفاء و شفقها مع الکردر

خل دوسته دیر و بینه و جهشبه که دوستله
آبک میاننده مشترک واقع اولندر امور متعدد در که
تمام عقیددر که اول وقت صفاده باطنده اولانی اظهار
و کدورت وقتنده اول ضمیری اخفا الیلکدر و بونک
شعر فارسی بدین منالی بودر .

به قدر دانش و ربیت به عقل کلی ازان مانی

که غیر او نباشد کس که باشد سر زانانی

و حسودک بوجهشبه اشتراکی بر امر و همیدر که شاعر
آنی توهم الیئدر و شعر فارسی بدین بونک مثال
تته کیم اوری دیمشدر .

بد خواه تو خود را به بزرگی چو خود داد
آری مثل است این که چناری و کدوی

مدوحک بد خواهستی که اول کندوسستی رفت
و شرفده مدوحه بر بطور تشبیه الیئدر شول
کدویه که اول کندوسستی بلند و سرسبز اولده
چهاره بر بطور بیهمساده و جهشبه شی حقیق
و سریع الزوالک کندوسستی شی عظیم ببیدلا خنلا له
مشابه و مساوی بنطسیدر پس چنار و کدولک و جه
شبه شده اشتراکی بر امر و همیدر اما وجهشبه بدین
قسم نایکه متعدد اولوب حکم واحد منزه سنده
اولیه و تمام حسی اوله مثال شویله در که مطرائی
دیمشدر .

حکمت اونا و اینا واعتدالا

و لفظنا فانلا سمر الزماح

یعنی اول محبوبه اون و این واعتدال قامت و لفظ
قائل حبیبله سمر الزماح حکایه ابدی یعنی اکاشیه
(اولدی)

شعر فارسی‌بیدن مثالی
 زسهم تیرم کان توهر ساعت من خاک
 بر آتش چون کان کردم ازین پهلو بران پهلو
 یونده عاشق آتش معنویه که برجانبه و گاهی دیگر
 برجانبه منقلب اولسندن حاصل اولان هیتی کلک
 آتش صوری اوزره منقلب اولسی هیتنه تشبیه
 ایلسدر و بوحر کینندن غیری بر آخر وصفه نظر
 ایامشدر اما فانک بو قول آنک مخالفدر که دیر
 . الشمس کالرات فی کف الاشمل ، یونده اشلدن
 مساد مرزهش اولان کیمه در و بو قوله شمیدن
 شول حرکت سر یعد منصله که مع موج الاشراف
 حاصله اولور حتی اول حیده آنک شعاعی منسبط
 اولوب جوانب داردن فانض اولغه مشاب اولوب
 آدن صکره ینده انقباضه رجوع قیامه مماثل اولور
 شاعر بوندن رهبت اخذ ایلوب آنی کف اشلده
 اولان آینه و آنک حرکتدن حاصله اولان هیتنه
 تشبیه قیلسدر و بونده بو حرکتین مذکور تیندن
 غیری اوصافک هیتنه ذخی ملامتسراق واستتداره
 کبی اشارت قیلسدر و بونک شعر فارسی‌بیدن مثالی

مدوحی قدرده و دانشده و مر تبده عفل کله
 تشبیه ایلسدر بو امور متعدده که وجه شبددر
 تمام عقلمدر چونک اقسام وجه شبه معلوم اولسی
 بس هیتی هیتنه تشبیه ایلمد کری صورده که اولور که
 همان مجرد هیتت اختیار ایلدیر دون الاوصاف
 تشبه کیم ابن العز بویتده اختیار ایلمد .
 کان البرق مخفف قاری
 فانطباقاً مرة وانفخا
 معنی کان برق شول بر قاریک مخففدر که منطبق
 اوانی الیه منطبق اولور یعنی بو اولور و قیاسور و گاهی
 منفع اوانی الیه منفع اولور یعنی آچیلور بونده شاعر
 بعد الاقباض حاصل اولان انبساطک هیتندن
 غیری اوصافدن بر وصفه هیچ نثر ایلمد .
 یعنی شول بر هیتنه مع عروض حرکتی الانقباض
 و الانبساط بر قدن حاصله اولدر شاعر آنی شول
 قاریک مخففندن حاصل اولان هیتنه تشبیه
 قیلسدر که اول مخفف هم انطباق و انتضاح
 حرکتی الیه چشمه مرة بعد آخری حرکت ابر وجه
 شبدده بوندن غیری بر وصفه ذخی نظر قیلسدر
 (شعر)

غزالک دمک بعضی شعر و قناکیم مدوحک
 ناس اوزره فائق اولسنی ادعا ایلدیه حتی اول
 برآسه اصل ونفسه جنس اولدی دیمک نکندسنی
 ادا قلدیه بو ظاهر اتمع کی اولدی پس دعوا
 ایچون حجت اراز ایلوب بونک ممکن اولسنی بیان
 ایلدی شول حال مشکک حاله تشبیه ایتکله که
 اول دمکن بهضدر اما دمکن عهد اولغز زیا
 مشکک وجود نه شول اوصاف شریفه وارد که
 اول دمه و نیز بو تشبیه ضعیف صراحت دکلمر
 و یاخود اول مشبهک حافی بیان ایلر وصف قلدردن
 نه کونه صفت اوزره اولد یعنی عیان ایلر تشبه کیم
 بزویی سیه اولده برآخرو به تشبیه ایلک کی
 و یاخود قوت وضعفه و زیاده و نقصانده مشبهک
 حالک قدرانی بیان ایلر نوب اسودی بغایت سیه
 اولده غرابه تشبیه ایلک کی و یاخود مشبهک حالی
 سامع نفستند مقرر قیلور و آنک شانه تقویت
 و برر تشه کیم سعینن فائده حاصل اولبان کیسه بی
 راقم علی الماء اولان کیسه به تشبیه ایلد کلری کی
 ملا «ولان کالاقم علی الماء» دیسه لر سن بو تشبیه

تسه کیم طوطی نام شاعر دیشدر
 خاک پایت که درین چشمست مارا که دران
 متصل چون شهبهای ساعت ریک روان
 بونده مجسوبک خاک پایت عاشق کاه رکوزینه
 و کاهی رکوزینه متصل کیتقه سندن حاصله اولان
 هیتی اخذ ایلوب آتی ساعت شهبزیدن رمانک
 متصل برندن برآخرو به کیتقه سندن حاصل اولان
 هینه تشبیه ایلشدر و همان بو هیتشدن یعنی خاکلک
 بر محلدن بر محله کیتقه سندن قطع نظر امر آخر که
 اول صفای محلیندر که مر ادایی کوز و ابکی شهبدر
 اکادخی نظر قیاس و مر اد ایلشدر و تشبیه دن غرض
 غالباً مشبهه عائد اولقدر اول مشبهه عائد اولان
 غرض بالآلک امکانی بیان ایلر یعنی قیاس را مر غریب
 و عجیب اولسه و قلوب ناسه آنک ممتع اولسنک فکری
 کلاهه آنک ممکن اولسنی بیان ایلر کافی قول ابی الطیب
 وان تغق الانام وانت منهم
 فان المسک بعض دم الغزال
 یعنی ای مدوح انام اوزره فائق اولد کسه حالبو که
 سن آنلردن سن اسنبعاد یوقدر زرا تخمیناً مسک
 (غزالک)

ایسده بوقسم مشبه دهندہ مطلقاً نادر الحضور
اولقدر « کافی تشبہ فیم فیہ جرم وقد » ورجوعی
دخی مشبهک دهندہ حضوری قسده نادر اولہ
کافی قول الشاعر
ولا زور دینہ تزھو بزرقہا
بن الریاض علی حجر البواقیہ
کأنہا فوق قامات ضعیفہا
اوانزل النار فی اطراف کبریت
معنی چون ازهار لاجوردی وارد کہ زر قتلہ بلبلہ
یعنی کبودی رنگ اول بلبلہ بن الریاض بواقیت حجر
اوزرہ یعنی ازهار سرخ اوزرہ نغیر ایدرل کان اول
ازهار لاجوردی شول قامات وساقات اوزرہ کہ اول
قامات اول ازھاری جامہ اول فائزہ ضعیفہ اولدی
کبریتک اطراف ایسده اولان اوانزل نادر نازک اطراف
کبریتہ متصل اولدی یعنی صورتک دهندہ حضوری
نادر دکادر لکن آنک حضوری عند حضور صورتہ
الینفسیح مستطرف اولور و صورتین متباعد بیک
تقارن و تماثلی مشامدہ اولدوقدہ مسیعد و مستغرب
کلور و آرا اولور کہ تشبہ دن غرض مشبه بہ عائد

عدم فادہک تقریردن و آن شائقی تقویتدن بمعنی
یولور سسنگه آنی غیریدہ بولہ مزمین زیر احسبانی
فکر عنقلباتی فکرتن آمدن نفسک الا زیادہ الفکر
اولدی یقیندن اوتوری و حسبایک عنقلبانہ بدم
قبلہ یقیندن اوتوری و شواغراض اربہ و جہ تشبہک
مشبه بہ دہ و جہ شبہ الیہ اشہر و اعرف اولدی
اقضایا لبر و یاخود مشہمی عین سادہ تزیین
ایچوند و جہ اسودی مژگان ظنیہ تشبہ ایلک کی
و یاخود تشبہدن غرض نسوہ و یسبح اولوب
مثلاً ذاتا اشہاء مقبولدن اولویدہ بعدہ بعض عارضہ
سبب الہ لکہ دار اولان بر شئی اشہاء مقبولدن بریند
تشبہ ایلدکری کی و یاخود مشہمی استظراف
مس ادا اولور یعنی ظریف و بدیع عدد ایث اولور مثلاً
شول کورلرہ کہ جرات موقدہ اولہ آنی موتق
آتون اولان مسک دربانہ تشبہ ایلدکری کی
هذا الفحیم فیہ حجر ملذہب
کبیر من المسک موجد الذہب
دیدکری کی استظراف دخی ایکی وجہ اوزرہ در
بری صورتہ مشغ اولقدر عادتاً اگر چه عنقلاً بکن
(ایسده)

برگرفته کیمه تک اشراقی واستنداره ده بدرکی
 اولان وجمی رغینه تشبیه ایلمی کی بونوع تشبیه
 اظهارمطلوب تمجیه ایدرل رغیف عنده الخائغ
 وجمی بدیه تشبیه انصب واول ایدی بخان ایکی
 شبتک برام ده مباننی جمع اینک مراد ایلمه ر
 ابرکسندن برینک نقصان وزیاده لکنه قصه ایللدن
 قطع نظر اکر اول شیلرده زیاده تک وقصان بولنسون
 ویاخود بولنسون بوقدر یجده ترک حرف تشبیه ایوب
 احد منساوینی ترجیح ایللدن احتراز ایوب
 تشبیه الهه اکتفا ایدرل کنول الشاعر

تشابه دمی ازجری ومدانی
 سخن مثل مافی الکائن عینی تشبیب

فوالله مادری ابانطهر اسبالت

جغونی لم من عبرتی کنت اشرب

شاعر وفتاکیم دمع الیه حیرک مباننی منساوی اعتقاد

ایلمدی وجریده برینک زاید و برینک ناقص اولسنده

قصه ایلدی حرف تشبیهی ترک ایوب تشابه اراد

ایلمدی تابکی شبتک هر بری مشبیه و مشبیه اولمغه

اولور بو دخی ایکی نوصدر بونوعی مشبیه ویه
 مشبیه ده اتم واکل اولدیننی ایهام ایلر بونوع تشبیه
 منلوبده بولنور بو اول تشبیه در که ناقص بولنده
 مشبیه قیاسور آک اکل و اتم اولسننی ادعا اینک
 قصه ایلدن اوتوری کما قال الشاعر
 ویدا الصبح کان غمرته

وجه الخایفة حین یمدح

معنی صباح ظاهر اولدی کان اول صباحک بیاضی

خایفه تک وجمیدر مدح اولدیننی حینده شاعر

بولنده خایفه تک وجمی وضوح وضاذه صباحدن

اتم واکلدر دیک ایهامنه قصه ایلشددر و بونک

آبت کریمدن مشالی (ذک بانهم قالوا انما الیسع

مثل الربوا) قولدر که لافلر ربا حرام ایکن خلال

عند اربیلر و اول قدر مبالغه ایلدرلر که ربانی حلدنه

اصل طوبوب و آتی مشبیه ائتخا ایلوب بیعی الا

تشبیه ایلدرلر حق کلام بولدی که انما الربوا مثل البیع

دیاردی که سوز ریاده در بیلمده کلدر پس بوالغه دن

اوتوری تغلب ایلوب انما البیع مثل الربوا دیدیلر

و بونوعی دخی مشبیه کمال اهتیمی بیان ایدر بولنن

(بر)

ایں امر مفہوم فتحہ و متن تلخیصہ حوالہ قبندی و حقیقت
و مجاز ک شرح و بیانہ شروع اوندی و باللہ التوفیق
وفی یدہ اذمۃ التحقیق .

الفصل الاول ❁

« فی بیان الحقیقۃ و التماز الحقیقۃ ہی الکلمۃ
المستعملۃ فیما وضعت لہ فی اصطلاح بہ بقع الخطاب »
علم بیانہ نظر اوندی مقدمہ مقصود اصلی ہمان
مجاز در کہ اختلاف طرق مجاز لہ حاصل اولور
حقیقۃ دکل لکن حقیقت مجازہ نسبتہ اصل و مجاز
اکا کورہ فرع اولدیسہ اولاً حقیقتدن بحث اولوب
تعریفہ شروع قبندی پس حقیقت اصطلاحہ
شول بر معنادہ مستعملہ اولان کلدرد کہ اول کلمہ
اول معنا ایچون وضع اوندی اصطلاحہ کہ
تخاطب اول اصطلاحہ واقع اولور لفظ مستعملہ
غیر مستعملہ اولان کلدردن احتراز ایچوندر کہ اکا
نہ حقیقت و نہ مجاز نسیمہ اولور و فیما وضعت لہ قیدی
غلطدن احترازدر مثلا انسانہ اشارت اولندی
حالہ خذ ہذا الفرس دیک کبی و دخی مجازدن
احترازدر کہ اول ماوضع لہ دہ استعمال اولنا مشدر

لا یبق اولوہ واکر اولوبی طرفی شمعدر اولورسد یعنی
مشبہ طرفی مشبہ طرفی دکل اکا تسویہ تعبیر
ایدرل ہنلا

صدغ الحیب و حال

ککلاہما کالیال
قول کبی معنی حییبک زانی و بنم حال ایکیسی بیلہ
کیہدر کیہدر دیک اولور واکر ایکیسی طرفی
شمعد اولورسد یعنی مشبہ بہ اول طرف دکل اکا
تسبیہ جمع دیرل کقول الشاعر
بات ندیمالی حتی الصبح
ایچدر مجدول مکان الوشاح

ککانا یسسم عن لوز

منضد او برد او افاح
معنی بکندیم و مصاحب اولدینی حالہ صبا حدک
کیہدلی شول ایچدر ناندہ اولان شخص کہ آک
قوشانی بری محکمدر کان اول ایچدر لفظ اندہ لوز کبی
منتلم اولش و یا خود طرولوبی و یا خود افشوان
ایچکری کبی دیشلردن کور و کشف دہان ایلدی
تسبیہ اندہ بوقدر لہ اکفا اولدی و بوندن زیادہ طلب
(البیلر)

موضوع له مراد اولدینی قرینه ایله بیه قید مستعمله
 نبر مستعمله اولان کلمدن احتراز ایچوندر که
 قبل الاستعمال حقیقت و مجاز صفتیه له متصرف اولان
 وقید فی غیر ما وضعته له حقیقتدن احتراز ایچوندر
 وقید فی اصطلاح بقع، الخاطب که وضعت لفظنه
 متعلقدر آنکچوندر که اصطلاح آخرده ما وضع له ده
 مستعمل اولان مجاز هم تعریفده داخل اوله مثلا
 لفظ صلاة که عرف شرع له مخاطب اولان کیسه
 آنی دعاده استعمال ایلسه مجاز اولور اگر چه فی الجملة
 ما وضع له نه استعمال اولمشدر عند اهل اللغة
 لکن ما وضع له نه استعمال اولنامهش اولور شول
 اصطلاح ده که مخاطب آنکله واقع اولمش اولور که
 مراد شمره قدر وقید علی وجه یصح که مستعمله
 متعلقدر آنکچوندر که بین المعینین علاقه محتمله
 اوله وقید مع قرینه عدم اراده ما وضعته له
 آنکچوندر که کنایت خارج اوله زیرا کنایت ما وضع
 له نیدن غیریده مستعمله در ما وضع له مراد
 اوله سنیق جوز ایله اکر عدم ارادت ما وضعته له
 قرینه سی اولر سه کلمه مجاز و تک مقصود اولان

و دخی فی اصطلاح بقع، الخاطب قیدله هر حقیقت
 هر قیده، هر تک شمول مراد اولمش و اصطلاح
 آخرده ما وضع له نه استعمال اولان مجازدن احتراز
 فلشمدر مثلا لفظ صاوة که لغته دعا ایچون و عرف
 شرعه ارکان مخصوصه ایچون وضع اولمشدر
 پس عرف شرع له مخاطب اولان کیسه اکر آنی
 دعاده استعمال ایلسه اکانسبت اول تحقیقا مجاز
 اولور شریفته ما وضع له نه استعمال اولدینی
 ملائسه ایله که اول ارکان مخصوصه در اگر چه
 بحسب اللغة موضعه نه استعمال اولنمده
 ه و المجاز هو الکنیة المستعملة فی غیر ما وضعته له
 فی اصطلاح بقع الخاطب علی وجه یصح مع قرینه
 عدم اراده ما وضعته له « مجاز صاوندنه مقول و زنده
 سم مکندر من جزا لکنان یجوز ان تدها یعنی کاندن
 کندی بعده نقل ایلدیار شول کلمه که اول مکان
 اصحاب نیدن آخر معناه تجاوز ایلنه یعنی مجاز
 بکنده که موضوع له اولان معنادن غیریده مستعمل
 اوله شول بر اصطلاح ده که مخاطب آنکله واقع
 اولور و وجه اولره مستعمل اوله که صحیح اوله
 (موضوع)

آنکه قدرتک ظموری الدن واقع اولور و قدرته دلالت
قبل افعال مثلا سرب و قطع و اخذ کبی غالباً آندن
ظهوره کلور و نانا برشته کلینک اسمیه نسیمه فتاق
هم مجاز مرسلدر مثلا انا لله اصابع اطلاق ایلدکلی
کبی کا فال الله تعالی (یجمعون اصابعهم فی آناهم
من الصواعق حذر الموت) اصابع اصبعک جمیدر که
بتون بر مقبره دیر بو اراده انا لله مراد اولور که
اصابعک جزو دیر و انا لله اصابع اطلاق مبالغه
ایچوندر که کان بونلر بر مقبره یی قولفلرینه ادخال
ایلدیلر تا صواعق ایشیدیلر و رابعاً بر شیبی اول شیبیک
سبیک اسمیه نسیمه ایلک دخی مجاز مرسلدر
نه کیم عرب رعینا العیب دیرلر و رعینا النبات
دیک معناسن مراد ایدرلر زیراً مطر نباته سبیدر
بناء علی هذا سببی ذکر ایدوب مسببی مراد ایلدیلر
فلان کل الدم دیکلی دخی بوقی ایلدیلر که بالاسنک
قانی دیته سبب اولور فلان دیت ییدی دیک اولور
خامسا بر شیبی مسببک اسمیه نسیمه ایلک دخی مجاز
مرسلدر مثلا مطرت السماء نباتا دیوب غیب مراد
ایلدکلی کبی که نبات مسبب بارانددر سادسا بر نسیمه

معنی اوزره دلالتی اولور و بو تعریفین مذکور یندن
بو معلوم اولور که هر شول لفظ که معنی ما وضع
ایندن غیر یده استعمال اولنسه بر علاقه ایچون
معنی ما وضع له مراد اولدیلر قریبیه ایله بیله
انکا مجاز نسیمه ایدرلر .

* فصل ثانی مجاز مرسلی بیان ایلر *

مجاز مرسل اولدر که وجه شبه و مشابهت اولتسزین
معنی مجازی ایله معنی حقیقی آراسنده علاقه
تمام اوله علاقه معتبره نک انواعی چوقدر لکن
اون نوعه دک صایمشلدر اول بر شیبی جزئیله نسیمه
ایلدکلی یعنی مجاز مرسلک انواع علاقی ایلدکلی
بر نسیمه کند و جزئیک اسمینی اطلاق ایلدکلی مثلا
رقیبه عین دیکلی کبی که عین رقیبک جزئیدر
وعین ایله رقیب مبانده علاقه اولدر که اول شخصس که
رقیبدر عین آنده اصلدر که صفت رقیب بون العین
دیسرا اولر و نانا یار و معین اولنه ید برلر نه کیم نسیمه
و قدرته ید تعیر ایدرلر دست ایله نعمت مبانده
علاقه مصدر نعمت اولوب هر نعمته علت فاعلیله
کبی اولدیلر و دست ایله قدرت مبانده علاقه
(اکثر)

فہم الرحمۃ) یعنی لفظ رحمت من مراد بوندہ جنتدر کہ
 رحمت الکا حالہ ونازلدر عاشرا بر شینہ آنک اسمیلہ
 نسید ہم بوقیاد ندر کا قال اللہ تعالیٰ (واجعل لی
 لسان صدق فی الاخرین) بوندہ لسان صدقن
 مراد ذکر حسندر کہ لسان ذکر آلت اولشدر
 * الفصل الثالث فی بیان الاستعارۃ *
 اصحاب بالافت استعارہ تک تعریفن بولہ ایشلدر
 « الاستعارۃ ہی اللفظ المستعمل فیما شیبہ بمعناہ
 الاصلی » یعنی استعارہ شول لفظدر کہ استعمال
 اولش اولہ اصلی اولان معناسنہ مشابہ اولان
 معیندہ مثلا رأیت اسدا یرمی کلاری کبی بوآرادہ
 لفظ اسد استعارہ صرکہ رجل شجاع الا تشبیه
 قلتمشدر بعضیاردخی استعارہ ہی « الاستعارۃ ہی
 استعمال لفظ المشبہ بہ فی المشبہ » دیمککہ تعریف
 ایشلدر یعنی استعارہ مشبہ ہی مشبہدہ
 استعمال ایشلدر دیمک اولور مثلا لفظ اسدی رجل
 شجاع معناسندہ استعمال اینک کبی بو تعریف
 اوزرہ متکلمہ مستعیر دیرلر و مشبہہ اولان شینہ
 مستعارند دیرلر و مشبہہ اولان شینہ مستعارلہ و لفظ

اولدہ اولدیرغی حالک اسمنی اطلاق اینک ہم بوقیاد ندر
 شدہ کیم حتی تعالیٰ حضرت زری (أتوالیاسمی اولانہم)
 بیوردی یعنی شول کیمسار کہ بیچاردر آثارہ مالترین
 بعد البلوغ ویرک و بعد البلوغ یم دینلز پس زمان
 ماضیندہ اولان اسملہ تسمیہ اولش اولور صلوا
 علی القاتل دیکلری ہم بوقیاد ندر مثلا بر کیمسہ
 بر کیمسہ بی اولدوروب آتی دخی آنک یریندہ قتل
 ایلدکلر ندر نصکرہ اکافائل تسمیہ اولش زماز ماضیندہ
 اولان اسملہ کورہ اولور سابعاً بر شینہ زمان مستقبلدہ
 اولہ حتی اعتباریلہ تسمیہ اینک ہم مجاز مرسلدر
 مثل قولہ تعالیٰ (انی اراتنی اعصر حمرأ) یعنی تحقیقا
 بن کیندومی واقعدہ عنب صفر کوردم و عنبہ
 حمر اطلاق باعتبار ما یؤمل الیحددر ثامننا بر شینہ
 محذک اسمنی اطلاق اینک ہم مجاز مرسلدر
 کا قال اللہ تعالیٰ فایدع ناد بہ نادى مجلسه دیرلر مراد
 اهل نادیه الحال فیدہ دیمکدر جر النهر و سائل المیزاب
 ہم بوقیاد ندر ناسعا بر شینہ حالک اسمیلہ تسمیہ
 دخی مجاز مرسلدر کا قال اللہ تعالیٰ (ولما الذین
 ابیضت وجوههم ففی رحمة الله فی الجنة اللذین تحمل
 فیہا)

داخل او اور اکن صاحب مفتاحک بو نعر بقده
اعتراض بلشاردر واکا نیجه وجوه ایله جواب و پروب
آتی رد قیلشاردر که بو مختصرده ایرادی مناسب
کوردلی اما نعر یقین مذکورین مشبه بهی ذکر
ایدوب همان مشبه مراد ایلمکله مقید دردر
واستعاره بر قیاس صدر اولاستعاره تحقیق دردر
واستعاره تحقیق معنایی محقق اولدیقیندن
اوتوری استعاره تحقیق ددیلمر کرکسه اول معنا
حسی اولق جهنندن محقق اولسون و کرکسه عقلی
اولق جهنندن محقق اولسون حسینک مثالی
نته کیم شاعر دیمشاردر .

لدی اسد شاک السلاح مقذف

له لید اظفار ه لم تقلم

معنایی تمام السلاح اولان و اکثر قایمه قذف قلنان
ورعی اولنان اسدک قنده در که آنکچون بین الکتفین
شعر کثیر وارد در که آنک طرفقاری قطع اولنا مشدر
پس اسد بونده در جل شجاع ایچون مستعاردر
بوایسه امر محققدر حسا و تقفلیک منالی نته کیم
حق تعالی حضرت نبری کلام تحمیدنه (اهدنا الصراط

مشبهه مستعار نعر ایدر اول جهنندنکله مشلا
لقظ اسد ربانیس کیدر که مشبه به اولان حیوان
مفترسدن آتی عاربت اخذ ایشاردر مشبهدن
اوتریکه اولر جل شجاعدر بو ایکی نعر یقین
استعاره تخیلیله واستعاره بالکنایه خارج اولور
واهنذا صاحب مفتاح بو ایکنسی جامع تعریف
ایلمشاردر « قال الاستعاره هی ان تذکر احد طرفی
الشیبه وترید الطرف الاخره مدعیا دخول المشبه
فی جنس المشبه به » یعنی استعاره اولدر که سن
تشبیهک ایکی طرفندن برینی ذکر ایله سن و آنکله
طرف آخری مراد ایله سن مدعی اولدوخلک حالده
مشبهک دخولنی مشبههک جنسنندن مللا در جل
شجاع که مشبه در اسد جنسننده داخل اولدوسنی
ادعا ایلوب رأیت اسدا فی الحمام دیه سن پس
بو نعر یقده استعاره تخیلیله واستعاره بالکنایه
داخل اولور زیرا بو نعر یقده مشبه بهی ذکر
ایلمر و آندن مشبه مراد قیله لر استعاره اولوب
داخل اولور و کذا نک مشبهی ذکر ایده لر و آندن
مشبه به مراد ایلمر هم استعاره اولوب بو نعر یقده
(داخل)

ایدرل ضرر و بلا دن صیانت ایچون صکره تعویذ
 وهیکل معالینه دینی استعمال اولدی انشبت الظفر
 فی الشیء دیرل چقان طرز بق بر شبتیه بانسه ودخول
 اینسه منیه موته دیرل شاعر کیندو نفسنده موتی
 قهر و غلبه ایله اهلاک نفوس الهمده سبجه تشبیه
 ایلدی واطفار که اولزم سبب مندر که احتیال واهلاک
 آنرلسز سببمه کامل اولمز موته آنی اثبات ایلدی
 پس صرکی سبجه تشبیه استعاره بالکنایه دیرل
 وآنکچون اطفا از اثبات ایلمکه استعاره تخیلیه تعبیر
 ایدرل وشعر فارسی دن بونک مثالی نته کیم انوری
 دیمشدر

ماء انخوهاد آنکه بود نعل صرکبت

از ناخن محاق بد چهره خسته باد

شاعر کیندو نفسنده ماهی اولا مصیبت زده اولان

عورتیه تشبیه ایاشدر نورینک فقتالی واسطه سببیه

اکا غارض اولان ملالده که ناخن ایله چهره په زخم

اوروش مصیبت زده اولان عورتارک اواز مندر بوکا

استعاره بالکنایه دیرل وناخن محاق ایله چهره سن

خسته قیلغی ماهه اثبات ایلمکه استعاره تخیلیه

المستقیم) بیوردی و بونده صراط مستقیمدن
 مراد دین اسلامدر بو ایسه امر محققدر
 من حیث العقل پس استعاره بالکنایه استعاره
 تخیلیه ک تعریفنه کلام استعاره بالکنایه شول
 تشبیهدر که نفس متکلمده مضر اوله و مشبهدن
 ضری آنک ارکانندن اصلا برشی تصریح ایلمده
 بلکه همان مشبهدی ذکر ایلمه فقط واول نفسده
 مضر اولان تشبیه اوزره مشبهد به مخض اولان
 برامری مشبه ایچون اثبات ایلمک دلالت قیله
 پس نفسده مضر اولان تشبیه استعاره بالکنایه
 دیرل و بالاستعاره مکنیه سببه ایدرل واول تشبیه
 مضره کنایت سببه اولغی تشبیهک مصرح
 اولدیغی سببه در واول مشبهد به مخض اولان
 امری مشبه ایچون اثبات ایلمکه استعاره تخیلیه
 دیرل مشبه مشبهدیک جنسندن اولغی تخیل
 اولدیغندن اوتوری کافی قول الهذیلی
 واذ المنیة انشبت اطفاها

الفتی ککله تمیذ لا تنفع

تمیذ شول بو نفعه دیرل که برکیمه نیک بوینه تعاقب

(ایدرل)

ردایی غمراه وصف ایلدیکه اول عطیایه ملائم
 و مناسب در پس مدوحی کز عطا الیه وصف ایلوب
 دیر که اول مدوح کتیر العطا بر کیسه در که تسم
 ایلسه ضاحک اولدینی حالده یعنی حد نسیمن
 تجاوز ایلسه صحیکه شارع اولدینی حالده آنک
 خنده سی سبیله رقاب اموال ساننک انده بسته
 و مقید اولار غلق الرهن فی ید الرهن دیرل خیان
 راهن آنک انفکاک اوزره قادر اولسه فارسیدن
 بونک منالی بویتدیر .

سرو تو مکر ز پانشید

کین دل نفسی بجا نشید

بویتدیه سروی قامت محبوب ایچون استعاره
 ایشدیر شول درازک علاقه سبیله که سروله
 قامت محبوب میانده مشترک در آندنصره سرو که
 مستعار در نشستن صفتیه وصف قبیلشدر
 و اوچنجیس نه استعاره می شخه دیدر او استعاره
 سر شخه اولدر که مستعار منه ملائم اولان شنبه
 مقارن اوله کای قوله تعالی (اولک الذین اشزوا
 الضلالت بالهدی غار یجت تجارتم) بونده اشزایی

تسمیه ایدرل بر آخر اعتبارله استعاره بی اوج قسمه
 تقسیم ایلدیلر مثلا کر استعاره مستعارله
 و مستعار منه ملائم بر شنبه مقارن اولرسه اکا استعاره
 مذاقه دیرل عندی اسید دیدکری کبی که بونده
 مستعارله و مستعار منه ک اولاز مندن بر شی مذکور
 دکادر بونک شعر فارسیدن منالی بویتدیر .
 هر طرف سروی و هرسو شوخ و خوی دجوی دکر
 من صکر فتار بلای خوی بد خوی دکر

مجبوبی سروه تشبیه ایلوب مستعارله و مستعار
 منه ملائم هیچ بر امر دخی ذکر ایلامشدر و اگر
 مستعار له و مستعار منه دلائم بر شنبه مقارن
 اولورسه اکا استعاره مجرد تمبیر ایدرل کقول الشاعر
 غر الداء اذا تبسم ضاحکا

خلفت بضحکته رقاب المال

غمر خیر و زنده بونده کثیر معناسنه در و مبتدا
 محذوفک خیریدر غر الداء دیمک کثیر العطا دیمک
 معناسنه استعاره اولمشدر شو علاقه الیه که
 ردا صاحبک عرضنی صاین اولدینی کبی عطا
 دخی صاحبک عرضنی صیانت قبور آندنصره
 (ردایی)

شواهد و اظفار ایه وصف مستعاره منه ملاعمر که
اول حقیقت در لید ابدتک جمیدر که شیرک متکین
اوزر اولان صاچلرینه دیرلر تقلم قلمک مبالغه سیدر که
قطعه دیرلر که مراد عدم ضمعه قدر و بونک شهر
فارسیدن منالی

آن ماه شب چارده از ما چون جدا شد
روز همه شب شد چون آنم که کجا شد
بویتمده ماهی محبوب ایچون استعاره ایلمشدر
بوشب چهارده که مستعاره منه ملاعمر اول ماهد
ذکر ایلمشدر و شب چهارده که مستعاره لیم
ملاعمر که محبوب دیرلر هم ذکر ایلمشدر که ترشیخ
استعاره بودر و طلاق و تجریدن ترشیخ ایلمشدر
تسبیهدن مبالغه اوزره مشتمل اولدیندن اونوری
علم یابنده استعاره بی درت قسم آخره دخی تقسیم
ایلمشدر اگر اقسام مذکوریه متعلق اولان هیاجنه
بونده شروع اولورسه اطناب واسهله مودی اولور
بوقدر له اکفا اولندی و کنایه شرح و بیانسه
شروع قنیدی والتوفیق شی عزیز لایه عطی الابد
عزیز

استبدال و اختیار ایچون استعاره ایلمشدر شول
علاقه ایه که اشتراکی و یوب ساعده بی اختیار ایلمشدر
واسه تبداله هم دادن و ستادن یولور و کارخ
و تجارتی ارداف ایلمشدر ترشیخ استعاره دیدلر زرا
استعاره مر شخه اکلرلر که مستعار منه ملاعمر
و مناسب برشی مذکور اوله و شعر فارسیدن بونک
منالی شاعرک بوقولیدر .

بی شوم نهان زمر دم چشم بوشم از جهان
آن ری از چشم مر دم چونکه می باشد نهان
بویتمده بری بی محبوب ایچون استعاره ایلمشدر
شو و علاقده ایه که بری نیجه نازک و لطیف ایسه
محبوب دخی اوله لطیف و نازکدر و مقارن قنیدی
شول شبنه که اول چشم مر دم نهان اولمقدر که
بری به مناسب و ملاعمر که اول مستعار منهدر
کاه اولور که تجریده ترشیخ ایلمشدر بر خنده جمع اولور
کتول الشاعر « لدی اسد شانی السلاج مقذف »
بواسه عماره مجرده در که شاعر مستعاره لیم
اولان شبنه آنی وصف ایلمشدر که اول زجل شجاعدر
له لید اظفار له تقلم بواسه عماره مر شخه در زبرا
(شو)

اینک جائز دکلدر بلکه بوندن مراد رجل شجاعدر حاصل کلام اولدر که کلمه مستعمله دن مراد بامعنی حقیقیدر و یاخود غیر حقیقیدر معنای حقیقینک عدم جواز یله و یاخود غیر معنای حقیقیدر معنای حقیقینک مراد اوله سنک جواز یله یله اوله کلمه حقیقت دیرل و اینک نجیبسنه مجاز دیرل و او نجیبسنه کنایه تعبیر ایدرل اما کنایه ده معنای حقیقینک مراد اولسی واجب اولر زیرا جائزدر که فلان طویل النجاد دیرل و آنک نجاد ی اوله و فلان جبان الشکلب و مهزول الفصیل دیرل و اول کیمسه نیک اصلا کلبی و فصیلی اوله فصل دوه کوچکنه دیرل مهزول لاغر دیمکدر زیرا بو الفاظدن مقصود ضعیفی چوق اولوق و مهمانه ربانیت قیافدر که اول مقتضای کرمدر اعدر بوندن که اول کیمسه نیک کلبی و فصیلی اولسون و یاخود اولسون و اتفاق بلغا بونک اوزرینه در که مجاز و کنایه حقیقیدن و نصیر یجدن البندر مثلا رأبت اسدا دیسک و یاخود رأبت رجلا شجاعا مساوا بالاسد فی الشجاعه دیو تعبیر اسک اگر چه هر یکی عبارت شجاعته اسدله

* الفصل الرابع فی بیان الکنایه *

کنایت لغت عربده ترک نصیر یجه دیرل مصدر در کنایت بکنایه عن کذا و یاخود کنوت عن کذا دیرل بخان نصیر یچی ترک ایلسه « و فی الاصطلاح لافند اریده لازم معناه مع جواز اراده مهه » یعنی اصطلاحده کنایت شول لفظدر که اول لفظک لازم معنایی مراد اوله اول معنایک مراد اوله سنک جواز یله یله اول لازمه یعنی لازمی ذکر ایدوب ملزومی مراد اینلکدر مع جواز اراده لازم لفظه مکنی به دیرل و معنایه مکنی عنه تعبیر ایدرل مثلا طویل النجاد لفظی کبی نجاد بند شمشیره دیرل و طویل النجاد دیمدن مراد آنک لازم معناسیدر که اول طول قامتدر که طویل النجاد آندن کنایه در معنای حقیقسنک مراد اوله سنک جواز یله یله که اول طول نجاددر و بو تعبیر ظاهرا اولدر که کنایت مجازه تخالف اولور زیرا که کنایت اراده لازم معنای حقیقیدر مع جواز اراده معنای حقیقی مجاز بونک مخالفیدر که مجازده معنای حقیقی مراد اولر مثلا رأبت اسدا فی الجلم دیمکده حیوان مفترسی مراد (اینک)

بیانته شروع اولدی واکا تفسیر فاسدی .
* الفصل الخامس *

۱۰ فی بیان التعریض والتلویح والرمز والاشارات
التعریض ذکر شی غیر مقصود بستدل به
علی القصود یعنی تعریض بر مقصود اولین شی
ذکر اینکدر که آنک ایله منکرک مقصودینه استدلال
اولنه و تعریضه آنکچون تعریض دیدیلر که منکرک
کلامی بر عرضه یعنی بر جابه اماله ایوب و مرادی
اول جانب اولیوب جانب آخری مراد ایبر و یا خود
آنکچون تعریض دیدیلر که بر شی عرض اولیوب
مقصود شی آخر ایله و لهذا کینایه معاریض دیدیلر
وصاحب مفتاح تعریضی کینایتدن عد اینشدر
واکر غیر مقصود اولان کلام ایله مقصود اولان
کلام میننده یعنی لازم ایله ملزوم مایننده و سائط
چوق اولور سه اکا تلویح دیرل زرا تلویح سنک
غیر اراقندن اشارت اینکدر مثلا ککبر الراماد
قواندن معنای مقصوده که عدو حک کثرت ضیافتی
و مهمانوا اینکدر چوق و سائط وارد زرا کثرت
رماددن ذهن کثرت احتراق حطبه انتقال ایبر

رجلک مساوی اوله سنک افاده سننده مشرکدر
لکن بونک ایله آنک میناننده تفاوت وارد زرا که
رأیت اسداد بونک نا کیدائبات شجاعت افاده ایبر که
رأیت رجلا شجاعا مساوا بالاسد فی الشجاعة قول
اول نا کیدی افاده ایبر اول مر تبه نا کید افاده
اینک لفظ اسدی مع اسقاط حروف التشبیه مطلق
ذکر اینکدن اولور کانه اول رجل شجاعتمده نفس
اسد اولش اولور بس اول کیسه که نفس اسد اوله
واول کیسه که اسده مساوی اوله آنک ایله بونک
میناننده اولان تفاوت قتی ظاهر در و کثیر الرماد
دیمک هم کثیر الضیف دیکدن ایقدر زرا که
اثبات کثرة رماد که لازم کثرت ضیافتدر نا کیدائبات
وجود ملزومی افاده ایبر که اول کثرت ضیافتدر
اول سببه که لازمک وجودی ملزومک وجودینه
دلات و شهادت ایبر چونک شاهد رنده اوله مدعی که
ملزومک وجودیدر شهادتله ثابت اولش اولور اما
کثیر القری دیمک مجرد شاهد سن بر دعوادر
بوقدر کینایتک شرح و بیان اولنمی کفایت ایوب
بوکا مناسب اولان تعریض و تلویح و رمز و اشاراتک
(بیانته)

الی عقابین اسود و ایض فی جماعتها تحت و سادتی
 و جماعت انظر من البلی و لایینین فاذتینین الایض
 من الاسود امسکت فلما اصحبت غدوت الی رسول الله
 صلی الله علیه وسلم فاجبره فضحک وقال علیه السلام
 انک امریض الفقا انما ذلک بیاض النهار و سواد
 البلی کتی رسول الله علیه السلام بذک عن بلاهته
 عدی و قده فطنه ، اما عریض الفقادن بلاهت
 و حاقته انتقاله . نوحا خفا و اردر که هر کس بادی
 نظرده اکامطلع اولن و بوکا رمزدر بر وقت و واسطه
 رمز . مناسبدر که اول خفیه قریبه اشارت ایلمکدر
 زیرا حقیقت رمز صاننده لب و ابرو الیه اشارت ایلمکه
 دبرل و اگر وسائط قبل اولوب ملازمند . خفا اولرسه
 اکایما و اشارت تغییر ایدر لر شعر عریضدن بونک مثالی
 بودر .

او ما رأيت الجعد الق رحله
 فی آل طلحة ثم تحول
 یعنی الجعد و کرمی سن کورمندی که آل طلحه تک
 فنده اول رشتنی الفقا ایلمدی آندنصر که اول یردن
 بر آخیره کندی و تحول ایدری ولزوم معنای بیت

کثرت احتراق حطیدن کثرت طباخته و کثرت
 طباختدن کثرت خوردن کثرت طعمه و کثرت خوردن کثرت
 طعمدن کثرت مهمانه و کثرت مهماندن مقصود که
 مضیافیت بمد و حدر اکا انتقال ابر بوس بو معنی
 کفظ تلویحه مناسبدر که ایراقدن اشارت ایلمکدر
 و اگر مقصود اولان کلامه غیره مقصود اولان کلامک
 میاشده وسائط ازومده خفا ابه بیاله قبل اولرسه
 اکا رمز دبرل مثلا عریض الفقا و عریض الوساده
 دیدگری کبی وساده بصد و غه دبرل عریض الوساده
 قوندن عریض الفقا اولسنه انتقال اولن و در که
 عریض الفقا اهل فراست قنیزده حاقه و بلاهته
 دلالت ابر بوس و زورده عریض الوساده قوندن
 معنای مقصود میباشده که اول حاقه ابر بوس واسطه
 اولور که اول عریض الفقا ابر بوس الفقا ایدر
 مقصود اولان معنای حاقه ابر بوس واسطه بوقدر
 زیرا که اهل فراست قنیزده قنایک بصی اولسی
 بلاهته دلالت ابر « وفی الصحیحین عن عدی بن
 خاتم رضی الله عنه قال لما نزلت و کلاوا و اشربوا حتی
 یذین لکم خط الا بیض من الخبط الاسود عمدت
 (الی)

سابقه بوبیت اخیرك معناسنك ظهروندن اوتوریدر
 بیادادن مراد ظلمدر « والنظلم وضع الشی فی غیر
 موضعه وانصرف فی ذلک غیره » دیملکه تعریف
 اولمشدر ویداد انظمی بوجمله، بغایت خوب واقع
 اولمشدر دیمک استرکه سنک نیم شعره اعتراضك
 مجملده، دکلدر وخطاب شول معناده که تصرف
 ایشدر حق غیردر شیخ کالک که شعر من اواره
 شهر هاست دیمدن مرادی شهرلرده مشهور
 اولمشدر که اواره شدن شعر دیمدن شهرته انتقال
 اولشور و شهرت شعردن اول شعرك مطلوب بیته
 مطاوبیت شعردن انتقال اولشور شهرك خوبلقنه که
 مقصود متکلم اولدر اگرچه وسائلف چوقدر اما
 بو معناسنك مقصود اولمشندن هیچ خفا یوقدر
 وشول وقتده که بلفظدن معنای تعریض مراد اوله
 معنای تعریضه نظرا اول لفظدن حقیقت و مجاز
 وکنایله متصف اولوق مراد اواز اگرچه معانی
 نلشدن هربری برسبل تعبت آنده وجود ایسده.
 تنه کیم (المسلم من سلم المسلمون من یده ولسانه) حدیثی
 بو معنایه خوش نبال اولور اگر مراد بونلکه تعریض

آندن مقصود ابیت کرمدر اگرچه واسطه واردر
 لکن آنده خفا بو قدر مثلا واسطه مجدك عدم تحویلندن
 آل طلحه قنده مجدك مقیم اولمشنه انتقال وآل
 طلحه قنده مجدك مقیم اولمشندن مجدك هرآل
 طلحهیه ملازم اولمشنه انتقالدر و بونك فارسیدن
 منالی تنه کیم خواجه کال خنجیدی خواجه مجد
 عصار حفسده که مؤلف کتاب مهر و ششتریدر
 بیورمشلدر

زمانای صصبا با محمد رسان
 خدازادودی که آوراسنست
 بس آنکه بکوا زمنش در نهفت
 که ای ساز معنی بقول توراست

کرتم که باشد ترا صد گرفت
 بیریك غزل که اختراع مراست
 نه آخر غریب دیار تواند
 ترابا غریبان حصوت جراست

زیداد ناست این همه بر غریب
 که شعر من آواره شهر هاست
 بونده مقصود اصل بوبیت اخیردر و ذکرایات
 (سابقه)

صرافان بازار شعر قتلند ه کلام منظوم سکر قسمه
 منقسمه اول اغزل ثانيا قصیده ثالثا تشبیب رابعاً
 ترجیع خامسا رباعی سادسا فرد سابعاً منظوی ثامناً
 مسقط فضلالی عجم اقسام مذکوره تک هر رباعی
 علی حده تعریف الطیاردر ه فالغزل ابیات ذات
 مطلع متحده الوزن والقافیه غیر متجاوزة عن اثنی
 عشر بیتاً ه یعنی غزل شمول مطلع صاحبی اولان
 پیشلردر که آنلرک وزنی وقافیه سی متحده اوله اون بکی
 بیکی متجاوز اولیسه و بوزمانده شرط اولدر که
 پیش بتدن اقل اولیسه مثلاً خواجه حافظک بوغزل
 رعنائی کیدر .

بشعرا این نکته که خود را زغم آزاده کنی
 خون خوری کر طلب روزی نهاده کنی
 تکبیه بجای بزرگان نشوان زد بکراف
 مکر اسباب بزرگی همه آماده کنی
 خاطرت کی رقم فیض پذیرد هیسات
 مکر از نقش بر آکنده ورق ساده کنی
 اجرا باشدت ای خسرو شیرین دهان
 کرنگاهی سوی فرهاد دل افشاده کنی

اولورسه بونک معنای اصالیسی اسلامی شول کیسه به
 مختصر قیقدر مسلمانز آدن سلامت اوزره اولهر
 و کتابت معناسیکه لازم معنای اصلیدر یعنی مؤذین
 مطلقاً اسلامیک انفاستدر و معنای تعریض همین
 اولان مؤذین اسلامی نی ایلکدر و کلام فارسیدن
 بونک مثال ننه کیم سبده فاسم انوار بیوردر .

هر که که بار شیبوه و ناز ابتدا کند
 عاشق کسی بود که دل و جان فدا کند
 بویتهده معنای اصلی عاشقانی شول کیسه به
 انحصاردر که چون بار شیبوه و نازه ابتدا ایله اول
 کیسه کند و جانی اگافدا ایله و معنای اصلی به
 لازم کلان معنای کنایی اولدر که عاشقانی مطلقاً
 مقیددر هر شسول کیسه دهه نکه بار شیبوه و نازه
 ابتدا ایله اول کیسه جانی اگافدا ایله و معنای
 تعریض عاشقانی شخص معیندن نی ایلکدر پس
 سار حقیقت و مجازی دخی هر بار که آنلکه تعریض
 مراد اوله اگاکوره قیاس ایله والسلام
 * بلب نلک شعرک افسامنی و بدیهه متعلق اولان *
 * بعضی محسنانی بیان ایلر *
 (صرافان)

محبوب محبوبه اولدیغی اعتبارله در «والقصیده
ایران ذات مطلع متعده الوزن والقافیه تجاوزه عن
الئی عشرینا» یعنی قصیده شول برقاچ بیتلر در که
مطالع صاحبیدر متحد الوزن والقافیه در اون ایکی
بیتدن مجاوزه در فضلاهی عجم قیلرنده نهایت
مستحسنه یوز بیت مقداری اولمدر اما عندالعرب
حد معین طوعز ننه کیم عمرین فارض حضرتلرینک
تایه سی آئی یوز بیتدن زیاده در «والشئیب ایات
من اول القصیده الی المدح مشتمله علی ما یشط
خطر الشاعر به» شئیب لغتده شاعر قصیده سن
محبوبک جمال وکایله تزیین ایلمکه وکنندو عشق
و محبتده اولان حال برملانی اکا سونلکه دیرلر «کافال
فی تاج المصادر الشئیب صفة جمال زنی کردن
و حال خود در عشق باوی بگفتن» واصطلاح
شمراد. شئیب شول برقاچ بیتلر در که اول قصیده دن
مدح محدودک آنک اوزرینه مشتمله در که شاعرک
خاطری آنکله منشط اولور پس هرزه نک ذکر یله که
خاطر متششط اوله اول نوع سه روزه شعرا تشط
خاطر قالدو عیون تشط دیدیلر «الترجیع شعر

کار خود کر به خد باز کداری حافظ
ای بسا عیش که از بخت خدا داده کنی
وغزالک ترکدن مثال بودر لصفه
دوشورمز مو قدر عیبی کوکل اول وجه ذی شانه
مکر غارت صکر عقل اولخی زلف پریشانه
هوای کاکلی یارک ویرادن کوکلده حالت
کلوبدر بوتن وجام اودمده رقص و دورانه
نوی بدن عاشققلر اولورلر زنده دل هر دم
ولی زاهد بوئی صانور همان رفوری افسانه
دوشلدن آتش عشقه سمندر تک دل شیدا
بانمده اولدی افسانه حدیث شمع و پروانه
شراب و شمع وشاهدردن تمنع استین عاشق
رسوخی مجلسنده اول کر کدر کبره میدانه
اما عرب قیلرنده ایات غزله عدد معین یوفدر
وغزال لغتده حدیث النساء الحسنى معناسنده در یعنی
کوزل عورتلر سوزی وجماعت عرب ایسه کلاملرنده
ستایشی اکثر نسوانه متعلق ادا ایوب خطابی
هفته ایده کلش لردر پس وجه تشبه آتده وصف
(محبوب)

الفن بر ریاضت و تعب می باید
و بونک ترکیبش مثالی از آنست

خالق کون و مکان خلقی ایچیک ا کوانی
بعض انساننی بحجب مودی بالطبع ایتمش
شکل انسانده کوررسن نیجه حیواننی کیم
یوقله سکسیرین آنک دیرسن اکارابت ایتمش
« و الفطعة آیات متخدة الوزن و القافية اولان بیتلردر که آنک
یعنی شول متخدة الوزن و القافية اولان بیتلردر که آنک
مطلبنی اولیه و فی اللغة الفطعة من الشئ طائفة
منه و کلام منظومدن یونوعه قطعه دیمه سی مطلع
سر قصیده دن بر باره اولدیغنی اعتبارله در مثلاً
بر تو خوانم ز دفتر اخلاق
آبی در وفا و در بخشش
هر که بخراشدت جگر بخنفا
همچو کان کریم ز بخشش

کم باش از درخت سایه فیکان
هر که سسکت زنده بگر بخشش
از صدق باد کبر کو هر حم
آنکه بر دست کهر بخشش

مخصص بیت ذی قافیه بن کلی حصه منها آیات
ذات مطلع و متحد و زنا و قافیه « ترجیع شول شعر در که
اول ابکی قافیه صاحبی اولان بر بیتله حصه قیامش
اوله و اول حصه لردن هر بر حصه شول مطلع صاحبی
بر قافیه بیتلردر که وزن و قافیه جهتمدن مجتهد
اولدر و اول مخصوص اولان بیتله شرا ترجیع بند
دیر و اول بند غالباً مکرر اولور و کاهمی مکرر اولوب
هر قسمده همان بر بیت ذکر قیامش ترجیع لغتده کبرو
دوندر مکده دیر هر حصه تک عقبده اول بندی کبرو
دوندیروب تکرار ذکر ایلمد کبری ملاسه ایله یونوعه
ترجیع تعبیر ایلدیر « والرباعی بیتان متفقان فی وزن
و قافیه یخص به هذا النوع من الشعر و اولها
ذو قافیه بن یعنی رباعی شول ابکی بیتلردر که بر وزنه
و بر قافیه ده متفق اولدر که اول وزنه شعر قسمدن
یونوع مخصوص اوله و اول ابکی بیتک اولدی بیتی ابکی
قافیه صاحبی اوله مثلاً

درویشی را ذوق و طلب می باید
علم و ورع و حال و ادب می باید
از راحت تن بقوری باید بود
(الفن)

وبونك تركيدن مثال مبدأ و معاد نام رساله مزمن
 بو بر قاج يتسدر اولفته لا بر حكيت ديدني آني
 ايشيت . فهم ايوب معناسن آنكله ايش ايت .
 اول حكايته كه قطب العارفين . حضرت سلطان
 فخر العاشقين . اوليا واصفيانك بهزي . اتقا
 وعارفين مهنري . سرور سردنتر اهل ولا . شه
 جلال الدين رومي بو العلا . دفتر سابعده اراد
 ايلدي . نظمه كتوروب آني ياد ايلدي « الي آخره
 والحاصل كلام منظومدن بو نوعه مشوي نسيه
 اولنسي اياتن هر بر يسي ايكي قافيه طوقدوي
 اعتبار له در وبونك دخي تحقيق و تفصيل مشوي
 شريفك اوانده تحرير و تسطير بالمشردر لازم كلورسه
 آند . طلب اولنه « ولسهط هي المصارع المنقده
 في الوزن و القافية مع المصراع الاخير المنفق
 في الوزن دون القافية » وسمهط شول وزنده و قافيه
 منقده اولان مصرع بلوردر كه قافيدن ماعدا وزنده
 مصرع اخبر له متفق اولر و چند بيري علم عروض
 و قافيه به متعلق اولان رساله سنده . ديمسدر مسهط
 درت مصرع دن اون مصرعه وارنجيه دك صحیح

والفرد يت واحد ذوقافيه اوقافيتين بنرد بر يتدر كه
 يا بر قافيه صاحبي و يا خود ايكي قافيه صاحبي اوله
 و بو كا تنها بر يت اولد و غيرتون فرد ديدلر شمر
 شريدن مثالي

ولو ان ما بي من جوى وصباية

على جبل لم يبق في النار كافر

و شعر فارسيدن مثالي

اين علم قانيسنت وفا نيسنت درو

اين كهنه جهانبست جهانبست درو

وبونك تركيدن مثالي لصنف

باطنك سن اليه كرد ماس وادن جهه باك

تا اوله قايك سينك اينسه كي تا ناك

« والمنصوي ايات متوافقة الاوزان متخالفه

التوافقى كل واحد منها ذوقافيتين » يعنى مشوي شول

متوافقة الاوزان و متخالفه القوافى اولان يتدرر كه

اول يتدرن هر بر يسي ايكي قافيه صاحبي اولر مثلا

بشنواين ني چون حكايث ميكند

وز جدا يها شكايث ميكند

كز نيسنتان تا صرايبريد آند

از نغمم مرد وزن نالیده آند

(وبونك)

قبله درمان . بر عاشق سگرتام . برواله و حیرانم .
 بر عقلی پریشانم . فیله بنی سرگردان . هر رده
 عیان سن سن . اما که نهان سن سن . بیل کون
 و مکان سن سن . الاسوزه یوقی امکان . اولدمکه
 یوزن کوردم . پاینه یوزم سوردم . کور نجه زخ زردم .
 اولدی چوکل خندان . دیدیکه رسوخ بی . قیلدم
 سنی مسخسن . شمدنکبرو یامدن . آریله صفین
 بران . و تخمشک مثالی نه کیم خواجه عماد کرمانی
 دیمشدر لکن ضرورت شعردن اتوری بوند .
 مصرع آخر ساز مصاربه له قافیه ده دخی موافق
 واقع اولمشدر .

(مخمس)

ساقبا بر کنار آب زلال
 تنهکانرا زجان گرفت ملال
 در قرح ریزی که نیست وبال
 ماچین تشنه وزلال وصال
 همه عالم گرفتیه مالا مال
 باده اعمال ناب میجویم
 خویشتن را خراب میجویم
 بخویم و شراب میجویم

اولور یعنی شعری درت بخش ایدرل اوج بخشند نه دک
 بر کونه قافیه کیتورلر و دردیخی بخشنده اصل قافیه
 کیتورلر که شعریک بناسی اول قافیه اوزره اوله
 وکنذک بش بخش ویا آلتی بخش ویایدی بخش
 ایلمه اوله وارنجیه دک بوکا کوره قیاس ایله تعریف
 مذکور بونک جهله افسانهی شامل اولور که اول
 مربع و تخمس و مسدس و مسبع و منن و منسج
 و معشدر مر بعک مثالی نه کیم شاعر دیمشدر .
 زامندن نو بهار باغ چو یخخانه شد
 کنت رخ کل چو شمع باد چو پروانه شد
 پیشه بیل کنتون کفتن افسانه شد
 کل زخوشی پاره کرد . برتن خود پیرهن . ابر
 بوقت بهار . چونکه کشتو دست کف . زاله تکر
 چون کهر . لاله سراسر صدف . ناله مرغان
 شده . برفک از هر طرف . باغ شده چون صنم .
 باد شده چون سخن . و بونک زکدن مثالی بودر
 اصفه ای شاه سخن سوزن . وی ماه دل افروزم .
 روح فرخ لدوزم . جامک ایچنده جان . قیله بنی اواره
 قالدیم قتی بیچاره . لطف ایله بو بیچاره . وصالکله
 (قبله)

عنبرسار افشاند طره شب بر نهار

عود نگاری بسوخت بچرخ چرخ از بهار

باز شده کوش کل مهر نوای هزار

باد چو عطسار شهر در چمن روزگار

ساخت زمشک عبیر لطفه عنبری

سوسن تر بر شکفت در چمن آسمان

لاله ونسیرین نمود چرخ جوهر بوستان

شکل بجره است جوی چرخ جواب روان

زهره بسان سخن شعری چون ارغوان

صورت استارگان همچو شکوفه عیان

منبری از برج خویش همچو گل از گلستان

مه بمیان نجوم همچو گل عبیری

و نمیک منالی نه کیم شاعر دیمشدر .

(عین)

چو او کیستی نیاورد و نیارد

زمانه جنگ او جستنی نیارد

اگر بردل خلافتش کس ننکارد

بچسکال اجل کردن بخسارد

زاس کوه و ستارا حق کنکارد

زاس کزد شمشان ذات کوارد

غرق آیم و آب میجویم

در وصالی و بی خبر ز وصال

و مسدسک منالی نه کیم خواجه عماد پیور .

(مسدس)

ای عشق تو بجان من از مبدأ فطرت

وصل تو صفای دل و هجر تو کدورت

صورت نتوان بست که از ظلمه قدرت

پیدا شده باشد چرخ خوب تو صورت

نی کسوت ادراک تو بر قامت فکرت

نی دامن اوصاف تو در دست فصاحت

بیرون ز وصال تو دام را طای نیست

جز یاد تو در خاطر غمگین طربی نیست

در کسور خوبی چو تو یاقوت ای نیست

تاریکتر از روز فراتی تو شبی نیست

فریاد من سوخته دل بی سببی نیست

دود از سر آتش رود و خون ز جراحت

و مسدسک منالی نه کیم نصیر ادیب دیمشدر .

(مسدس)

شب چو کساد از نسیم نافه مشک تنار

سندل شب داند بوی غالبه ز اف بار

(عین)

۱۱۷

دل مستان خوشان از چین گل
خروشان عنایب از شاخ عرعرا

ایا ابر سیه بر چرخ نیلی
نه دریا و نه چیون و نه نیلی

چرا چندین کهری باری بسبیلی
چرا تندی کنی نه زنده بسبیلی

بیاب دریا دریا عسبیلی
بیاب از آتش دوزخ بدبیلی

کهی اشیان اخبارا دابیلی
کهی ارزاق عالم را کنبیلی

چو دست جود شاهنشاه جعفر
معرک منالی نه کیم چوهری دیشدر .

(معرک)

ای بهنگام شجاعت چون علی مرتضا
صد چورستم پیش فخرت زال در روز ونا

روده خصم توهریک از دری شد جان کز آ
در درون وی سنانت چون زبان ازدها

بر سر خوان نوالت طلای بغرابی سما
مطیخت را مهر و مدهر و دوسنگ اسما

۱۱۶

مر او را دوست و دشمن دوست دارد
که نیک بی بدست و خیر بی شر

جهان دائم بکام شاه بادا
سرای دشمنش شهرآه بادا

یکی روزش بقاده ماه بادا
همسی تاجش زمهر و ماه بادا

ز راز روز ککار آلاه بادا
زمانه بنده در کاه بادا

ز رویش چشم بد کوتاه بادا
خدایش بار باد و چرخ یاور

و منسک منالی نه کیم منو چهری دیشدر .
(منسک)

همی کردد صبا پیرامن کل
همی درد زد دل پیرامن کل

هوا کر نیست عاشق بر تن کل
چرا بنده د کهر بر کردن کل

بنیان کشته بستان معدن کل
نخسبید مرغ جرد در دامن کل

جهان روشن روان از دید کل
(دل)

اوبنه فقرة من النثر « دیو تریف ابشاردر یعنی
 مستزاد شول کلام منظومدر که آنگ هر مصرعندن
 صکره و یا خود بند نصکره نژدن بر فقرة زیاده قبله
 و بشرط اولدر که اول زائد اولان مشور بحسب المعنی
 اول کلام منظومه می تبط اوله اول امر زائده نظرا
 بوقسم شعره مستزاد دیدبار و مستزاد ابکی قسمدر
 قسم اول اولدر که مشور مصرع مذکورک عقبنده
 ایراد اولنه و قسم ثانی اولدر که مشور بیت مذکورک
 عقبنده ذکر قبله قسم اولک کلام عربیدن مثالی
 ابن فارض حضرت تریک بومقایدیر .
 (مستزاد)

مارمت من الجبب تعجیل وصال

من خیفه بین

الانقرت طباعه مننه وقال

ماوصلک دین

نادیت وقد ماس من العجب وصال

یا قرقه عسین

الوصل حرام منک والهجر حلال

ذا الشرع من ابن

شعر فارسییدن مثالی نه کیم ابن حسام دیمشدر .

خاک در کاهت مس آزاامل را کیسا
 پیش دریای گفت غرق عرف ابراز حیا
 بحر از رشک گفت دیوانه گر نبود چرا
 هر سر مه شورش بیما کند چون بگری
 ای فلک نادیده با چندین بصیر مثل تو کس
 بر سر بحر جلال آن شعاع مهر خس
 تا هر یکر باید بیابوس ترا او دست رس
 پیر کشتنست این سپهر لیکون در این هوس
 محمل قدر ترا خورشید و مه همچون جرس
 که کسان تنگست و سنجابی سپهرت چون مگس
 طوطی سبز فلک را ساخت قدرت در قفس
 کشته کیوان بر سر خوان نوانت چون مگس
 رفته بد جود از جهان احبش دست کرد و بس
 صکو مسیحا تا بیند مجر پنجمبری
 اکثر شهرا مستزاد و معما و لغری غزل و رباعی و مفر
 عدادند ن عدایلیوب بشقه بر قسم ایتمشرا لکن
 بوا موز ثلثه اول اقسام نمایندیه قسم اولسی اعتباریله
 اول اقسامک ذیلند بونتر دخی ایراد اولدی
 « المستزاد کلام منظوم بمستزاد بعد مصراعده
 (او)

۱۲۱

باز آیی که سر در قدم اندازم و جاز را
در پای سیمندت

چون می نهد دست من بی سرو پارا
جز نعل بهایی

در شهر شما فاعده باشد که نبرد
از حال غریبان

آخر چه زیان مملکت حسن شمارا
از بی سرو پارا

و بولک ترکیدن مثالی
(مستزاد)

صیقل من هب بزم ای جان راشونی
سن جاله خوشدر

زیرا که قوالک در دیده درمان راشونی
سلطانله خوشدر

وقسم نانی اولدر که آنک مثالی فخری دیشدر .
(مستزاد)

رقم بطبیب و کفتمش بیارم
از اول شب تاب سحر بیارم

در مانم چیست
بضم چو طیب دید و کفت از سر لطف

۱۲۰

(مستزاد)

آن کبست که تقریر کند حال کدارا
در حضرت شاهمی

از نغمه بابل چه خبر باد صبارا
جز ناله و آه سی

هر چند نیم در خور درگاه سلاطین
نومید نیم هم

از راه ترحم بشو از بند کدارا
لاهی بنکاهی

پردل تر از آن زلف سپه پوش ندیدم
یک لاف سر جادو

کوی بشکنند از طره مشکین بدارا
هر بنظره سپاهی

مثال آخر نه کیم خواجهی کرمانی دیشدر .
(مستزاد)

کس نیست که گوید ز من آن رک خطارا
گرفت خطایی

باز آیی که داریم توقع ز تو بارا
با وعده وفا بی

(باز)

جز عشق نداری مری بندام
محبوب تو کیست
رقم بریار و کفتش دلدارم
دانی زخم عشق تو بردل دارم
چرم نگر بست
کفتا تو کدام دردمندی چه کسی
صد عاشق چون تو در رسلاسل دارم
گو نام تو چیست

« والمهمی کلام موزون بدل علی اسم من الاسماء
بطریق الرمز والاعاء » همی شول کلام موزونه
دیرلر که اسمادن بر اسم اوزره رمز وایا طریقه-له
دلالت ایله و مهمانمهدن مشتق و تعمیمه اورتمکه
دیرلر و مناسبت بین المثنیین اولدر که بونوع کلامده
دخی سزاینگ وارد رز با بونده بر کیمسه تک اسمنی
سزایدوب بر طریقهله اگاشارت ایدرلر معما تک
مخصوص قواعدی یوقدر اگر چه قواعد بسط ایلش
چوقدر بوجله دن معما تک ایکی طریقی وارد اول
اولدر که براسمه اشارت وایا اوله و معنای لطیف
دخی مستفاد اوله ننه کیم خواجه حافظ شیراز تک
بو مطلعی کی (مهما)

(آناتکه)
بو مطلعی کی (مهما)

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

آناتکه کلام را برینداز
ایا بود که کوشه جشوی عما کنند
بونده علی نامه اشرف وارد کوشه چشمندن عین
آلروب عما که عجمه علی عکدر اکامین قیلنسه علی
اولدر و کیکنجی طریقی اولدر که آنحق همان اسمه
اشارت اولوب معنای لطیف مشتق اوله ننه کیم
خواجوشهاب اسمنه کوره دیشلدر
(مهما)

آه مقابوب درمیا که شب
نام آن سر و ماور و باشلدر
شهابک شنبه لایسی که شهبدر آنک میانده آه مقابوب
وارد « واللغز کلام موزون بدل علی ذات شیء
من الاشیاء علی وجه غیر علی جمیع ماعداه »
یعنی لغز ششول کلام موزوندر که اشیدادن بر شبتک
ذاتنه دلالت ایله اول شبتک بعضی صفات و علامانی
ذکر ایتکله شوبوجه اوزره که اول شبتی تمیز ایله
آنک ماعداسی اولان شبتک چله سندن لغز اصلنده
شول بیان فاره سبتک دیکلر ننه دیرلر که اگری بوگری
یولری اوله و اگری و چاراشق یوله دخی دیرلر که سالکننه
مشکل کله صکره نقل اولندی ششول سوزه که آنده

بما یلی ایله
ترجمه ده مصنف
سهو ایتمشدر
سلا

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

(آناتکه)

مثال دیگر مولانا شرف الدین خلال حقیقہ دیکھو۔
(لغز)

آن نیز صفت کہ شد دھان آماجش
در طور کلام را ز کو معراجش

هر چند بخردی وضعی مناسبت

حکام دهند ازین دندان باجش

مولانا عبدالرحمن جامینک تی نغمہ واقع اولان

بو ایساتی ہم معما وهم لغز فیصلاندند پرور کہ

چہست آن نام مر کب از سه حرف

کز دو کوهر هر یکی را زیورست

حرف اول تارک مارا ککلاہ

حرف آخر بار مارا افسرست

اول و آخر چو دانستی ترا

دانش آنها باوسط رہبرست

دو کوهر دن مراد ایکی نقطہ دروهر بر حرف ایکبشر

نقطہ ایله من بندر چونکیم تالیله یابی بیلدک فافدن

غیری ایکی نقطہ او حرف حروف ایچره یوقدر

بس آتی دخی بیلکہ اول ایکی حرفک بیلنمسی رہبر

اولور

برصنایہ رمز و اشارت اولہ آتک علایمی ذکر اولنغله
واول علامت لکہ کر کہ اسمک اولسون و کر کہ
مسماک اولسون اسمک اولدغنه مثال شول طور نہ
دیگر ی قوشک کہ آتک ناعنہ فارسیجہ کلنک دیرل
دیشدر

اول نہ قوشدر کیم کسجیک باشی افساق اولور

آیغز کسک کلن کی سکا قزاق اولور

وبعض لغز وارد کہ برو جہدن ہم معما اولور تنہ کیم

بہست حقیقہ دیشدر

(لغز)

چار حرفست نام مجبوری

کہ تمنای اهل عالم کشت

ہست چاری چنان عجب کہ ازو

دوا کر بکنی عاند ہست

مثال آخری حقیقہ دیشدر

(لغز)

حکما چہست مار ہفت دیدہ

بہ بی جرمی سرودمش بریدہ

بدہ کسی زندگی روز تاشب

برو هرگز کنایہ کسی ندیدہ

(مثال)

راطمة عقارب داشتند نه مطابقت خصال اکا
 رسانند و نه موافقت فعال فاخر خلف است) و بسجعه
 موازی تسمیه اولیسی هر یکی لفظ وزنده و عدد
 حروفه برابر اولد یعنی ملائسه ایله در « والسجع
 المطرف هو توافق الفاصلین من الترفی الوری فقط »
 سجع مطرف نژدن رویده ایکی فاصله تک توافقته
 دیرل کافی قوله آمالی (مالکم لارجون لله وقارا
 وقد خلفکم اطوارا) وقار و اطوار لغتلی حرف
 رویده موافقت ایدرل آتیجی که اول الفدن صکره
 واقع اولان رادر انا وزن و عدد و مخالف ایدرل که
 وقار فعال وزنده و اطوار فعال وزنده در نژدن
 مثال « جنبه محط الرجال ونحیم الامال » دیک کی
 نژد فارقا سبیدن مثال (رایت شوکت اشترار بنیوی
 نازوی اغترار باوج نژد و استکبار رسیده بود
 بیکیار کونسار کشت) بونده اشترار و اغترار و استکبار
 و نکونسار هر بری بر آخر وزنده سجع واقع اولندر
 « والسجع المتوازن توافق الفاصلین من الترفی الوزن
 فقط » یعنی سجع متوازن کلام مندرودن ایکی
 فاصله تک آتیجی وزنده موافقت ایلمسیدر کلام

الفصل الاول *

« فی بیان ماهیة السجع واحکامه واقسامه (السجع)
 توافق الفاصلین من الترفی حرف واحد فی الاخر »
 سجع لغتده تفری آوازیسه وهدیر جهامده دیرل
 و اصطلاحده کلام مشوردن ایکی فاصله تک آخرد
 حرف واحد اوزره موافقت ایلمسنده دیرل و سجع
 اویج قسمدر برینه متوازی و برینه مطرف و برینه
 ذخی متوازن دیرل و هر برینی علاحده تعریف ایدرل
 « فالسجع المتوازی توافق الفاصلین من الترفی الوزن
 و عدد الحرف والوری » یعنی سجع متوازی کلام
 مشوردن ایکی فاصله تک وزنده و عدد حروفده
 و حرف رویده موافق و مساوی اولسیدر کلام
 الیه بدن بونک مثال (فی سرر مرفوعة و اکواب
 موضوعة) و حدیث رسولدن مثال « اللهم اعط کل
 منفق خلفا ممسک تلفا » بیورد قبری کی که مرفوعه
 و موضوعة و خلف و تلف و زنده و عدد حروفده
 و حرف رویده موافقتدر نژد سبیدن مثال (فلان ایدر
 من البرد) فی زمن الورد دیدکری کی و نژد فارس بدن
 مثال (قرای سبوف ازرقاب ضبوف ساحتی و قارب
 راطمه) (را طمه)

جائز کشور مشرور « کاقیل کن سبب ما خالصا اوذب
 خایسا اوکلبا حارسا ولا یکن انسانا ناقصا » و بونی
 دخی بیلکه بعضی کلامده سجع فوت اولور نته کیم « ما قرب
 اکر وقف اولسه سجع فوت اولور نته کیم » ما قرب
 ماهوات و ما بعد مافات « اکر بو ترکیب اعرابله
 اولوسلر مناسبت سجع فوت اولور زیر مافات ماضیدر
 بس تامفتوح اوقشور و ات اسم فاعلدر ناقصدر
 آخریشه تئوین کتور لک لازم اولور بس بو کونه
 محلا ده رعایة للسجع وقف لازم کوریلور بهضیابر
 بویله دیدیلر که قرآن عظیمده واقع اولانلره اسجناع
 دینار رعایة للادب و تعظیم الکللام الرب زیر سجع
 اصاده هدیر جامه دیر بیلکه حضرت قرآند
 اولانلره فاصله تئویدیلر بس گاه اولور که صورت
 کینانده کلمات فواصلی اخوانته موافقتدن اوتوری
 تئویدیلر نته کیم و اوی اولان کلدی با الیه بازارلر کا
 فی قوله تعالی (والضحی و انیل اذا سجی) ضحی
 و اویدر اخوانته موافقتدن اوتوری یا الیه یازدیله و کا
 اولور که ایکی فاصله لک توافقتدن اوتوری کلامده
 اولان مفعولی حذف یدرلر کافی قوله تعالی (مادد عک

الیهین مثالی (و آتینا هما الكتاب المسبین و هدینا
 هما الصراط المستقیم) مسبین و مستقیم برون
 اوزره درلر اما حرف رویده بری برلریشه
 مخالفلدر نثر عربیدن مثالی « قد اتسع المجال بعد
 النضائق و اتجه المراد بعد النامع » و تحقیق کلام
 اولدر که بونوع کلام سجعندن خار جدر زیر کلام
 مشورده سجع نظمه فایه حکمنسده در و بوقسم
 اکر کلام موزونده واقع اولدیه فایه دیزلر بس
 بو سجعندن خارج اولور و اهل انشا قتلزده سجعده
 قصر فقره مطاوبدر « کاسئل صاحب اسماعیل
 بن عباد ما حسن السجع قال ما اخف علی السمع »
 و غایت قصر فقره اولدر که آنک فقره سی آنجیق ایکی
 کلمه اوله مثل قوله تعالی (یا ایها اللذر تم فاندرو ربک
 فکبر و یشاک فظهر) و یا خود اوج کلمه اوله مثل قوله
 تعالی (فاذا فرغت فانصب و الی ربک فارغب) و حق
 اولدر که سجع اخف واجب اولان قبول طبعه اقریدر
 و فصحا ی عرب فقره اولی و فقره ثانیه و ثالثه لک
 آخری حرف سین اولوب و فقره رابعه لک آخرده
 قرب مخزجی اولدیغی جهندن حرف صداد کتور کی
 (جائز)

اول جمع یا یکی اسم قبیلدن اولور منلا (و تخسبهم
 ایقائظا وهم رفود) کبی که ایقائظه رفود ضدلدر
 و یا خود ای یکی فعل جهششدن اولور یعنی و بیت کبی
 و یا خود ای یکی حرف نوزدن اولور (لها ما کسبت
 و علیها ما اکسبت) کبی زیر الامده معنای انتفاع
 و علی ده معنای تضرر واردر که اولور که طباق نفی
 و ابتالده اولور (ولكن الناس لا یعلمون ظاهرا
 من الحیوة الدنیا) کبی ودخی (ولا تخشوا الناس
 واخشون) و مراعات نظیر دخی بوقسم
 معنویبندر مراعات نظیر اولدر که بری برینه مناسب
 لفظلر کینوردر منلا .

سوسن وکل ارغوان و لاهرا حسانت کرفت

مهر و ماه طاعتت رازهره زان شسد مشتری

بیخی کبی بوکا تناسب ووفیق و نلیق دخی دیرلر

و بوقسم معنویبندر (الف و نشر) ودخی ایکی قسمدر

یالف و نشر مرتبدر نحو قوله تعالی (ومن رحمته

جعل لکم اللیل و النهار لیسکوا فیه و لیتبوا من فضله)

اولایل و نهاری علی انتصیل ذکر بیوردی آندفسکره

لنسکوا فیه قونای لیله کوره و لیتبوا من فضله قون

ربک و ماقلی (و ما قلاک دعدی جمله سابقه به نظرا
 و ما قلاک کزک ایدی لیکن توافق فاصلاینه ریایتدن
 اولور کاف حذف اولدی و کاه اولور که غیر منصرف
 ریایته الفواصل منصرف ایدرلر تبه کیم (قواربرا
 قواربرا) آیتی رعایة للفاصلة منصرف قیلندی
 و یوفدرله اسجعاک تحقیق کتابت اولدی و تحسنات
 بدیعتهک تحقیقه شروع قیلدی .

* الفصل الثانی فی بیان علم البدیع *

« علم البدیع وهو علم يعرف به وجوه تحسین الکلام
 بعد رعایة المطابقة ووضوح الدلالة » یعنی علم بدیع
 شول علمدر که آنکله وجوه تحسین کلام بیلدور و وضوح
 دلالت و متضای حاله مطابق اولسننه ریایتدن
 صکره یعنی شووجوه محسناندن عدد اولور الاشو
 ایکی امره ریایتدن صکره پس وجوه تحسین کلام
 ایکی قسمدر بر قسمی معنویبدر که اول بالذات تحسین
 معنایه راجعدر و بر قسمی دخی لفظبدر که تحسین
 لفظه راجع اولور اما قسم معنوی و یکه طباق و تضاد
 بوقسمدر و تضاد اگا دیرلر که ایکی ضد اولان
 دیری برینه مقابل کلن معناری بر جمله جمع ایلدر
 (و اول)

فأول فاك جعدر فل وجه شمسه اولا كسر
 دیرر کتابت کتیبك جعدر کتبه جبهه دیرر
 یعنی بوترده عیب یوقدر بوترک سبوقی مضاربه
 جیوشیدن مکتوردر یعنی اگر فاول سیف عیب
 ایسه اول عیدین آتزه عیب ثابت اولز وفاول سیف
 ایسه عیدین اولوق محالدر که اول کال شجاعاندن
 حاصل اولوز پس بومد حدر لکن ذمه مشاهیر
 وبونگ شعر فارسی بدین مثال

ترایشه عداست لکن بیجود

کنند دست تو بر خزان ستم

مدح بایشه بالذم اولد یعنی کبی ذم بایشه بالمدح

دخی بونددر و بونگ مثال

فخر عالم سن وانکن فاسی یوق

کوهر کان سن وانکن راسی یوق

دبلم حقدن بونی هر روز وشب

ساکه بر مرکب و بر کم بسی یوق

بیلتریدر تجاهل عارف دخی بوقسم معنوینددر

تجاهل عارف اولدر که برنسنهینی بلورکن بارلنه

شعر عربیدن مثال

نهاره کوره علی الترتیب ذکر فایدی ویاخود انف ونشر
 غیر هر تندر کقول الساعر

هو شمس واسد وبخر

جودا وبهاء وشجاعه

جود بخره کوره بها شمسه کوره وشجاعه استمه

کوره در که علی غیر ترتیب ذکر اولدنددر تجریدخی

بوقسم معنوینددر و تجرید بر فاج قسمدر انسالک

کنند ونفستنه خطاب ایلسی بوقسمدر ندر یعنی

تجرید اولدر که انسان کیندو نفستندن صفائده

کیندویه مثال بر شخص آخر زرع ایوب الاخطاب

ایله مثلا امرأ القیسک

تطاول لیاک بالاعمد

ونلم الخاق ولم ترقد

دیدکی کبی که خطاب کیندو نفستنددر ومدح

بمایشه بالذم دخی بوقسم معنوینددر ومدح

اولدر که مدحی مدح ایوب بیده رانفظ کتورده سن که

اول نلفظنم ظن اولده اما اول دخی مدحدر کقول الشاعر

فلا عیب فیهم غیر ان سیوفهم

بهن فاول من فراع الکتاب

(فاول)

بسمه الاعلی بیوردر
کوش خرفروش و دیگر کوش خر
کین سخن را در نیاید کوش خر

بتر عریبیدن مثالی

زایر السلطان الجائر

کسزائر البیث الزائر

ونظم فارسیدین مثالی

ای چراغ همه بتیان خطبا

دور بودن ز روی تست خطبا

وثایباً تجنبس ناقصدر و تجنبس ناقص اولدر که

ایکی لفظ حروفیده بر اولدر اما حرکات و سکنانده

مخالف اولدر بر و بر و سکر و سکر کبی و بعضی فضلا

بو کلا تجنبس محرف دیدی هینترنده انحراف اولدر بقندن

اوتوری حدیث شریفیدن مثالی (اللهم کما حسنت خلقتی

فحسن خلقتی) و بتر عریبیدن مثالی (جبهه البرد و جبهه

البرد) و نظم فارسیدین مثالی

دهانت بود درج یاقوت وهست

بسی در مکنه و ن دران درج درج

وثایباً تجنبس زاید بود که تجنبس مذیل دخی دیر که

بالله باظنیات الفاع قلن لنا
ایلامی مکنن ام ایلی من البشر

ومثال آخر من الشعر العری

المع برق سری ام ضوء مصباح

ام انبساطها بالنظر الضاحی

شاعر عالمدر که ایلی ارض مستویک ظلیتتیدن

دکلا در لکن تجاهل طریقته استهفهام ایلی

مدحده مباله مراد ابر و کناک مجربه ک و جهمی

برق و سراج کبی اورد یعنی باور کن مدحده مباله در

اوتوری تجاهل طریقته استهفهام قبولر اما جوو

محمسنات کلامدن نوع لفظی که بونددر جناس

بین اللفظین اول ایکی لفظک تلفظده و یا کتابده

بری برینه مشابه اولستیدر اکثر حرفی متفق اولوق

اوزده ویدی قسمه منقسم اولور اولوالتجنبس تام در

وتجنبس تام اولدر که ایکی لفظ و یا خود دخی زیاده

تلفظده و کتابده و حرکاده و سکنانده و عدد

حروفده بر اوله و هیچ بر بستنده زکب اوله مثلا

ایکی برده خر لفظی کلمه ایکی معنای اوله نته کیم

حضرت مولانا من کل الوجوه اولو یا قد سننا الله

(بسمه)

و نظم فارس-بیدن مثالی نسه کیم حضرت مولانا
قدس الله بسمه الاعلی جلد سابعک دیباچه بستند.

پوردر

مسارخ بلخ اهل دلا نسن
دنی کو قابلیست اهل دل آنست

مثالی آخر

زهی مهر رخت را کرم بازار
من آزرده را از لطف بازار
وسادسا تجنيس مطرف قدر و تجنيس مطرف اولدر که
آخزیده اولان حرف بری معایر اوله، غافر و غافل کی
اکرابکی حرف معایر اولسه تجنيس فوت اولور مثلا غافل
و غاسق کی که بو تجنيس اکثر حرفه، اتفاق ایلک
شرطنددر حدیث شریفتدن مثالی (الخیل معنود
بنواصیها الخیر) نثر عربیدن مثالی « لفظه در نصید
و خطه روض نصیر » و نثر فارس-بیدن مثالی « دل
کرم از ازارا زاد باشد » و نظم فارس-بیدن مثالی

کفتی بدهم داد تو کر جان بدهمی

صد شکر خدای را که دادم دادی

سابعا تجنيس خطدر و تجنيس خط اولدر که هبند.

حراکته و حرفه تمام اتفاق اولدقدنصکره برینسک
آخزیده، زاده حرف کله چشم و چشمه و پروا و پروانه
کی بو که زاید دیدیلر آخزیده، زاده حرف اولدیندن
اوتوری و مزیل دیدیلر ذبلنده، زاده اولدیغی اعتبارله
بعضیلر مزیل ابکی حرف زیاذه، اولنه دیدیلر و رابعا
تجنيس مکرردر و تجنيس مکرر اولدر که برینسک
اولنده، زیاذه حرف اوله دم و آدم و ساق و مساق کی
و بعضی فضلا زیاذه لک اور تاندننده، اولنی دهی
یوسفین طوتی جدو چوهد و شرو شهر کی حدیث
شریفدن مثالی (من طلب وجد وجد) در و نظم
فارس-بیدن مثالی

چو چشم ترا هست پیکار کار

بود جان من زان دل ازار زار

خامسا تجنيس مکرر و تجنيس مکرر اولدر که همان

تجنيس تام کی اوله تلفظده و حرفه کله و سکندانه

و عدد حرفه کله اکامشاهت قبله اما بونک بر طرفنده

و یابکی طرفنده، ترکیب اوله نثر فارس-بیدن مثالی

من در جهان نازنده ام

در راه مهرت نازنده ام

(و)

(وجنی الجنین) کی وحدیث شریبندن مثال (الظلم
طلات یوم القیمة) کی نظم عربیدن مثال
هنبناساداتنا فی ہرآة

لفاء الکرام وماہ الکرم

وفی مقلتی منذ فارقتہم

غمام یجود بقاء الغموم

ونظم فارسیدن مثال

چونوش امل تودار الشفاء بمارست

بجنان خستہ شفا می رسد از ان شفیتین

رد العجز علی الصدر دخی محسنات لفظیہ دندر

والتی نوع اوزرہ اولور نوع اول اولدر کہ لفظ اول

بعینہ مذکور اولہ وینہ اولیکی معناسی مراد اولہ

نثر عربیدن مثال (الجلیلة ترک الجلیلة) کی ودخی

القتل انفی للقتل دیدکاری کی ونثر فارسیدن

مثالی کوہر شناس داند قدر کوہر دیدکاری کی

ونظم عربیدن مثال

سکران سکر ہوی وسکر مدامہ

انی بقیق فقی فیہ سکران

ونظم فارسیدن مثال

وصورتہ ورسم کتابتہ ابکی لفظ ویاخود دخی
زیادہ بری برینہ مشابہ اولدر و لکن نقطہ دہ مخالف
اولدر عاقل وغافل وروزیکی ہو کہ تجنیس تجنیف
دخی دیدیلر آیت کریمہ دخی مثال (ومم یحسبون
انہم یحسبون صنعا) و حدیث شریبندن مثال
(علیک بالأس من الناس) ونظم عربیدن مثال

بہ عاد اعلام العلوم عوالبیا

واصبح امان النشاء عوالبیا

ومعایرت حر وفلہ اولان تجنیس اولول معیارت

کر کہ اولادہ اولسون وکر کہ اولزادہ وکر کہ

آخردہ اولسون تجنیس مطرفدہ داخدر پس قلب

کل اولسون قلب بعض اولسون مثلا فتح وخذف

وعورات دروعات وسفر وسمر وحسد وحسن کی

یونلر ہب تجنیس مطرف حکمیدہ درل اشتقاق

دخی محسنات لفظیہ دندر واشتقاق اولدر کہ

لفظک حررفی بری برینہ متقارب ومجانس اولہ

قرآن عظیمہ و حدیث شریبندہ بو چوق واقع

اولندر قرآن کریم دخی مثال (یا اسفا علی یوسف)

ودخی (واسلمت مع سلیمان لله رب العالمین) ودخی

(وجنی)

برینفیه دیرل احسنا حسودندر شربه دیرل ونظم

فارسبیدن مثالی

کریء ابدہ داد من از فلک

چو ایزد ترا هر چه بایست داد

ونوع خامس اولدر که هر مصرعک اولنده و آخرنده

اولان لفظلر اصلده و معینده متفق اولدر و لکن

صغغه ده متفاوت اولدر قرآن عظیمین مثالی (ولقد

استخری برسل من قبلاک فحقا بلذین سخروا منهم

ما کانا وایستخرون) و حدیث شریفین مثالی (من مفت

نفسه ائمه الله من منته) در ونظم عربین مثالی

وما ان شئت من کبر و لکن

لقت من الاحیسة ماشا با

ونظم فارسبیدن مثالی

امیرا کمر ا معزول کردی

سرا انجام همه عمال عزتست

بیتدر ونوع سادس اولدر که اولده و آخرده اولان

لفظلر اصلده بر لفظدن مشتق اولوب معتاده

دخی مختلف اولدر نظم فارسبیدن مثالی

نالم از عشق ان صنم شب و روز

صبا می رساند بمن بوی دوست

که باداد و صد آفرین بر صبا

ونوع ثانی اولدر که لفظ اول بعینه مذکور اوله اما

معنا مغایر اوله و بوحقیقتده تجنیس تلم در بونگ شعر

فارسبیدن مثالی بودر

بازنم تو مرغ دلم را شکار کرد

باشد کسی رها ندش از چنگ بازبان

نوع ثالث اولدر که لفظ اول بعینه مذکور اوله

واولکی معنا دخی مراد اوله اما اول لفظ مصرع

اولک تا اولنده واقع اولیه نظم فارسبیدن بونگ مثالی

کر چه در دل بجز از مهر و وفا نیست مرا

میندام که تو بیا بنده چه داری در دل

نوع رابع نوع ثالث کبی اوله اما اولکی معنی مراد

اولوب غیره معنا مراد اوله نظم عربین مثالی

واذا بلابل ا فصحت بلغاتها

فانف البلابل باخسء بلابل

اولکی بلابل جمیدر انف نبق دندر امر در

و صکره کی بلابل بلبلک جمیدر که حزن مراد

اولور و آخرده کی بلابل بلبله نک جمیدر که خبر

(برینفیه)

اراهن نادمه لب لاهو

وهل لبهن مدان نهارا

ونظم فارسي: دن بجزوچ بيش مقلوب اولسته مثال

رامشم دردم دردم گرم بار

راي مرگ درد نامردم شمار

ونتر عربيدن مثالی (ساک لاس) ونتر فارسيدن

مثالی (دارم همه مراد کي) وچ مصرع قلب

اولديفته مثال (شوهره بلبل باب هرهره وش شکر

بترزوي وزارت برکش) بودخي مقابودر و بوزله

مقلوب مستوي دينور اما مقلوب بعض کلدارک

بعض حرفنده نظيم و ناخير اولان کي در حديث

شريفدن مثالی (اللهم استر عوارتنا و امن روحانا)

ونظم فارسي: دن مثال

انلان چاد وانه دو چشم سيباه

دام جاودانه عدبل عناست

و مقلوب کل کلدارک جمع حرفنده تقديم و ناخير

اولاندرنتر عربيدن مثالی (کفه بجزوچنا حدر حب)

کبي ونتر فارسيدن مثالی (باب مارا ارام ده) کبي

ونظم عربيدن مثالی

مثال

وين که ازناه کشته ام چون نال

وقرآن عظيمدين مثالی (فنادی في الظلمات ان لا اله

الا اله سبحانک اني كنت من الظالمين) در وعرف

بشمراده اصل رد العجز علی الصدر اولدر که احد

لفظين مکررين و با متجانسين آخر بنده و لفظ آخر

صدر مصرع اولسده واقع اوله کقول الشاعر

من شعر العربي

سريع الی ابن العم بطم وجهه

ولبس الی داعي السدی بسريع

بولک نامی «حريص علی الدنيا وضع الدينه . وليس

لما في بيته بضيع» در وقاب دخی محسنات لفظيه بندر

وقلب اکا دير که اگر کلامی عکسسه اولوسک

یعنی یوقارودن آشفه اوقودوعک کبی حرف اخبردن

باشلوب آشفه دن یوقارويه اوقوسک بعینا یته حال

اوله اوله قرآن عظيمدين مثالی (کل في فلك) و دخی

(ربک فکبر) ونظم عربيدن مثالی

مودته تدوم لکل هول

وهل کل مودته تدوم

ونجموچ بیته مغلوب اولديفته نظم عربيدن برآخر

مثال (اراهن)

ونتر فارسییدن مثالی (فلان بسیرت کریده و عادت
 بسندیده و معروفست و بخندمتکاری حضرت
 و طاعت داری دولت موصوف) ترصبع دخی
 بونددر ترصبع لغتده جواهری برنسنفنگ اوزرینه
 پرکنکه دیرل واصطلاحده یتک وایتزک الفاظی
 بر برینه قافیه اولغده در قرآن عظیمین مثالی (ان الابرار
 انی نعیم وان العجبارنی حجیم) کبی وحیدیت شرییدن
 منالی (اللهم تقبل توبتی و ارحم حوبتی) کبی ونتر عرییدن
 منالی (من اطاع غضبیه اضاع اذیه) کبی ونظم
 عرییدن منالی

وافعاله للراغبین کریمه

وامواله للطالین نهاب

وانظم فارسییدن مثالی

ای جهما ترا بد و نت تو فرار

وی زما ترا بخدمت تو مدار

مثالی آخر

ای فک راهوای قدر تو بار

وی ملک را ثنای صدر تو کار

* الفصل الثالث *

فی بیان معرفه الاقتباس والدرج واحکامها

حسامک للا حباب فتح

ورحک الاعداء حنف

کبی لزوم مایلینم دخی بونددر و که لغتده دخی
 دیرل متکلمی عنت و مشقتد دوشورد و کچون والزام
 مایلینم اولدر که حرف رویدن اول سچمهده لازم
 اولین حرفی مجرد ترین ایچون کتوره لر فرضا اگر
 کتوره سدر دخی سچمع و قافیه آنسن تمام اولوردی
 قرآن عظیمین مثالی (فالما سائل فلا تهر) کبی
 راحرف روی منزله سنده در آدن اول فاصلینده
 هالک کلدسی لزوم مایلینم که سچمع آنسن دخی
 صحیح اولوردی (تفین من دوج) دخی بونددر
 (ونضین من دوج) اولدر که سچمع و قوافی رعایت
 اولسد قد انصرکه بعضی لفظار کتوره لر که وزنده
 و قافیهده بی بریشه مشابه اولدر قرآن عظیمین
 مثالی (وجنتک من سبأ بنیایقین) کبی وحیدیت
 شرییدن مثالی (المؤمنون هیون ایون) کبی
 ونتر عرییدن مثالی (فلان زین بعلمه الحیم و مجده
 الاشم زمانه و فاق بفضله الباهر و حسیبه الزاهر
 اقرانه) لغتزمانه و اقرانه قافیه در باقیی من دوجدر
 (ونتر)

جو تکمیل اقتباس احادیث و آیات و درج امثال و آیات نور حدیقه فصاحت و نور حدیقه بلاغند بر نزلت بشافه جدا حکامی تعیین اینک لازم آمدی و ماهیت لری سوبتک واجب کلدیکه بو فقیرک فتنده اقتباس احادیث و آیات و درج مثال و آیات شول انجبار بو مداره بکرر که صکره دن آشنه ش اوله و در درخت بو مداره بانغبان بر شاخ لطیف قطع ایدوب آتی بر آخر شاخه مواصله قیسه مذاق طباع سایه ده بو تک بووسی نه مرتبه الذ و احلی اولدی بی معلومدر کذاک بووی قبول و استحسنان دخی اغصان احادیث و آیات و امثال و آیاتک شجره طیبه کلامه انضمامندن صکره که حاصل اوله اذهان مستفید صاحب لری نه نیجه اطیب و اشهی کلدیکی اهل دله مفهومدر بس اقتباسه کلام اقتباس قیسمندن مستفید قیس اقتده آتش شعله سنه و باره سنه دیرر و اصطلا حده ه هوان یضمن الکلام شبتا من القرآن و الحدیث لاعلی له مشها « یعنی اقتباس قرآدن و یا خود حدیثدن کلامی بر شبتنه متضمن قیلتدر که اول قرآدن و یا خود حدیثدن اولوق طریق سی اوزره اولبه یعنی شول وجه اوزره اوله که (کلامده)

کلامده اول شبتک قرآن کریمدن و یا حدیث شریفندن اولدیغنه بر اشارت اولبه بو قیدله شوندن احتراز اولندی که انانی کلامده اول مقتبس اولان شبتک قرآدن و یا حدیثدن اولسنه اشارت اوله مثلا کلامده (قال الله تعالی کذا و قال النبی صل الله علیه وسلم کذا) دینسه بو تقدیرجه اقتباسدن اولر و اقتباس ایکی قسمه منقسمدر اولیکی قسمی مستحسن و ایکنجی قسمی مستهجندر و قسم اول دخی ایکی قسمه منقسم اولور بر قسمه احسن و بر قسمه حسن دینور (و لا اقتباس الا حسن ما یبسط من مرابطته السامع مع تفتن معنی مؤداه للنصح النافع) یعنی اقتباس احسن اولدر که آتک مقتبس ایله مقتبس منه مینانده واقع اولان ارتباطی سامعی نشاطه کتوره نصح نافع ایچون مؤدی اولان معانسنک تفتنی ایله یله نثر عرییدن مثال نه کیم تحریری دیمشدر ه فظون لمن سمع ووعی وحقق مالوی و نهی النفس عن الهوی و علم ان الفایز من ارعوی وان لبس للانسان الاماسعی وکافال صاحب اطباق الذهب لایغزک من الظلمة کثرة الجبوش و الانصهار انما

اما کلام دیگر بویک ضمینه منظورید که محل اکثرینہ
 اولور و آیت کریمہ اکادلات قیابور نشہ کیم اول
 محافلان سرحد شام اولان کیمسہ نک مکتوبینک
 مقدمہ سنده شومعنا منظویدر کہ دیمشدر « اقد
 کنت لبحاربه الکفار طالبا و بدوانک علیهم غالباً حتی
 کان یسنفر منی عسا کر الکفار کحمر سنفره فرت
 من قسوره و فی هذه الراء جاؤا بقره لایخصی حتی
 ساووا اکثرهم کثرة المل والحصاء وقریب ان بأسرو
 الملوک و حراس نقر السابین لان القوم استضعفونی
 وکادوا یقتلوننی فلا شمت بی الاعداء ولا یجمعانی
 مع القوم الظالمین » ومامون خلیفہ نک جوابندہ دخی شو
 معنامنطوبدر « فلوان العدی منکارون وانتم من کثرة
 عددهم حازون فلأنتینهم یخود » الی آخره بعضیلر
 قشده صافی آیت کریمہ اولسه اقتباس دکدر بلکه
 آیت کریمہ کیند و معناسنده استعماذر شووچد
 اوزره آدن متکلمک مقصودی مستفاد اولوز نشہ کیم
 قاضی فاضل مصری مدخنده ابن ندبه دیمشدر
 فتیح الیصل الی حد ویر ارفیلر
 هرینه ...

یؤخرهم ایوم شخص فیسه الابصار والافتباس
 الحسن ما یبسط من سرابطه الطبع ولا یکون
 مؤداه مخالفه للشرع ، یعنی اقتباس حسن
 اولدر که مقتبس الیه منتبس منه ماننده واقع اولان
 ارتباطی جهتدن طبع سامعی نشاطد کتوره و حال
 یوکه اول اقتباسک مؤداسی شرح شریفه مخالف
 اولیه نشہ کیم سرحد شامک محافظلرندن برسی رم
 لشکرینک اوزرینده کلک و کیندویه غالب اولوق
 مظنه سنده اولوب مامون خلیفہ یو آیتی یازوب
 کوندردی وهمان آیتله اکثفا ایلدی (ان القوم
 استضعفونی وکادوا یقتلوننی فلا شمت بی الاعداء
 ولا یجمعانی مع القوم الظالمین) ومامون خلیفہ دخی
 آنک جوابندہ یو بی یازوب کوندردی (فلأنتینهم یخود
 لا قبل لهم بها ولا یخز جنهم منها الذله وهم صاعقون)
 اگر سؤال اولوزر سه که اقتباس بر کلامی قرأدن
 ویا حدیثدن متضمن قیانه دیرل اما آیتدن ویا حدیثدن
 غیری هیچ بر کلام اولدیغی تقدیرچه اکا اقتباس
 اطلاقی نیجه صحیح اولور جواب اولدر که یو کونه
 ندانده اگر چه بحسب الظاهر بر آخر کلام یوقدر
 (اما)

ووصلت السهادر اقمح ووصل
 وهجرت الرقاد هجرا جبرلا
 قل را في العيون ان اعيني
 في بخار العيون سبعا طوبلا
 مسمي كل من ملام عدول
 حين التي عابه قولا ثقبلا
 انا عبد لفاضل ان علي
 قد تبتلت له تبتلا
 جل عن سائر الخلايق طرا
 فاخترنا لمدحه التميزلا
 وشعر فارسيين مثالي تهكيم
 مولانا جامي حضرتي
 دور دور
 دردا و هزار بار دردا دردا
 كامروز ندانم خبيري از فردا
 فردا كه شوم فرد ز يگانه خویش
 رب ار حنی و لا تدرنی فردا
 بعض فقها كتب فتاواده بويله
 ديدير كه شول آيت كه
 آنك معنای حق تعالی حضرتي
 نه مضاف اوله
 آنك غيره اصنافي جائز دكلدر
 بونلر اقتباسك تعريفني
 (بتلما شلردر)

بتلما شلردر و تعريف اقتباس لاعلى انه منه
 ديكله مقيدور و بوقيدور بومعنا
 منقش اولور كه مقنيس
 حالت اقتباسده آيتك معنای
 لغوي سي ملحوظ اولور
 مورد آيت دكل تهكيم استاد
 العلماء سيد شريف جرجاني
 رحمه الله عليه ديا جده شرح
 مفتاحه بويله بيورد
 « قلت يا اهل الكتاب
 اسم علي شي قالوا ان
 هذا النبي عجب ماسمعنا
 بهذا في آياتنا الا و ان
 فأتينا بما آتينا ان كنت
 من الصادقين فاريناهم
 من آياتنا الكبرى فظلت
 اعنائهم لهم الخاضعين
 » سيد شريف حضرتي
 نيك اهل كتابدن من ادي
 علماء سمر قنددر كه مولانا
 سعد الدينك معتدل بدر
 (فاريناهم) كه آيت كرى
 بده فاعلى حضرت حقدر
 كند و سنده اضافن ايلدى
 تعريفك مفهومندن و سيد
 شريفك و فضلاى عصر ك
 استعمالندن بو معلوم
 اولور كه بو نوع اقتباسى
 مانع اولانلر رخساره ظاهر
 كلاه نظر قبلر و حقيق
 تحققي نوش ايله دن محروم
 فاللردر « والاقتباس
 المستهجن ما يتفر من مؤداه
 الطبع السليم لكونه مخالفا
 للشرع القويم » يعنى
 اقتباس مستهجن اولدر كه
 طبع سليم اول اقتباسك

مؤاسسندن متفر اوله . وذلک شرح قویه
مخالف اولسندن اوتوری ته کیم شاعر دیمشدر .
اوحی الی عشاقه طر فیه

هیبات هیبات لما توعدون
وردقه ینطق من خلفه
بشیل ذا فلیهمل العاملون
وشول وقده که مأمون خلیفه حسن بن سهل نم
وزیریک توران نم دخترنی نکاحه آندی وتوران
مذکوره فضل و بلاغنده غایت ید طولی صاحبی
ایدی چونکیم مأمون شب ز فاقده . اکال اوزاندی
اول دختره کال حیاسندن حیض طاری اولدی
مأمونه خطابا (انی امر الله فلا تستعجلوه) دیدی
مأمونه آنک مقصودی معلوم اولوب و فاقده سعی
ایلدکده . توران بالمبرالونین (فارالتور) دیدی
یس مأمون دخی (ساری الی جبل یصعنی من الماء)
دیدی توران انا (لاعاصم الیوم من امر الله) دیو
جواب ویدی مأمونک اقباسی هیبت و بشاعتده
قتی زیاده در وکاه اولور که اقتباسده مقبس منه
کند واصلی اوزره باقی قاوب اصلی اولان معناسنده .
(او)

نقل اولمز کقول الحریری (فلیک الکلمح البصر
او هو اقرب حتی انشد و اعرب) بوندن مقصود
حریری شدت قریدر و قرآنده دخی آیت کریمه همان
بویله در وقال الحریری ابضا (قلنا شاهدت الوجوه
وضیح الکلمع ومن رجوه) حدیث شریف دخی (شاهدت
الوجوه) در نته کیم بویله روایت اولدی که یوم خنبده
سخر مشند اولدقده حضرت نبی علیه افضل
الصلوة والسلام زمیندن برآوج طهراق آوب و جوه
مشرکینه آنی القاقلوب (شاهدت الوجوه) بیوردیلر
ابن عبادهک بوقولی هم بوقیلدندر .

قالی ان رقیبى سى الخلق فداره
قلت دعنى وجهك الجند حفت بالککاره
(حفت الجندة بالککاره و حفت النار بالظهورات)
حدیدندن مقبسندر وکاه اولور که معنای اصابتدن
نقل ایلوب آخر معنا مراد ایدرلر کافال ابن الرومی
لئن اخطأت فی مدحک اخطأت فی منعی
انقد انزلت حاجاتی بواد غیر ذی ذرع
شاعرک غیر ذی ذرعادن مرادی بونده شـول
شخصدندر که آنده نفع اولبه اما قرآن عظیمده مقصود

ایلدی نتر عریده، نقصانک منالی فقط حریریک
 کلصح البصر اواقرب حتی اشد واعرب دیدو کیدر که
 آیت کریمه اوهو اقرب در لفظ هو بی حذف البشر
 وانظم فارسیدن نقصانک منالی مولانا جامینک
 بویتیدر که بیور .

شد برقع روی چوهنت زلف شب اسما

سبحان قدیر جعل الیلیل لیلنا

ضمیر متکلم مع الغیری حذف البشر آیت کریمه
 (وجعلنا الیلیل لیلنا) در پس درجه کلام درج
 لغتده برشی دورمه که ورشی برشبتک ایچنه ادخال
 ایلمکه دیرر واصطلاحده «هوان یضن الکلام
 شبنامن کلام الغیر حکما مشوره اوانمالا مشوره
 اوالکلام النظوم اومسانل العلوم واصطلاحاتها
 علی انه کلام الغیر» یعنی درج غیرک کلامندن برشبتک
 کلامی ضامن فیلمندر شول حالنده که اول حکم مشوره
 ویاخود امانال مشوره ویاخود کلمات منظومه ویاخود
 مسانل علوم ویاخود اصطلاحات علوم اوله شول
 وجه اوزره که اول شی غیرک کلامی اوله بو قیدله
 غیرک شعری کلام مینده ایراد ایلمه دن حتر ازان دیرکه

ارض مکده مبار که در که آده آب و نبات یوقدر بس
 ابن روی بونی معنای اصلدن خیر و منفعت اولین
 شخصه نقل ایلدی بلغا لفظ مقبسه و زدن اوتوری
 ویاخود وزندن غیرین اوتوری زاده و نقصان ایلمکه
 ویاخود قدیم و تأخیر ایلمکه و مضرون ظاهری
 ایبال ایلمکه تغییر ایلمکی جائز کوردیلر (ولابس
 بتغییر یسیر فی اللفظ المقبس لا وزن او غیره) دیو تغییر
 و تفریر ایلمبار کقول الشاعر

کان الذی خفت ان یكونا

انا الی الله راجعون

راجعوناده الی برسبیل اشباع زیاده ایلدی ولله
 حذف ایلدی و مضمر محابده ظاهر کتوردی که آیت
 کریمه (انالله واناله راجعون) در و مکان مظهرده
 مضمر ایراد اولمده تک شعر فارسیدن منالی مولانا
 جامی حضرت نرینک بویتیدر که بیور .

نقد عمر زاهدان در توبه می شد ناف

قل لهم ان یتوهوا یغفر لهم ما قد ساف

و آیت کریمه ده (قل للذین کفروا ان یتوهوا یغفر لهم
 ما قد سلف) لهم انظی فی الذین کفروا مککنده ایراد
 (ایلدی)

فارسیده اولان حکمت مدرجه تک مثالی ننه کیم
 خواجه جهان دیشدر « بر خاطر خاطر که آینه
 صورت حل مشکلات باطن و ظاهر است مخفی
 نیست که جبل التین استحقاق کیند کینکه ارزاقست
 وقابلیت واستعداد شجره ثمره کل مراد والحمد لله
 زعال که رایت استحقاق ان بکانه آفاق تماس سطوح
 افلاک عظامست ودر ذکر قابلیت تماش خواص
 وعوام را امید واثق ورجاء صادق است که فیضان
 کل مراد بروق استعداد وطبق به بلان فؤادان
 مهر بهر ایجاد بسرو حاصل باد بو عبارتده مدرجه
 اولان حکمت مشوره الاستعداد مرآت المراد «
 مشهوره بدر وامنال مشهوره تک شعر عربی بدین مثالی
 ابو فراس دیدی .

یهون علینا فی المعالی نفوسنا

ومن خطب الحسنة لم یعلم المهر

بوئده مثل مشهور (لاینگ الجبل الابلهر الجبل)
 دیکلریدر ونظم فارسیده اولان مثل مشهور
 ننه کیم شیخ کال دیشدر .

سرو مانی بقدرت چه حاجت بدلی

اگر اولیه او اودسه اکا درج دیز حکمت مشوره تک
 مثالی ننه کیم طغرائی قصیده لایمه مجمده دیر
 حب السلامة یثی هم صاحبه
 عن المعالی وبعری الرو بالکسل

لوکان فی شرف المأوی بلوغ منی
 لم تبرح الشمس یوما دارة الخسل
 و بوئده مندرج اولان حکمت مشوره حکمها تک السفر
 و الظفر تو امان دیکلریدر و دخی دیشدر لردر که
 (لایخنا سفر السفر الامن یطلب جنبه الظفر) مثال
 دیکر ننه کیم مثبئی دیشدر .

امل عنابک محمود عواقبه

فرما صحت الاجسام بالاعمال

و بوئده حکمت مشوره مدرجه رب عاله تورث صحت
 مشهوره بدر و شعر فارسیدن مثالی ننه کیم شیخ
 کال دیشدر .

ای دل تو غم اشک روان خورنه غم جان

از آمدنی فکر کن از رفقه مندیش

بوئده مندرج اولان حکمت مشوره بودر که دیشدر
 (خف ماهوات ولا تخزن علی ماهوفات) و نیز
 (فارسیده)

لاى معنى كسرت قلبى

وما الترقى فيه ساكنان

مثال دبركزته كيم سلمان ديمشدر . .

تاز نصريف جهان هر سر سالى در باغ

كل مضاعف شود وركس اجوف معتل

عش ماخبت كه فهرست نشاط است وطرب

باد بهوسته رشك از نغم مستقبل

علم نحوك مسئله سنك درج اولسنك مثالى

ته كيم قاضى فاضل مصرى ديمشدر .

فكاتبى الف ولام فى الهوى

وكان موعود وصدك التنوين

مثال آخر ته كيم قاضى نظام الدين عمر نام ريكسديه

خطابا ديمشدر .

فاعدل تكن من حروف الدهر بمشما

فالمصرف بمنع للعدل فى عمر

وعلم منطق مسئله سنك درج اولسنك مثالى

ته كيم صفى الدين حلى ديمشدر .

وكيف يجد الشوق عندى بضابط

وابس له جنس قريب ولا فصل

همه دانستد كه الجنس الى الجنس يبل

بونده مثل مشهور الجنس الى الجنس يبل (قوليدر

وشرقا رسيد درج اولان مثل مشهور بودر « هر كسى

را الخفاظى واخفاظ بقدر غلط واخفاظ است

ورفعت شائش فراخور تلفظ واخفاظ لان كل

شائى برجلها شناط « علم فقه دن مسئله نك درج

اولسنه مثال ته كيم شافعيان بودن برى پرورشدر .

فلا تقبلوه انى انا عبد .

وفى مذهبي لا يقبل الحر بالعبد

ومسئله فقه دن مثال دبركزته كيم قاضى عبد الوهاب

مالكى ديمشدر .

و نائمة قبلتها فنسبت

وقالت نوالوا واطلبوا الاض بالحد

وقلت لها انى فديتك غاصب

وما حكمه و انى غاصب بسوى الرد

علم صرفه اولان امثالك مثالى ته كيم شيخ شمس الدين

بن هفيع مصرى ديمشدر .

يا ساكننا قلبى المعنى

ولبس فيه ساكن تانى

(لاى)

بی آنکه جزء لا ینجزی دهان تست
 طوری که هیچ عرض ندارد میان تست
 کردی بظنق فظنه موهوم را ذوبیم
 پس بمثل کلام حکیمان زبان تست
 و علم هینک اصطلاحه مناسب اولان مثال نندکیم
 خواجته جهان دیشدر .

اشهب قدر ترا نعل از فتمه های چرخ
 خارج مرکز شده بردست شیدریت سوار
 ومسهله علم حکیمه متعلق اولان اصطلاحک نتر
 ترییدن مثال « ربکا جهات نظر العنقل فی مدارج
 معارج البرهان السلی کایلا عن ادراک نهابة قدره
 وارنفاه اجعل اطول ابتداد البرهان النطیبی
 اقص من مقدار مدته عمره وبقاه » ومسهله علم
 تجومک شعر فارسیده درج اولسنک مثال نندکیم
 انوری دیشدر .

گر مشتری جوی زهای تو کم کند
 یکباره مر غرار فلک خوشه رسته باد

ماه از شو آمد آنکه بود نعل مر کبت
 از ناخن محاق ابد چهره خسته باد

منال دیکر
 مختکم صدق الموده کامله
 فکان جزائی عندک مظاهر النفس
 کوجبه کلبه ان عکسه
 فاصلها جزیه عندی المخص

منال آخر هم بومسهله دیشدر .
 مقدمات الرقب کیف غدت
 عند لفاء الجبیب متصله

یمنع الجمع والخلو معا
 دائما ذاک حکم المنفصله
 و علم منطلقه علم حکمت اصطلاحا حیرتک جمع ودرج
 اولسنک مثال نندکیم مولانا قاضی صدر الدین
 دیشدر .

ممکن بود که هستی عالم فنا شود
 وین یمنع که عشق تو منک زما شود

در تکسای عکس نقض خیال یار
 تسم که صورت زهوی لا جدا شود
 ومسهله کلام و حکمت درج اولسنک مثال
 نندکیم فضلا دن بری دیشدر .

(ای)

که خار و گل همه بایکد کر تواند بود
کسی بگردن مقصود دست خالقه کند

کسکه بیش تبر بلا هاسپر تواند بود
معلوم اوله که اقیاسده تفسیر جارا اولدیغی کی زنده
و تقصائله تفسیر درج دخی جائزدر نه کیم مولانا
جامینک یو بیشته واقع اولمشدر .

زد شیخ شهر طغنه براسرار اهل دل
الره لایزال عدد و الما جمیل

لایزال لفظن زیاده ارباب صمبر منصوب و منفصل
اولان هابی حذف ایلکدرد که اصابتده کلام
(الره عددو الما جمله) در و تقصان طریقه اولان
تفسیرک منالی نه کیم شیخ کمال دیمشدر .

من طلب کردم وصالش روز و شب
با قسم آخر بیکم من طلب
حکمت مشوره اصلنده (من طلب وجد وجد) در
و نیز فارس بدین منالی مغناح انوار کرامت و شرف
و مجمع آثار (من عرف نفسه فقد عرف ربه) دیدکاری
کبیر حکمت مشوره اصلنده (من عرف نفسه فقد
عرف ربه) در و بهر کاعلم بدیده و صنعت اکتفا نیریز .

و مسائل تصوفک شعر فارس بدیده درج اولمشک
مثالی نه کیم مولانا جامی حضرت ناری بیوردر .

ان کان حسن بود و نبود از جهان نشان
فالان ان عرف علی ما علیبه کان

اعداد کون و کورت صورت نمایش است
فالککل واحد بیجلی بکل شان

نور دست محض کرد بر اوصاف خود طهور
نام تنوعات ظهورش بود جهان

هر چند در عیان و نهان نیست غیر او
فی حد ذاته عیانست و فی نهان

و نیز فارس بدین مثالی نه کیم خواجه جهان بیوردر .
(مهمین است که جهان چهار مقصود و مطالب بی ارتکاب

صنوف بشداید و متاع نمی توان دید و چو اهر
زواهر افراد مراد بی تیشه جد و اجتهاد از قهر کان

امکان نمی شاید کنند و بسند این حال و شاهد
این مقال آنکه حضرت یوسف علیه السلام باعدا

ربت نبوت و کمال عطوفت به قیوب بسبب اوت
بی مشقت قهر چاه و راه دود آه بنقطه اوج جاه رسیده)

وصال دوست طلب میکنی بلاکش باش
(که)

اولورسہ اکا کتابت دیرل واول کلام کہ آتقیف
 کندونک ووضوح لہمی اولان برمعناہ دلالت الیہ کہ
 اکا حقیقت دیناہ آتک مثال زید قائم در فی اللیل کہ
 بوآتقیف برمعناہ دلالت ایدر کہ اول زیدہ قیامی
 اثبات الیکدر کہ بولا حقیقت دیدیلر واول نسنہ کہ
 ایکی معناہ دلالت الیہ وهر ایکی معنا متضادان
 اولر آتک مثال افضل رسیل حضرت تار نینک
 بومقابلدر کہ یوردر (اذا م یسختی فاضیع مائیت)
 بونک برمعناسی شول وقتدہ کہ سن استخیا ایلم سن
 بس ہر نہ دیدرسک آتی ایشہ دیمک اولور و برمعناسی
 دخی کہ بونک مفہوم مختلفدس۔ پیدر شول زمانہ کہ
 سن مستحیی اولہ سن ہر دیدونک فعلی ایشلر سکہ
 آتدن سکا عار لاق حق اولور بس ہر ایکی معنا
 متضاد اولور زیر۔ معنا اولدہ نئی حیا و معنا نایدہ
 اثبات حیا اولور بونک نثر عربی۔ سن برضالی دخی
 اولدر کہ برکون بر مجلسدہ سبیزدن وش بریزدن
 ایکی جماعت حاضر ایبار اول مجلسدہ برفاضل
 کیمہ وار ایدی اول فاضل سن سنؤال ایلمدیر کہ
 (من افضل اناس بعد رسول الله) یعنی رسولہ

فصل فی بیان تقسیم الکلام الی وجہ آخر
 بعض الافضل کلامی بو طریقہ اوزرہ تقسیم ایدوب
 دیدیلر کہ کلام ایتمہ یا منضم ویاخود مشوردر
 واعمد۔ انا کہ برمعنا اوزرہ کلامک دلالتی جزئی
 اول معنا اوزرہ دلالت قیامی اعتباریہ اولہ و بوندن دخی
 کلک دلالت اتمی اعتباریہ اولہ و بوندن دخی
 نخالی دکلامر کہ بارمعناہ دلالت الیہ وباریکی معناہ
 دلالت الیہ ویاخود اوج معناہ دلالت الیہ یاخود
 دخی زیادہہ اگر کندونک وضع اولد۔ دینی بالکدر
 برمعناہ دلالت ایدرسد انا حقیقت دیرل واکر ایکی
 معناہ دلالت ایدرسد بس نظر اولور انا کہ ہر
 ایک سندنہ حقیقت پیدر ویاخود بوندہ حقیقت و بوندہ
 خبر حقیقت پیدر اگر بوندہ حقیقت و بر غیر معنادہ
 غیر حقیقت ایتمہ بو صورتدہ ہر ایکی معنایک
 اوزرہ سندنہ البتہ برعلاقہ لازمدر اگر اول علاقہ
 مشابہت و لازمت جمن سندن اولور سدا اکا مجاز مس
 دیرل واکر بونمادہ اولان اول علاقہ مشابہت
 و ملازمت طر قیبالہ اولور سدا اکا مستعارہ دیرل
 واکر ایک سندن اول علاقہ ملازمت حسبیلہ
 (اولورسہ)

سرفوق تو آمد و بر چشم ما گذشت
مغز چو دیده است ندانم چرا گذشت

یوینده ابکی معنا افاده ابراین لفظ دیده در که لغت
فارسی دیده بین المعینین مشتمل واقع اولسندر که اول
چشمه در برل و ابکیجی صرفی معناسسته اسم
مفعولس ابکیجی معنای بیسدر غیر مقصوددر
واوکی معنای بید و مقصوددر و قرب و بعد سوق
کلامدن مستفاد اولور و الا نطقک هر ابکی معنای
نسبتی حقیقیدر اولور ذمه که ابکی معنای اساین
اعتباریله افاده ابرایک مثلی نظیرینک یوینددر
کشم ای ماه لقا چو دیده شد و کشفنا
قظریه نیست که مرآت جمال مابست

لفظ مالماسن عربده آب ایچون موضوعدر وزبان
فارسیده متکلم مع الغیر معنا ندر و بونده آب
معناسند اولوق و بیدر لکن غیر مقصوددر متکلم
مع الغیر بیددر و مقصوددر لفظ هر ابکی معنای
حقیقت لغزیه در اولور نسته که ابکی معنای مابینده
بر علاقه دن لابددر اول علاقه دخی بلا مشابهه
ولا ملازمه واقع اولسندر آنک مثلی افضل رسل
(حضرت تارینک)

حضرت تارینک بو حدیث سرفوقدر که کندولرک
ازواج مطهره و سینه خنطاب ایندوب (الموالکن
یدا امر عکن لحوفا بی) بیوردیدر یعنی سزندن شول
کیسندک که الی اوزون اوله بکالحوقی یونیندن اولور
جهله کردن سرفوق اوله بیوردیدر پس حضرت
رسالت عبایه الصلوة والسلام دار بقایه رحلت
بیوردقلرنده ازواج مطهره و رضوان الله علیهن
اجمعین (شوقا الی لحوفا) کندو الرینی اولیدیدر
تأقیه نسبتک الی اوزوندر کوره ل چونیکیم زینب
رضی الله عنها بو جهله دن مقدم دار بقایه رحلت
بیوردیدر یلیدیدر که اطول دستند مراد اتفاق
و صدقاتی جوق ایندیش و حضرت رسول اطول
یددن صدقات کثیره و بریکی مراد ایش که زینب
حضرت تری رضی الله عنها به جهله دن زیاده سخنا
و عطایه ال اوزا دردی و بیهماده علاقه اولدر که
یده صدر عضا و صدقاتدر پس مجاز من سل قیادن
اولور اگر بین المعینین تلافی مشابهت طریقه
اولور سه انا استعاره درل کافی قوله تعالی (اومن کان
میثاقا حیثناه) تقدیر کلام (اومن کان صلابا فهم دیناه)

دیکھو کہ میندن مراد ضلال و اجیانہ مراد ہدایت
فیلندہ و کقول الشعر

فان تعافوا العدل والایمانا

فان فی ایماننا نیرانا

یعنی اگر سزای کافر عدل و ایمانی کرے عدا یا یوب
آئی قب وادان اعراض ابرس کز پس تحقیقا برن
یمیلر عزمه نیران وارد یعنی اللریزمه شول سیوف
وارد کہ شعلہ نیران کی برق اورر ولعان قلوب
پس نیران شمشیر برآندہ استعارہ اولور واکرین المعین
علاقہ ملازمت طریقہ اولورسہ اکا کنایت تمیز
اولور مثل حق تعالی حضرت تکر نیران یوقول
شرفیدر کہ (ولا تؤتوا السفهاء اموالکم) بیورر
سنہ حقیف العقل اولان نادانہ دیرلر و یونده سفہادان
مراد صبیاندر کہ نادانق لازم کود کاندر پس ذکر
لازم و ارادہ ملزوم قیلندن اولور مع جور ارادہ لازم
اولور نسنہ کہ کلامدن اوج معنیہ دلالت ابررا کر
برندہ حقیقت و باقبنسنده غیر حقیقت اولورسہ
آنک مثالی بر کیمسہ فی التل بر جمعیتہ (المسلم من سلم
المسایون من یدہ ولسانہ) دیسہ و آثارہ آفر فیض ابلسہ
(بو)

بج کلام اوج معنیہ شامل اولور معنی اول حقیقتدر کہ
اول شول کیمسہ اسلامی حصر ایلدکر کہ مسالزلر
آنک النیدن و دیرلندن سالم اوللر و معنی ثانی مکن
عنددر کہ لازم معنی اولدر و بومعنا مطلقا موزندن
نی اسلام ایلدکر و اوچنجی معنی کہ تو ریضدر
موزنی معنیدن نی اسلام ایلک اولور واکر ایکی معنیہ
دلالت ایلوب ایکسننده بیلہ حقیقت معنی مراد
اولورسہ آنک مثالی شعر عربندن بور باعیدر .

لله ظنی زارنی فی الدینی

مسننرا متاباطا فی الخطر

فلم یقم الایققداران

قلت له اهلا وسهلا و مس

عابط تباعد مناسبندہ در خطر خوفه دیرلر معنی الله
حقیقون برظنی شب تار یکدہ بنی ز یارت ایلدی خوفی
و خطرده نینندن مسننرا اولدینی و تباعد قیلدینی
حالدہ پس طورمدی اول الاشول قدر کہ بن اکا
اهلا وسهلا و مس دیم بیت اخیر ایکی معنی طور
معنی اول اول آهو طورمدی الاشول قدر کہ بن اکا
اهلا وسهلا و مس دیم نصف لفظ کہ حبادر رعایتہ

ما يكون لفظه قايلا ومعناه جزيلا « ديكلكه تعريف اربابار و امضيلر دنجي » هو كلام يشتمل على فوائد كثيرة « ديوقصيف ايلديرلر ويونك آيت كر عيدين مثال (فاستقم كما امرت) آيت كر عيدين يدر كه يو كلام جامع جميع مصالح دين وى واخر ويدر ودينده ودينده اصل عظيمدر آيتن امر اولديني اوزره استقامت بغايت صعب وشديدر زير اجميع مامورانده و منهيانده و اخلاقده و ملكانده و كل حالاتده افراط و تفر يطردن اجتناب ارباب صراط مستقيم اوزره سلوك ايتكدر بوابسه نايانده اصعبدر علماندا قال النبي صلى الله عليه وسلم (شيبيني سورة هود) يعنى هذه الآلة منها و حديث شريفندن مثال (حفت الجنة بالكاره و حفت النيران بالشهوات) حديديدر كه جشك اطرافى مكارهله معروفه اولدى بيورمدارى دين و طاعتده اولان مكاره و شدائدك جمله سنده شامل اولور و جهنمك اطرافى شهواته معروفه اولدى ديمدارى هم كافر و معصيت اولان جميع مشتهانه دلالت قلوب بس به لفظ قليل مناي كبرى جامع اولور و مدح رسوله انور ينك بوييني

اصنعة الاكتفا من حسابان قطع اولمش و بيديا قيلمش اولور و معنای ثاني اول آهروشم فتمده اکتفاي الاشول قدر كه آيتيق بن اكا اعلا وسهلا و مرديم اولندر اکتفايد كه بن مر حبا لفظي تمام ايايم ديمك اولور و آك شعر فارسيدين مثالی كال خنجدينك بيويديدر كه بيورر .

دلبرچه زود خط برخ داستان کشيد

خطی چنین لطیف بعامی توان کشيد

معنای اول اسـ : تنهام انكارى طريق اوزره اولان سيزالدر كه اول بونچيلين راطيف خطي بر ماه چكلكه نكمن اولوزمى يعنى روى ماهه بويله راطيف خند چكلكه كيسه قادر اولان ديمك اولور ايكچيني معنا برسبيل اخبار دير كه بونچيلين راطيف و خوب خطي بر ماه روان صنفند ز خسارينه چكلكه نكمن ولايقدر و اكر كلام لفظي سيزده معنای كيشيره به دلالت قلوب رسد باغا اكا جامع انكلام ديرل و لهنا حضرت نبي مكرم صلى الله عليه وسلم (اوتيت جامع انكلام) بيورديدر كه هر بيور دقترى حديث شريف نچير معنای لطيفه شامل اولور و بعضيلر لا جامع انكلام (ما)

هم جامع الکلام در .

ای کائنات را بوجود تو افشخار

وی بیش از آفرینش و کم زافرید کلار

بر مدح که جمیع صفات جسته ملاحظه سه به

دین له اول جامع الکلام اولور که جمیع آفرینشدن

زیاده و حضرت افریده کلاردن کم اولوق جمله اوصاف

جمله فی جامع اولدیغه دلالت قبولور ولب زده

جامع الکلام اولین هم بویندور .

ای که در جمع صفات بید از اسروری

ذم ذات راجه کویم چون زهر بید تری

آنک ذمینی شاعر بر وصفه دون وصف نه بین و تخصص

ایتموب مذمومک مذمتهای نامحسوره مستحق

اولدیغنی سو بلدی و آئی ذم ایلمدی کندوک دانه

خدر نندن خارج عدالمدی بوم جامع الکلام قبیلندن

اولور بیلگی که عند الفضلا کلامک مشورا و منظوما

مستحسن اولمسنک زنجیه شرطی واردر جسته

شروطشدن بری سلاست و منانیت و لطافت که

امور نلده در شو او چندین بر لبه کلام متصف اوله

سه سلاست الکلام کیفیت نقضی جریان الکلام

(بسهوله)

بسهولت علی اللسان یعنی سلاست کلام بر کبیتدر که

کلامک لسان اوزره سهولانه جاری اولمسنی اقتضا

ایبر شعر عربیدن مثالی سیدالعرفا ابن فارض

حضر نلریک نایه سندن بویندور .

والی وان کنت ابن آدم صوره

ولی معنی فیه شاهد بابوه

موشعر فارسییدن مثالی ننه کیم شاهمی دیمشدر .

من بوم و دل تو بردی ان نیز

خود صکوکو که نمن کیانشیند

ونتر عربیدن مثالی نیز (لازال جریان القضاء مر آنا

لنفاذ امره و آخر مدی الدهر زیلا لبقاء طول عمره)

ونتر فارسییدن مثالی نیز (بنده صافی الوداد که ترکیب

لسان و جنانش از مانیده جودان خندانست و کسوت

نیز ان دود مارا بسوزن طبع نیز ورشته جان دوزان)

حاصل کلام اسباب سلاستک اعلامی شول

حروفدر که آنک اجتماعشدن لسانه ثقات کلور

کلامده اول کوه حروف اولیده و جریان سهولت

نفسه مانع کلیه و متسانه الکلام کیفیت نقضی

ان تکون کلامه جزیه و ترکیبه مفرغا یعنی منانیت

اولیه و کلام فارسیه و ترکیه نظماً و نثر کلمات
 عربیہ کی جو کلام فارسی سبب حصول منازت کلام
 اولیٰ اور کہ الفاظ جزیلہ کلمات عربیہ تھی جو کلام واقع
 اولیٰ اور کلام عربیہ منافی امر التباسک بودینک
 ایک کلمہ مصرعہ کہ براسی و وصف ایک کہ
 دیشدر .

مصرعہ مقبول مدبر معاً

یکلمہ و صخر حطه الہیل من علی

و شعر فارسیہ منالی نہ کہ حکیم انوری دیشدر .

سبباً بقراط قضایک حرکت یافت

شریان حسود تو و شریان بقم را

در نعرہ خناق اردودر جلوہ نشخ

گر پاس تو یاری نہادہ کوس و عارا

تا خاک کف پای زانقش بنسند

اسباب تب لرزہ نہ اند قسم را

بعض نسخہ قدیم برینہ قسم باز شد تب مناسبتیہ

لیکن تغییر نامشدر انورینک کندو خطبہ منسخ

اولان نسخہ صحیحہ قدیم باز شد و قسم نعلہ

اسباب اولیٰ اور زیر بین الناس مقرر در کہ دروغہ

کلام شول بر کیفیت جزیلہ اولیٰ اور آنک ترکیبک
 دو کلمہ اولیٰ اور الفیضہ ایلیہ جزیلہ اگر چہ اصل
 لغتہ ہیرم غلیظہ دیرل امار کتک ضدی اولان
 فصاحت معناسندہ ہم استمال ایدرل بوندہ
 رکبک ضدی اولان فصاحت معناسندہ در
 و مغرغ دو کلمہ معناسندہ در و مقصود اولدر کہ
 اول لغتک اکثر حرفی مجہوزہ و مستعلیہ و شدیہ
 اولہ زیر جزالہ کلامہ حرف مستعلیہ و شدیہ
 اولانک عظیم مدخلی وارد حرف مستعلیہ مثلاً
 (خصض قطعاً) کہ دی حرف اولدر کہ بونارہ لسان
 حنکدن چابید مرتفع اولہ و حرف شدیہ (اطبقت
 جلد کہ) حرف ایدر کہ مستعلیہ حرف اولدر و حرف
 مستعلیہ (سختک حنصہ) حرف اولدر راون حرف اولدر
 و بونارہ غیر بی سبب مجہوزہ و آنک ترکیب
 مغرغ اولہ دیشدر مقصود اول کلام کتک لغتہ دیشدر
 اولیہ و بر سبتہ اولیٰ اور بلکہ بر سبتہ اولہ کہ
 بر سبتہ کر باشد و بر سبتہ کر (دیشدر و بر
 معنا کلامہ شول زبان خاص اول اور کہ کلامہ
 ادات دخی کرا اولہ و انصباب کلامہ مانع اولان اول اور
 (اولیہ)

الكلام كينيه تفتنى كون كاتاه طيبة لينه مع المعنا
المنشد للجنان « يعنى لطافت كلام بر كيف تدر كه
اول كلامك كلاتك قبه نشاط وطرب ويرجى معنائه
يله طيبه واينه اولسنى يعنى نرم وخوش اينده اولسنى
اقضا قباور وبصر بصبرله وجه معنامند نظر
اولدقده درونه مسرت بخش اولبغى مستلزم اولور
شعر فارسيدين منالي ننه كيم جمال تيريزى دعتيدر .

ممنای جو آینه رخ خود همه کس را

بشنو سخن من که از هاست نفس را

ونتر عرییدن منالی (لازال خطیب اللسان علی
منابر الانسان ذاکرة بینه و امام القلم فی محاررب
حروف الکلام ساچمدا بدعاه) ونتر فارسیسیدین منالی
(سلامی که نغمه نسیم مستطابش آتش حسرت
در سینه لاله سیراب انداز دوشینه از فواخ کلزار
بهارش خون مذاب در ناف اهوی تشار مسک نال
کرداند) کاه اولور سلاستله منالنه بر کلامده جمع
اولور منالی عربین فارض حفر تریک بوینی کین که
ابتدای قصیده واقع اولشدر که بیورلر .

سفتی جبال طیب راحة مقلان

قسم سبب عرض تبارزه در بس شاعر مذکور
دیر که ای مدوح تا سنک کف بایک خاک کنی نقش
بانگدیلر و تصویر ایله بار س- و کند دروغه تبارزه
اسبابن ویرمبار بلکه سوکند دروغه اسباب
تبارزه نیک ویرلسی سنک خاک بایک نقش بانگدیلر
صکره اولدی یوخسه سوکند دروغ اوزره تب
مذکور آندن اول یوغدی دیمک اولور بوسوز حد
ذاتنده قتی متین در ونتر عرییدن منالی (اللهم
علا جعلت سنابل عولید کر مه اوفر من ان تقاس
بصواع الیدر والشمس اجعل مدة طول بقائه اکثر
من ان تعد بذراع البوم والامس) کلامه بدر ونتر
فارسیسیدین منالی بودر (چنانکه اعداد اجبارمه
بعد اخیری در تجارب بیان و محاررب امتحان
دیده اند که اسلوب ایلاع و ضرورب اختراع این قابل
البضاعه قصیر الباعه چون معجزه موسی بلم عصا
آسا از طرف حساد جهاد فواد و صخره نهاد بنابع
تحسین بر محاررب لسان جاری داشته است و مانند الخازن
داود از جبال طیب هر ضد و حدود صدای آفرین
برکش هوش صدایق و حقود رساید) « ولطائف
(الکلام)

راسخده سببيله احوال اشباتك ادراكاتنه قادر
اولور و تعريفده يعلم ديموب يعرف دنلسي آدن
اوتوريدم كه آلك متعلقى ترا كييدم وراكيب ايسده
جزياتندم و معرفتي جزياتده استعمال ايدم مجاسن
حسنك جمعيدم على غير قياس وراكيبم مراد
مركبات و منوردن مراد منظومك مقابلسمركه
(الاشياء تبيين بضدادها) درو خطبتي دخي بوكونه
تعريف ايلوب ديدلم « الخطبة كلام مشور مؤلف
من المقدمات الثبوتية والمقبولة والمنظومة واحديها
ترغيبا او ترهيبا او كليهما مصدرا بالجد واتصلبه
مع كون مخاطب غير معين » يعنى خطبه شول بر كلام
مشوردر كه مقدمات ثبوتيه و مقبوله دن و منظومه دن
وياخود شو اوخندن بندن ترغيبدن ويا ترهيبدن
اوتورى وياخود هر ايكسبله بيله جمله و تصابده
ايله مصدر اولديغى حالده تأليف اولمشددر اول
كلامك مخاطبى معين ولامغله بيله بلهك هر كيم قابل
استماعدر اول كلامه مخاطبدر (و المقدمه البشيرة
فضيلة تفيد اليقين) يعنى مقدمه ثبوتيه شول
برفضبهدر كه يقين فاده ايله « واليقين هو اعتقاد ان

وكاسى مجاسن عن الحسن جاني
وانغم فارسندن مثالى
كاف كال ننت ذوات دوات كون
ورنه سواد هبتي كوزين اركياست
* الباب الرابع فى ماهية علم الانشاء و موضوعه *
* و تعريفه و انواع المكتاتب و الرسائل *
شارع علم انشاء اولانزه اولانزمدر كه علم انشاءك
ماهيتي بيله ل آدنصكره على بصيرة اول علمه شروع
قبيله ل انشائي تعريف ايلن بلغنا بويله ديدباركه
« هو علم يعرف به محاسن البرا كيب المشورة من الخطب
و الرسائل و معانيها من حيث انها خطب و رسائل »
يعنى علم انشاء بر علمدر كه آنكله خطب و رسائلندن
اولان ترا كيب مشوره تك محاسن و معاني يلى نور خطب
و رسائل اولديغى جهتندن چونكيم تعريفى بيلك
اجزائى تعريفى بيلكه هوقدر لازم كلديكه تعريفك
اجزائى بيان اولنه اولان تعريفك جمله اجزائندن
برى علمدر و بويله محلا ده علمدن مراد نفس مساله
تصديق مراد اولور و ياخود شول ملكه در يعنى
شول كيفيت راسخدهدر كه نفس انشائي اول كيفيت
(راسخده)

حکم ابرو اگر عقل مجرد حس باطنی حکم قیاسی
 مثلا درودنه اولان خوفه و غضبه حکم قیاسی
 یوکا وجدانیات دیرل دردیجیسی مجربا بدر و اول
 شول قضایا در که حس واسطه سیه عقل اگا حکم
 ابرو آک تکرار یله قیاس خنی واسطه سیه و اول
 قیاس خنی مثلا بودر (ان الوقوع المتکرر علی نهج
 واحد دائما اکثر ما یکن اتفاقا لاید ان یكون هناك
 سبب) یعنی برنسننک دائما نهج واحد اوزره متکرر
 وقع اولسی و یا خود اکثر واقع اولسی مادامکه اتفاقا
 اولیه لاید آند بر سبب اولور اگر چه اول سببک
 ماهیتی معلوم دکل ایسه چونکیم عقل اول سببک
 حصولی یله مسببک وجودینه قنعا حکم ابرو
 مثلا زم شرب شهوینا مسهلدر دیو حکم ابرو کیم کیمی
 بسنجیسی حدس یاندر و اول شول قضایا در که
 عقل حدس واسطه سیه اگا حکم ابرو (نور القمر
 مستفاد من الشمس) دیدکیم کیمی چونکیم حدس
 نکلات نوریه قریه ک اختلافتی فرق شمسدن
 و بعد و قریب اولسی حسیه ادرک ایلله عقل فرق
 نوری شمسدن مستفاد اولدیفنه حکم ابرو حدس یله

سنی کذا مع مطابقة بالواقع واعتقاد انه لا یکن
 ان یكون الا کذا « یعنی یقین شول اعتقاد در که
 تحقیقا برشی نفسنده شولدر دینه اول اعتقادک
 واقعه مطابق اولس یله و دینی یقین اول نسنده
 اعتقاد در که اول نسنده ممکن اولیه الا اولیه اولق
 و مقدمات یقینه آتی قسمه منقسم اولور آک اولق
 اولاندر و اول شول قضایا در که عقل اول قضایا ک
 ایکی طرفی مجرد تصور ایتمکله و بیهماده واقع
 اولان نسبتی ملاحظه قیاسله شوشولدر دیو جزم
 ابرو مثلا (النکل اعظم من الجزء والواحد نصف
 الاثنین) کیمی و ایکنجیسی شول قضایا در که آک
 نبوتی قضایا قیاسیه یله ظاهر اولور مثلا « الاربعة
 منقسمة بمنسأوبین وکل منقسم بمنسأوبین فهو
 زوج فالاربعة زوج » یو محله الاربعة زوج
 بر قضیه در و قیاسی اولان قضیلر (وهی منقسم
 بمنسأوبین وکل منقسم بمنسأوبین زوج) در و اونجیسی
 مشاهداتدر و مشاهدات شول قضایا در که عقل
 مجرد حس ظاهر واسطه سیه حکم ابرو نه کیم شمسک
 وجودینه و آک مضمی اولسنده و نازک حار اولسنده
 (حکم)

نقیضی تجویزاً تمسکاً بیه مثلاً بزیم نکلان کمنسنه کیجه
 کرر پس اول سار قدر دیدیم قول کی (والرسالة
 هی کلام مشور بکتب لغرض غیر بیان العلوم والخطب
 یعنی رساله شول مشور اولان کلامدر که اغراضدن
 برغرض ایچون کتبات اولنه که اول غرض علمری
 وخطبدری بیان ایلیم بلکه نوع واحدن آنجوق
 بر قاج مسئله بیان ایلیم (کاعرفها بعض العلماء هکذا
 قال الرسالة هی الجهة المشتملة علی قلب من المسائل
 الی یكون من نوع واحد والجهة) بفتح الیم والیم
 هی الحقیقة الی یكون فیها الحکم کلام مشور بکتب
 لغرض قولی اغراضدن برغرض ایچون مکتوب
 اولان کلمات مشورتهک جمله سنه شامل اولور (وغير
 بیان العلوم والخطب) قیدیله بیان علوم ایچون
 کتبات اولان کتب خارج اولور ودخی خطبته
 جمعه وخطبته عبید وخطبته نکاح واول کتب
 مصنفده تخریر اولان خطبدر هم خروج قیور
 وتعریف انشاده (من حیث انها خطب ورسائل)
 قیدی خطب ورسالتک معائب وخصاسنی من وجد
 بو علمدن یلندیکسنه اشارتدر وتعریفک جهله

دخی تکرر مشاهده و مقارنت قیاس خفی لازمد
 پس مجربانه حدسیاتک مابینده فرق شویله اولور که
 مجربات معلوم السببیه و مجربول الماهیددر اما
 حدسیاتهم معلوم السببیه وهم معلوم الماهیددر
 معاً آنجیبی متواترندر اول شول قضایادر که
 بر جماعتک السنه سنه ثابته اوله که اول جماعتک
 کذب اولوره توافقی اولیمه مثلاً کعبه شریفک وجودیه
 بزیم السنه حجاجدن ایستکله حکم ایلدیکمز کی
 (والقدمه المقبولة کلام یقبل من شخص یعتقد
 فیسه زیاده علم اودین اوامر سماوی) یعنی مقدمه
 مقبوله شول بر کلامدر که اول کلام مقبول قیلنه شول
 بر شخصدر که آنک حقیقه یازیمه عقل و علمه و باین
 کلامه اختصاصندن اوتوری و یا امر سماویدن
 اوتوری اعتقاد اولیمه مثلاً انبیا و اولیا و علماتک سوزری
 کیبی که بونلر حقیقه اعتقاد اولمشددر (والظنون
 هی قضایا یحکم بها العقل راجعاً مع تجویز نقیضه
 کقولانا فلان بطوف بالبل فموسارقی) یعنی مقنونلر
 شول قضایادر که عقل آنک سببیه بر جانبی ترجیح
 ایلدیک حالده حکم ایلر شو شویله در دیو آنک
 (نقیضی)

اول کیفیت راسخه سببیه منصوره اوزن معنایی
 بلغا قنترده مجمود وینسندیده اولان اسلوب اوزره
 ادا ایلمکه قادر اوله وبلغا منش-باری درت قسمه
 تقسیم ایملردر قسم اول شول منشی حقیقدرکه
 منش-بک تمرینی اگا اطلاق اولسه صحیح اولور
 وبعصمه مرده منشی حقیقی قتی آز بولنور و قسم ثانی
 شول کیم-دردرکه کندو قریحه لیدن انشایه قوت
 و قدرتلری یوقدر اما ترکیب بلغادن بر قواج فقرملری
 جمع ایلوب بری برلینه ربط ایلمکه قادر در و با
 وجود ربط معنایه لطافت و مناسبت الفانله رعایت
 ایلمکه ماهر در در قسم ثالث شول کیم-دردرکه
 بلغانک فقرات متفرقه سننی بر بره جمع ایلوب بری
 برینه ارتباط ویرمهکه استعداد لری وارد و لکن
 بین فقرات تناسبیه و بحسب الانفاظ هم مناسبتیه
 و مناسبت و سلاسه-ته رعایت قلعه قدرتلری یوقدر
 و قسم رابع شول کیم-دردرکه بلغانک کلماتدن بر قواج
 فقراتی سر قه ایلوب مایندلرینه صورتا ارتباط و برلر
 لکن معنایه نظر اولند قدده اصلا مناسبت و ارتباط بولنر
 (و هم بحسب-بون انهم بحسب-نون صنعا) و بواقسام

اجزاس-ندن بری دخی موضوع علم انشاد درکه
 عامودن هر بر عک تمایزی اول عک موضوع عک
 تمایزی حس-بیه در (و موضوع کل علم مایحیث فیه
 عن اعراضه الذاتیه) یعنی هر عک موضوعی
 شول شبندرکه آنده بحث اولنور اول شبنک
 اعراض ذاتیه-ندن منلابن انسان صحت و مرض
 حیث-نده موضوع علم طبر و اجزاس-نک کیت
 و کیفیت جهتدن موضوع علم شریحدر و تکالیف
 شریعیه ایله مکلف اولدیغی سمندن موضوع علم
 فقه در و موضوع علم انشا خطب و رسا-ندن
 و غیرین ترکیب مشوره در و علم انشایه اصل عک
 غایبه ترکیب تخریه ک معایب و محاسن بیلدکر
 چونکیم تعریف انشایه ایلمکن بیلدک منشایک دخی
 ماهیتنی و اقسامنی و شرائطنی هم بک لازم در منشی لغته
 انشا ایلمچی دیمکدر و انشا خلق و تقدیر مناسبتدر
 نه کیم (فلان منشی الاحادیث) دیرلر و اصطلاحده
 (منشی من بکون له ملکه بقدر بها علی اداء المعنی
 المقصود علی النظم المحمود عند البلغاء) یعنی منشی
 شول بر کیمسه در که آنکچون ملکه راسخه اوله که
 (اول)

شماره ديك كې اما واقف سرار و عالم ضماير دښه
 اولي او اور الحاصل منشي اولان كس نه كښونك پاي
 عباراتي تناظر حروف خاړدن محفوظ قيتق كرك وكلمات
 و فقرات ميننده تناسب الفاظ و اسماج و قوافيه
 رعابت قلد قد نص كره اوزان فترانه دځي راځي اولوق
 كرك منلا (و آئينها الكتبا المئين وهد بناهما
 الصراط المستقيم) آيت كړه سي كيه كه فقره
 نايديك اكثر كلاتي فقره اولك وزنده واقع اولشد
 اكر كلمات وزنده مطابقت اولمازسه باري قلت و كثر
 حروفده مطابقت اوله و يا خود كلمات بري بڼه منساوي
 اوله و اكر منساوي دځي اولمازسه كركدر كه اول كلماتكه
 آتك حروفني ز يده اوله فقره نايده ده اولوق كركدر
 فقره اولي فقره نايديدن اطول اولسه مقبول دكلدر
 قلت و كثر الفاظده فقره ثانيه فقره اولايه مساوي
 اولديغنه مثال (فاما البيم فلا تقهر واما السائل
 فلا تقهر) كې و دځي (و العاديات ضججا فلو ريات قدحا
 و اللعبرات صججا فلو ريات به نغما فوسطن به جمعاً)
 آيت كړه سي كې و فقره ثانيه فقره اولين اوزون
 اولديغنه مثال (و النجم اذا هوى ما ضل صاحبكم

نابغه منشيان حقيقي اولان لكاتب دير لږ پس منشي
 اوله لك و منشيان حقيقي مر ته سي بولمك بريجه
 شروطي وارد چله شروطندن بري اولدر كه منشي
 اولان كېسه ترا كې بلعاني جوق تبع اړله تا نظمه
 و نژده هر كسك كلاتيك مر اښد عارف اوله و مر ته
 ادانان احتراز قبه و كښو سوزرښي مر ته اعلايه
 ايصال ايلكه قوت و اسه عدد بوله و لهنا صاحب
 مفتاح تعريف علم معانيده (هروښع ترا كيب البلاغ)
 ديمشدر الي آخره تبع ترا كيب فعل منوله سي مندر
 و علم معاني ايسه كېف منوله سي مندر اما اول علم
 بو فعل و اسطه سي بوله حاصل اولديغي اجادن
 تعريف علم معانيده لفظ تبع ترا كيب البلاغ ايراد
 ابلشدركه تقرير اولان كلامه اشارتدر و چله
 شروطندن بري دځي اولدر كه منشيك خزانه قوت
 حافظه سي آيات كړه يدن واحدب صحجه و اشعار
 فصحه و امثال و حكم ملحدن ملو و مشهور اوله
 تاهر بري مننده ادا قبه و بر شروطي دځي اولدر كه
 بيان بر لفظك اولنده و او اصلي واقع اولسه آتك
 اوزينه و او عاطفه كښو مبه دلا علم سرار و واقف
 (ضمير)

عرض و عرضیه تعبیریدر ور قعه و نذ کر بی انلا درن
 ادنایه و ادندان اعلا یه و مساویدن مساوی به
 ارسال جائزدر و عهدنامه و تهنیت نامه و تعزیت نامه
 دخی مسطورات مشترکه دندکر که ایکی پادشاهک
 بری بریله و سلاطینک امر او امر انک معاهد مزری
 بین الانام شاهیدر و تهنیت نامه و تعزیت نامه مساویان
 میابنده و ادندان اعلا یه واقع اولدیغی همتی آنکار
 و زایعدر یس منشی اولان کیسه یه لازم اولور که
 اگر منشورده و اگر فتح نامه ده و دخی عهد نامه ده
 و تهنیت نامه ده و تعزیت نامه ده و فرمان و مثال
 و مکتوب و عریضه و رقهده مراتبه رعایت ایله
 و مرسل ایله مرسل الهیک شانلرینه مناسبت سوز
 سوبلیه یس منشور و فتح نامه و عهدنامه و فرمان
 و مثال که اولوا الاشره لازم اولان شهبدر بری اقسام
 مند کوره تک قواعدی انشائیه متعلق اولان کتیده
 مسطور و منشیان دیوان پادشاهی اولانلرک
 قتلریده معروف و مشهور درر که بو مختصرده آنترک
 ایراد اولمسی دایمردن دوردر اما پیمده متداول اولانی
 و ناسسه لازم کلان موجز و منبسط عبارت اوزره

و یاغوی) آیت کریمسی کیدر و اگر بعض فقرات
 میابنده سجهه رعایت اولانسه باری متوازن اولوق
 لازمه کافی قوله تعالی (واتخذوا من دون الله آلهه
 ایکنونالهم عزا کلا سیکفرون بعبادتهم ویکفونون
 علیهم ضللا) و منبذک دخی ذکر اولانان شروطن
 غیر شیطانی چوقدر مطول اولده طلب اولنه و بونده
 بو قدرله اکتفا قیلندی
 * فصل فی بیان الافسام والارکان وشرائط *
 * ما یکتب الناس بعضهم الی بعض *
 بیکل که چنان بر کیسه بر کیسه بر کاغذ یازسه آدن
 حالی دکدر که مرسل مرسل الیهمن یا اعلا اوله
 و یاخود اکا مساوی اوله و یا آدن ادنی اوله اگر مرسل
 اعلی اولورسه نظر اولنه که اول پادشاهیدر و یاخود
 غیر عیدر اگر پادشاه اولورسه اول مسطورده منشور
 یا فتح نامه و یاخود فرمان دیرر و اگر مرسل اعلا
 پادشاهک غیر اولورسه اکا مثال تعبیریدر مثلا
 وزیر او امر انک مکتوبی کبی و اگر مرسل مرسل الیه
 مساوی اولورسه اول نوشته یه مکتوب دیرر و اگر
 مرسل مرسل الیهمن ادنی اولورسه اول مسطورده
 (عرض)

۱۹۳۰ھ

افلاک وقایدکاروان قائم خاکدر وآل کرام واصحاب
عظامی اوزره هم ورفقات سحر وقطرات منظر عدد نیجه
حق تعالی حضرت لری صلوٰۃ و تسلیات نازل قبلسونکہ
اول صاحب سعادت تارک هر بری فلک شریعت وآسمان
طریقت اوزره برنجیم تابناکدر بعد هندا روشین
ضمیران مخمل امکانہ علی الاطلاق هویدا و ظاہر
و ناظران چہرہ جمال استہیال واستحقاق اولادہ
ظاہر و باہر در کہ اکمل کل دوات وافضل جمیع
ربیت علم و حکمت حاصل قیلق و تقوی و دینانہ متصف
اولقدر کہ بوصفات عالی منقبطہ اقصاف و نور مہمبت
کمال قرینی اعلام و اشعار قیابور و بو اخلاق کریمہ الہ
تخلاق قبلان کر وہ بر شکوہک جمال امتیازی
بسط شرح ومدحتدن مستغنی اور کہ (الصباح
اغنی عن الصباح) در بناء علی ہذا قدیۃ العرفاء
والسالکین واسوۃ الصالحین والواصلین شیخ فلان
زاد اللہ لہ التوفیق و نور مرآت قلبہ بمصقل
الکشف والتحقق کہ نور فقر وصلاح چہرہ علو
قدردن لامع و آفتاب استہیال تربیت طلاب فلک
حائسین طالعادر بوقفیرہ خلیفہ قبلہ مدی وشوق

۱۹۲۰ھ

ہر نوعدن بر مقدار سحر برابیدم بوجہ دن بری اولاد
خلافت نامہ در کہ مشایخ عظام بریکسہ بی ارشاد
انام ایچون خلیفہ قبلہ قاری الہمدہ بازوب آتک الینہ
ویرلز و بو خلافت نامہ تک بر نیجہ شروطنی وارد
اولا جد خدا و نایاصلوٰۃ و تسلیم علی الذی المصطفی
و نالایان علوشان عرفان و تقوی و ترک تعاق ماسوی
ورادہ بو اوصاف لہ متصف اولان کیسہ لک علوشاننی
بیان و خامسا خلیفہ تک تربیت طالبانہ اولان سعینک
مشکور و جد و اجتمہ ادینک مہرور اولسہنی اعلان
و خلیفہ مذکور کہ کندہ شیخک طریق اوزره استقامت
قیلہ سنی رجائنا کدر برسبل اختصار لک مثال بودر
(صورت خلافت نامہ)

جدد و سیاس بیجد و بیقیاس اول خالق الجن والناسہ
اولسونکہ ہامہ ہمت طالبان حکمت و معرفتی تاج
و مہاج کرامت و عاطفہ لہ مشرف قبلدی و بوقرفہ
بی تقر قہنک کوش ہوشربنی قرطہ ارادت و درر الہامالہ
مشرف ایلدی و صلوات نامات اول صاحب
اولی خطاب اولاک حضرت تلرینک ذات بانی اوزره
واصل اولسونکہ اول حضرت غایت ایجاد روشنان
(افلاک)

مهم‌ترین غیرتیم فضل‌تیم و مصیبت‌فرض‌عص
 ایزد قدیم اولان آستان فیض بخش طالبان و آشیان
 دستگیر مستندان باحه فضائل شمار و ساحة
 معارف دنازری صوب عزیز آورند مراسم بساط
 یومی دست‌نگاه فضائل بناه لازال مختصراً بهون
 الاله عم الاله لب اذبله دودی قلبوب اول مقام عالیبه
 روی نیاز مایده اویند قد نص کره مسامع خدام کران
 سدره مقامه عرضه داشت بشدکی بودر که

کهی زخسته دلان باد میوان کردن

بدین بهانه دلی شاد میوان کردن

منهومی اوزره بوحال زاردن استخبارانک خاطر عاطر
 عجز آتاره که جلوه کاه‌الم امامت پروردگار در کنار ایدرسه
 بنصرت الله هم علیه و کرم جلاله لری برکاتنده فوق التراب
 شکسته بسته وجان رسته بر لکن اششابق
 مظالمه جهان صوری برمی زیدیه ایشمشدر که قابل
 تخریر و تمکن تعبیر دکلمدر .

نه انجمنان بقاء توکشته ام مشتاق

که وصف آن بزبان قلم تو ام کف

بمسالما نسوانکه در شمشار آرم

سرسنت و عاشق سیم اولان طاب‌ساری و معاور علم
 و عرفانه ساوک فیلان مجباری قوت همت و ید تربتله
 سها آسا حضضش بشریتین بر تو بالا قیاق ایچون
 نائب مناب اولاندی دست رجا خفته باب العجا اوزره
 محکم اورلشدر که درویش مذکور ما و اولاد یعنی
 نهج مستقیم اوزره نائب قدم اوله و تصدیه بالله محافظت
 و تصفیه زلال و صاله مواظبت قلبه و السلام . و ر شیخه
 محب و مرید اولان کیسه چنان اول عزیزه مکتوب
 یازوق لازم کلمه کر کدر غایت عبودیت و تواضع
 انظار اربابه و مسکنیت و نداله شفاق سوز سوزایده بعد
 مرادین ادا اقباله و مستند دعا و همت اوله دلا بومه مکتوب
 بلاغت مصحوب کبی

(صورت مکتوب مرید با شیخ خود)

سلام علی المولی الذی انا عبده .

و حقیق اشلی ان یکون له عید ا

هو السيد النیب الذی رأس اسمی

و حید سنانی حین لم يعرف الخدا

علیه سلام کلمه فاح ندره

مدی الدهر نوجا اجمیل البان و ازندا

(هب)

و ظاهر در که اول در تيمك تيار بظان مايشاء و مختار
 حضرت تارتدن ظنهورى سبب فرحت و تبراج خواطر
 اولشدر و اول (اصلها ثابت و فرعها فى السماء)
 قولك مفهومه مظهر اولان شجره دولدن اول
 عمرة قلبك بروزی زیاده موجب حصول انعاش
 نواظر كلكشدر اول سلاسه سعادت مناك كركب
 ذاتك افق سما دولت واقبالدن طلوعى واسطه سبيله
 ساحت خواطر اهل باطن و ظاهر صنف و ف ازهار
 سرور و ضرور كلكهاى حضرت و حجب و رانه طولوب
 رشك كلشن آسمان و نمودار رياض جنان اولدى
 و اعمه اشعه صبح فرحك ظنهورى سبيله آثار ظلام
 شب ترح بره مقتضای (ففسیرنا آية الباس و جعلنا
 آية النهار مبصرة) زایل اولوب كوكلره ضیا و كوزله
 روشنائك كلدى ایزد تعال جل عن الشبهه و النبال
 اول صدر نشین مختل استحقاق تيجیل و مصدر
 افعال و اقوال جبل مشار اليه افاضل و محكوم عليه
 مفهوم كل فضائل اسوة واقفان رموز حسن تدبير
 قنوة ناظران وجود خدایات تدبیر حضرت تارتدنك
 ذات شريفلربنى هر ساعتده بشارت جدید و هر

و كچه بيش بود عمر كم توانم كفت
 ز صد هزار مذول حديث مختصرى
 مكر بخدمت توجون رسم توانم كفت
 اميد در که رب الارباب كيون غيبدن بر سبب
 خفى مهيا ارايه که باعث حسن التفات اوله بند
 و كرهه طالب نوازا اول ستوده فعال و معدن
 مكلام خص بالدين متضرر عدركه بود بار بعبده خدمت
 صفيا بخش كردن و جید و طريد اولان اقل عبید كبرى
 خاطر خاطر فیض تارتدنك اخراج و ابعاد بيورد بوب
 وقت صفاده ياد و بر خرد عاليه قلب ناشاد كبرى سرور
 و شاد بيورهنق ربناستند زباني هميشه وجود
 بر جود كز هودود و دائرة سماع و صفاده موجود
 اوله بصاحب مقام محمود چنان بر كند بودن اعلا
 كيمسندك اوغلي وجوده كلسه و اياز تهنيت نامه باز من
 مراد اولنسه اظهار مسرتنى مشعر وجود و شكرى
 مستلزم ادال ايله آنك مثالی برسبل اجمال بود
 (صورت تهنيت نامه)
 خاطر باك و ضمير دراك صندران مصصف ادراكه
 مانسد نور مهر دائرة افق سپهر دن قتی واضح
 (و)

عروض افول و خفوق زبوانن محروس و مصون اوله
 بالاقم والنون بعد اداء دعای قدر جابل و عمر طویل
 صخیر منبرل بنسده که چهره نمای صبور تقدیردر
 معنی و پوشیده دکلمر که تغییر عالم و فساد نوات
 بنی آدم برآمد و فوعی مخفی و مشرب صهبای حیات
 اوزره چهارمالتک مرتب اواسی و مناقب فلسفی بر حادنه در
 ظهوری مصدق با وجود بو حاکم تحقیق و بومقالتک
 مصدق اولسبیه بینه اول جناب مرحوم و معنیور
 و مستکور الدیننه جمهور اولان امیر فلان الدینک
 (ردالله مضجعه و جعل اعلی عرف الجنان من جمعه
 فوئی خیزدن عواصم منب هموم وآلم ساحت دل
 مستهام اوزره اول قدر وزان اولدی و باران کروب
 و احزان بنیان تن تا توان اوزره اولتندار نزول قلبدی که
 مالک حیات شده نغمه و هم و معدن قریب اولدیکه و بران اوله
 وارض بدن بر فحوای (بوم تبدیل الارض غیر الارض)
 تبدیل و تحول قلبه و اب دیده لم دریا اولوب آسمان
 وزینه رخنه صلاله
 چندان کریست مردم دیده که چون جناب
 اختر بر آب دیده مردم شناسانکنند

لحظه ده فرحت و بهجت مدیده مخصوص قلبه و بنیان
 مدت بقاری هم مماثل صرح مرد سما صصوص
 اوله جبل الذین رجاء کیکره کاخ النجابه فنی استوار
 اولدوب و بانی نیت رکاب سمند تبر کلام همت اوزره
 حکم برقرار قلبوب بو گونه دغایه شروع اولدیکه
 وهاب بیعت جات قدره و عات حضرت تبری اول
 دولت سمات اولان قرة العینی کلاه ایرکوره و آنک
 ذانفة ذاتمه مایده سعادت و نعمت محاسن عادتدن
 برورش ایرکوره و جمع آفت و ضرردن تحفوظه و مهد
 سعادت و حجو حایثه عین عنایتله بعینه التی
 لا یتعلم مله یوظف قلبه و بخان بر کند و دن اعلا کیمسک
 بر کیمسه سی وفات ایلسه انا تعزیت نامه یازلد قد
 اسلوب و قاعده بودر که بسبیل اختصار تحریر
 اولندی

(صورت تخریر تعزیت نامه)

ناطوع مواکب کواکه عروض غروب اولدیه
 و تحذرای عراقس ازهاره تفتاول صرصر خزان
 تعاقب و تراجم قلبدیه اول جناب عوالی مر اینک
 کواکب مناقب و ازهار مار پی بین المشارق و المغرب
 (عروض)

حق الحقیقتہ بواقعتہ جان سے وزیر اعظم انور بزم صہبت کر کے
 آنک مشاہدہ سنندن اوتوری ناک مستعلی لباس
 نیلی کیش ویدہ سحاب سہیب نہوی دہوی اطراف
 وچولہہ بواجلین صباباش چہرہ عالم آہ طوبلی
 اودارفع ایلیوب اجبادن او نیک ہرری صیاح
 وصرح وعبولی تہ قہہ آسہ ایو کوڑمشر .
 چنداں کریت دیدہ کہ سہیب اگر کسی
 آید سہوی ماتہ وانہ زما گذشت
 ولکن عقل کہ استناد کارخانہ ملتان امکان و مہندس
 اساس قصر کون و کاندر کوش ہریش جناہ بوندایی
 ایلدی و بوکونہ سو بیلدی کہ ایدرد و المدن خستہ
 وای حزن و غم دن شکستہ بہ قدر نکاثر کر وہ
 جز عددن ووافر المدوہ و فرعدن نہ ماضل و نلاطم
 لحد شجر نکادن و تصادم اوصاف ناوہ موہم
 الاشہ نکادن سفینہ تسلی رازام قہنی کشنیک
 ساحل سینہ سنہ واصلدر بس (ادا عمت البیہ
 طابت) معاشی فہم ایلہ (انا لہ وانا الیہ راجعون)
 دیو سولہ دیو جان ودلہ تسلی و ررشددر بس اول
 جہدہ خصلانک دخی ذمت ہمتارینہ واجب ولازمدر کہ
 (نقش)

نقش غم زدا اولان صبر جہل کہ مستلزم حصول
 اجر جزیل در صفحہ صحیفہ قلبہ یازلر وشعار سکون
 وفراری واسطہ رضای خدا و شہیدہ تمیہ نواب
 عقبا دوزلر کہ سہام تقدیرہ سہر صبردن غیر
 چارہ بولنر وضربت حسام قضایہ سر تسلیمی
 قہمدن ایوتدیر قیلنر همان آئینہ قلبی زینکار ہموم
 و غومدن ناک ایلیوب متوفی اولان مر حومک روحی
 ایچون دعایہ مشہور اولاق مشہیحہ صوابہ اقرب و اول
 جناب مکرم اخلاقندہ انسبدر حضرت وہاب
 کل مسئول اول متوفی اولان مر حومک حالہ حسنائی
 طراز قبولہ موشخ و مر قدح عطرینی انصاف سحاب
 فضل و انعامبلہ مر شیخ ایلمد کر تود راز یاد رب العباد .
 بلکل کہ مکتوب ایکی صکونہ اوور یا خطاب
 و یا جوابدر اگر خطاب اولور سہ بعضیبار قندہ
 اون اوچ و بعضیبار اون ایکی و بعضی کتاب قتلزده
 اونزکنی واردر اولاننا تلبیا دعا نالان اسم مکتوب
 الہ رابعاً سلام و تحیت خامسا عرض اشقیاق
 سادسا طلب ملاقات سابعاً تاریخ کتابت نامہ اعلام

عن قریب موصول اوله دیمک کبی ویاخود شرف
 اتفاقاً که نمره شجره بقا و منظره ایوان ارتقا در
 بی موجبات تفریق اندفاع سر ذوق دل متاع اوله دیو
 تعبیر ایلیک کبیدر ورکن تاریخیه مثال بوضراعت
 نامه اخلاص خنامه اول ماه شعبانده اول آستانه
 سعادت آشنانه البلاغ اولنجه فایز اولدی دیمک کبی
 ویاخود بو صحیفه مودت مقال اوسط شهر شوالده
 شرف ارسال بولدی دیو تعبیر ایلیک کبیدر ورکن
 اعلام احواله دنبال خنده عالی مقام که نتیجه مقدم
 و نالی ایلی و لایمدر عرض بنده بی کلام اولدر که دیمک
 کبی ویاخود احوال بر ملازیدن اگر درباری لطیفی
 جویسه کاویب بر شمه سؤال اولور سینه دیو تعبیر ایلیک
 کبیدر ورکن توقع و التماسه مثال ملازمان درگاه
 دولت بناهدن مأمول اولان اولدر که بو بنده
 ضراعت بضاعتک کردن خاطرینی قلاید حصول
 رجا و مرادله تزیین قبله کبی ویاخود مترقب
 و متوقع اولان اولدر که چمن باطن و ظاهر اجبابی
 سحاب خطاب مستطابریله منضر قبله وه طیب
 اولدر دیو تعبیر ایلیک کبیدر و دعایله اختتامه مثال

احوال ناسعا توقع و التماس عاشرا دعا الیه اختتام
 ایلیکدر دنبال رکن ثنا آسمان ارتقا خورشید
 شمع دیمک کبیدر ویاخود صدر محافل افاضل
 علم بدر فلک فضائل عظمی دیمک ویاخود درایت
 شمار و کفایت دینار دیمک کبیدر و مثال رکن
 دعای زین الله سماء السلطنه بش واقف سبویه
 التواضعب کازین سماء الدنيا بزینة الکواکب دیمک
 کبی ویاخود دام سداده و قورن بالجمع اجتهاده دیمک
 کبیدر و مثال رکن مکتوب البید شمس فلک الخلافة
 ویاخود بدر سماء الزواره ویاخود فلان الدین بن فلان
 دیمک کبیدر و مثال رکن سلام و تعینت الوف تعینت
 واقیه و صنوف تسلیات زا کبه دیمک کبیدر و مثال
 رکن اشباق شرح شوق شرف ملازمت که
 غامه هامة سعادت و کرامتدر حیطه تقریرین
 بیرون و دائرة تحریر و نه بیرون خارج و افزوندر
 دیمک کبیدر و مثال رکن طلب ملاقات توفیق
 ادراک ملازمت اکسیر کرامت که واسطه دولت
 وفایده دنیا و آخرتدر وهاب کل مستولان امید
 وائق و رجای صادقی برله مرجر و مأمولدر که
 (عن)

و- وصول مأموله انسدید نند کیم افاضل عربدن
بری جامع علوم رادب اولان اکا بردن بویسه عنو
ومر حجت طلبنده یازشدر رقعده (شهرت منک الیک
واستغیث بعقول لایک فاذقنی - لایق و رضایک کاذقین
مراهرة قلاک) مثال دیگر بریکسه برفاضلی برهمسره
حس ابلد کده اول فاضل کیدوین حبسندن
استخلاص ایچون عربی ترکیب اوزره یوقی یازوب
اول کیسه یه کوندردی .

(صورت دیگر)

نزع الله ما کان فی صدری من غل وجعلت جنبک مما
سلف فی حل والکرم اذا اوتق اطلاق واذا اسر
اعتق . وفاضلین برین هم عذاب علی قلبه خدیعت
ماب اولان اصحابدن برین یازوب کوندردی .
(صورت دیگر)

دل حزین از غایت شمسر چنان در تغییر است که نمیداند
شکایت آن غرائب مناقب را بدهر عجایب معایب
گوید و یا از تنکایت دهر منقلب الزاج بسوی آن مکر
استزاج گوید لایکنها فی اختیار العقوق رضیعا لیلان
وفی نسبان الخفوق شریکا عنان واکر مقصود

همیشه اول فلك رقیبت وهلك سریرت پایه عزت
وسعادته مسرور وشادمان اوله رب العباد دیمک
کیدر واکر مکتوب جواب اولور سدران خطاب که
مذکور اولادی برابکی رکن آتدن زیاده اولور بری ذکر
وصول مکتوب و بری دخی آتک سلام تمیانه مقابله
وهواجهه قیلندر مثال مکتوب بلاغف اسباب
ومسرت منجوب که جنب فضائل ماب وفواضل
منابن ادام الله تعالی بقاه وزاد فی الدارین ارتقاء
بوجوب خالص التزاد یسه شرف وصول بوادی
ویا خود اشرف ساعات واین اوقاتده کلوب واصل
اولدی تجلیات سبکیه الترحمات و تسلیات وردیه
التفحیات مقابله وهواجهه قلبدی دیمک کیدر
واوایل مسطرور انده اسماء الله دن براسمی تبرکا وینما
انفخ هویه منقار و مفهوم مکتوبه مناسب تحریر
ایک هم بر قاعده در مثلا طلب عطاده هو الکریم
واستعانتده هو العین واستغاثه هو الغیث تحریر
ایلدکاری کبی و شرط رقعده نندمله اولقدر اما اگر
نظم اولمازسه مقتضای حاله مناسب موجز و مفید
عبارتله تحریر اولنسه که قبول واستحسانه اقرب
(و)

مگر دایره ایسه بر نقطه اولور فقط نقط اولانز
 ورباعی خواجدهه نقطه هج واقع اولشدر که
 هج لا معناستنددر و آن مردی شمول نی افراددر
 مدخل لا رجل فی الدار دیسک افراد رجالدن داره
 هج بر فرد یوقدر دیک اولور اما لا رجال فی الدار
 دیک نی جمیع افراد رجال نیز بلکه جمع رجالی
 نی البراول داره براینی رجل اولسه جائز اولور
 پس هج نقطه ناشدش دیک کر لایدی هج نقطه
 برینه بوایسه وزنه نکر پس هج نقطه بنده اولماز
 و اگر طلب عطا برسبیل تصریح اولورسه باری
 اول کلامک ترکیبی تلفیف واسلوبی لطیف اوله
 ندنیم و آندی بصریه من بن لایدی جودی ایچون
 کلوب معنی کندو باشنده جزیره کنسانده او تور
 خبرین آلوب و آقدی بویشی برلوحیدیه بازوب اول
 جوی اوزره برلقوب ششدهه طایردی

الاجوده من ناح معنای حاجتی

فالی الی معنی سوالک شمع

معنی چونسیم یعنی لوحه دن آلوب او قودی ناظمه
 اول جملنده اویج بیک آتون انعام ایلدی و اگر نظم

طلب عطا اولسه اظهار طلب عطا ایچوب مهمان
 مدح و ثنا اله اکتفا ایگ و کلامی منظوم سونلک
 اولادر زیرا که مدح سنانل متضمن طلب نهدادر
 ندنیم بر شخص صاحب دیوان خواجده شمس الدینه
 بو گونه بازوب وردی
 تمام همه پرکار و کف خواجده نقطه
 پیوسته بگرد نقطه می کرده خط

محتاج باوکه و مه و دون و وسط

دوات ندهد خدای کس را بغلط

خواجده مذکور ناظم دن سوال ایلدیکه نه یردنسن
 اول کیسه دیدیکه فلان یردنم خواجده آنک جویند

بوربائی بی بازوب الینه و یردی

صد بره سپید همچو سب بند بط

کر رنگ دگر نباشدش هیچ نقطه

از کانه نیامس ما به از جای غلط

چوبان بدهد زود بد ازنده خط

لنقطه نقطه که جمع نقطه در هر ابکی رباعیده نخنده

واقع اولماشدر زیرا رباعی اولده بر کار دیوب دایره

مرا دایلمشدر مجاز مرسال فاشده سی اوزره بس
 (مراکز)

و سعادت نگر هم بشد زاده قلسون و دنیا آخرت ده مراد
و مقصود که مہما و آمادہ اولسون اما اول نشستہ
دندہ اطمینان کاندن و شفای صدر حاصل اولدن
اوتوری روز نامدہ اولان نامنی کندوسی کورمک
رجا اولسون .

اذا ابدأت بالاحسان تم
وما الاحسن الا بالتام

مفہومی اوزرہ ملازمت تذکرہ سنی و یرمک دخی توقع
قدور معلوم شریف ایدر کہ (افضل الاعمال ان تدخل
علی قلب اخیک سرورا و تنفی حاجتہ) حدیث
شریفک مصداقچہ قلب محزون سو ذرمک افضل
اعمال اولندر اگر چه

نه لایست بہر سہرا علی کنت
کہ نور ذاتی خود از ما در بیغ مدار
قوانسک فحواسی اوزرہ ذات خود شبید مبرکہ
خاصیت ذاتہ کر اولان پرتو احسانگری اول فقیرک
اوزرندن در بیغ ایتک دیک قتی بے تناسب و نالایق
کیشدر .

و ایک مہر قرابت ککرفت جبب دلرا

مقصودہ مناسب ہبسر اولان سسد عبارتی نظیف
و معناسی لطیف بر رقعہ آریا سہ تہد کیم فضلالی
شربدن بری کندوسندہ فقر و ضرورت احسابت
ایلد کہ اول عصر دہ اولان امر ان بریند بونی یازوب
کونردی رقعہ « یا ایہا المرز مسنا و اہلنا انضر
فان تحسن الینا بقنا الحمد والشکر و الا فیک العذر
و منا الصبر دون الجبر »

(تخیر صورت شفاعت نامہ)

و شفاعت نامک موجز و مفید مثال بودر کہ بوفتیر
عمی زادہ من حشندہ روم ایل قاضی عسکری اولان
عزیمی زادہ اقدسی حضرت تریبشہ اطال الله عمرہ
وزادہ یازوب کوندر مشدر عزتو سعادت تو اقدسی
حضرت تریبک مجلس عالی رینہ بسیار تعف تعبات
و جناب سامبارینہ بشمار ادعید و تسلیات ارسالدن
صکرہ باعث تخیر بر رفیق دعا کوی اولدر کہ عمی
زادہ من عبد الله بندہ کزی سہلک ملازمتگرہ داخل
ایتمکدہ مرادن حاصل وامیدندہ و اصل ایروب
لحق کر لہ دلشاد و دست احسانگر لہ ویرانہ قلبی آباد
قلبش سز رب العباد حضرت تری عمر و دوشکر و عزت
(و)

وبالذات نفس نفوسلمری شده سنی استشمعدن
 اوتوری (انی لاجد نفس الرحمن من قبل الین)
 نعمانی مترم وکونده اولمشردر امیدر که دیدار
 شریقتارله مشرف اولوق مبسر وانقای لطیفترین
 مشاهده قیاق مقدر اوله بشنوع یوم الحشر حق
 تعالی بیلور هر بار خاکپای کیمیا انارلرله اکتحال
 ایلین اعیندن بوننده دیرینه وزره کتر نهداری حفته
 واقع اولان پرسش وسؤال استماع اولندقدقه
 بوافسرده دله باعث حرارت وتاب اولوب علی التوالی
 جناب عالیبری جاننده مانند حدید ومقناطبس تمامل
 وانجذابدن برآن خالی نیکاردر .

یاقره العین سل عینی هل اکتخلت

بمنظر حسن مدغبت عن نظری
 غیب ذابنم سعادتلو سلطانم السنه یاراندن بروعد
 کریمکر استماع اولندیکه اول کندو فوجات عینیه
 وفوضات لاریبه کردن کصخف مکرمه مر فوعه
 مطهره اولان برکتاب مستطابکرله بوجانبی کشریف
 ونلطیف بیورسره قال الله تعالی فی حق اسمعیل
 عباده السلام (انه کان صادق الوعد) الیه وقال

کدست حسن سبارش زذیل لطیف مدار
 ووجنبه غایبه مهر وشفت خیال بوکونه کتاک
 صدوزره سبب اولشددر همواره افاضه انوار
 احسانش روفقی طبع سابل بادو ضمیر شیران حضرت
 بتطیب وتغیر خاطر مامل بالانسان تکامل وبرسبیل
 خطاب اولان مکتوبه دشال مددا بوفتیرک
 تلامبندن اولان وصکره وعقد ومشیت مرتبه سن
 بولان شیخ احمد چلبیک بو حقیقه کرزمزده اولان
 علت زانل اولوب روشنائک بولدقدقه بازوب
 کوندردیکی مکتوبدر .

(صورت مکتوب برسبیل خطاب)

زیده مر شدان مولانا من جمیع الوجوه اولانا اعنی
 شیخ افندم اسماعیل ذوالکمالات صاحب التکریم
 بمحمد الله سبحانه وتعالی ظاهر وباطنکرممهور
 اولدیغی کبی نقطه غیب عین شریکزدن زانل
 اولوب تن کوزی دخی دیده جان کپی کشاده وپرنور
 اولدیغیدن احبا واصدقاکر کوزری تمام روشنائک
 بولوب دیدار براتوارری مشاهده مستند حضرت
 موسی وار (ارنی انظر الیک) سرور دخی سیراننده
 (و)

چو گوهر که در صین عنبر فشانی

سخن ز آسمان بر زمین آمد اول

کیوش تو بر آسمان می رسائی

یعنی مکتوب بر فتوح که آنک هر حرفی رشک جام

صبح و صدام معانیسی مد حیات و مشرق رو حدر

اول معدن فضل و کمال لازال خطیب اللسان علی

نبارا لاسننابان ذاکر ثناء و امام القلم فی محارب الحروف

و الکلام ساجد ابدعانه برادرم خلیل الیه حفظه الله

عن التذلل والتکبیل بوعدیل و طفله ارسال بیور مشر

ایمن اوقات و اشرف ساعاته کلوب واصل اولوب

مطالعاه اولند قدده آنک حجال سطر و زیند جمال چهره

و فور تعظیم و محبت ظهوره کلوب و نقاب حروف

و کلماتدن جبهه اخلاص و صفوت نمایان سواد

مدادندن دیده لریمز روز شنناک بولدی و دماغ

جامیز معطر اولدی فلاعز و من الشمس ان بلوح

ومن المسک ان یفوح حقا بودر که

برین لطافت و خوبی کسی نیاراید

تجلم ای عبارت عروس معنی را

اکثر زاننده خاطر فایزه بو خاطره خطوط و بوالدیسه

الشیخ الاکبر رضی الله عنه (فی فصح حکمه علیه

فی کلمه اسماعیلیه)

فایق الاصادق الوعد و حده

وما لوعده الحق عین تعاین

الی آخره میدر که عن قریب انجام اولنه و ارسال الیه

تشریف قیلنه و میدان محبت عنوان کز جبه کردان

اولان و دوران قلان دده افتد بملک جله سنک

نجا کبای عرش فرسالیته یوزر سوروب جله سنکندن

دعار و هم تملر التماس اولبور متفسر عدلر که یوقفیری

دخی سکن آستانه لرندن شمار بیورملر باقی هم بشده

رشحات حیات بخشاریله مرده اولان دلره حیات

ویرمدن وجود شیرینلری خالی اولیه و کلمات حیات

مضاهاتلری محزون و مکدر اولان کولکلره سرور

وصفا ابر کورمدن فارغ کلبه بنه و کره

و جواب طریقیله اولان مکتوبه مثال یوقفیر بر تقصیرک

بولک مقاله سنکده یازوب مذکور خطیب سب احمد

چلبی به ارسال ایلدی و کی مکتوبدر

(صورت مکتوب علی وجد الخواب)

یکی رفته دیم زاننده طبعیت

(چو)

قبلند و غنشدن و اوایم صفای طوبت ادا و فوایب
مقتضای حسن نیت قضا و نند یقندن صکر و چونیکیم
وعدیه و فایبک صادقی و لایبک شانندن اولدیسه
اول فوجات غیبیه نایفده موعود اولان کتاب روح
افراغزی و دخی یک او توژار یخنده مشهوری شیرینک
مشکل اولان ایبات بلاغت سمانتیه تشریر ایلد و کز
نسخه بر سواد مغزی که صورت حک و نحو و نسیان
و سهونه بر در اول عارف اسرار نحو و صححو و مصلیح
نسبان و خطا و سهو اولان بارقدیمه اتخاف و ارسال
اولندی کرم عظیم لرندن مر جودر که معذور طوبت اول
بعثت البیک کتابا و بالله انه

لاحلی من النفس المقیمه فی جنب

وهل هو الانسخة انا اصلا

وهل هو الا کالمحرر فی الکتب

وفی النسخة السوداء فانت عارفها

من الحو و الاصلاح داخل و الضرب

ترقب و ترصد اولور که بساتین محبت و اتحاد عضون

سـطور و ازلهبر معانی و افرة البورله احبانا منصور

و موشخ اولنه و اوراق چین و فاق و ووداد انصیار

مرور ابوب دیردم

سر د فتران عشق که در بزم مکرمت

بیوسسته می زجام و فانوش کرده اند

ایاچه بود شانکه بیکبارگی چین

رسم وفا و مهر فراموش کرده اند

اما چونیکیم اول جناب اخوت ماب بر قاج دفعه کتاب

بلاغت نصاب برله عرق اخوت و خلی حرکتیه

کنوردی فی الحال شجرة طیبه مواخات و اتحاد نوبوه

محبت و دادی بتوردی و شـول غبار وحشت و خس

و خاشاک فقرت و برودت که چشم دل و جانی کلیل

و انجش قاش و دیده دله برده اولش ایبی ایدی

عبارات محبت انکیزکز و انامل استعارات مودت

آمبرکز بالکله انی چشم جان و داندن رفع ایدوب

کوتوردی

کر از جنای تو روزی دلم ز تو پرید

کند اطف تو بازش بعقب باز آورد

الوفی تحیات صنوف تسلیمات که آتک صفایح صفایی

رقوم سیمه و ریادن معرا و منهوم کلمات استعارات

قه و عبارات رابقه و فاقه محلی اوله محادات و موادات

کیسدر ایچوندرو میدتی اولانلر ایچون ایسه
 بو قدرله اکتفاقلندی وعنائ ادهم قاصوب فراخته
 عطف اولندی تا کیم سوار دل قبل و قال ورطه سندن
 ازاد اوله وفضای عالم رازه سیرقبله و بی سوز اولان
 سوزی قویوب سوز و کنار طایبی اوله
 چند ازین الفاظ واصنار و محجاز
 سوز خولهم سوز بان سوز ساز
 آتشی از عشق بر جان بر فروز
 سیریسر فکر و عبارت را بسوز
 انظما ونامها چون دامهاست
 لفظ شیرین ریک اب عمر ماست
 ان یکی ریکی که چوشد اب آرو
 سخت کیابست رواترا یجو
 استغفر الله من قول بلا عمل اندن سبت به نسلا لندی
 عقم اللهم اجعل حبك احب الاشياء الی واقع
 ابواب العلوم والمعارف علی اعوزک من علم لا ینفع
 ومن قلب لا یخضع ومن عمل لا یرفع ومن دعاء لا یسمع
 اللهم احسن عاقبتنا فی الامور کلها اعطنی من لدنک
 لسانا صادقا وقلبا سلیما کن بی رؤفار حیا اغفر خفا

سحاب خطا بلریله مخضر و مر شیخ قلنه زیرا
 سهوم هجر کند روضه محبت خشک
 اگر نه واسطه رشحه تم باشد
 باقی هم باشد استقامت خیم صداقت والتم طلب
 صفا و اوتاد و فایله مستدام اوله و در رولالی مواخات
 سالت بقا و دوامده انتظام بوله و بنیاد موالات و روداد
 همچو ارم ذات العمداد استحکام و اشتداد اوزره اوله
 بالندی و آله الاججاد و بونلردن غیري هم خطاب
 و جواب مکاتیب طرق مختلفه و اسالیب متنوعه اوزره
 یازیلور و لالی عبارات و درر اختراعات و صناعات
 سالت تعبیر و بیانه نیجه و جوشتی اوزره دخی دیریلور
 پس هر شول کیسدرک که سندن طبیعی میدان بلاغنده
 چایک سوار اوله مضار ادا و عبارتده اول کیف مایشا
 جولان بلروفتنی و بلوغ اولان کیسدر سوزی هر نه طریقه
 تعبیر ایدرسه مقبول و مستحسن سوبلر پس ارباب
 بلاغت واصحاب فصاحتک قواعد مکاتبی بلکه
 احتیاج فالز و طرز و اسلوبه رعایت قبلنده منشی
 حقیقی اولان کیسه آخره تقلید و اقتدا قیلر بسط
 اعداد و تمهید ضوابط مجرد بوفسیده میدتی اولان
 (کیسدر)

١١٨

وجہلی واسرافتی فی امری واجعلنا من الہدیین
المہدیین غیر ضالین ولا مضلین برحمتک یا رحیم
الرحیمین وسلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین
بمؤن الله الملك المعین

شارح مشقوی شیخ اسماعیل انقروی مرحوم خواجہ
جہانک مناظر الانشاسنی ماخذ ایدرک بوکتسابی
تألیف اباش اولدیغیندین حین طبعینده بر نسخہ
صحیحہ دسترس اولمہدینده بناء بعض اشیاہ
اولسان محلاری مذکور مناظر الانشایہ مرا جعلتہ
مکن مرتبہ تکحیح اولمشدر .

برنجی دفعہ اولہرق تصویر افکار مطبعہ سندنہ
طبع اولمشدر . فی ۲۰ ربیع الآخر ۱۲۸۴ سنہ